

Pavel Branko

Úklady jazyka čiže slovgličtina

Cena Romboidu

Zdôvodnenie Olega Pastiera

Redakcia literárneho časopisu Romboid udeľuje Cenu Romboidu za rok 2006 Pavlovi Brankovi za celoročnú sériu **Úklady jazyka alebo slovgličtina**, v ktorej kriticky, kompetentne, polemicky ostro aj s osobitým štylistickým šarmom, kultivovane, erudovane a so širokým kultúrnym rozhľadom, loví v kalných prúdoch dnešnej slovenčiny a pristihuje in flagranti, na mieste činu a za horúca naše chyby, poklesky, hlúposti a zverstvá páchané verejne na našom vlastnom jazyku. Práve ten je nákazou všeobecnej nekultúrnosti zasiahnutý veľmi citeľne. Úprimná vďaka za tú pozornú a vytrvalú starostlivosť o jeho hygienu.

Pod'akovanie

Predovšetkým ďakujem redakcii Romboidu, že tejto mojej iniciatíve poskytla strechu. Bez tejto existenčnej podmienky by **Úklady/Slovgličtina** boli zanikli už v rozbehu a nemal by som teraz za čo preberať cenu.

Ďakujem všetkým novinárom, rozhlasákam, prekladateľom, jazykovedcom aj spisovateľom za ich poklesky a pošmyknutia – resp. to, čo za ne pokladám, možno nie vždy právom. Ony totiž tvoria na tento seriál živnú pôdu. Čo by som si bez nich počal? Z toho si však ťažkú hlavu nerobím – nebo aj zem pomínú, ale jazykové poklesky nepominú.

Ďakujem teda za cenu vám všetkým, čo ste za ňu zdvihli ruku. Nikdy by mi ani len na um nezišlo, že by za ňu mohli zdvihnúť ruku toľkí, do ktorých som za tie štyri roky už stačil zarypnúť. Pokladám totiž za vylúčené, že by som ju bol mohol dostať bez ich hlasov.

Rakúsky predchodca nášho Tomáša Janovica, dramatik a bonmotista Alfred Polgar, si raz povzdychol: „O človeku som mal vždy tú najhoršiu mienku, seba nevynímajúc, a len málokedy som sa v tom sklamal.“ Týmto ocenením vyrývača do vlastných radov ste ma, v Polgarovom duchu, príjemne sklamali.

Woody Allen si zas vystavil dvojsečné svedectvo takto: „Ani za svet by som neprijal členstvo v klube, ktorý by bol ochotný prijať za člena človeka ako som ja.“

V jeho duchu vám ďakujem, že ste prejavili ochotu oceniť človeka ako som ja. Spolieham sa, že mi naďalej budete poskytovať podklady na moje **Úklady** a že budete moje vyrývanie naďalej prijímať s rovnakým nadhľadom, aký ste preukázali teraz.

* * *

Pri udeľovaní cien mi udrelo do očí, že všetky ceny okrem tejto boli udelené za **knižné** publikácie, táto jediná za časopisecký seriál. Za to, že mám naň priestor, som hlboko vďačný. Zároveň si však uvedomujem, že v tejto podobe sa celok

mení na mŕtvu matériu, v ktorej sa už nik nevyzná, vrátane mňa. Včerajšie noviny. Potrebovalo by to register, ktorý by neprehľadnú matériu zmenil na čosi, k čomu sa dá vracat'.

Pražan Vladimír Just si na dosť príbuzný zámer našiel vydavateľský priestor v podobe *Slovníka floskúl*, z ktorého vyšiel už aj 2. diel, dokonca v reedíciách. Záujem o publikácie tohto typu teda je. Prinajmenšom v Česku.

Pirandellových šesť postáv si autora našlo. **Úklady/Slovgličtina** vydavateľa nie. Lenže vydavatelia za autormi spravidla nechodia, hľadať by si ich zrejme mal sám autor, lenže ten v tom zas nevie chodiť. Takže je to na draka (či na šarkana?)...

Úvodom

Tento súbor jazykovokritických a prekladateľských reflexií sa zrodil v spolupráci s dvojtyždenníkom **Mosty**, aby napokon našiel definitívnu podobu a trvalú pôdu pod krídlami mesačníka **Romboid**. Na rozdiel od akademicky koncipovaných jazykových kútikov, poukazujúcich na jazykové prehrešky neadresne, tento súbor, ktorý zásluhou redakcie má k dispozícii nepomerne rozsiahlejší priestor, je polemický a adresný, na telo.

Má to svoje klady aj zápory. Na jednej strane mu širší priestor dovoľuje vysledovávať nielen prehrešky, ale aj hľadať a pomenovávať ich korene a súvislosti. Odkrývať kultúrne a zavše aj historickopolitické paradigmy úkazov. Na druhej ho to sčasti posúva do úlohy policajta, ktorý nedbá na masu vozidiel dodržiavajúcich pravidlá premávky, ale z nich vyzobáva vodičov, čo pravidlá nerešpektujú. Optika **úkladov** ho na to predurčuje a sčasti tým aj obmedzuje a vymedzuje. Berie mu tým pôdu na reflexiu úkazov možno zaujímavejších a podnetnejších, ktoré bývajú plodom intuície, slovotvorby prekračujúcej vyregulované riečisko a zavše predjímajúcej vývoj.

Tieto úkazy sa do zorného poľa **úkladov** dostávajú z povahy veci iba okrajovo, akokoľvek sa ich doň usilujem dostať, keďže práve tam ležia najúrodnejšie inšpiračné polia. Takže sa zdá, že hranice vymedzené polaritou **úklady/slovgličtina** by sa patrilo rozšíriť. Zákonitosti vývinu jazyka sa totiž od dopravných predpisov líšia v tom zásadnom, že totiž poučené a inšpirované porušovanie pravidiel v ňom môže viesť k vývojovým podnetom, sotva však k haváriám. Dúfam, že časom sa mi takéto výboje – bez narušania kontinuity toho, čo je už zabehané – podarí do svojich reflexií širšie integrovať. Tak aby nešlo iba o **úklady**, ale aj o **poklady**. Bráni v tom však jedno – úklady netreba ryžovať, samé kolú oči. Poklady sú z povahy veci ťažšie objaviteľné, rozpoznateľné a definovateľné. Azda sa sem-tam podarí aj to.

* * *

Tento súbor prác si nerobí akademické ambície, takže kde sa do kontextu natisne nový podnet či nová asociácia, integrujem ich do pôvodného znenia. Tu predkladaný text teda nie je vernou reprodukciou publikovaných textov, lebo sporadicky sa v ňom objavujú doplnky a zmeny. Na základnej zhode oboch verzií to však nič nemení, lebo rozsah úprav je zanedbateľný.

Časopisecké vydanie má závažný a neodstrániteľný handicap – dá sa k nemu čitateľsky vracieť, no bez neprimeraného časového vkladu sa v ňom nič nedá vyhľadať. Obsiahly tematický, menný a slovníkový register mení neprehľadné čítanie na štrukturovaný celok, použiteľný aj ako príručka. Nateraz, žiaľ, iba elektronická. Knižného vydavateľa si stále iba hľadá.

Nakoniec ešte technické ospravedlnenie. Pri zostavovaní súboru mi z nepozornosti vypadol príspevok č. 1/2006, čo som objavil, až keď boli registre hotové a nemohol som ho teda vsunúť na patričné miesto. Je pripojený na koniec.

Mosty

Úklady bratského jazyka

Úskalia tvarových zhôd a pritom nezhôd čo do zmyslu boli u príbuzných jazykov odjakživa vďačným poľom pre vtipkárov na oboch stranách. Klasickou ukážkou u nás doma sú nezabudnuteľné jazykovedné "kurzy" Lasicu a Satinského s Miroslavom Horníčkom, ktoré sa na významových rozdieloch homoným duchapľne popásali. Podobne ako varšavský korešpondent svojho času rozmarne vystríhal našich turistov, aby "rozbierač panienky" nechápali ako rozoberať bábiku, lebo v skutočnosti to znamená vyzliekať slečnu.

Tu samozrejme nemáme do činenia s úkladmi jazyka, lež o inteligentný šerm na jazykovom rozhraní. Horšie, keď sa hovoriaci stane obeťou neznalosti významových rozdielov – ako za dávnych dávien slovenská spisovateľka žijúca v Prahe preložila **pohřešovat** ako **trochu si zahrešit'**.

* * *

Nuž, čo bolo, bolo. Lenže ono trvá. Ba vzhľadom na to, že slovenské a české deti vraj už tú druhú reč vnímajú ako cudziu, bude takýchto **pohřešování** skôr pribúdať než ubúdať.

Tak 13.1. 2003 sa poslucháč v ranných správach slovenského rozhlasu dopyčul o **chytrej bombe**. Teda prefíkanej, prešibanej, či ako? Pravda, bomba je v tom nevinne, lebo **chytrý** sa v slovenčine a češtine kryje len sčasti. Kryje sa v negatívnom význame, kde ide o chytračenie, chytristiku a pod. Lenže v češtine má **chytrý** aj kladné, pochvalné znamienko, ktoré v slovenčine nemá a ktoré sa kryje napr. s anglickým smart či clever. Chytrý kluk, chytrý nápad – to nemá nič spoločné s prefíkanosťou, ale naopak, ide o inteligentného, múdreho chlapca či nápad. A teda ani tá bomba nie je chytrá, ale **inteligentná** – má v sebe zakódované samonavádzacie, samorozhodovacie schopnosti. Ak by sme to chceli rozlíšiť obrazne, nechce **prejsť cez rozum**, ale **má za ušami**.

Isteže, hrôzu naháňa, či už chce prejsť cez rozum alebo má za ušami – ale to je už o inom...

* * *

Len pár dní predtým, 9.1. 2003, Uršula Ferencuhová na stanici Devín v pásme o živote a folklóre Eskimákov zamontovala do rozprávky refrén **keď inak nedáš**, čím hneď prezradila zdroj. **Když jinak nedáte** tlmočí Česko-slovenský slovník **keď si nedáte povedať**. Je to priliehavé, ale nemá ten pravý **šmrnc** a vynachádzavý štylista v konkrétnych prípadoch iste nájde aj iné varianty a možnosti. Jednu možnosť však treba vylúčiť – tú doslovistickú, čo použila autorka. Takto mechanicky sa frazeológia dá transplantovať iba pri hluchote voči slovenskému výrazivu. Tu obzvlášť, lebo tá eskimácka rozprávka slovenskej akoby z oka vypadla, len reálie sú iné, polárne.

* * *

To sú iba dva príklady z množstva mechanických čechistických transplantácií, s akými sa dennodenne stretáme. Čo keby práve Mosty, časopis česko-slovenského porozumenia, založil platformu venovanú zápasu proti takýmto jazykovým neporozumeniam? Materiálu naň je **habadej** čiže neúrekom.

5/2003

Poplašné správy

Chytrá bomba (fakticky **inteligentná**) a **keď inak nedáte (když jinak nedáte)** – to boli dve ukážky, ako jazykovo ľahostajná Slovač na základe tvarovej zhody mechanicky prenáša do slovenčiny významy, ktoré v nej nemajú domovské právo, prípadne bezmyšlienkovite podlieha čaru expresívne vďačnej českej frazeológii.

Najbizarnejšie exempláre prináša tradične oblasť reklamy, kde pôvodný text bol po česky, a do slovenčiny ho preniesie ktosi, komu je slovenčina šum a fuk – a či už šumafuk?. V krajnom prípade to môže prerásť do poplačnej správy, ako ukazuje príklad z rozhlasovej jazykovej poradne, kde Ivan Masár 14.2.2003 volá na zodpovednosť reklamu **Krb vytopí aj celý dom**. No ďakujem pekne. Nestačí, že nám domy a pivnice vytopí Dunaj či Morava, Labe či Vltava, ba niekedy aj hasiči pri hasení požiaru. Ohrozuje nás ešte aj krb (a či kozub?), ktorý si kúpime za drahé peniaze, aby nám dom **vykúril**, a nie **vytopil**. Na poplašné správy sú paragrafy, takže tu by, obrazne povedané, mala zakročiť prokuratúra...

Treba – netreba?

Vzájomné prelínanie a ovplyvňovanie je úkaz zákonitý, takže vo vývine jazyka vždy hral a bude hrať závažnú úlohu. Ide však o to, aby proces prebiehal organicky a v súlade s vnútornými zákonitosťami. Mechanické transplantácie však práve túto vlastnosť procesu nerešpektujú a vedú skôr k hybridizácii.

Tá obzvlášť bolestne pôsobí tam, kde podtína zaužívanú výrazovú osobitosť a zavše aj jedinečnosť. Sem patrí genocída na jadrom našskom **treba**, ktoré odjakživa patrilo do základného fondu slovenčiny, no dnes ho jej kancelárske skomisenie v médiách a v ústach politikov sústavne vytláča spojením **je treba, je potrebné**.

V češtine **třeba** naozaj vyšlo z obehu, nahradilo ho dvojslovné spojenie. Je to však nasledovaniahodný trend? A predsa prebieha prakticky ireverzibilne, takže zrejme plačem nad rozliatym mliekom, lebo už sa mi stalo, že redaktorka opravila moje **treba** na **je treba**, čiže ho pokladala za jazykovo menejcenné či rovno chybné.

Pre mňa však odráža tendenciu k nabubrenosti. Človek, ktorý by doma sotva povedal, že **je potrebné ísť kúpiť chleba**, lebo by asi tušil, že rodinu rozosmeje, do mikrofónu bez zaváhania povie, že **je potrebné zvýšenie konkurencie**. **Treba zvýšiť konkurenciu** v jeho ušiach zrejme dosť nezaváži.

A tak nastupuje komisná kancelárčina, ktorá nemá nič spoločné s podstatou verejného prejavu, lebo ten sa od živej reči štylistikou síce líši, ale rozhodne by jeho poznávacím znamením nemala byť papierovosť.

Pritom v živej – a najmä v ľudovej reči je **treba** ešte vždy pevne zakotvené. Tak pevne, že ešte aj neodolateľné východniarske **trebalo**, kde regionálny genius loci vyčaril z príslovky unikátne "sloveso" bez neurčitku, bez prítomného i budúceho času a bez schopnosti časovania, si stále uchováva svoje miesto.

6/2003

Predávame, čo nemáme

Obchodné transakcie v hospodárskom priestore ako-tak oslobodenom spod kurately štátu patria ku kľúčovým hýbateľom ekonomiky. Občas sa však ekonomika pretisne do oblastí, kde budí podozrenie. Jeden z takýchto prípadov predstavila verejnosti Eva Reiselová 19.2.2003 na Slobodnej Európe. Podľa nej "štátna tajomníčka rezortu spravodlivosti Lucia Žitňanská **predáva stanovisko vlády**". Autorka príspevku, venovaného Slovenskému národnému stredisku pre ľudské práva, o tej prečudesnej obchodnej transakcii síce nepovedala, komu ani za koľko, i tak to však zaváňa korupciou.

Našťastie len jazykovou, keď autorka mechanicky prevzala české **předávat** a urobila z neho slovenské **predávať**. Nie je v tom kotrmelci sama, v reči tlačенých či elektronických médií sa s tým stretáme dennodenne. Úklad či zádrhel je v tom, že české **předávat** a **prodávat** nemajú významovo nič spoločné – to prvé znamená **odovzdávať**, to druhé **predávať**. Ale kto by sa už babral s takými **prkocinami**...

Nie je lepiť ako lepiť

Pravda, nielen čeština je bratský jazyk. Je ním aj poľština, ruština a iné slovanské jazyky – hoci si hneď uvedomíme, že výrazy **bratskosť** a **Rusko** nám nedávne dejiny asociovali s násilím a okupáciou. Lenže to je politika, ruština je v tom nevinne.

Z nej čerpal významný slovenský spisovateľ Dušan Mitana, keď pripravoval podnetné pásmo z Dostojevského korešpondencie, ktoré pod názvom **Dostojevskij intímne** uviedla stanica Devín 17.2.2003. Priblížiť slovenskému prostrediu, kde meno Dostojevskij už desaťročia cvendží rýdzim zvukom, jeho mimoliterárnu reflexiu a sebareflexiu, to má cenu. Najmä keď autor je celoživotným obdivovateľom Dostojevského, takže ide o organickú inšpiráciu.

Na druhej strane zrejme nie je v ruštine natoľko doma, aby sa sem-tam nepotkol, a tak sa dozvieme, že v **biblii nie je povedané, z čoho vlastne Boh lepil človeka**. Prečo **lepil**? Ako vieme, podľa mýtu ho **uhnielol** z hliny, a **lepiť** neznamená po rusky lepiť, ale **modelovať**. A sme doma. Slovom, **uhnielol**,

vymodeloval, vytvaroval, vysochal – čo len chcete – rozhodne však **nelepil**. Ved' vtedy asi ešte ani lepidlo nebolo, a keby aj, prvý človek nebol rozbitý. **Tož tak**, ako hovorieval Eskymo Welzl...

8/2003

Nepriзнané vrany

Preberať z cudzích či bratských jazykov bez uvedenia pôvodiny alebo východiskového jazyka je v praxi autorov spravodajstva, publicistiky i väčších fičrových či úvahových foriem bežné. Možno to nie je celkom v súlade s autorským zákonom, ale dôslednosť by tu asi ochromila praktickú prevádzku médií. Podobne ako štrajk prácou podľa predpisu bezpečne ochromí prevádzku každej inštitúcie či podniku, takže bezporuchovú činnosť zrejme zabezpečuje len istá dávka tolerancie voči litere zákona alebo predpisu.

Keď však túto prax okorenia johanidesovské "nepriзнané vrany" jazykových závislostí, vzniká skrumáž, neraz nabitá nechcenou komikou. **Řikají mu Franto** predsa nie je to isté čo **hovoria mu Fero**. To prvé je uzavretá oznamovacia veta, že dotyčného tak volajú. To druhé pôsobí dojmom nedokončenosti. Stačí doplniť čiarku, a vznikne **Hovoria mu, Fero...** Mohlo by to pokračovať otázkou, príkazom – napr. **Fero, pod' domov** alebo **Fero, už ju nebi**. Pritom ide iba o mechanický prenos z češtiny. Niekedy je to možno len pošmyknutie, nepozornosť. Keď sa prenos však chronicky, ba dôsledne opakuje, ťažko už predpokladať nepozornosť. Tak Juraj Kulík v inak zaujímavom pásme o živote a tvorbe Alexandra Solženicyna (Devín, 24.9.2002) inú formu ani nepoužije, vidieť, že **řikají mu Franto** je preňho to isté čo **hovoria mu Fero**. Príklady? **Syn Alexander** alebo, ako mu neskoršie hovorili, **Saňa...** **Všetci traja chlapi...** si hovorili... traja mušketieri... Tomuto sa tu hovorí predčasne... Pričom je jasné, že nie **hovoria mu Fero**, ale volajú ho **Fero**.

Fakty, bože, fakty

Takýmto cestami sa slovenčina bezdôvodne dostáva do podpapučovej pozície voči bratským jazykom. Inokedy ju však novinári, politici, publicisti a kadejakí VIPi vmanévrujú do kolektívneho tiky, o ktorom ani nevedno, odkiaľ k nám zavítal. K takýmto zlatým teľatám (alebo skôr teľcom?) patrí **fakt** a **skutočnosť**. Niežeby som chcel skutočnosť (a či realitu) podceňovať. Našinec má ešte v dobrej pamäti husákovskú **tvrdú realitu**, a tá dnešná asi tiež nie je mäkšia, iba inakšia. Ale kam všade nám ju médiá len pchajú... **O tom svedčí aj ten fakt, že...** (ranné správy Slov. rozhlasu 24.9.2002). **Za mimoriadne dôležitý odkaz pre Slovensko považujem skutočnosť, že...** (ranné správy SR 10/10.02, ale aj Slobodná Európa 9/10.02, čo ukazuje, že nehovoril publicista, ale politik). **V Iráku je všeobecne známou skutočnosťou, že Saddám Hussein má dvojníkov** (Slobodná Európa toho istého dňa). Preniká to dokonca do krásnej

literatúry. **Domácu najviac rozčúlil fakt, že sme použili jej tortovú formu.** (Dušan Mitana: *Zásnuby*, Devín, 10/11. 2002). Zdvojením to môže nadobudnúť aj groteskné formy, tak ako v rozhlasovom Libresse Olgy Duhanovej o kultúrnom dianí v Rusku: **Ako si vysvetliť fakt, že denník ARGUMENTY A FAKTY...** (Slovensko, 15.9. 2002).

Pritom je to samá vata, slama, vypchávkavá, lebo všade môžete text poľahky učlovečiť, keď fakt či skutočnosť jednoducho vyhodíte, prípadne nahradíte zámenom. **Ako si vysvetliť, že...; O tom svedčí aj to, že...** atď.

Kde sa tieto kolektívne tiky berú, ťažko pochopiť. A predsa sú tu. **Fakty, bože, fakty, kde vás ľudia berú, na poli nerastú, v hore ich nesejú...**

11/2003

Hovoríte po slovlicky?

To duchaplné spojenie nie je z mojej hlavy. Bohužiaľ. Predbehol ma ním takmer už o polstoročie francúzsky jazykovedec Maurice Rat, ktorý otvoril ťaženie proti zamorovaniu rodnej reči anglicizmami v pamflete **Parlez-vous franglais?**, uverejnenom roku 1959 vo France-Soir. Získal ním toľko stúpencov, že to podnietilo vznik francúzskeho jazykového zákona, a René Etiemble napísal pod rovnakým názvom celú knihu, rozoberajúcu problém na množstve systematizovaných príkladov zbytočných anglicizmov a ukazujúcu správne riešenia. Vydal ju Gallimard r. 1973. Kto si dnes na internete otvorí toto heslo, aby vypátral autora, narazí na hory literatúry. Čiže iniciatíva aj tu tak prerástla autora, že sa do pamäti sveta vryl predovšetkým jeho objav. Milióny poznajú *Parlez-vous franglais?*, málokto pozná meno autora.

Výsledok ukazuje, že impozantné ťaženie aj tak veľmi nepomohlo, anglicizmy sa vo francúzštine napriek jazykovému zákonu ďalej rozpínajú asi rovnako ako v iných končinách a zrejme niet sily, čo by tento trend mohla v dohľadnom čase zastaviť (môžete trikrát hádať, odkiaľ sa u nás a vo svete **trend** vzal).

Poučený vývinom si teda nemyslím, že **slovlickým** brojením sa na jazyku našich médií, politikov či podnikateľov dá niečo zmeniť. Napriek tomu môže všelikoho drgnúť, odkiaľ sa u nás vzali **farmári**, keď na lazoch odjakživa žili a gazdovali **lazičníci**, na doline **roľníci**, súhrnne **poľnohospodári**. Na BBC objavili dokonca aj **agrárnikov**, čo boli v slovenčine vždy iba členovia medzivojnovnej Agrárnej strany.

Pravda, škvarky aj tak ostali škvarkami, role roľami, sedmoslivkári a kovorolníci sedmoslivkáarmi a kovorolníkmi, družstvá, pokiaľ prežili, družstvami, ktoré majú svoje lány. **Farmy** k nám kedysi preniesli prekladatelia ako couleur locale anglosaského sveta, teraz sa však aj s farmármi rozmáhajú u

nás čoraz väčšmi, hoci ide samozrejme o roľníkov či poľnohospodárov. Rozhodne nie agrárnikov...

Kto za to môže? Brusel? Globalizácia? Papagájsky syndróm?

* * *

Nepodliehajme však ilúzii, že slovgličtina je so svojimi **pubmi** či **hot-dogmi** úkaz posledného desaťročia, nanajvýš desaťročí. Zrodilo ju prekladateľstvo, a čím ďalej ideme do minulosti, tým viac to bije do očí. Čo tak kiplingovské **bremeno bieleho muža**? Ved' **biely muž** nie je nič iné než otrocký preklad **white man**, ktoré je v angličtine rovnako bezpríznačné ako u nás **beloch**. Dnes sa však **beloch** a **biely muž** u nás už vôbec nekryjú, lebo to druhé obťažila rasová, rasistická či kolonialistická stigma. Tak došlo k diferenciacii, ktorá v pôvodnej predlohe nejestvuje. **Biely muž (červený muž)** sa štylisticky dostali na rovnakú úroveň ako **squaw, howgh** či **ohnivá voda**.

Obzvlášť pôvabné je spojenie **urobiť tak** či dokonca **učiniť tak**. Ide o doslovný prenos anglického **to do so**, ktorý sa v slovenčine aj češtine ešte nedávno pokladal za klasickú ukážku otrockosti prekladu. Dnes už aj v pôvodných textoch a prejavoch prevláda táto väzba, kým **urobiť niečo, urobiť to** vymiera. Ukážky nám lietajú okolo uší dennodenne – v médiách, ktoré sú na angličtinu obzvlášť naviazané, ako BBC či Slobodná Európa, by to človek skôr chápal, ony sa však rozplemenili aj všade inde.

V ranných správach stanice Slovensko 5.3.03 poslucháčov oboznámili, že **KDH tak urobí vo štvrtok**. V príspevku Slobodnej Európy zo 6.3.03 venovanom protikorupčnému hlasovaniu v parlamente odznelo, že **mali tak dávno urobiť**, a Aliancia nového občana dokonca **tak učinila po kritike koalíčných partnerov**.

To **učinila** je pozoruhodné tým, že hoci sa v češtine aj v slovenčine významovo kryje, nekryje sa štýlovou polohou. V češtine je to ešte vždy živé "normálne" sloveso, ktoré len začína páchnuť antikvariátom, kým v slovenčine už archaizmus odkazujúci prevažne k biblickej sfére, kde tiež zaváňa starobylosťou – **činiť dobré skutky, činiť pokánie, "čo nechceš, aby iní činili tebe, nečini ani ty im"...**

Odkiaľ takýto archaizmus zabľúdi do publicistiky, ak nie cez češtinu, ťažko povedať. Ved' tu to cez češtinu asi nebolo. Naproti tomu odkiaľ sem dovialo rozpínavú burinu **urobiť tak**, ktorá vytisla zaužívané **urobiť niečo** či **urobiť to**, leží na dlani. Importovaná burina však v médiách natolko ovládla pole, že o desať-dvadsať rokov ju asi už nik nebude pociťovať ako cudzorodý prvok. Slovgličtina, frangličtina a iné ičtiny svetom **letia** a ťažko ich "v historicky krátkom čase" niečo zastaví.

14/2003

Bez chutí a vôní

V tomto čísle na 14. strane a v predchádzajúcom som recenzoval dve knižky, Dai Sijie: **Balzac a malá čínska krajčírôčka** v preklade Beáty Panákovéj a Kurt Vonnegut jr.: **Matka noc** v preklade Otakara Kořínka. Obe vydal Slovart a hoci obidve knihy charakterom, prostredím ani obsahom nič nespája, spája ich jedna spoločná črta. Obidva preklady plynú vcelku hladko a dobre sa čítajú, Panákovéj reč je dokonca šťavnatá a plnokrvná, vkorenená do vidieckej slovenčiny, ako ju diktuje prostredie originálu. Lenže literárne dielo nekorení iba v jazykovom, ale aj v sociálnom prostredí, a tu sa už dostávame k úkladom. Oba texty totiž nekotvia vždy v jazykových reáliách, ktoré na Slovensku zodpovedajú obdobiam či prostrediam, vykresľovaným v origináli. Zavše iba mechanicky preberú jazykovú materiú pôvodiny, čím slovenskú verziu odtrhnú od domáceho literárneho podložia a zbavia voní a chuti doby.

Balzac a malá čínska krajčírôčka

Román je zasadený do čias čínskej kultúrnej revolúcie a napísaný po francúzsky. Francúzsko však analógiu kultúrnej revolúcie nezažilo, čínsky imigrant preto čerpal výrazivo takrečeno z druhotných zdrojov. Naproti tomu všetko, čo autor opisuje, má v niekdajšom tábore tzv. ľudových demokracií paralely, a teda aj jazykový arzenál. Slovenská literatúra zasadená do obdobia „dobrovoľného“ združstevňovania dediny sa len tak hemží **kontingentmi** (alebo v žartovnej skomolenine **kontinentmi**), čiže povinným odovzdávaním časti úrody, predpisovaným spravidla v likvidačných dávkach. Eufemistický variant bol **povinné dodávky**. V preklade sa však s **kontingentmi** ani **dodávkami** nestretneme – namiesto nich figurujú citovo neutrálne **kvóty**, ktoré vôbec nerazia hrôzou združstevňovacieho kladiva.

Rovnako sa dobová literatúra aj publicistika hemží drobnými, strednými a veľkými roľníkmi – tí poslední sa označovali aj zlovestným rusizmom **kulaci**. Ak sa s mechanickými prenosmi typu **kvóty** uspokojuje krásna literatúra, čo potom už publicistika? A tak Anna Rausová v pripomienke ukrajinského hladomoru (Slobodná Európa, 21.5. 2003) hovorí o **dekulakizácii**. Lenže Amerika násilným združstevňovaním neprešla. Náš politický žargón, a po ňom samozrejme aj literatúra, tu však operujú jednak našským, jazykovo nenápadnejším **vyvlastňovaním**, alebo zlovestným **rozkulačovaním**. Kam sa na to hrabe **dekulakizácia**?

Matka noc

Židokomunizmus Slovákov nič nehovorí. Nikdy sa s ním nestretol. Zato **židobolševizmus**, antisemitizmom a nenávisťou priam nabitý, patril k najfrekvencovanejším ťažkým kalibrom ľudáckej propagandy. Nenájst' tu ten jediný správny výraz je..., ale na to mám len nespisovné výrazy.

Aj **ocel'ový kavalec** je mechanický prenos. Technicky sa oceľ a železo, samozrejme, definujú všade na svete rovnako. Neodborná reč však v američtine

chápe ako oceľové oveľa viac výrobkov, ktoré sú v Európe železné. Tobôž pokiaľ ide o metaforiku – Američania majú **oceľové zdravie**, **oceľové srdce**. Prečo teda nie aj **oceľový kavalec**? Lebo po slovensky sa odjakživa spávalo na **železnej** posteli či kavalci.

23/2003

Doteraz sme v rámci slovgličtiny upriamovali pozornosť na slovnú zásobu, kde angloameričtina vytláča domáce výrazivo, prípadne rozširuje dávnejšie prevzaté a teda zdomácnené anglické výrazy do oblastí, obhospodarované predtým z domácich zdrojov.

Jestvuje však aj oblasť, kam slovgličtina preniká takrečeno plazivo a nebije tak do očí, lebo všetky použité slová sú slovenské, slovlická je vetná skladba. Niekoľko príkladov:

Ak máte prirodzený sklon k trápeniu sa nad každou maličkosťou – odznelo v BBC 19/11. 2002.

Na vynútenie si plnení... – takto krkolomne referovala stanica Twist o svojom spore so Slovenskými telekomunikáciami 25/9. 2002.

Presvedčiť o potrebe dodržania sľubov – odznelo na Slobodnej Európe 4/8. 2003, lebo **presvedčiť, že sľuby treba dodržiavať**, znie zrejme príliš kuchynsky.

Útek od slovesa

Všetky tri príklady sa vyznačujú spoločnou črtou, ktorá charakterizuje kožené, komisné, toporné vyjadrovanie, zahniezdené u nás od dávnych dávien prostredníctvom rakúsko-uhorskej kancelárčiny s jej **Zákazmi kladenia ohňa, zákazmi fajčenia** a pod., lebo obyčajný **zákaz rozkladať oheň** či **zákaz fajčiť** vrchnosti zrejme neznel dosť autoritatívne.

Domnelý nedostatok autority pri používaní "normálnej" reči je však iba polovica zdôvodnenia. Druhá spočíva v tom, že germánske a románske jazyky majú väčší sklon budovať vety cez podstatné mená a spodstatnené slovesá, prípadne s oporou pomocných slovies, než jazyky slovanské, kde aktívne sloveso vetu ťahá a dáva jej dynamiku, akú neslovanské európske jazyky dosahujú zložitejšie a inými cestami.

Dnes na túto rakúsko-uhorskú tradíciu koženého vyjadrovania plynulo nadviazala slovgličtina. Tu však nečerpá z tradície angloamerickej úradničiny – tá sa, naopak, usiluje svoje príkazy a zákazy formulovať "ľudsky", zavše dokonca so šibalským potmehúdstvom, takže namiesto výhražného **Nepovolaným vstup zakázaný** sa môžete stretnúť s huncútskym **Ak nemáte čo robiť, nerobte to tu**.

* * *

Napriek tomuto antiformalizmu tendencia budovať na podstatných menách a spodstatných slovesách v angloamerickej stylistike z uvedených dôvodov dominuje (slovglicky by sme povedali **ostáva dominantná**), a to, čo znie po anglicky prirodzene, v slovenčine znie kožene, ako dosvedčujú hore uvedené (nie horeuvedené) príklady, ktoré sa tak ľahučko dajú učlovečiť, že to pokojne nechajme na čitateľa.

Radšej uzavrieme príkladom z kruhov, kde by sme čakali, že formulačná vybrúsenosť bude stáť na poprednom mieste. Na oslave 70-tych narodenín prekladateľa z bulharčiny Emila Kudličku predniesol prejav Pavol Janík, kde sa medziiným blysol perlou, že ide o kultúrnu **príležitosť, ktorá je vhodnou príležitosťou na pripomenutie si...** (Devín, 5/8. 2003).

Nuž, keď takto terorizuje rodnú slovenčinu predseda Spolku slovenských spisovateľov, čo už potom chcieť od novinárov a politikov, keď vršia na seba haldy podstatných mien a spodstatných slovies, len aby sa vyhli normálnemu slovesu. **Kurín-šopa**, prečo vlastne?

14/2006

Keď zvrat prelejeme do kadluba inej reči

„...hnutie Nemeckí kresťania... odmietlo dokonca Starý zákon ako ‚nemorálnu históriu židovských **handliarov s dobytkom**‘“, píše Bojovník v zaujímavom príspevku *Kňaz proti Hitlerovi* (č. 7/2006). Tu môžeme jazykovo zaváhať. Keďže biblickí Izraelci žili prevažne v pastierskej kultúre, nedá sa vylúčiť, že tí tzv. Nemeckí kresťania mohli naozaj mať na mysli **handliarov s dobytkom**. Pravda, s vážnou výhradou, že zhadzovačnú spotvoreninu **handliar** slovenčina nemá už ani v hovorovej reči, nahradil ju **kšeftár**. Natíska sa však voľnejší, ale o to pravdepodobnejší výklad. Dnes **Kuhhandel** už neoznačuje obchodovanie s dobytkom, ale predovšetkým výmenný politický alebo podnikateľský akt, ktorý neberie ohľad na etiku, iba na to, čo sa z neho dá vytĺcť. **Kuhhandel** je v tomto zmysle ako ušitý na našu dnešnú predkoaličnú situáciu, keď strany zvažujú, ktoré spojenectvo bude pre ne najvýhodnejším politickým **kšeftom**. Toto významovo bohaté zázemie dehonestujúceho slovného spojenia mali zrejme na mysli antisemitskí Nemeckí kresťania, a práve ono sa z **handliarov s dobytkom** vytratilo.

24/2006

Ako všelijako vznikajú ľudia

Podlieha to vývinu. Zásluhou kresťanskej prudérie vznikali ľudia po stáročia s pomocou bocianov. Ani nie tak dávno sa dospelo k záveru, že ich v rámci otvorenej výchovy predsa len radšej necháme vznikať prostredníctvom sexu. (Príslušní **-lógovia** by sa s takou lapidárnou formuláciou dnes asi už

neuspokojili, trvali by na **sexuálnych aktivitách**.) Prišli však aj ďalšie formy. Dnes ľudia vznikajú už aj s pomocou skúmavky a iných techník, a iste príde čas, že v stopách ovce začnú klonovaním vznikať aj ľudia (pri pohľade na niektorých činiteľov má človek dojem, že v tajnosti sa to vlastne už deje). Všetky tieto techniky majú čosi spoločné – ľudia takto vznikajú zo zárodku a na svet prídu v podobe novorodeniat.

Prekladateľom však ľudia vznikajú rovno dospelí. Tak v poviedke Sergeja Dovlatova *Zbytočný* pod rukami Ivany Kupkovej „**vznikla** Galina Arkadieвна prakticky z ničoho. Možno podľa zákona zachovania hmoty.“ (Rádio Slovensko, 24/1. 2006.)

To je aspoň fiktívna postava. Teodorovi Križkovi však v básni Jevgenija Jevtušenka *Len aby z toho niečo nebolo vznikol* v letiskovej hale sám Ernest Hemingway (Rádio Devín, 20/6. 2006)...

Záhada takýchto **vznikov** je v tom, že ruské **vozniknuť** sa v prvom rade síce naozaj zhoduje s našim **vzniknúť**, ale znamená aj všeličo ďalšie – **zrodiť sa, vynoriť sa, zjaviť sa, zísť** (na um), **nastat'**. Je teda z čoho vyberať. Hemingway sa v hale samozrejme **vynoril** či **zjavil**. S Galinou Arkadievnou je to zložitejšie. Dovlatov tu prekladateľovi narafičil pascu prostredníctvom slovnej hry, keď **vznik** najprv spojil s **vynorením**, aby hneď nato udel na strunu iného významu. Takéto nástrahy už vyžadujú pohrať sa s textom, smerovať k cieľu okľukou, a to dá završe fušku. Najhoršie, keď si prekladateľ nástrahu ani len nevšimne.

13/2007

Čo nadvára korektúra – završe aj v česko-slovenských vzťahoch

Tentokráte ženy, ale mužom nebránili. Tak znie titulok českého príspevku (Mosty č. 10/2007, str. 13), kde sa slovenčina perom korektorky chytila za pasy s češtinou. Vnútila totiž slovenskú koncovku slovesu, kde čeština ešte „po starom“ rozlišuje gramatické rody – pri mužskom mäkké i, kým pre ženský ostáva pri ypsilone. Slovenčina si na to kedysi potrpela tak isto, no jazyková reforma usúdila, že toto rozlišovanie písucim iba komplikuje život a pridáva **hrúbok**¹ v žiackych zošitoch, na komunikačnej presnosti však nič nepridáva a vo výslovnosti sa beztak nerozlišuje, takže toto úskalie zrušila. Odvtedy si aj muži, aj ženy síce jednoducho v niečom **bránili**, ale do gramatiky sa to už nepremietalo.

Čeština však ostala pri zaužívanej forme, a tak Slovenky Slovákom vo všeličom **bránili, prekážali** atď., ale Češky Čechom **bránily, nedopřály** a pod. Autorka to určite tak aj napísala, ibaže pri prechode cez korektorské sito české sloveso **zoslovenštelo** – nech mi pani korektorka tento čerstvo upečený novotvar strpieť ráči.

Iste cítite, aký som voči korektorkám (a korektorom) nabrúsený. Mám aj čisto osobný dôvod – napr. im zazlievam, keď moje rodné meno **Pavel** iniciatívne menia na **Pavol**, lebo na Slovensku je to tak. Robievajú to často a s obľubou. Pritom je jasné, že bez ich pričinenia by všetky tlačoviny vyzerali (po česky **vypadaly**) hrozne a pre množstvo chýb by sa čitateľovi jarabilo v očiach. Slovom, korektúra je neodmysliteľné ohnivko na ceste od vzniku textu po jeho konečný tvar v podobe novinového stĺpca, knihy a hoci aj jednoduchého letáka. Ide len o to, robiť ju citlivo, so znalosťou veci a nikdy nie **mechanicky**. A najmä vedieť, kde ležia hranice korektorských kompetencií.

* * *

Tu mierim na podstatnejšiu anomáliu východiskovej vety než poslovenčenie koncovky, totiž na **čiarku pred ale**. Je to taká šlabikárová povera, že pred **ale** a **že** patrí čiarka, a basta. Samozrejme, že zväčša patrí, no keď sa zahľadíte na inkriminovaný titulok, jasne vidíte, ako čiarka vetu ochromila. Znefunkčnila. Až oči kole, ako ta nepatrí, tak ako by nepatrila pred **však**, ktoré sa s **ale** v tejto funkcii významovo kryje a často sa v nej striedajú.

To isté platí o **že**, pred ktoré korektori desaťročia vrážali čiarku hlava-nehlava, lebo pred ním **čiarka musí byť**¹. Pritom sa proti tomu búrilo plno zvrátov a úsloví, kde čiarka zabíjala zmysel – vezmime len stále živú hovorovú elipsu **ja že...** (**ja že si doma, ja že si spala...**) Ten konflikt vyhasol, *Krátky slovník slovenského jazyka* už dlho uvádza rad hovorových spojení typu **tebe že je čo?; len-len že; div že**, ba registruje **že** aj ako uvodzovaciu časticu na začiatku vety – **že sa nehanbíš; že múdro vykonáš**.

Autori slovníka to fakt múdro vykonali, no bezmyšlienkovité, mechanické rýpanie do cudzích textov zato nevyhynie, čo svet svetom stojí. Prinajmenšom na Slovensku, kde stále patrí k bežnej praxi pokladať autorský text za polotovar, s ktorým môže každý nakladať podľa svojej ľubovôle.

¹A ešte aj do tejto polemiky napriek jej útočnosti začalo úkladné korektorské pero, keď **hrubku** (teda hrubú gramatickú chybu) pretransformovalo na **hrúbku** (čiže rozmer prierezu). Pozn. autora.

Romboid

4/2004

Budeme viac imúnnejší?

K najnápadnejším posunom pod tlakom angloameričtiny patrí narušený vzťah k stupňovaniu prídavných mien. V slovenčine, podobne ako v rade ďalších slovanských jazykov, sa odjakživa stupňuje v rámci jedného slova. V druhom stupni sa tvaroslovnou obmenou z **veľkého** stane **väčší**, a z neho predponou tretí stupeň – **najväčší**. Tak vyzerá pravidlo – výnimky na ňom veľa nezmenia.

V angloameričtine vyzerá pravidlo inak. Stupňuje sa jednak v rámci slovného celku, ako práve pri našom **veľký – big, bigger, biggest**. Spravidla sa to týka základného slovného fondu. Prevažne sa však stupňuje dvojslovné – ekvivalentom nášho **aktívny, aktívnejší, najaktívnejší** bude tak **active, more active, most active**.

Táto dvojslovná forma tvorí východisko pre slovnické stupňovanie, ktoré potom vyzerá takto: *Slováci sú viac citliví na...* – povedala **Austrálčanka** v spravodajstve slovenského rozhlasu 10/10. 2002. Z takýchto úst to má svojský pôvab. Lenže tak hovoria a píšú aj Slováci, pokiaľ sú s angličtinou v každodennom styku – a kto z píšúcich, najmä novinárov, nie je? Tak vzniká doslovistické slovnické stupňovanie: *Jedným z najviac viditeľných dôsledkov zločinnosti...* (BBC 30/5. 2002); *Čo je viac nebezpečné – vojenská akcia alebo nečinnosť?* (Slobodná Európa 4/9. 2002 v úvahe o Iraku); *Slovensko môže byť viac aktívne* (Slobodná Európa 9/10. 2002).

Vyskytuje sa však dokonca aj podoba, kde skríženie slovnickej so slovenčinou vedie k redundancii: *Čím vyššiu mzdu... vydavateľstvo pracovníkom ponúkne, tým viac sú novinári voči podplácaniu imúnnejší* (Fórum, orgán Syndikátu slovenských novinárov č. 10/2003). Čohosi je tu navyše.

Kozachka Zalk Záporožie

Celosvetovo sa tlak angloameričtiny presadil v oblasti firemných značiek a zemepisných či iných pomenovaní. Podľa všetkého každý čo len trochu gramotnejší vie aspoň trochu čítať po anglicky. **Toyota** či **Yamaha** málokto prečíta inak než **Tojota, Jamaha**. Pri **Daewoo** či **Hyundai** sa o tom dá dôvodne pochybovať. Pritom **Tokio, Jokohama** či **Bombaj** sotvakto napíše v anglickom prepise – sú u nás rovnako doma ako **Paríž** či **Brusel**. Firemné značky sa v slovenčine takto ťažko udomácnia, ich angloamerický "vizuál" na každom výrobku a reklame tomu vždy bude brániť.

Zaujímavé, že sovietska ekonomika aj v čase, keď bol ZSSR ešte supervelmocou, mlčky uznávala superioritu tej "západnej", čo každodenne dosvedčovali tisíce **Moskvichov**, preháňajúcich sa po mestách socialistického tábora.

Angloamerické prepisovanie cudzích mien sleduje chvályhodný cieľ poskytovať čitateľom, ktorí sú v angličtine doma, grafický obraz, ktorý výslovnosť čo najviac priblíži pôvodnej zvukovej podobe. Čitateľov všetkých ostatných jazykových okruhov to spravidla účinne zavádza, a tak napr. celý svet oddávna pozná **Allaha** a dnes už aj palestínsky **Ramallah**, hoci to koncové **h** nie je nič iné než dĺžka, ktorým angloamerická transkripcia nedisponuje a nejako ho musí vyjadriť. Výsledkom je, že **Allah** je dnes, okrem moslimskej civilizácie, kde je doma, a tej angloamerickej, ktorá vie prepis vcelku správne vysloviť, fakticky premenovaný, takže nejaký **Allá** by všelikde vyvolával údiv. U nás rozhodne. A čo tá **Kozachka Zalk Záporožie**? Takto uviedol Teleplus v programe na 9.10.2002 basketbalový zápas žien. Čo znamená **Záporožie**, vie na Slovensku asi väčšina. **Zalk**??? A **Kozachka**, to po prečítaní týchto riadkov uhádne asi každý. Ale nie je to čudné, keď redakcia – zjavne z anglického textu – prepíše Záporožie po našom, a **Kozachku** nechá v podobe **Moskvicha**? Mňa však v slovenských textoch už nič neprekvapí. A vás?

5/2004

Čo môžem pre vás urobiť?

Keď dnes vojdete či zavoláte na hocaký úrad, inštitúciu, banku či podnik, ktoré na seba držia a chcú stoj čo stoj byť svetové, zdvorilý a prevažne bezfarebný hlas sa spýta: **Čo môžem pre vás urobiť?**

Nie je to nič iné než otrocký prenos anglosaskej zdvorilostnej frázy **What can I do for you?** Formalizovaného zvratu, ktorým slušný človek reaguje, keď sa naňho niekto s niečím obráti. Že by sme u nás takýto formalizovaný výraz pred nástupom slovgleičtiny neboli mali, takže sme v rámci sebacivilizácie museli kupovať inde? Samozrejme že mali, dokonca na výber - **Čím poslužím?**, **Čo sa bude páčiť?**, **Želáte si?** **Čo si prajete?** a podobne. Nie sú si rovnocenné, každý variant má vlastnú vôňu a príchut'.

Čím poslužím? je čisto formálne. Zdvorilé, ale neosobné, srdečnosť či ochotu mu môže dodať iba tón hlasu alebo mimoslovné komunikačné gesto. **Želáte si?** srdečnosť či ochotu prakticky vylučuje, na to je príliš odmerané. **Čo si prajete?** akoby už inherentne obsahovalo nevrlosť, nechut' v zmysle **čo otravuješ?** Naproti tomu **Čo sa bude páčiť?** má prvky srdečnosti a ochoty už zakódované, vymazať ich môže iba komisný tón či odmeranosť v geste, ironický úsmev a pod., lenže takýmito mimoslovnými prvkami sa dá zmeniť význam čohokoľvek, nie iba zdvorilostnej frázy.

* * *

Máme teda v slovenčine hojnosť formalizovanej frazeológie, spĺňajúcej ten istý účel, dokonca v rôznych variantoch a odtienkoch. Čo vedie k ich vytláčaniu slovgleickým doslovizmom? Samozrejme v prvom rade móda, mánia v rámci celosvetovej rozpínavosti angličtiny, pričom u nás trochu evokuje aj

kocúrkovské pechorenie **len aby sme v hanbe neostali**. Úplná zhodnosť tohto stereotypu dovoľuje však podozrievať, že môže byť aj výplodom z kuchyne rozmanitých kurzov na tému, ako sa uplatniť, niekam to dotiahnuť. Ba dokonca plodom vnútropodnikových školení, ktoré určujú pravidlá styku s verejnosťou a robia formuly záväznými. Dost' to pripomína železný zákon prvej totality, keď v každej úradovni viseli nápisy **Náš pozdrav je Na stráž!**, ktorý si tá druhá pretransformovala do podoby **Náš pozdrav je Práci česť!**

Nežijeme už v totalite, ale meravosť, stereotypnosť a takmer na odiv stavaná neosobnosť formulky **Čo môžem pre vás urobiť?** tiež naháňa strach svojou strojovosťou a a zavše aj strojenosťou. Akoby to ani nehovorili ľudia, ale roboty, umelé inteligencie z uskutočnenej sci-fi.

Ten pocit spoluvyvoláva nemotornosť slovenskej podoby podmienená jazykovou odlišnosťou. Formalizované **What can I do for you?**, zložené zo šiestich jednoslabičných slov, ktoré výslovnosťou splývajú do jediného, ideálne vyhovuje účelu. **Čo môžem pre vás urobiť?** nijakými výslovnostnými čarami neprestane byť neskladnou päťslovnou vetou, ktorá umelosťou bije do očí alebo trhá uši.

Zo slovenských ekvivalentov vyjadruje neosobnosť a odstup spojené s korektnou ochotou stručné **Čím poslužím?** Niekoľko by možno namietol, že vyjadruje aj nežiadúci prvok podriadenosti, hoci Petrovi Karvašovi sa pri slove **služby** otváral nôž vo vrecku, lebo mu vyjadrovalo skôr prvok nadriadenosti. Napriek takým deformáciám však celá moderná spoločnosť stojí na **službách, services, Dienstleistungoch**, tak trochu v zmysle *ten umí to a ten zas tohle*. Ibaže dnes stavia na zúčtovateľných položkách, ktoré trvajú na rovnosti medzi **dal** a **má dať**, takže susedsky nemerané a nevážené ústretovosti či ochota ich nezaujímajú. Pokiaľ nehľadajú obsluhovaného zároveň oškľbať.

* * *

Takže **Čo môžem pre vás urobiť?** Prosím vás pekne, nič pre mňa nerobte, a ak sa spomedzi mutantov chcete vrátiť medzi ľuďmi, učlovečte sa. Alebo reslovakizujte...

Tréning a míting

Ak sa angličtina rozpína do iných rečí v prvom rade cez vytlačanie domácej slovnej zásoby anglickými výrazmi, kde cieľom je dokazovať svetovosť, v druhom rade nastupuje rozširovanie výrazov už zaužívaných na oblasti, kde sa predtým nepoužívali. Dva typické príklady predstavujú **tréning** a **míting**, ktoré sa z angličtiny rozšírili do sveta – aj k nám – dávno. Šlo to ruka v ruke s rozširovaním športu a masových politických hnutí, a obidva vo svojej špecifickej oblasti a funkcii dávno zdomácnili.

Špeciálne tréňování lektorů (Orbis pictus, náborový leták na kurzy angličtiny). **Irák tréňoval teroristů z Al Kaidy** (Rádio Slovensko, večerné správy 26/9.02), v obmene aj Slobodná Európa 8/10.02). **Americká armáda tréňuje**

nových... pomocníkov na vyhľadávanie nášľapných mín - včely (Devín, magazín Premeny 18/4. 2003).

Ako vidieť, **tréning** a **trénovať** sa z oblasti športu, kde dávno zdomácnili, šíri do nových oblastí, kde doteraz dominoval **výcvik**, prípadne **výuka** či **školenie**. Vojaci vždy prechádzali **výcvikom**, nie **tréningom**, pedagógovia a iní odborníci či poslucháči kurzov absolvovali spravidla **školenie**, pri žiakoch a učňoch sa hovorilo o **výuke**. Keď si dôstojník Zátopek vzal na povel vojenský útvar, šlo o **výcvik**, a keď sa olympionik Zátopek vydal na trať a nešlo o preteky, **trénoval**. Slovom, oblasť športu bývala od ostatných oblastí terminologicky presne odlišená. Dnes pod tlakom angličtiny všetky splývajú.

* * *

Podobne s **mítingom**. Donedávna sa takto označovali iba masové verejné zhromaždenia, inak nazývané aj tábor ľudu. *Krátky slovník slovenského jazyka* (vyd. 1987) inakší význam **mítingu** tiež nepozná. (Mimochodom, je možné, že míting k nám v tomto význame neprešiel z angličtiny, ale z ruštiny, kde sa zaužíval dávnejšie než u nás.)

Dnes sa pod tlakom angličtiny (rozhodne už nie ruštiny) rozšíril na ľubovoľné stretnutia v politickej sfére, ako svedčí správa na stanici Slovensko: **V Helsingore sa uskutoční neformálny míting hláv štátov** (31/8.02).

Ako ďalší krok by sa malo uvažovať o rozšírení do súkromnej sféry – napr. dnešný škôlkár by si o pár rokov mohol na sobotu o piatej dohovárať **míting** so slečnou. Ale to možno nehrozí, lebo **rande** je po angloamericky **date**, formálnejšie **appointment**. Ale ktovie – veď ani angličtina nestojí na mieste...

* * *

Pri slovogličtine ide o implantáciu cudzorodých prvkov, ktorá vyplýva z dominantného postavenia angloameričtiny vo svetovej komunikácii, čiže nevyplýva z jej aktívnej rozpínavosti, ale z ochoty inojazyčného prostredia submisívne vytláčať domáce výrazivo takrečeno vo vlastnej réžii.

Pri bratských jazykoch ide o inakší úkaz – ich niekdajší spoločný základ sa vývinom diferencoval aj tak, že rovnako znejúce slová postupne nadobúdali iný význam. Pri užívateľoch, ktorí bratskému jazyku síce vcelku rozumejú, ale neovládajú jeho jemnosti, to vedie a vždy bude viesť k šmykom, ktoré občas posunú význam do absurdna, inokedy vyvolajú smiech.

Podbitý tank

Dvojtyždenník Bojovník záslužne a sústavne približuje čitateľom historické podrobnosti protifašistického zápasu a celej druhej svetovej vojny. Prirodzene sa v tom často opiera o zahraničné materiály v pôvodine. Tak sa stane, že "tankisti oboch bojujúcich strán vyskakujú... z horiacich strojov, prirodzene, pokiaľ **podbitie** svojho stroja prežili..." (Ervín Pauliak: Bitka pri Kursku 3, Bojovník č. 16/2003).

Ťažko si predstaviť, ako niekto podbíja tank, keď sa pozrieme do slovenských slovníkov, lebo tam nájdeme iba dva významy: podbiť (čiže podraziť) topánky,

a údermi vpraviť niečo pod niečo (podbiť podvaly kamením). Keď sa pozrieme do rusko-slovenského slovníka, nájdeme v ňom však pri podbíjaní nie dva, ale dvanásť významov. Sú medzi nimi aj obidva slovenské, ktoré sa do nášho kontextu hodia ako Pilát do kréda – deviaty však hovorí o zostrelení, zásahu, vyradení výstrelom...

Žena ako predmet rozkoše

Tak toto musel povedať riadny macho (a či už mačo?) – alebo niekto, kto taký prístup mieni kritizovať. A emancipkám – viem, že také slovo, na rozdiel od nemčiny, nemáme, ale nie je to škoda? Julia Satinského by určite potešilo. Slovom, emancipkám by sa pri tom mal otvárať nôž vo vrecku – pokiaľ ho tam teda nosia.

Výrok odznel v pútavom rozhlasovom pásme venovanom životu a dielu významného ruského akademika, svetového jazykovedca Viktora Šklovského (Juraj Kulík: *Energia omylu*, Devín, 16/4.2003) v tejto podobe: "Žene otvárajú brány do snemovní,... ale hľadajú na ňu ako na predmet rozkoše."

Eroticko-vlastnícky podtext tu bije do očí. Slovník nás však poučí, že ruské **roskoš** znamená **prepych, luxus, nádhera**, čiže so slovenskou **rozkošou** nemá nič spoločné. A Šklovskij teda nemal na mysli podtext eroticko-vlastnícky, mačovský, ale sociálny – ženu ako prepychovú bábiku, luxusný kus rodinnej výbavy, podčiarkujúci mužov sociálny status, význam postavenia.

Ale z čoho by tučnel jazykový sup, keby mu úklady jazyka občas nepodhodili takéto lahôdky?

6/2004

Úklady bývajú viacstupňové. Najnápadnejší, ale, paradoxne, najmenej nebezpečný úklad býva plodom individuálnej neznalosti originálu. Najmenej nebezpečný, lebo nehrozí kontaminácia. Tak sa napríklad do príbehu z advokátskeho prostredia dostane **mecenáš** ako Pilát do kréda a nik nepochopí, odkiaľ sa vzal, lebo nijaké mecenášske "aktivity" nevyvíja.

Sme v satire Bohdana Ihora Antonyča pod názvom *Politik*, ktorú preložil Ivan Jackanin a vysielala stanica Slovensko 17/2. 2004. Starší politik tu diktuje mladej sexretárke prejav, prerušujúc diktát "harašením". Tento neologizmus sa u Antonyča samozrejme nevyskytuje, ale keď to tak sadne, ťažko odolať... Zato sa tam vyskytuje **Chytala slová, ktoré chrľili ústa mecenáša**, a mecenáš potom poletuje vzduchom ešte x-krát, nik neuhádne, prečo, a ani prekladateľ, ani redaktorku to zrejme nedrglo. Dovtípi sa iba ten, kto vie, že **panie mecenasie** znamená v poľštine, v ukrajinčine a možno aj v iných slovanských jazykoch jednoducho **pán advokát**. Možno už nadobudlo trochu starosvetskej patiny, ale používať sa zato ešte používa. V Antonyčových časoch zrejme ani patinu nemalo.

* * *

Ani mechanické preberanie ustálených spojení z češtiny do slovenčiny, kde nemajú čo robiť, nie je veľmi nákazlivé, lebo prešľap bije do očí – ako napr. v spojení **vidieť až do ľadvín** (až do ledví, teda **až do žalúdka** – Film.sk, 5/2003, príloha), prípadne **vedla si pri tom dobre** (Slovensko, prehľad zahraničnej tlače, 27/11. 2003). Obzvlášť ho obľubujú športové rubriky – ako ukazuje titulok **Kapusta vyzrel na rodákov** (české **vyzrál**, Sme, 8/11. 2003). Nezasahuje totiž štruktúru či skladbu jazyka.

Najzhubnejšie je preto nádorové bujnenie spodstatných slovies v spojení s pomocným slovesom, charakteristické pre germánsku či románsku vetnú stavbu a spojené s útekem od aktívneho slovesa ako jadra vetnej stavby, príznačného pre slovanské jazyky. Príklad: "Faktom je, že sme obaja už trochu pristarí **na vzájomné trápenie sa**." (Z knihy Nicka Hornbyho **Všetky moje lásky** v preklade Milana Gráfa – Devín, 3/5. 2004). Pre takúto štylistickú obludnosť je príznačné, že gramaticky všetko sedí, ibaže to nie je slovenčina, ktorou by hovoril "normálny človek", hoci do úst sa to vkladá práve normálnemu človeku. Akoby normálne sloveso verejná komunikácia už pokladala za nečisté, nedôstojné – všimnite si, ako dnes už málokomu niečo **prekáža**, zväčša mu **je na prekážku**.

Roky však prekvitá a šíri sa ďalšia slovgličtinová obludnosť, že sa veta namiesto cez normálne aktívne sloveso montuje z prechodníka spojeného s pomocným slovesom. Stačí zbystriť uši a zistíme, že prechodník sa stáva normou, kým aktívne sloveso pomaly páriom. Nasledovné príklady pochádzajú zo Slovenského rozhlasu za obdobie od 7. do 12. mája 2004, teda za menej ako týždeň.

Aj preňho je táto správa prekvapujúca – povedal poľský minister obrany Szmajdziński o svojej údajnej nominácii na prezidenta (7/5., Slovensko, ranné správy).

Prezident Bush bol neprijemne prekvapený – (10/5., Slovensko, ranné správy).

To je až prekvapujúce, ako... Gustáv Murín (11/5., Devín, magazín Premeny).

Väčšina jeho kolegov... bola prekvapená (12/5., Slovensko, ranné správy, informácia o amerických vojakoch v Iraku).

...nie je nijakým prekvapením – (12/5., Slovensko, správy).

Preto nie je prekvapením, že... (Kino-Ikon, č. 2/2003, str. 54), aby sme neostali iba pri rozhlase.

* * *

Teda šesť prekvapení v prechodníkovej či spodstatnenej podobe za šesť dní len z toho zlomku masy, o ktorý sa človek náhodne potkol. Nikoho už nič **neprevapí**, všetko **je prekvapujúce** alebo **je prekvapením**.

Prekvapovalo by však, keby sa to obmedzovalo iba na prekvapenia. V publicistike predsa letia aj iné sprechodníkovateľné slovesá. Košický magazín

Domino, 8/5.04 na stanici Devín, moderátorka Ivana Jachymová venovala Medzinárodnému veľtrhu detskej knihy v Bologni. Partnermi rozhovoru boli dvaja účastníci, spisovateľka Jana Bodnárová a výtvarník Miloš Kopták. Povedali veľa vecí, ktoré stálo za to počuť, keby nie ten slovgličtinový smog:

Bodnárová – **To, že som tam našla tri slovenské knižky, to bolo veľmi potešujúce.**

Kopták: **Nie vždy bola táto kvalita dostačujúca. ...obrovské možnosti uplatnenia sa.**

Ako vidieť, nehovoria tak iba redaktori tlačením termínom. Hovoria tak spisovatelia, výtvarníci, slovgličtina presakuje či presiakla do jazykového povedomia nie iba efemérnych elít, ale aj majstrov formujúcich dnešnú a zajtrajšiu jazykovú tvár Slovenska. Akoby si ľudia, len čo vstúpia do verejného priestoru mikrofónu a kamery, kde z podstaty veci vládne iný modus reči než v súkromí, zároveň natiahli glotové rukávy kancelárčiny, ktorou sa píšú rozsudky, posudky, výnosy a návrhy zákonov.

To, že tak hovoria spontánne, bez možnosti po sebe redigovať, nie je **poľahčujúca okolnosť** – aha, právnická formulka-skamenelina z advokátskych či súdnych spisov. Naopak, je to dôkaz, že takéto formulácie Slovákom verejne činným schádzajú na um ako prvé, už zakódované. Nie "zagénované", takže si to museli **nadobariť** cestou z domova na fórum – aby sme poukázali aj na opačný extrém staromilcov typu prof. Jána Mihála, ktorý ešte v 60-tych rokoch vyhlasoval, že **tlačnica** nie je **stisk**, ale iba **sukňa z tlačieniny** (čiže modrotlače – Pravda, 7/6.1967, recenzia knihy Maxima Gorkého *Klim Samgin*).

* * *

Proces slovgličtinizácie či obyčajného skomisňovania slovenčiny vo verejnom priestore sa možno nedá zastaviť, ale to ešte neznamená, že proti nemu prestaneme bojovať. Tak akosi to Werich povedal o hlúposti...

7/2004

Zavše sa tlak angličtiny prejaví tak drasticky, že bez znalosti angličtiny ťažko rozlúštiť, o čom je reč. BBC sídli v Londýne, kde takýto tlak patrí k veci, a tak keď nám 8/4.2004 ponúkla hlavolam čiže **pucle** v podobe **rezortných kasín**, prijmeme to s pobaveným pochopením. Keď sa však dozvieme aj zo slovenského rozhlasu, že "sudcovia nemohli prehliadnuť (Ali Imronovu) významnú úlohu počas atentátu na **turistický rezort** Kutta" (Slovensko, Michal Rybanský, Prehľad zahraničnej tlače, 19/9. 2003) vidíme, že sa ďalší slovglický absurdizmus preniesol aj na domácu pôdu...

Odkiaľ autori takéto **rezortné kasíno** či **turistický rezort** asi vypriadli, keď **rezort** v slovenčine naozaj neznamená nič iné než odbor, oblasť pôsobnosti ministerstva, orgánu či inštitúcie? **Resort** má v angličtine viac významov – **útočisko, východisko, prostriedok, verejný priestor, kúpeľné** či **rekreačné stredisko, inšancia**... – ale, ako na potvoru, **odbor** či **rezort** nie. Náš **rezort**

pochádza totiž z francúzštiny a zjavne sme ho ako administratívny termín prevzali cez nemčinu v rámci rakúsko-uhorskej pragmatiky. Z ponúknutého výberu ekvivalentov však vysvitne, o čo vlastne ide – o **kasína v rekreačných** či **kúpeľných strediskách**, resp. o **turistické stredisko**. Kto na to však má prísť, ak nevie anglicky?

* * *

Naproti tomu keď čítame **Don Quixote** (Teleplus, 31/8.2003), vieme jasne, o čo ide, len sa uškrnieme, ako mohlo také čosi prejsť redakčným sitom. Angličtine sa právom pripisuje, že rozdiely medzi napísanou a vyslovovanou podobou sú priveľké. Zato jej musíme pripísať k dobru, že spolu s ruštinou, francúzštinou, srbčinou, chorvátčinou (a mnohými ďalšími jazykmi) zdôrazňuje prioritu hovorenej reči pred písanou podobou jazyka takým prepisom cudzích slov a mien, aby si ich doma mohli prečítať zvukovo čo najvernejšie.

Slovom, idú na to demokraticky, na rozdiel od nášho elitárskeho úzu, ktorý predpokladá náležitú vzdelanostnú úroveň, no v praxi neraz vedie ku komoleniu, ktoré sa potom stáva predmetom vtipu či povýšeného uchechtnutia. Slovenské **Don Quixote** do tejto kategórie rozhodne patrí.

Vráťme sa však k **Donovi Quixotovi** v angličtine. Pôvodného španielskeho **Dona Quijota** by Angličan asi prečítal **Don Kižote**, a to sa jeho úzu prieči. Pričom pri **Quixote** ide zrejme o transkripciu historickú, lebo dnes angličtina naše **ch** píše ako **kh** (**Khalil**, u nás **Chalíl**). Možno stojí za zmienku, že **x** znamená naše **ch** aj v azbuke, hoci súvis s anglickým **Quixote** je iste náhodný.

* * *

To sú tzv. hrubky, ktoré môžu slúžiť ako výstražné či komické príklady. Sotva sa však rozšíria, lebo sú od systémových vlastností slovenčiny príliš vzdialené. Z hľadiska "plazivej" transformácie slovenčiny na slovgleičtinu sú relevantnejšie príklady, ktoré nepociťujeme ako cudzie, ba ony cudzie vlastne ani nie sú. Slovgleičtinová je iba narastajúca frekvencia, ktorá znamená postupný posun, vytesnenie synonym a teda vychýlenie z rovnováhy. Výrazným príkladom je až rakovinové bujnenie **citlivosti**, neraz v oblastiach, kde je skutočnej citlivosti pramálo. O **procese, ktorý je pre nich citlivý**, hovoril minister Pavol Rusko v BBC 8/6.04 ráno (v súvislosti s výkupom pozemkov pod automobilku KIA). Dohoda o Iráku bola uzavretá **ohľadne citlivých vojenských operácií** (rádio Slovensko, 9/6.04, poludňajšie správy). Informácie o klientoch, zmluvách, transakciách atď., ak nemajú ísť na verejnosť, bývajú zásadne **citlivé**, nijaké iné. Je to doslovný prevod anglického **sensitive**, v angloamerickej sfére takto zaužívaného, pre ktoré však nájdeme na tento kontext aj v najmenšom anglicko-slovenskom slovníku ďalšie bežné synonymá: **chúlostivý**, ľudovejšie **háklivý**. Tieto synonymá však z uvádzaného kontextu prakticky vymizli a ak toto plazivé **citlivenie** bude pokračovať, čoskoro sa manželia in flagranti nezastihnú v **chúlostivej**, ale v **citlivej** situácii...

* * *

Bizarné efekty vzniknú, keď sa slovgličtina, prichádzajúca z nebratského jazyka, skríži v tej istej vete s úkladom bratského jazyka. **Literatúra síce nie je o vyriadiovaní si účtov, ale predsa.** (Kráková Dorota: interview s Michalom Vieweghom, Sme, 26/5. 2004).

Byť o niečom, byť o ničom, to prevalcovalo rovnako slovenčinu ako češtinu a nik im túto akvizíciu už neodpára. Vladimír Just vo svojom *Slovníku floskulí (Malá encyklopedie polistopadového newspeaku)*, vydala Academia, Praha, 2003) označuje **otomovanie za nekorunovaného kráľa floskulí,...** symbol **jazykovej globalizácie a amerikanizácie**. Prečo by ho nemal používať práve Viewegh, kráľ českého **bestselleru**? Pravda, on v rozhovore nielen **otomuje**, ale hovorí aj o **vyřizování účtů**, čo slovenská novinárka prevzala aj s chlpmi. Lenže po slovensky sa účet nedá **vyriadiť**, vyriadiť sa dá byť, chata, kuchyňa, našinci si účty odjakživa **vybavovali** či **vyrovnávali**, a keby sme šli do ľudovej dikcie, tak si prípadne aj **zrezali rováš**, ale to by som Vieweghovi do úst nevkladal. Chcieť však od **bestsellerovca** (keď môže byť nobelovec, prečo by nie aj bestsellerovec?), aby niečo **vyriadil**, asi tiež nemá cenu. Ten **na to má lidi**. Mimochodom, ako by ste to preložili do slovenčiny, ak by ste chceli zachytiť aj intencionálne zabudovanú gramatickú nekonzistenciu? Zrejme preto u nás práve v kruhoch, ktoré jazyk cítia a aj ho ctia, stále prevláda citátový prenos **mať na to lidi, nejsou lidi...**

8/2004

Kam až môže siahať imunita voči rozhraniu medzi češtinou a slovenčinou, ukazuje príspevok *Štyridsať rokov od procesu o Osvienčime* (Bojovník, č. 8/2004, prevzatý z Národného osvobození). Neustále ním totiž poletuje **štátny nadvládny**, mechanický prevod českého **státní nadvládní**, čo sa u nás nikdy nevžilo ani okrajovo. Slovenčina pre túto funkciu čerpala z iných etymologických zdrojov, z ktorých vytvorila **prokurátora**, prípadne **štátneho zástupcu**.

Subtílnejšie, a teda o to častejšie, bývajú na tomto rozhraní potknutia typu **Vláda tak opäť preukázala svoju nekompetentnosť a neschopnosť, rovnako ako prezieravosť a aroganciu** (Mosty, č. 14/2004). Česko-slovenský dvojtyždenník vložil tento výrok do úst českému europoslancovi, členovi opozičnej ODS, v Prehľade zahraničnej tlače.

Opozičný poslanec samozrejme nebude vládnym opatreniam pripisovať klady, a nekompetentnosťou, neschopnosťou a aroganciou jej pripísal tri výrazné negatíva. Ako sa do tejto zostavy dostala **prezieravosť** (iným slovom predvídavosť, schopnosť správne odhadovať budúci vývoj), teda vlastnosť vysoko kladná?

Česká dvojica predpôň **pro-** a **pře-**, pre ktorú slovenčina v tejto funkcii nemá obdobu, sa touto svojou vlastnosťou stáva prečastým (prečastým) kameňom úrazu. Tak ako v našom príklade. **Přezíravý** znamená **povýšenecký**, teda nič

sympatické, kým kladné slovenské **prezieravý** bude v češtine **prozíravý**. Túto vlastnosť opozičný politik vláde určite nepripisoval – pripísal mu ju až slovenský prekladateľ.

Probírat, přebírat; prodat, předat; prodělat, předělat; proklad, překlad; propustit, přepustit... S každou z týchto – a množstva ďalších – dvojíc musí Slovák zaobchádzať ako s ekrazitom, každá má svoje špecifiká. Niekde sa význam odlišuje menej (**probírat, přebírat**), inde ostro (**prodělat, předělat**), a kto si nedá pozor, potkne sa...

* * *

Zatiaľ sme sa pohybovali v rovine publicistických textov, ale to isté nájdeme aj v textoch umeleckých. Slovenský rozhlas uviedol asociačne bohatú rozhlasovú hru Květy Legátovej *Zajatec*, kde autorka cez hodnotové hierarchie rímskeho žoldniera a barbara-zajatca obnažuje konštanty konfrontácie civilizačných vzorcov (Slovensko, 9/9. 2004). Preklad Damiana Vizára poskytuje poučné vzorce nie civilizačného, ale mechanického prenosu. Tak žoldnier na zajatcovu nepríjemnú otázku odsekne: **Do toho ťa nič nie je**. Priam fotograficky sa spod tých slov hneď vynorí: **Po tom ti nič není**. Lenže Slovák by tak nemotorne nikdy neodsekol, má na to svoje jadné a úsečné **Do toho ťa nič** – a ani Riman nemôže v slovenskom texte odseknúť inak. Iba v rámci prekladateľčiny.

Za pozornosť tu stojí aj stret silných stránok a slabín dvoch tak blízkych jazykov. Ak slovenčina dvojice typu **probírat, přebírat** nemôže riešiť v ich rovine a musí hľadať inde, tak zas čeština tým, že sa nezaobíde bez pomocného slovesa v kontextoch, kde slovenčina áno, stráca na razancii. **Do toho ťa nič** – Po tom ti nič není. **Čo ťa do toho?** – Co je ti po tom? **Ja že si to ty, ja reku že si to ty** – Já myslel, žes to ty (**jářku žes to ty** už zaváňa naftalínom), a pod.

Tu vidíme skvelé ukážky hutnosti a razancie, dosiahnuté elipsou pomocného slovesa, ktorá je autentickejšia slovenčine vlastná, kým čeština, vo všeobecnosti taká úžasne vláčna a pružná, tuná tú razanciu nedosahuje.

Mimochodom, presne týmto prenosovým mechanizmom slovenčinu infiltrovala už nevykorenitel'ná floskula **je treba, je potrebné**, ktorou si fajta politikov, novinárov, politológov, vedcov atď. zaplemenila jazyk, lebo stručné **treba** zrejme nie je dosť nóbl. Alebo **in**?

Z iného súdka je Rimanovo zafrflanie "Vaše podnebie mi **nepristane**". V origináli nutne muselo stáť **nesvědčí**, čiže **neosoží, neprospieva**, ale aj **nesvedčí**. Keďže sa však prekladateľ s tým posledným a najjednoduchším riešením neuspokojil a hľadal iné, naletel úkladu jazyka a vybral si ten najnevhodnejší z možných ekvivalentov...

* * *

Úklady prinášajú, isteže, aj rozhrania k ostatným slovanským jazykom, čo sa zas len premieta do literatúry. Pri príležitosti vydania prekladu knihy Pavla Krusanova *Uhryznutie anjela* si redaktorka Ivana Jachymová pozvala na

celohodinové pásmo rozhovoru s ukážkami jeho autorku Ivanu Kupkovú, ktorá vedie katedru translatológie – po slovensky prekladateľstva (Devín, 13/3. 2004). V sugestívnom texte sa opätovne stretáme so smrťou a jedna z postáv si samovraždne **pret'ala hrdlovú žilu**. **Hrdlo** znamená v slovenčine naozaj zhruba to isté ako v ruštine, ale významové rozsahy sa zaužívali značne rozdielne. A tak **hrdlový** sa v slovenčine vyhranil ako odborný výraz, no nie vo vzťahu k živým organizmom, kým v ruštine pokrýva aj anatómiu a rad iných oblastí. Preto majú Rusi **hrdlové choroby** a **hrdlových lekárov**, slovenčina však choroby aj lekárov **krčných**. A tak aj **krčnú žilu**. Ba v tomto kontexte skôr **tepnu**, to nás však vedie už na tenký ľad, lebo v neodborných textoch sa **žila** a **tepna** zavše zamieňajú, hoci rozdiel je kľúčový.

Prekladateľka však nerozlišuje vždy ani tam, kde je rozlíšenie jasné, ako v ďalšom príklade so smrťou: **v smrti hrýzol zem, nakoniec mal ústa plné špiny**. Ruskej **griazi** zodpovedajú v slovenčine dva ekvivalenty – **špina** a **blato**. Keď si predstavíme obraz umierajúceho, ako hryzie zem (ktorá sa mu v ústach mieša so slinami a možno aj krvou), malo by byť jasné, že ich nemal plné **špiny**, ale **blata, zeme**. Mimochodom, v koľkých westernoch sme čítali či počuli, ako zastrelený **zahryzol do zeme**...

Ako vidieť, k prekladaniu patrí aj obrazné videnie... Ale vidieť to?

9/2004

Úskalia, ktoré pri preklade vytvárajú spríbuznené jazyky, sa kvalitatívne líšia od úskalí pri preklade z jazykov vzdialených, lebo slovné jednotky, ktoré zjavne vyrástli zo spoločného koreňa, nadobudli diferenciaciou iné významy – príbuzné, ale aj celkom nepríbuzné. Erotický kalambúr, že **rozbieľať panienku** neznamená v Poľsku **rozoberať bábiku**, ale **vyzliekať slečnu**, je známy. Ponúkam ďalší, neerotický hlavolam: **statek plyní kolo wyspy** – neznamená, že **statok plyní (pláva) okolo výspy**, ale **loď pláva okolo ostrova**.

Úskalia však bývajú zväčša menej nápadné až celkom nenápadné, lebo často skrývajú príbuzné významy, pričom však to isté slovo pokrýva iné sémantické pole a lodivodovi-prekladateľovi to ľahko ujde. V publicistike je to bežné:

...prokurátori ubezpečili, že **postupujú stroho podľa zákona** (Rádio Slovensko, 6/10.04, príspevok o ruskom Jukose). **Strohý, stroho** je v slovenčine celkom legitímne, a predsa tu nesedí. Nijaký slovenský úradný šimeľ, či už civilný alebo vojenský, by nevyrobil výstrahu **Zakladať oheň** (pardón, **Zakladanie ohňa**) **stroho zakázané** či pečiatku **Stroho tajné!** Na Slovensku je všetko vždy a zásadne **prísne zakázané** a **prísne tajné!** Čiže úklad a úskalie sa skrýva v tom, že **strohý** znamená v ruštine normálne a bezpríznakovo **prísny**, kým v slovenčine **odmeraný, úsečný**, a význam **prísny** má iba príznakovo.

Pri spravodajstve, ktoré sa neraz robí s jedným okom na hodinkách, sme náchylní to druhé prízmúriť. Na to isté však nad'abíme v literatúre, a to aj u renomovaných autorov. Čerstvo vydaná kniha venovaná tvorbe Daniila Charmsa

Mačkin zabil Kočkina (Devín, 25/9. 2004) už dômyselnosťou názvu signalizuje štýlistickú vynachádzavosť autora a prekladateľa Jána Štrassera. Napriek tomu sa v nej potkneme o doslovizmy, jednoznačne zrodené gravitačným poľom ruskej predlohy. **Н'а, акé veľké uhorky sa dnes predávajú v obchodoch** – týmto sarkastickým šľahom uzaviera Charms scénu či skeč, kde Mačkin zabil Kočkina nadrozmernou uhorkou. Rukolapne tu vytŕča rožky ruské **Вот какіе**, ktoré slovenčina v tomto kontexte nikdy neprijme ako **h'а**, iba ako znamenie dôrazu, ktoré vyjadrí spojeniami typu **aha aké** alebo jednoducho **také, takéto...** Aj spojenie **чловека ніч неспасі...** by sa v slovenčine sotva vyskytlo v inom než náboženskom či mystickom kontexte, kým v civilnom mu zodpovedá jednoduché **чловека ніч незахрани...** Znova teda ten istý háčik – významová príbuznosť verzus odlišnosť významových polí. Lebo ruské **спасательный круг** nie je **спасный круг**, ale **зачранный п'ас**, a kto raz pobudol na bulharských plážach, iste si spomenie, že tam na plavcov bdelym okom dozerali **спасители**, po našom však obyčajní **плавці...**

Takže keď autor prekladu v rozhovore na tému Charmsových textov vyhlasuje, že "z prekladateľského hľadiska to nebol, aspoň pre mňa, zvlášť veľký problém" (Devín, Literárne spektrum, 9/10.04), je to pravda len spolovice. Charmsove texty síce samy osebe iste nepatria k tzv. ťažko preložiteľným či nebudaj nepreložiteľným. Lenže je tu to základné a všadeprítomné úskalie prekladu z príbuzných jazykov, ktoré striehne za rohom každej vety či zvratu. Kto chce tie úskalia ustriechnuť, musí byť stále v strehu. Prekladateľ zrejme vždy nebol, podobne ako ten člnár, ktorý mal svoje **Буд' п'риправен** iba na pracke, no fakticky **п'риправен небыл**, ako sucho konštatoval Werichov vodník so svojím potmehúdsnym refrénom **ještě ji mám schovanou...**

* * *

Inak vyzerajú tieto závislosti od predlohy pri nepríbuzných jazykoch. Takže keď počujeme **Nevedel, čo má robiť s rukami** (Devín, 10/5. 2004, pásmo o francúzskej spisovateľke Anne Gavaldovej a jej poviedke *Tento muž a táto žena*, preklad Gabriela Uhlárovej), autenticky slovenská podoba **Nevedel, čo s rukami (kam s rukami)** spod toho doslovizmu priam kričí. Tu ide o jednotlivosť, individuálne pošmyknutie. Nasledujúce príklady však nepredstavujú jednotlivosť, lež záplavu, zamorenie cudzorodým spôsobom myslenia.

... to nie je to, za čo naši voliči hlasovali (BBC, 6/10.2004). **No čo je dôležité, je...** **Čo je však v týchto voľbách skutočne potrebné, je...** (oboje BBC, 11/10.2004). Človek by si povedal – čo už, Slováci permanentne pohrúžení v anglickom prostredí. Lenže... **Nie je to len kríza v Iráku, čo znepokojuje spojencov, ale aj...** Toto už nie je z BBC, ale z Rádia Slovensko (26/9. 2003), a kto zbystrí uši, nájde tento spôsob vyjadrovania dôrazu na tanieri v našej tlači, rozhlase i televízii dennodenne. Nešvár (môj niekdajší profesor slovenčiny mal pre to šľavnatejší výraz **zverstvo**) prestal byť výnimkou, stal sa normou, ktorá kynoží eleganciu, stručnosť a dynamiku, vlastnú slovenčine aj iným slovanským jazykom pri vyjadrovaní dôrazu jednoduchými posunmi slovosledu, v prospech

angloamerického a vôbec germánsko-románskeho úzu, ktorý na to spotrebuje celú vstupnú vetu.

Toto ste chceli, Slováci? volával Rast'o Piško kedysi vo svojich pôvabných paródiách roduverného žilinského potentáta, a keby v tom pokračoval a chcel byť **in**, mal by to zreformovať – čo tak **Toto nie je to, čo ste chceli, Slováci!**

Zamorovanie však neprichádza iba ako výplod slovgličtiny – ten dojem vzniká iba preto, že angličtina sa stala svetovým esperantom a verejný priestor je do nej celý ponorený, kým iné jazyky, budujúce vetný dôraz podobne ako angličtina, k nám prenikajú skôr sporadicky. Je to teda iba štatistická otázka, kým podstata je zhodná. Tak Roman Brat vkladá postave z pera Španiela Juana Millása do úst tento výrok: **V Madride sme prví, kto s tým začal** (Devín, 10/10. 2004) A to už nie je slovgličtina...

* * *

Kto s tým začal na Slovensku, to už sotva niekto zistí. Ale že s tým sotva niekto skončí (a už vôbec nie skoncuje), to sa zdá skoro isté. **Toto síce nie je to, čo slovenčina potrebuje**, ale lavínu nezastavíš. Zaužíva sa, udomácní, zapeleší, a o desať-dvadsať rokov to **nikomu ani neprijde**, ako hovoria Česi (a k čomu sa ani často inšpiratívny Česko-slovenský slovník z r. 1979 nepokúsil nájsť adekvátne, rovnako voňajúci zvrät). Podobne ako sa udomácnilo slovlické kukučie vajce **urobiť tak** (do so), ktoré už celkom vytlačilo niekdajšie našské **urobiť to, urobiť niečo**.

Do akej miery už získalo domovské právo, zistíme aj z najkompetentnejších úst, keď jazykovedec Dr. Ján Kačala, DrSc., v článku o dôležitosti jazykovej kultúry odporúča jej zvyšovanie slovami: **Robíme tak najmä tým, že...** (Teleplus, č. 21/2004). Len pred niekoľkými desiatkami rokov sa takýmito väzbami hemžili zlé preklady z angličtiny, no ešte sme to pociťovali ako otrockú závislosť. Dnes sa nimi hemžia ďalej, ale už to nie je otrocká závislosť, lebo väzba medzičasom zdomácnela. Globalizačný kontext tento proces ešte zintenzívňuje a urýchlňuje, aj keď **toto nie je to, čo slovenčina potrebuje**. Ako však vieme, proti vetru sa všeličo nedá. Ani vo vývine jazyka.

10/2004

Znova sa ukázalo, ako prax vždy predbehne teóriu. Len v minulom čísle som ponúkol cvičný hlavolam vlastnej výroby **statek plynie koło wyspy** (loď pláva okolo ostrova), a už život ponúkol ešte razantnejší príklad. Z prehľadu zahraničnej tlače (Slovensko, 29/10.2004) sa poslucháč dozvedel, že "v Poľsku je oveľa ľahšie nájsť kandidátov na atraktívne **stanovisko** než v Rusku".

Poľské **stanowisko** síce môže naozaj znamenať aj to, čo v slovenčine – také, čo sa ľahko zaujíma, lebo veď zajtra ho môžeme zmeniť, a nič. Napokon, koľkí menia stanovisko len tak fičí, pokiaľ im to hrá do kariet. Lenže kontext ukazuje na iný význam, ktorý už slovenčina nemá – na **postavenie v zamestnaní**, a keďže postavenie **atraktívne (a či lukratívne?)**, teda skôr **post. Post**, nie

zamestnanie, lebo všimnime si – existuje post ministra či generálneho riaditeľa, ale nikdy post upratovačky.

Tol'koto úklad čisto z roviny jazyka. Kontext však odkazuje aj na závažnejšiu, filozofickú rovinu nového, už netotalitného newspeaku, zrodeného agresiou neokapitalizmu a ksebehrabstva. **Atraktívnosť** tu už iba maskuje to, čo **lukratívnosť** s nevinnou otvorenosťou priznáva. U nás však v tomto kontexte zatiaľ nekraľuje **atraktívnosť**, lež pružne adaptabilná a zdanlivo neškodná **zaujímavosť** – kým **lukratívnosť** tisneme skôr ta, kde sa do nej navážame, zavše so závisťou v oku.

* * *

Slovom, **zaujímavosť**. Zaujímavé bývali knihy, filmy, ľudia, osudy. Niekedy sa do zaujímavosti primiešal príznakový odtienok – keď Angličan nechce prejavit' nesúhlas s niečím, ba dokonca to skritizovať, uchyluje sa vraj k floskuli **zaujímavé**. Tak to tuším stojí u Čapka...

Zaujímavosťou je, že... to je len banálna floskula, ktorá poletuje rozhlasom, televíziou či tlačenými médiami tak husto, akoby sa rojila. Naozaj **zaujímavým** sa však stane jej ďalší, podnikateľsko-kšeftársky posun. Keď počujeme „Denník Sme uverejňuje zoznam firiem, ktoré mohli získať **zaujímavé** štátne zakázky“ (Slovensko, 14/5. 2004), alebo keď čítame „výkon odťahovej služby by mal... fungovať celoplošne, nie len v **zaujímavých** častiach mesta (Bratislavské noviny č. 12/04), to je už kryptogram, zásterka čohosi nekalého, čo nechceme priamo pomenovať, iba naznačiť. Slovom, eufemizmus, ktorý predstiera, že zmenou pomenovania odstráni aj pachy s priamym pomenovaním spojené. Najmä pokiaľ konkrétnosť zaváňa aj žalobou pre nactiutŕhanie.

Kam sa na náš dnešok hrabe akýsi Alexandr Ostrovskij so svojím *Výnosným miestom*! V jeho spoločnosti rodiaceho sa kapitalizmu s feudálnou tvárou bola korupcia, najmä tá rodinkárska, pre naivné demokratické duše síce nie čosi mravopočestné, rozhodne však väčšinou súčasníkov akceptované ako zákon odvekého behu sveta. To až tá mrcha demokracia jej nasadila psiu hlavu **zlořádu** (Česko-slovenský slovník to prekladá ako **nešváry**, **neprístojnosti**, **neporiadky** – no uspokojili by ste sa s tým?), slovom, **zlořádu**, ktorý treba tepať a odhaľovať, prípadne zametať pod koberec, podľa toho, na ktorej strane stojíte. Jednou z foriem zametania je práve konotačná eufemizácia – namiesto **výnosný** povieť **zaujímavý**, a hneď to neznie tak korupčne či ksebehrabsky. Keď ten eufemizmus potom prevezme aj druhá strana, vznikne krásna tichá dohoda, spoločenská hra na tému **ved' si rozumieme**...

Napokon, eufemizmus ako princíp sa stal základnou vyjadrovacou paradigmou veku **political correctness**. Isteže, ten vek ho nevynašiel, princíp eufemizmu je odjakživa súčasťou ľudovej psychohygieny, často v spojení s humorom či understatementom. Keď Čech povie **klepla ho pepka**, je to síce to isté ako **porazilo ho** či **trafil ho šľak**, ale je v tom zároveň humorné nadľahčenie, filozofický odstup, pričom každý zo zvrátov má svoje pevne vymedzené miesto

a nedajú sa v sociálnom kontexte zamieňať. A keď sa Slovak spýta **spadol si z jahody?**, platí o tom zhruba to isté.

Hrozivá tvár eufemizačnej metafory je rovnako starého dáta a **postaviť k stene** asi nebude oveľa mladšie než vynález strelných zbraní. No všimnime si, že tento eufemizmus zelených mozgov, rovnako ako buričov či revolucionárov, stojí v rovine militaristického žargónu, nie je inštitucionalizovaný. To až totalitné režimy rozvinuli eufemizáciu do vybrúseného systému zastierania či lakovania skutočnosti aj inštitucionálne – z Orwellovho **Ministerstva lásky** či nacistických **Endlösung** a **Sonderbehandlung** sa eufemizmus škerí už ako systemizovaná, pragmatizovaná diablova maska sémantickej manipulácie.

Z eufemizmov politickej korektnosti hrôza takejto lebky so skríženými hnátmi nevanie, ale predsa len... Nie je to ani tak dávno, mávali sme **hluchých, slepcov, hrbáčov, černochoch, Cigánov, zaostalé krajiny**. Dnes sme ich pretransformovali na **nepočujúcich, nevidiacich, telesne postihnutých**, Američania majú svojich **Afroameričanov** a my svojich **Rómov**, alebo, ešte krajšie, **osoby rómskeho pôvodu**. Jednodolárová denná mzda v niekdajšej zaostalej krajine sa premenovaním krajiny na rozvojovú síce nezvýši ani o cent, ale lepšie to znie. Neuráža uši ani niekdajších kolonizátorov a dnešných globalizátorov, ani uši dnešných rozvojových domácich elít, ktoré spravidla k sebe hrabú rovnako usilovne ako tie niekdajšie cudzie. Aj **znižovanie stavov** znie lepšie než **prepúšťanie** či, nebodaj, **vyhodenie na dlažbu**. Ibaže čo kedysi bývalo nadávkou alebo posmechom – **Drží ako hluchý dvere; Čo si slepý?** – nedá sa do takejto eufemizácie dosť dobre preniesť, takže určite sa na vás nik neosopí **Čo si nevidiaci?**

Slovom, neokapitalistický newspeak, aj keď nerazí mučiarňami a masovými hrobmi, ostáva zložkou zastieracieho manévru a neprestáva ňou byť, ani keď mu nonšalancia dá laškovný nádych humorného odľahčenia.

No ved' si rozumieme...

* * *

Arzenál našej novoreči povýšila novodobá publicistika a politika na ďalší stupeň eufemizácie, keď dávno zaužívaný zvrät otočila do protismeru, kde nikdy nebol. Zreteľne to vystúpi, keď sa vedľa seba stretne tá istá väzba v protichodnom význame. **Američania by mali pochopiť...**, tvrdilo spravodajstvo (Slovensko, 24/9.2004), zrejme oprávnene. Lenže hneď nato ohlásilo, že ktosi **mal poslancovi ponúknuť úplatok**... Iní výtečníci zas podľa obžaloby... **mali prevziať úplatok** (Slovensko, 4/11. 2004). A do tretice – Podľa výsledkov kontroly... **sa mal na jej peniazoch priživovať** jeden z členov Dozornej rady OLO. (Bratisl. noviny č. 19/04, článok *Pre zadĺženú Floreu sa našlo riešenie.*)

Ľudia si dnes zrejme neplnia základné povinnosti – ktosi mal ponúknuť úplatok, a neponúkol; ktosi mal prevziať úplatok, a neprevzal; ktosi sa mal... priživovať, a nepriživoval sa. Nezodpovednosť a lajdáctvo, ak nie čosi horšie.

Pritom je tento novorečový eufemizmus zároveň útekem od konkrétnosti, lebo **údajne** alebo **vraj** pomenúva vec jednoznačnejšie než zahmlievacia novorečová

floskula. A už celkom bizarne vypáli, keď autor obe väzby skríži a navríši na seba, čím výrok ešte viac zrelativizuje: ...**údajne mal Arganova uistiť, že...** (Slovensko, 15/10.2004) – podľa všetkého teda údajne (uistiť) mal, ale neuistil. Keď k tomu pridáme ešte tretí význam väzby, je galimatiáš dovŕšený:

Dnešný TV duel medzi Bushom a Kerrym by malo sledovať až 50 mil. Američanov. (Slovensko, 30/9. 2004).

Kremel' by dnes mal vyhlásiť, že pristúpi ku Kjótskemu protokolu. (BBC, 30/9. 2004).

Tu už nejde ani o (ne)plnenie povinnosti, ani o relativizáciu, ale o **odhad** najbližšieho vývinu. Nie že by jazyk nedokázal integrovať aj ešte zložitejšie homologizačné a homonymizačné štruktúry, pokiaľ ich potrebuje. Táto floskula však vykazuje skôr črty eufemizačného newspeaku než vyjadrovacieho obohatenia.

Takže nám do tohto floskulizačného kolotoča chýba už len novodobý Ostrovskij, ktorý ľahkým perom, plným sémantických eufemizmov, napíše namiesto poctivo priznaného *Výnosného miesta* novodobé **Zaujímavé**, prípadne dokonca **Lukratívne miesto**.

1/2005

Veľa príkladov slovgličtiny, ktoré torpédujú jej inherentný dynamický ťah na aktívne sloveso ako jadro vetnej stavby, sme si v tomto seriáli už porozoberali. Ak teda naďabíme na opak, výnimku, kde ideológia nasadí slovgličtine uzdu a nahradí natískajúci sa internacionalizmus slovenským výrazom, nutne zbystríme pozornosť. To predsa nemôže byť len tak. Uvedomujem si vlastne len túto jednu výnimku, čiže unikát, takže ak niekto pozná ďalšie, najmä konotačne výdatné, je tu so svojimi tipmi vítaný. Podoba unikátu aj s podložíím vysvitne z príkladu.

* * *

Samovražední **atentátnici** svoje irácke obete **obviňujú zo spolupráce s Američanmi** (Slovensko, Prehľad zahraničnej tlače, 3/5.2005). Lenže oni ich neobviňujú zo **spolupráce**, ale z **kolaborácie**. Ako jedna z nemnohých významovo funkčných cudzojazyčných výpožičiek k nám toto slovo neprišlo z angloameričtiny, ale z francúzštiny – zrodil ho odboj časti francúzskeho ľudu proti vláde vo Vichy, ktorá spolupracovala čiže **kolaborovala** s nacistami, vrátane celého vládneho aparátu, čím pridala dovtedy neutrálnemu výrazu ďalší význam – význam **zrady**.

Hneď vidieť, že konotačný eufemizmus citátu je účelový, nie náhodný, a patrí do širšieho kontextu sloganov ako **riša zla, os zla**, kde samozvaný **good guy** hodnotených suverénne známkuje a po prípadnom reparáte známku na vysvedčení zasa rozšafne zlepši, ak postihnutý **vstúpi do seba** a začne **sekať dobrotu**, čiže **spolupracovať**. Presne tento konotačný rámec mali na mysli Peter Solan s Tiborom Vichtom, keď v našej maličkovej ríši zla za prechodnej a

čiasťočnej impotencie totality, ktorej veľ'riša zla nakrátko popustila uzdu, nakrútili monodrámu **A sekať dobrotu**.

* * *

Pre angloamerickú jazykovú oblasť výraz nepredstavoval problém, lebo sa v oboch jazykoch píše identicky, a tak po vojne všade po svete, kam šliapla nacistická noha, súdili a odsudzovali **kolaborantov**, nie **spolupracovníkov**. Teda okrem Francúzska a frankofónnych oblastí, kde obidve protikladné konotácie naďalej spolunažívali pod tým istým výrazom, a rodiaceho sa angloamerického esperanta, kde to bolo rovnako.

Takto, ako **kolaborantov**, ich súdili a odsudzovali aj u nás. Keďže však na strane odboja proti fašizmu stála u nás, rovnako ako všade inde, iba časť ľudu, **kolaboranti** boli (a stále sú) pre tú druhú časť obeťami vojnovnej justície, ba v jednom prípade máme do činenia dokonca s jej mučeníkom. (Bude to súvisieť s tým, že pohrobkovia kolaborácie, ktorí tu 40 rokov hrali mŕtveho chrobáka, nielenže ožili, ale aj získali pozície v politických a cirkevných kruhoch.)

Zvlášťnejšie je, že pojem kolaborantstva akoby sa v jednej vrstve diskurzu obmedzoval na obdobie druhej svetovej vojny. Pritom je kolaborantstvo, rovnako ako pravá spolupráca, konštantou správania druhu homo sapiens sapiens od úsvitu dejín, ba ešte skôr, lebo sa vyskytuje už v tlupách primátov. Moderný homo sapiens sapiens si ho potom zhmotnil do devízy určite nielen rakúsko-uhorského byrokrata (české **ouřada** by mi tu znelo lepšie): **Štyrom režimom som verne slúžil a rád by som videl taký, ktorému by som ja verne neslúžil**.

Tento typ kolaborácie z oportunizmu sa vyznačuje možnosťou voľby, zavše síce pod existenčným či inakším tlakom, nie však v rovine medznej situácie, teda v polohe Galileo Galilei verzus Jan Hus (neberme tu historické osobnosti, ale ich legendy či samoznaky).

Eufemizácia, ktorá **kolaborantov** bezbolestne (a aj beztrestne) transformuje na **spolupracovníkov**, je u nás napokon vysoko aktuálna. Od pádu totality ubehlo už takmer 15 rokov, ale my vždy počujeme iba o **agentoch** a **spolupracovníkoch** ŠtB, nikdy o **kolaborantoch** – ak sa mýlim, tisíckrát **sorry**. Ale ak nie, čím iným než prevzatím eštecháckej dikcie a jej konotačnej hierarchie hodnôť si vysvetliť, že spolupracovníci nacistickej totality boli **kolaboranti**, kým tej tzv. komunistickej (takzvané, lebo komunistická určite nebola) iba **spolupracovníci**? A to nielen u nás, ale vo všetkých posttotalitných neodemokraciách.

* * *

Angloamerická sféra, ktorá **kolaboranta** a **spolupracovníka** jazykovo nerozlišuje, vytvára však mimo svojej oblasti vplyvu ďalšiu priaznivú pôdu pre jazykovú kamufláž. Tak americká vojenská justícia držala a drží údajných teroristov v Guantanáme bez súdu, pretože **nepolupracujú**, a s tým istým zdôvodnením týrala (už netýra?) obdobných väzňov v Iraku. Tu **nepolupráca** už znamená viac než iba **nekolaboráciu** a zaobchádzanie s väzňami viac než iba

predvádzačka mučidiel Galileimu, lebo jedinou alternatívou je ďalej sedieť bez obvinenia v krimináli a ďalej byť vystavený mučeniu.

V angloamerickej dikcii to prvé vlastne trochu aj obstoí, hoci v rámci obludného eufemizmu, aké sme si rozoberali v minulom čísle. V preklade je to už obludnosť bez eufemizmov, lebo náležitý preklad, **nekolaborácia**, je sám osebe eufemizmom pre dva možné varianty: buď väznený niečo vie, a potom ho nútia **zradiť**, nie **kolaborovať** a tobôž už nie **spolupracovať**, alebo nič nevie, a potom to už siaha do mimosémantických vrstiev.

To nás vracia k východisku úvahy, lebo iráckych **spolupracovníkov** s Američanmi u nás určite nik z oficiálnej – a možno ani z mediálnej – sféry nenazýva **kolaborantmi**, hoci atentátnici na svoje obete neútočia za spoluprácu, ale za to, čo je v ich očiach kolaboráciou. Spojencov našich spojencov predsa nebudeme biľagovať ako **kolaborantov**, no nie?

Táto protikladnosť sémantického znaku pri úplnej zhodnosti označovaného je podstatou nášho (a iste nie iba nášho) polarizovaného veku a diskurzu, znakom toho, s kým držíme. **Partizáni** z čias druhej svetovej vojny boli pre druhú stranu **banditmi**, a dnešní **teroristi** môžu byť pre druhú stranu **bojovníkmi** či, internacionalizovane, **guerilleros** – proti útlaku, za slobodu, za islám, za šáriju či niečo ďalšie. Z čoho plynie ďalšia sémantická dilema – bojovníci **zabíjajú**, teroristi **vraždia**, a atentátnici, stojac na rozhraní, môžu patriť ta i ta.

Sám pojem **teror**, **teroristi** však prešiel zvláštnym konotačným vývinom, lebo takto sa prví bojovníci proti **starým štruktúram** označili sami, vyšlo z vlastného prostredia a teda s kladnou konotáciou. Nepokrývalo tiež celú oblasť, na ktorú ju propagandistická manipulácia rozšírila teraz, lebo prví teroristi viedli svoju antištruktúrnú a mimoštruktúrnú vojnu cielene, proti konkrétnym predstaviteľom moci. Tí dnešní sa už delia na dve závažne odlišné vetvy, ktorých odlišnosť vládne establišmenty, najmä americký, izraelský a ruský, rovnako cielene zahmlujú.

A tak nesvätá aliancia v rámci sofistikovanej politicko-reklamnej kampane vtlača pod široký stetson terorizmu všetko – od cielených atentátov proti ozbrojeným silám okupantov a kolaborantov na svojom vlastnom území cez únosy nezainteresovaných civilov až po samovražedné útoky fanatikov na civilné obyvateľstvo protivníka na jeho území – len aby znemožnila diferenciáciu.

A predsa – tí, čo sa vyhodia do povetria aj s autobusom či reštauráciou, kde sedia, sú **vrahovia** z fanatizmu. **Atentátnici** na **okupantov** a **kolaborantov** na svojom vlastnom území sú **partizáni**, tak ako nimi boli u nás za vojny, keď vyhadzovali do povetria nemecké vojenské transporty.

Rozdiel tu však je, a tu sa už sám konotačne polarizujem. K našim **partizánom** by som sa bol aj pridala, keby ma **kolaborantský** režim dávno pred **Povstaním** (resp. **zradou**, ak sa na vec pozrieme očami J.C.-Hronského a mnohých ďalších vtedajších i dnešných obhajcov Slovenského štátu) nebol odsúdila za činnosť,

ktorú by sa dnešní ideológovia **law and order** možno tiež snažili natlačiť pod **terorizmus**.

S dnešnými **partizánmi**, pokiaľ chcú nastoliť či znovunastoliť šariju a stredovek, sa našinec solidarizovať nemôže.

* * *

Ak si problematiku premietneme do európskeho stredoveku, kam fatva, boj za šariju a podobné rárohy svojím spôsobom myslenia patria, dostaneme sa v analogickom dobovom konotačnom reťazci **evanjelik, protestant, luterán, kacír** nepochybne k tomu štvrtému, najortodoxnejšiemu bodu. V rámci tohto krajného bodu reťazca Peter Schutz polemiku proti Vladimírovi Palkovi pod názvom *Mýliť sa je bezpečnejšie* (Sme, 24/6. 2004) uzaviera slovami: **Lepšie je mýliť sa s Američanmi, ako mať pravdu proti nim. Lepšie = bezpečnejšie.**

Ale veď my túto myšlienkovú konštrukciu už poznáme, len z iných úst. **Pýtate sa, komu veriť? Strane verte, súdruhovia! Je lepšie mýliť sa so Stranou, ako mať pravdu proti nej.** Tak burácal z tribúny Gustáv Husák alebo niektorý z jeho alter egov. Hlásal to ako pragmatik moci, ale zárodok tu bol dávno pred ním, keď ešte nešlo o moc a keď sa S. K. Neumann prihlásil k **uhliarskej viere**, čiže tabuizácii všetkého, čo sa do vytýčeného rámca nehodí.

Schutz v duchu romantickej westernovej schémy **good guys** kontra **bad guys**, ktorá tak isto stavia na **uhliarskej viere**, vopred určuje morálneho víťaza aj pre prípad, že by **história raz povedala, že Irák bol omylom**. Svojím spôsobom má pravdu, napokon aj masarykovské **pravda víťazí** je omylom, pokiaľ ho dialekticky neopravíme na **pravda silnejšieho víťazí**. Lebo aj kde to na prvý pohľad vyzerá podľa Masaryka, pohľad pod pokrievku nás vždy zavedie k rezignovanej múdrosti gruzínskeho príslovia, že aj malý komár premôže veľkého koňa, ak mu pomôže silný vlk.

Z hľadiska pragmatika má teda Schutz zaručene pravdu. Odjakživa bolo a vždy bude lepšie a bezpečnejšie, ale aj praktickejšie a výhodnejšie mýliť sa spolu s tým, kto je práve najsilnejší, než mať pravdu proti nemu, či už ide o svetovú veľmoc alebo o dolný koniec verzus horný koniec. To len rojkovia a buriči typu Ježiša, Gándhího, Giordana Bruna či Jana Husa si namýšľali, že pravda je akási od moci nezávislá absolútna veličina, za ktorú hodno moci vzdorovať, ba aj život položiť – Václav Havel napísal na margo dokonca akýsi pamflet pod názvom *Moc bezmocných*. Rojko.

* * *

Nerád by som pravdy dávnych, dnes už inštitucionalizovaných rojkov hodnotovo porovnával s pravdami tých dnešných. Lebo pokiaľ v priebehu času samy získali moc, zároveň sa v rámci inštitucionalizácie zmenili z žitých právd pôvodcov na dogmy inštitúcií, pôvodným východiskám zväčša vzdialené, ak nie protichodné. Napokon, aj USA vznikli vzbúrou proti práve vládnucej a náhodou práve najmocnejšej mocnosti.

Dlhodobé dejinné hľadisko teda dosvedčuje, že tých najsilnejších na svete aj na našej ulici už bolo a ešte bude. Prečo by to však malo zaujímať praktika a

pragmatika? Jeho zaujíma, kto ním práve je a ako dlho ním ešte ostane, takže ešte aj ten skeptik Pilát, ktorý si o pravde aspoň položil otázku, mu môže byť ukradnutý.

Ajhl'a, kam až môže úvahovú reťaz zaviesť na pohľad nevinná konotačná dichotómia medzi dvojicou slov východiskovo pôvodne rovnoznačných, **spolupráca** a **kolaborácia**, keď kľbko začneme odvíjať. A to sme určite nedospeli až na jeho vnútorný koniec. Jestvuje vôbec?

2/2005

Angličtina – lingua franca

V stredoveku európski vzdelanci nemali problém, ako sa dorozumieť. Popri svojom domácom jazyku, ktorý v rámci konštituovania národov nadobúdala čoraz väčšiu váhu, mali latinčinu, ktorou sa bez ohľadu na krajinu pôvodu dohovorili. Až keď latinčina túto funkciu stratila, vynorila sa potreba nájsť novú linguu francu. Kandidátov bolo viac, medzi nimi aj umelo vytvorené esperanto, ale v zápase o prvenstvo priniesla prelom až druhá svetová vojna. Nástup počítačového veku potom **definitívne** rozhodol o víťazstve angloameričtiny – aspoň nateraz, lebo čo je už definitívne vo svete, ovládanom geometricky sa zrýchľujúcou dynamikou?

Toto víťazstvo je, na rozdiel od niekdajšej celoeurópskej integračnej latinčiny, už celosvetové čiže **globálne** (anglicizmus, ktorého všeužitočnosť ťažko poprieť). Niektorým národom, ktoré mali rovnaké ambície, nová lingua franca síce veľmi nevonila, ale každý pragmatik uzná, aké je praktické, že zas nejakú máme. Lebo s poctivosťou síce ďaleko nežádejš, v tom naše starosvetsky naivné porekadlo nedrží krok s dobou, ale s angličtinou zájdeš aj kraj sveta.

* * *

Slovom, svet má znova linguu francu, a to je dobre. Horšie, že si ju národy a ich jazyky nevedia držať od tela, a to už nie iba tie v podriadenom postavení. Pri súžití dominantného a utláčaného či závislého národa to predsa bývalo vždy – stačí si pozrieť **kišasonkami** či **firhangmi** vycifrovaný jazyk pechorivcov, ktorí sa vo svojom kocúrkovskom malosvete čo by honorácia dištancujú panskou dikciou od **pospolitého Pudu**. Ľudu, ktorého časť sa k panskej dikcii tiež slúžkovsky pripája, čím karikatúru znásobuje, namiesto aby vytvárala priestor na figarovský dištanc či figel'. Takto aspoň našskú podobu charakterokresebnej funkcie jazyka satiricky vyhocovali klasici predprevratovej slovenskej komédie, pripisujúc postavám aj prostredníctvom jazykových konotácií národný či sociálny bonus-malus.

U nich to však predstavovalo súčasť stratégie v zápase o národné a jazykové prežitie v súboji s inštitucionalizovaným hungarizačným či germanizačným tlakom. Dnes sa však anglicizujú aj jazyky veľmocí, kde nejde o národné prežitie a ťažko hovoriť priamo o expanzii, lebo nápor neprichádza v prvom rade

zvonka, import si domáci obstarajú sami pod všadeprítomným globalizačným tlakom, kde im každodenný kontakt s linguou francou rozostřil či celkom zotrel rozhranie. Vzorec tohto rozostrovania či stierania vyzerá asi takto:

V úvode píšem, že počítačový vek "**definitívne** rozhodol..." To je dávno zdomácnený celoeurópsky výraz z niekdajšej linguy franky, ktorý jediným slovom vyjadří, čo by sme inak museli tromi – **s konečnou platnosťou**. Slovgličtina však výraz rozšířila do polohy **rozhodne, jednoznačne**, kde u nás nikdy nebol, no v angloameričtine je bežný. Keď **americký Slovák** povie, že "**definitívne** si to mladí ľudia uvedomili" (Slobodná Európa, 10/9.02), dáva to výroku **amerikánsky** kolorit. Keď slovenský telekomunikačný odborník povie, že "**definitívne** to bolo aj naším cieľom" (Devín, magazín Premeny, 17/8.04), vidíme, ako sa slovgličtina v tomto prostredí mení na normu. A keď redaktor Ladislav Draškóczy nadviaže protiotázkou "Tak isto sa rieši ten **support**?", ukazuje zas, ako prostredie masmédiá v popularizačne zameranej relácii, neurčenej iba odborníkom, na túto normu pristupuje, vplýva do nej.

Akoby žil v dojme, že sme už plne bilingválnym národom, kde túto normu spĺňa každý potenciálny čitateľ, divák či poslucháč príslušnej vzdelanostnej úrovne.

Zdá sa, že v tejto ilúzii žije a v tomto kľúči pracuje prevažná časť našej (a nie iba našej) publicistickej obce a prakticky celý manažment nášho verejného života a komunikačného prostredia. Inak si ťažko vysvetliť, že tlačoviny či relácie určené najširšiemu čitateľskému okruhu sa hemžia výrazivom, za ktorým si môže niečo konkrétne predstaviť iba vrstva počítačových fanúšikov či vzdelaných ekonómov. Takže dva uvedené konkrétne príklady nechcú byť kritikou ich autorov. Sú iba ukážkou štandardu bežného výraziva nie odborných publikácií, kde by im adresát aj mohol rozumieť, ale masmédií:

* * *

... znížená aktivita mozgových závitov... by mohla výsledok vášho... IQ textu **stlačiť do... nižších levelov**. Devín, 22/8.2004, Miriam Vojteková, magazín Knihy, knihy, knižôčky.

Pre uprednostnenie úveru pred investičným ratingom sa mesto rozhodlo...

Developer budúcej výstavby... sa zaoberá investičnou činnosťou... a developinom. Bratislavské noviny č. 15.2004, prvá strana.

* * *

Keď potom od tzv. seriózných masmédií prejdeme k bulváru, zistíme, že miera slovgličtiny je prakticky rovnaká, ibaže namiesto **levelov** a **developingu** tam poletujú **modelingy** a **face-liftingy**, ktoré aj jeho zásluhou rozhojnili slovnú zásobu dnešnej Slovenky a Slováka.

V tomto svetle neprekvapí, že tzv. biznis-sféra, kde bez angličtiny neurobíte ani krok, už nie je slovgličtinou, teda slovenčinou s prevažne zbytočnými či módnymi angloamerickými intarziami, ale neoddeliteľnou zmesou oboch. Takže kým Slovenské telekomunikácie účastníkom ešte posielali za telekomunikačné služby **účet** a podpisovala ho firma, Slovak Telecom posielala faktúru, ktorú

podpisuje riaditeľ pre **billing**. Kto by sa potom čudoval, že interný slovník firmy ovládajú **meetingy, sessions, timingy, pracovné tímy** (čím sa nemyslí už poslovenčený **tím**, ale **čas**), **pracovné unity, part timeri, junior a senior accountanti** atď.

Pričom Slovak Telecom nebude výnimkou, iba ak v tom, že s ním väčšina obyvateľstva pravidelne prichádza do styku. Interný slovník pracovníkov všetkých veľkých firiem a podnikov na Slovensku vyzerá pod vplyvom našich domácich **yuppies** v nohaviciach či sukni určite podobne – pričom pre **yuppies** sotvakto na svete vymyslí domáci ekvivalent, a to s nohavicami či sukňami berme tiež len symbolicky, lebo ktože v modernom svete dnes už nosí sukňu, okrem SLUKu, Lúčnice či Škóta v kroji?

* * *

Pri pohľade na túto slovgličtinovú **cunami** (pravdaže cunami, nie tsunami), ktorá všetko pred sebou zmetá, môžu potom jednotlivé úklady bratských jazykov vyzerat' skôr úsmevne, lebo z nich cunami určite nevzájde. Ale máme si ich preto už nevšimáť, keď posúvajú význam inam, než bol v origináli?

Režisér Ľubimov sa vo vynikajúcom rozhovore Hany Beranovej (Slovensko, Zrkadlenie, 27/11.2004) viackrát **rozohnil** či **dostal do varu** (čo by Rus vyjadril spojením **vošol v azart**). Keď sa potom v slovenskej verzii vyznáva, že v réžii nesmie chýbať trochu divadelného **hazardu**, zjavne má na mysli **azart**, čo však vôbec nie je **hazard**, ale **zápal, nadšenie, elán, horúčka, rozhorlenie**, a to je celkom iná káva.

Tak isto keď Jana Juráňová Josipovi Mandelštamovi v ironickom eseji o cestách-necestách poézie a poetov na stránky novín vkladá do úst, ako adepti po redakciách svoje verše **čítajú**, vnucujúc svoje výplody redaktorom (Devín, 6/1.2005), mýli nás. Verše si Rus síce naozaj môže aj čítať, pokiaľ si číta pre seba – no pokiaľ s nimi vystúpi nahlas a verejne, potom ich po rusky síce stále **číta**, ale po slovensky už **recituje, deklamuje, prednáša**, čokoľvek – okrem **čítania**.

Nuž ale čo sú už takéto drobné podľahnutia úkladom jazyka oproti celosvetovej cunami slovgličtiny, frangličtiny či iných gličtín? Durasovej *Hrádza proti Pacifiku* neodolala oceánu aj bez cunami, takže toto sú ozaj taľafatky. Lenže aj z malého zrnka vždy čosi vzkliči, a **čítanie** namiesto **recitácie** či **prednesu** je v prekladoch z ruštiny už chronické...

3/2005

Úklady filmových názvov

Pri názvoch filmov sa úklady prejavujú takrečeno v kocke, čiže obzvlášť inšpiratívne. Pritom nejde o masu neprekladov, teda prípadov, keď slovenský názov nemá s pôvodným nič spoločné. Označuje síce ten istý film, odkazuje však na iné jeho vrstvy, prípadne apeluje na iné vrstvy generačnej psychiky

potenciálneho diváka. *Pofajčíme, uvidíme* nemá nič spoločné s *Harold & Kumar Go to White Castle*, *Honba za pokladom templárov* chce byť explicitnejšia a dobrodružnejšia než záhadné *National Treasure*, a *Miluj ma! Prosím...* zdôrazňuje romantickú stránku oproti tajomnejšiemu a možno aj hrozivejšiemu *Wicker Park*.

To sú príklady iba z premiér prvých dvoch mesiacov 2005, čiže mohli by sme pokračovať do aleluja, lenže nenad'abili by sme na nič jazykovo podnetné, iba na rozmanitosť foriem upútavacích taktík a stratégií.

* * *

Opačným smerom sa uberajú distribútori, keď jednoducho prevezmú pôvodný názov (samozrejme iba pri amerických či anglických tituloch – pri čínskych či japonských by sotva uspeli, pokiaľ ich teda vôbec uvedú – ale nerobia to ani pri jazykoch blízkych, ako napr. poľština či ruština). Slovom, aj filmová distribúcia čoraz viac vstupuje do fázy angloameričtiny vo funkcii **lingua franca**, teda do úrovne **pubov** a **hot dogov**. Zrejme tu dosť kalkuluje aj so statusovou psychológiou – kto rozumie, rozumie, a kto nie, nedá to najavo. Predsa sa nezhodí...

Napokon, prevažne ide o filmy určené predovšetkým počítačovej a internetovej generácii, kde sa nová **lingua franca** najviac udomácňuje, takže názvy typu *Bad Boys*, *Bowling for Columbine*, *Cool & Crazy*, *Daredevil*, *Hollywood Ending*, *Master and Commander*, *Matrix Reloaded* atď. tejto generácii možno naozaj lepšie sprostredkujú vôňu a ovzdušie pôvodiny, než by mohli preklady akéhokoľvek typu.

Povážlivejšie je, keď distribútor takto prevezme názov reálie u nás pevne zafixovanej pod iným názvom – *Cellular* sotva môže mať takú výpovednú hodnotu ako *Mobil*, súčasť nášho bežného života a samoznak dnešnej bezbrehej (a prevažne bezobsažnej) komunikácie-nekomunikácie. Povážlivosť je tu skôr z hľadiska stratégie v zápase o diváka, inak sa vcelku kryje so smerovaním do vôd **lingua franca**. Tu to však platí iba o českom distribútorovi, ktorý použil *Cellular*, kým na Slovensku sa film adekvátne uvádza ako *Mobil*.

Prejavil sa tu teda aj iný úkaz, ktorý sa pred rozpadom Československa sotva vyskytoval – že sa film totiž na Slovensku zavše uvádza pod iným názvom než v Česku, prípadne sa dovezie iba do jedného štátu. A ak sa v prípade *Mobilu* lepšie rozhodol náš distribútor, iný na vlastnú škodu zbavil erotického podtextu nemecký film *Liebe deine Nächste* (Miluj blížnu svoju), kde si autori zalaškovali s biblickým prikázaním, kým slovenská podoba názov zbavila pôvabu ťažkopádny pôvodným znením *Miluj blížneho svojho*, ktoré vyvoláva celkom iné asociácie (mimochodom, k českému divákovi sa táto komédia vôbec nedostala a dokument úplne zhodného názvu nakrútil Dušan Hudec o povojnovom pogrome v Topoľčanoch).

Pravda, stane sa aj, že sa český a slovenský názov odtrhne od originálu cielene a inšpiratívne, ako v prípade čerstvo uvedeného francúzskeho antixenofóbneho melodramu *Môj učiteľ Ibrahim*, v pôvodine *Monsieur Ibrahim et les fleurs du*

Coran (Pán Ibrahim a kvety koránu, resp. kvety z koránu). Slovenský variant iba presunul pozornosť na iný aspekt témy a oslabil "moslimský faktor", ktorý má vo Francúzsku inú špecifickú váhu než u nás, čo v našom prostredí asi zvyšuje potenciálnu diváckosť.

Takéto premyslené prevody sú však skôr výnimkou. Pritom sme sa stále pohybovali v rovine sémantickej, konotačnej a pod., veď séria *Úklady jazyka* je **o tom**.

* * *

Dennodenne sa však stretáme s iným, oveľa rozšírenejším úkazom, ktorý má odlišné korene a súvislosti. Totiž s variantom, keď ďalší distribútor uvedie ten istý film pod novým názvom, čím naláka aj divákov, ktorí ho už videli a prípadne vôbec nestoja o to vidieť ho ešte raz. Tak vznikajú v reťazci kinodistribúcia, videodistribúcia a televízia zväčša až tri verzie názvu.

Zdôvodnené premenovanie, keď sa plusy a mínusy ocitnú v rovnováhe, by sa ešte dalo prijať. Tak ČTV najnovšie premenovala distribučnú *Sexuálnu rekonštrukciu* na *Podobu vecí*, čím sa vlastne dištancovala od dryáčnictva a vrátila k pôvodine (*The Shape of Things*). To isté môžeme povedať o ďalších prípadoch – keď sa eroticky agresívna kinová *Animálna príťažlivosť* zmení na televíznu *Nieko ako ty* (*Someone like You*) či *Lovec policajtov* na *Smrteľný zásah* (*Exit Wounds*).

Deje sa to však aj s titulmi, ktoré predstavujú klasiku a nemalo by sa nimi hýbať – napriek tomu historický a vo vedomí generácií zafixovaný *Konvoj do Murmanska* (rež. Bacon, 1947) televízia vrátila k originálu, čím ho zmenila na tuctovú *Akciu v severnom Atlantiku*, pod ktorou legendárny film nik nevytuší. Keď sa však kiná pre zmenu chytia originálu, ďalšie ohnivká reťazca sa "musia" odchýliť – zo záhadného *4x4* (originál dtto) tak TV vyrobila *Škandinávске poviedky*.

Vzniká dôvodné podozrenie, že niekde je v hre kšeftársky kalkul, inde jednoducho neznalosť spôsobená tým, že každý okruh pracuje na vlastnom piesočku a nadväznosť či kontexty ho nezaujímajú, takže akoby vždy začínal od nuly. Je to protikultúrna prax, ale vo svete determinovanom mimokultúrnymi faktormi, kde len úzucká vrstvička artfilmových nadšencov chápe film ako umenie, sa sotva iné dá čakať. Samozrejme ide o zjav celosvetový, nie o nejaké naše "špecifiká".

* * *

Tu sme vybočili do sfér praxe, ktorá má viac do činenia s obchodnými stratégiami, prípadne ignoranciou a indolenciou, než s úkladmi jazyka. Vráťme sa teda "k našim barančekom" a pozrime sa na deformácie nechcené, ale zákerné. Tu už stojí za to načítať do klasiky.

Edward Dmytryk nakrútil roku 1949 významný sociálnokritický film *Give Us this Day*, uvedený u nás pod doslovným prevodom *Daj nám tento deň*. Názov nedáva zmysel a na koreň nás privedie, až keď si význam dešifrujeme v pôvodine. **Give Us this Day** je totiž druhá časť prosby z otčenáša, Chlieb náš

každodenný **daj nám dnes**. Preklad teda utopil biblickú asociáciu originálu, nakrúteného podľa di Donatovho románu *Kristus v betóne*. Naša premiéra roku 1950 by tak dovoľovala aj dohad, že mohlo ísť o vedomé vyzmizikovanie biblického kontextu, ale to asi rúbeme privysoko a otrocký preklad asi nebude výsledkom zámeru, skôr ignorancie.

Do tej istej kategórie patrí Kubrickov "vietnamský" film *Olovená vesta* z roku 1987. Nikde vo filme sa takáto vesta nevyskytuje, napokon, kto by v nej dokázal bojovať? Zdanlivo záhadný pôvodný názov, *Full Metal Jacket*, neoznačuje odev, ale špeciálne strelivo, kde olovená "guľka" (ktorá už dávno nie je guľkou, ale aerodynamicky vytvarovaným projektilom), je opláštená tvrdším kovom, spájajúc tak váhu s prieraznosťou. Táto strela (odborne **celoplášťová**) zohrá vo filme kľúčovú dramaturgickú úlohu, ktorú preklad zmazal. Nie že by sa film mal azda volať *Celoplášťovka* či podobne, na to ide o výraz u nás príliš odborný – zjavne na rozdiel od angloameričtiny. *Olovená vesta* je však absurdum, kde premenovávací mánia mala aspoň raz príležitosť konštruktívne siahnuť do zásuvky obrazotvornosti.

Do tretice ešte jemnulinký významový posun, ktorým do tejto zbierky prispela dramaturgia vľahnutej prehliadky dokumentárnych filmov titulom *So stratami sa počíta*. Rakúšan Ulrich Seidl nakrútil roku 2002 dokument z rakúsko-českého pohraničia pod názvom *Mit Verlust ist zu rechnen*, čím naznačuje, že zobrazené vzťahy nie sú bez rizika (ktoré treba zakalkulovať), je tu však aj možnosť šťastného vyústenia. Nie že by medzi citovaným prekladom a intencionalne správnejším prekladom *So stratou treba rátať* bol hrubší významový rozdiel. Je však rozdiel v dôraze na mieru rizika, pričom ide o rozdiel zbytočný.

* * *

Na záver perlička, ktorá poukazuje na druhotné dôsledky rozoberaného úkazu. Premenovávací mánia nevládne predsa iba u nás, je celosvetová. Keďže je však na svojom piesočku každý svojím pánom, a to aj podľa štátov, môžu sa názvy toho istého filmu v rôznych jazykových oblastiach tak odlišovať, že sa bez spoločného menovateľa originálu nemusia dať vzájomne identifikovať, čím sa stráca potenciálna interakcia, a teda aj intertextualita.

Sturgesov svetoznámy western *Sedem statočných* z roku 1963 sa v origináli volá *The Magnificent Seven*. Prevod je to vcelku priliehavý. Nemci si názov previedli v podobe *Die glorreichen Sieben*, čo je tak isto priliehavé a vyvoláva príbuzné asociácie, napriek tomu našinec nemusí rozpoznať ich identickosť.

Tak ako Marián Hatala, keď vo svojom erudovanom a pútavom **panoptiku** plasticky glosuje rakúsku výstavu karikatúr, zmieňujúc sa v nej o Hadererovej knihe, ktorej názov *Die glorreichen Drei* prekladá ako *Slávna trojka* (Romboid č. 8/2004, str. 82). Jej protagonistami sú Reagan, Clinton a Bush jr. ako pištoľníci, ten posledný má samozrejme kolty až dva. Keby autor **panoptika** bol dešifroval Hadererovu ironickú narážku na Sturgesov film a preložil názov v jej intenciách ako *Traja statoční*, samozrejme by aj v našom čitateľovi bol vyvolal

bohatšiu asociačnú reťaz, ale s takýmito stratami treba na zvolenom poli vždy rátať, lebo len **všetci ľudia všetko vedia**. Seidlov rezignovaný tón z názvu *So stratou treba rátať* skrýva tak v sebe čosi univerzálne platné, čo presahuje jeho tému.

Takže aj túto perličku chápme iba ako ukážku nevyhnutnosti, s akou džungľa filmových názvov a ich prekladov, prevodov, parafráz či preberania pôvodných znení zákonite plodí rozmanité **collateral damages**. Nevyhnutnosti, s ktorou sa zrejme beztak nič nedá robiť.

4/2005

Sociálny status slov

V pásme venovanom Louisovi de Bernières pod názvom *Márquezovský parazit* Barbora Škovierová oživila už neveľmi frekventovaný výraz **kraviar** (Rádio Slovensko, 20/9.2004). Je to spresnenie, konkretizácia v rámci súhrnného označenia **pastier**, spod ktorého sa rozbieha rad špecifikácií – **koniar**, **husiar(ka)**, **kondáš** (pastier svíň – hungarizmus, ktorý u nás už nefiguruje ani v slovníkoch, ale pamätám si ho z rozprávok). Tieto charakteristiky nemajú u nás dobrý zvuk – vyhrážka **ak sa nebudeš učiť, pôjdeš husi pást'** či pohrdlivé dištancovanie **ja som s tebou husi nepásol** hovoria o presvedčení, že terče týchto charakteristík to nikam nedotiahnu či nedotiahli, že vlastne ide o spodinu, akú si **lepší ľudia** (teda my) pustia nanajvýš tak na prah.

Tento prevažne hanlivý biľag profesie samozrejme nie je ani u nás v živote a najmä v literatúre všeobecný, romantizmus a naturizmus vedel pastiersky život pod holým nebom zavše obklopiť romantickou aurou. Čosi z tejto negatívnej konotácie je však u nás rozšírené, pričom je zvláštne, že sa mu vcelku vymykajú ovčiari – **bača**, **valach** bývajú prevažne impozantné postavy, obdarené kladnou konotáciou.

Možno to vyplýva z komplexu pomešťovania prvej generácie, ktorej ešte trčí slama z topánok, v spojení s uhorským veľkopanským povedomím nadradenosti voči tým, čo na nás drú, možno to má iné korene a súvislosti – tak či onak, v mnohých kultúrach, vôbec nie iba tradičných, pastiera nevnímajú automaticky ako béčko. Ázijsko-ruský **tabunščik**, juhoamerický **gaučo**, maďarský **csikós**, to sú statusovo páni. Pritom sú to napospol **kraviari** alebo **koniari**, a čo iné než **kraviar** (už doslova) je severoamerický **kovboj**, symbol chlapstva, voľnosti a slobody. Každý slovenský šarvanec hodný toho mena chce v niektorej vývinovej fáze byť okrem astronauta, námorníka, rušňovodiča a pod. aj **kovbojom** – ale že by niekto z nich chcel byť **kraviarom** alebo **koniarom**? Taká je statusová mágia slov.

Exkluzivita ako sebaopretie

Ak sme si statusovú mágiu slov doteraz dokumentovali na sociálne stabilizovaných vrstvách jazyka, reklamnou psychológiou posadnutý biznis ju masovo produkuje vo vrstvách nových, ktoré sa dynamicky vrstvia na tie staré. Takou metamorfózou prešiel výraz **exkluzívny**. V základnom význame znamená výlučný, mimoriadny, osobitý, v prenesenom aj prepychový, luxusný, označujúci čosi, čo si Jožko Mrkvička či Jozef Mak, človek milión, nemôžu dovoliť čiže lajtnúť.

Naozaj exkluzívny bol klub, kam chodievali Galsworthyho Forsytovci, rovnako ako KSS po normalizačných previerkach. Takýchto exkluzívnych priestorov, kam vás nepustia inak než s členskou kartou, preukazom VIP či iným znakom statusu a vyvolenosti, bývalo, je a bude vždy dosť. Takisto exkluzívna je aj módna róba, akú nik iný nemá, teda opak konfekcie.

Pohľad na celostránkový inzerát **vstúpte do exkluzívneho klubu rádia Devín** (Fórum č. 6/2004) však ukazuje – pars pro toto – novodobý obrat do protismeru. Exkluzívny ten klub nie je, naopak, stojí o každého, kto o členstvo stojí, takže nespĺňa prvú podmienku významu, výberovosť (po starom kádrovanie). Nie je však exkluzívny ani v prenesenom význame – čo je na ňom prepychové, tobôž luxusné? Každý, kto má záujem, na to aj má, veď členské je zanedbateľné. Takže po demontáži napokon ostane holá náborová floskula, opierajúca sa o statusovú mágiu slova, za ktorou stojí iba ak barnumský komplex.

Tento trik s exkluzivitou ako háčikom na neskúsené rybky je masovo rozšírený. Patrí do základnej výbavy reklamných stratégií, keď v duchu Bernovej sociopsychológie **Ako sa ľudia hrajú** podpichuje viťúzske zložku nášho ja – ukáž susedovi (susede), že na rozdiel od nich ty na to máš. To všetko teda nie je nič nové, funguje ako odveká socioantropologická konštanta, ktorú v rôznych žánrových kľúčoch diagnostikujú, iste nie prví, rovnako Krylov ako Lafontaine, u nás Chalupka – **len aby sme v hanbe neostali**. Nový je len neokonzervatívny, konzumistický preliv, takže v našom prípade kole oči skôr to, že sa s dryáčníctvom spustil subjekt, podstatou zameraný na **elitu** (ďalší sprofanizovaný slogan, ktorý posunom pozmenil svoj obsah). Na komerčnej stanici by to zapadalo do profilu – tu pôsobí, ako keby ste prišli na koncert filharmónie v pižame.

Predseda, prezident, predsedník

Podobné statusové asociácie, ibaže na inej úrovni, vyvoláva dvojica **predseda** a **prezident**. V angloamerickej a románskej sfére existovali prezidenti od chvíle, keď feudálnu spoločnosť vystriedala občianska – prezident a predseda tam jazykovo jedno sú. Mimo týchto oblastí sa však termín čoskoro diferencuje –

každý spolok či správna rada si stavia do čela predsedu, kým republika máva prezidenta, ktorý ju reprezentuje rovnako výlučne ako kráľ monarchiu.

To by sme však nesmeli žiť na teritóriu nástupníckych štátov Rakúsko-Uhorska, aby to dlho tak ostalo. Ich posadnutosť mániou služobnej pragmatiky a hierarchizácie zrodila kakánskych **podučiteľov** a **nadučiteľov**, **sekcčných šéfov** či **tajných radcov** a ešte malebnejšie hierarchické schody do neba v cárskom Rusku či Osmanskej ríši. Takže čoskoro musel zákonite nastúpiť efekt hierarchizačných výstrelkov, ako si ho vzal na mušku Efraim Kishon v črte *Viedenský titulovalčík*, kde rozprávač kohosi osloví pán docent, lebo to o ňom vie, ale sused ho pošepky upozorní, že ten pán je predsa naozaj docent, takže ho treba oslovovať prinajmenšom pán profesor...

Po období totalitných sivých eminencií, kde nomenklatúrna smotánka vytierala ľudu zrak oficiálnym súdruhovaním, zjavne v dobre podloženom presvedčení, že záleží na reálnej moci a sieti konexií, nie na titule, prepuknutie slobody a demokracie vykvitlo do masovej nadprodukcie prezidentov. Predsedami ostali ešte tak predsedovia roľníckych či iných družstiev, ale, príznačne, aj predsedovia správnych rád – zjavne vedia rovnako dobre ako súdruhovia, že tak naozaj záleží jedine na blízkosti k válovu. Naproti tomu organizácie, ktoré majú k válovu beztak ďaleko, ale o to viac si potrpia na honor, svojich predsedov masovo transformujú na prezidentov. Funkcia aj kompetencie síce ostávajú rovnaké, ale ten zvuk!

Je záhada, prečo Srbsko či Chorvátsko, ktoré predsa tiež patrili k Rakúsko-Uhorsku, prípadne k Osmanskej ríši, prezidenta vôbec nepoznajú. Predseda spolku chovateľov, predseda vlády aj prezident republiky, všetko sa im to zmestí pod ten istý klobúk **predsedníka** či **predsjedníka**. Celkom ako v angloamerickej či románskej sfére – ibaže tam to vyplýva z prvej pojmoslovnej totožnosti, kdežto na Balkáne? Nie sú však titulománia a komplex menejcennosti napokon spojené nádoby, dve tváre jednej mince? V tom prípade by **predsedník** ako hlava štátu bol prejavom sebavedomia, kým prezident spolku chovateľov prejavom pechorenia. To je však iba taká súkromná hypotéza...

Mimochodom, ani na Slovensku sme nemali vždy predsedov, ale za dávnych dáv **predsedníkov**, takže prechýlenie **predsedníčka** možno vyrastá z tohto koreňa. To je však už iná, mimostatusová rozprávka, tiež nie starého dáta, lebo kde by sa boli vzali predsedníčky v spoločnosti, ktorá ženám upierala čo len hlasovacie právo?

Úklady poľštiny, ruštiny, češtiny – a iných ...ín

Čím je cudzí jazyk nášmu bližší, príbuznejší, tým sú jeho úklady zákernejšie, lebo tým častejšie sa vyskytujú výrazy tvarovo zhodné, ktorých významy sa však v rôznych vývinových fázach Slovanstva rozišli.

Ernest Weidler svojho času pripravil vynikajúci štvordielny cyklus *Hlavou proti múru*, zameraný na protitotalitné hnutia v rozličných krajinách sovietskeho bloku. V druhej časti, venovanej Poľsku (Devín, 10/11. 2004), sa dozvieme, že "Gomulka... dal súhlas, aby polícia a armáda **stlmila** nepokoje".

Ktorý politik kdekoľvek na svete by sa apriórne uspokojil s tým, že mu silové orgány nepokoje iba **stlmia**, čiže zredukujú intenzitu, pokiaľ je možnosť **potlačiť** ich, aby bol pokoj? Podobne ako sa hasiči snažia požiar **uhasiť**, pokiaľ sa dá, a len keď je to nad ich sily, uspokojia sa s tým, že ho aspoň **lokalizujú**.

Gomulkovi teda samozrejme šlo práve o **potlačenie**, nie iba **stlmenie**, a háčik je v tom, že poľské **stlumić** znamená jedno i druhé, adekvátny význam osvetlí iba kontext. Ale to by sa muselo najprv poznať zázemie tohto slovesa, inak nutne podľaňneme optickej zhode.

Na inom mieste odzníe vyhrážka, že **toto číslo** vám neprejde. Nuž, **číslo** má v subštandardnej vrstve hojnosť významov aj na Slovensku – spomeňme len **ty si ale číslo** alebo sexuálno-silácke páralovské **prvé číslo je na draka...** **Výčin** či **vylomeninu** však v slovenčine predsa len nepokrýva, a práve o tento význam tu evidentne ide.

V ďalšej časti pásma, venovanej Maďarsku (Devín, 17/11.2004) sa zas hovorí o **ukázkových** procesoch a súdoch. Je to iba ťarbavý doslovistický preklad angloamerického **show-trial**, teda proces **inscenovaný**, **vykonštruovaný**, čiže ide o pomenovanie s výrazne negatívnou konotáciou, pre ktoré máme u nás aj francúzsko-latinský variant **monstreproces** – vychádza síce z iných etymologických koreňov, ale znamená to isté.

Naproti tomu prídavné meno **ukázkový** sa vyznačuje jednoznačne kladnou konotáciou, charakterizuje čosi, čo môže slúžiť za vzor, takže práve v tomto kontexte pôsobí ako päšť na oko. Obzvlášť frekventovane sa takto vyskytuje v BBC – napr. 8/7. 2004. Zaujímavé, že autor pásma *Hlavou proti múru* obidva výrazy, **ukázkový** aj **vykonštruovaný**, strieda, akoby nevidel ich nezlučiteľnosť a protikladnosť – veď ukázkový proces nemôže znamenať a ani neznamená nič iné než proces, z ktorého by si svet mohol a mal brať príklad.

Pomocníci

Pomocník je človek, ktorý niekomu či niečomu pomáha, prípadne pomocný zamestnanec. Pravda, pomocné policajné, pohraničné či iné hliadky obťažili vcelku nevinný pojem hrozivejšími odtienkami, ako ich najnovšie zrkadlí Peter

Kerekes v slovenskej časti medzinárodného dokumentaristického projektu *Cez hranice*, kde jeho komicko-mrazivá výprava do hraničiarskej duše dáva konkrétnu tvár hibernovanej nostalgii za časmi totality. Pravda, Ladislav Ballek svojím *Pomocníkom* ten pojem v našom vedomí už dávno zvrátil až do opaku, do manipulátorstva odspodu. Nie je to nové – totožný úkaz zobrazil Harold Pinter v *Sluhovi* a motív figara, ktorý nakoniec vždy nájde cestu, ako pánovi prejsť cez rozum, je na svete od čias *commedie dell' arte* a možno ešte dlhšie. Ballek ho však v našom povedomí pevne spojil s výrazom **pomocník**.

V ruštine má však **pomocník** aj iný význam, a to nie prostredníctvom metafory, významového či emocionálneho posunu, prípadne zmenou konotačného znamienka, lež terminologicky – je to **adjutant, pobočník, zástupca, námestník, vice...** atď. Slovom, pán Niekto. Takže keď sa dopytujeme či dočítame o **pomocníkovi** prezidenta Putina (Rádio Slovensko, 23/2.05), vedie nás to do závozu, a takýmito **pomocníkmi** sa to u nás v médiách v súvislosti s Ruskom hemží. **Pomocník prokurátora** je však **viceprokurátor** či **zástupca prokurátora, pomocník ministra viceminister, pomocník riaditeľa námestník**. Slovom, mechanický preklad zosúva predstaviteľa hierarchie po hodnotnom rebríčku výrazne dolu, čo pri vysokých funkciách nadobúda až grotesknú polohu, lebo z **pomocníka prezidenta** určite vanie skôr predstava **poskoka** než **námestníka**.

České klony a kancelárčina

V rozhovore Daniely Dvořákovéj o jej knihe *Rytier a jeho král'* sa dozvieme, že jej protagonista, Ctibor z Beckova, žil **zhýralým a rozmarným** životom (Devín, 8/3. 2005). Tie dve slová sa konotačne bijú a každý, komu je čeština blízka, vie, koľko bilo. Autorka zamenila české **rozmařilý**, ktoré slovenčina nemá a ktoré sa významovo zhruba kryje so **zhýralým**, prídavným menom **rozmarný**, ktoré má v češtine aj slovenčine prvotne kladnú konotáciu – veselý, zábavný, žartovný sú predsa sympatické vlastnosti. Až v druhom pláne vyjadruje aj vrtošivosť či vrtkavosť, čo je už menej sympatické, ale k zhýralosti a podobným nerestiam má aj tak nekonečne ďaleko.

Keď naproti tomu počujeme, že v začiatkoch kresťanstva mladý kňaz (neskorší sv. Valentín) **oddával** rímskych vojakov potajomky (Slovensko, 14/02. 2005), nevyžaduje to zložitú analýzu. Ide o zreteľne mechanický prenos českého **oddávat** v zmysle **sobášit'**, ktoré v slovenčine nemá miesto a zväčša sa ani nezamieňa. Nebezpečenstvo infekcie tu však je, lebo príbuzné **vdávat se, vdavky** má k sesterskému slovenskému **vydávat' sa, vydaj** blízko.

Na takéto mechanické prenosi však naďabíme aj v periodikách, kde sama frekvencia poskytuje priestor na starostlivejšiu prácu s jazykom. Čo povedať na výrok "jedlo zložené len z korenia by už jednoznačne **nebolo k jedlu**"? (Slávka Tytykalová, Romboid, 5/2004, s. 87). Zoči-voči takejto doslovistickej výpožičke (**nebylo k jídlu**) potom už neprekvapí ani glotová kancelárčina výroku, že "výtvarná stránka oživuje túto publikáciu a **povzbudzuje k siahnutiu po nej**"

(tamtiež). To už naozaj nemá ďaleko k jazykolomnému smogu v duchu otázky, **či rušenie učilišť nebude mať vplyv na zníženie kvality celého školstva** – (Jana Drábková, výber zo slovenskej tlače, Slovensko, 29/9. 2003). Veď pokiaľ sa tým slalomom prehryzieme, ostane jednoduchá a priezračná otázka, **či rušenie učilišť nezníži kvalitu....**

Ako vidieť, na vine nie je iba časový stres, pod ktorým sa príspevky pripravujú do tlače či vysielania. Rovnaký sklon ku kancelárčine preniká aj ta, kde časového tlaku niet, príčina teda leží hlbšie. Kancelárčina s jej útekem od aktívneho slovesa a vršením substantív na neprehľadné hĺby je znamením doby a ľudia od pera, namiesto aby jazykom vládli, nechávajú sa ním vliecť prevažne do vôd slovgličtiny. Nedarmo Vladimír Just zahrnul do motta svojho *Slovníka floskulí* (Praha 2003), na ktorý sa neodvolávam prvý raz, túto perlu z úst ministra českej vlády:

Řešení vidím v přijetí usnesení o zahájení řízení k odebrání povolení k podnikání. Až na takúto perlu som na Slovensku zatiaľ nenatrafil, ale bude to len moja chyba. Perlorodiek je predsa neúrekom, takže perlami malého a stredného kalibru sa to len hemží, iba vysokokarátové sú vzácne – u nás aj inde.

6/2005

Transkripcia – elitársky či demokraticky?

Tlak angloameričtiny, ktorá sa celosvetovo presadila v oblasti transkripcie, sa v ostatnom svete neblaho premieta do chybných výslovností všetkého, čo je už v angloamerickej sfére jazykovo cudzie – ako **Allah, Ramallah, Daewoo** a pod. Napokon, už som to spomínal (Romboid 4/2004), lenže problém diskrepancie medzi grafickou a fonetickou podobou všetkého, čo do jazyka prichádza zvonka, je podstatne širší a historicky sa vyvíja, navyše sa výslovnosť cudzej jazykovej matérie súbežne s demokratizáciou vzdelania a globalizáciou sveta podľa všetkého štatisticky zhoršuje.

Paradox je to len zdanlivý a bude najskôr plodom vzdelávacej explózie, ktorá sa začala dávno pred vekom informatiky. Globalizácia potom nafúknutím vedomostného objemu roztrieštla dožívajúce kontinuum na tisíce špecializácií, ktoré sa premietli aj do jazyka a radovo prehĺbili jeho vrstevnatosť.

Kým ľud vo všeobecnosti nemal ani základné vzdelanie, a neskôršie len to základné, žil totiž jazykovo vo svete, kde s cudzou materiou veľmi neprichádzal do styku a celkom si vystačil s dodnes živou, rýdzou a plnozvuknou **rečou starých materí**. Svet **tých hore** (vrátane služobníctva) žil jazykovo v inom pásme, kde na jednej strane poletovali **firhangy** a **kišasonky**, no kde vzdelanci zároveň nemali problém dorozumieť sa po latinsky s kolegami z celej Európy. Nebolo ich veľa, prechádzali približne rovnakou výukou, vyznali sa v približne príbuzných tematických okruhoch, výslovnostnú materiu hlavných európskych

jazykov zväčša tiež zvládali, nuž a v mimoeuroatlatických civilizáciách pre väčšinu z nich aj tak **žili levy**.

Z dilemy transkripcie ich teda hlava bolieť nemusela. Oni, teda právnici, lekári, inžinieri, prírodovedci, bohoslovci, ale aj zemaní, statkári, bankári atď. tú elitársku vcelku ovládali, a demokratická – pre koho vlastne? Ved' okrem nich tieto jazykové vrstvy sotvako potreboval. Nástup technickej a priemyselnej revolúcie, prvých demokratických reforiem, formovanie národov, národných štátov a nacionalizmov obracali zas myseľ na podstatnejšie veci – čo má jednoduchý človek z kázne, ktorú doňho dôstojný páňko hustí po latinsky, a Slovák (vrátane školákov) z učiteľa, úradníka či žandára, ktorí mondokujú? Na tom záležalo, nie na transkripcii.

Historická výhybka

Rozmach školstva, nástup informačnej a masmediálnej spoločnosti, sprevádzaný zmršťovaním sveta na globálnu dedinu, kde každú domácnosť bez ohľadu na vzdelanie zaplavuje obrazom i slovom prúd informácií preplnených technikou a politikou, ako aj exotickými menami a názvami už nie iba z našej civilizácie – až tento rozmach odhalil, ako múdro a predvídavo si niektoré jazyky nastavili výhybku transkripcie na demokratickú koľaj. Možno ani netušili, akých úskalí ušetrí svoje spoločenstvo príklonom k zásade **píš, ako počuješ**, a ako zúžia priestor na spotvoreniny typu **lemigitácia** či **lepetrika**. Dnes sú deformácie tohto typu predmetom ozvlášťňovacieho žonglovania, jazykových hier pre tých, čo vedia, prípadne prejavom nadradenosti voči tým, ktorým sa jazyk takto pošmykne nechtiac a nevedomky.

Vývin zásobuje jazyky a komunikačnú interakciu takýmito kameňmi úrazu v stále sa zrýchľujúcom tempe a prirodzene, že transkripcie typu **píš, ako počuješ** sú vo výhode oproti transkripciám typu **píš, ako píše oni** (a teda sa aj uč, ako to vyslovujú).

Odborníci iste vedia, kedy a na akom rázcestí sa ktorý jazyk (či jeho gramatici) rozhodoval, ktorým smerom vykročí, a poznajú aj argumentáciu. Toto však nie je historická štúdia, lež úvaha, ako a prečo by sa toto rozhodnutie v nových podmienkach oddalo revidovať, teda či sa držať tradície alebo pragmatizmu. Slovák, Čech či Poliak, ale aj Nemec a ďalší môžu vidieť domnelý argument pre svoj prístup i v tom, o koľko sa práve písaná podoba angličtiny či francúzštiny z nášho pohľadu líši od fonetickej oproti našej praxi. Argument je to fiktívny, stačí dať prečítať poľský text Slovákov alebo naopak. Naproti tomu sa nedoceňuje, že Angloameričania, Francúzi či Rusi zásluhou svojho **píš, ako počuješ** podstatne menej komolia výslovnosť všetkého, čo prichádza zvonku. Ešte i všetky tie *Háčeks & čárkas* (Peter Michalovič, KINO-IKON, č. 1/2004), ktorým sa angličtina dokázala vyhnúť a možno jej práve to pomohlo do sedla – i tie výrazy z iných jazykov sa usiluje vystihnúť tak, aby sa aj za cenu skrumáže

hlások priblížili pôvodnej výslovnosti. Takže keď Angličan Tolstého prepíše ako **Tolstoy**, je to skôr samozrejmosť. Ale taký **Khrushchov**, to je už niečo. Angloameričan z toho vylúpne zhruba správne znenie – isteže, okrem prízvuku. Rus či Francúz mu to oplatia rovnakou mincou, bár aj so svojimi háčeks & čárkas. Čokoľvek nové a neznáme potom hladko vplynie do bežného jazyka a cez médiá do všeobecného povedomia v približne správnom znení, i keď sotva so správnym prízvukom.

Teda demokratické a "beztriedne", pokiaľ sa len dá. Pravda, aj toto pravidlo má výnimky a nedôslednosti – napr. pred časťou kultúrneho dedičstva pravidlo cúvlo, a tak napr. latinské citáty zachovávajú pôvodnú podobu. Kam to zavše vedie, ukážeme si v závere.

Elitárska cesta

Slovenčina, čeština, nemčina a veľa ďalších jazykov však na rázcestí vykročilo cestou, ktorá zachováva pôvodnú podobu, lenže aj to nie vždy a najmä europocentricky. Lebo len čo prekročia hranicu euroatlantickej sféry, hneď strčia hlavu do angloamerického chomúta, filtrujúc ostatný šíry svet cudzou transkripčnou optikou. Isteže, orientalisti či afrikanisti vypracovali zásady náležitej transkripcie a aj ich rešpektujú, ale kto okrem ich okruhu sa toho drží? Tlač, reklama, svet biznisu aj vedy, ale aj prekladatelia titulkov vo filme či televízii šmahom preberajú angloamerické transkripcie, z ktorých potom hlásatelia, moderátori, politológovia atď. vytvárajú čudesné fonetické verzie. Často z nedovzdelanosti, lebo k ich základnému techminimu by mala patriť znalosť výslovnosti prinajmenšom hlavných európskych jazykov. Inokedy z nemožnosti obsiahnuť jazykovo celý svet, ktorý predsa tiež má nárok, aby jeho realie iní nekomolili.

Pritom výberovosť až náhodnosť pri aplikácii zásady **píš, ako píšú oni** spoluurčuje plno faktorov. Primárne disponibilné písmenné súbory príslušné háčeks & čárkas nemusia mať, a komu by sa chcelo vyťahovať ich z druhotných zdrojov? Napokon, načo aj, keď kto by ich správne vyslovil? Takže na francúzske **ç** či **ê** sa tlač ešte ako-tak zmôže, ale už poľské **ą**, **ę** či nebodaj **ł** je nad jej sily, podobne ako juhoslovanské **đ**, kde prax zrazu opustí aj zásadu **píš ako oni** a uchýli sa, možno pod vplyvom anglického prepisu **dj**, k správne **dž** – teda napr. **Karadžordžević**.

Štrbavosť pri aplikácii hesla **píš, ako píšú oni** vedie potom k výslovnostným deformáciám. Tak sa našim športovým spravodajstvom v tlačenej podobe, a následne zvukovo rozhlasom a televíziou roky-rokúce presúšal poľský lyžiar **Gasienica**, ktorý sa doma písal **Gąsienica** (húsenica) a ktorého Angličan či Rus bezproblémovo prepisovali, a teda aj vyslovovali ako **Gonsienica**. Odkiaľ by však náš hlásateľ či moderátor mal na to prísť, keď vidí pred očami **Gasienicu**? Podobne ako v Mostoch č. 2/2005 nájdeme Dariusza **Dabrowského**, ktorého by fonetický systém prepísal ako **Dombrowského**. Alebo – od nepamäti sa u nás

zakorenili **verneovky**, hoci **Jules Verne** sa číta **Žül Vern**, z čoho Rusi odvodili výslovnostne adekvátne **žülvernky**.

Elitárska transkripčia bežne deformuje aj skloňovanie, či už foneticky alebo písomne – tak hlásateľka Devína uvádzala 27/10. 2004 čítanie z románu Emmanuela **Carrèreh** (Karréra), a Michal Havran v Dominofóre č. 40/2004 preložil americkú úvahu pod názvom Bush podľa **Hareho** (Hära).

Keď prejdeme do mimoeurópskych oblastí, tam automatika preberania anglickej podoby absolútne prevláda. Pri Číňanovi **Shiang Chyi** (KINO-IKON č. 1/2004, str. 177 človek ani nevie, ako to Chyi prečítať – Čaji?). Teleplus 9/3. 2005 splodil kríženca **Šuang Zhua** (prvé teda foneticky, druhé anglicky). Z Konga sa do Česka zatúlal **Caya Makhélé** (Vltava, 8/4.2005), z Iránu straší po svete **Mohsen Makhmalbaf** (Mósen Machmalbaf), jeho krajan Fazeli nakrútil na Slovensku dokument **Kto je Sahraa?** uvedený v našej televízii s titulkami, kde možno jediná veta nebola bez chýb. Nuž a kto je teda **Sahraa?** Najskôr **Sára** či **Sárá**, vyrastená zo spoločného arabsko-židovského koreňa...

Nie sme v tom sami

Naznačil to už príklad z českej Vltavy. Inde Karel Richter (Vltava, 3/3.2005) vyrobil zo Signory Chiary (Klára) **Siňoru Čiaru**.

Keď preskočíme hranicu do nemčiny, zistíme, že kultivovaní viedenski rozhlasáci síce prisahajú na multietnicitu sveta, no ich vzdelanostné zázemie ich predurčuje k schizme. A tak si na jednej strane dajú záležať na tom, aby Francúzov, Talianov, Portugalcov či Španielov vyslovovali nebudaj ešte autentickejšie než tí rodení, ale smerom na východ pokojne produkujú nepodarky. V marci 2004 vyrobili Dr. Roberta **Fika**, kedysi dávno dokonca Vieru **Cilinka Novu** (ak si to neviete dešifrovať, šlo o Vieru Žilinčanovú). Do profilu Arthura Koestlera zabrusil 12/11. 2004 na Viedni **Džagodinski**, podistým preto, že sa interpretovi nedostal do rúk v anglickej transkripcii, ale v pôvodnej podobe. A v relácii venovanej 23/2.2005, venovanej umeniu **rétoriky**, zas viedenského poslucháča poučili o **ars benedikendi** (benedicendi).

Takže čo, môžu si povedať naši moderátori a interpreti, ktorí latinské vsuvky či výroky bežne komolia na vospust sveta? Veď sa to stáva aj svetovým špičkám. Pre mňa je korunou predohra historického výroku prezidenta Kennedyho v novorozdelenom Berlíne **Ik bin ein Berliner**. Z rešpektu sa totiž necituje, čím absolvent najšpičkovejších univerzít začal – hrdým **kitátom** z klasiky **Kivis romanus sum**. S tou indiskréciou prišla slovenská relácia *Knihy z police F* 29/12. 1995...

Keby demokratická transkripčia necúvla na prahu latinčiny, nemohol by sa ani JFK takto potknúť. A keby sme k tomu pristúpili my, sotva by dabér Chapuisovho filmu *Antoine pracuje* skomolil **corporibus caecis** na **corporibus kekis** či **noscere** na **noskere**. Pričom protagonista študuje práve **latinčinu**...

Záver?

Elitárska pôvodná verzia, teda netranskripčia, bývala znakom a výsadou vzdelanectva, ku ktorým sa samozrejme kmotrili výsady spoločenské či majetkové. Tvorila súčasť rozsiahlejšej priehrady medzi elitami a **pospolitým ľudom**. Lenže vtedy elity svoju nadradenosť dávali všemožne najavo aj inak – životným štýlom, obliekaním atď., takže už na ulici každý nezameniteľne reprezentoval svoj status. Demokracia vniesla rovnostárske tendencie prinajmenšom do obliekania v každodennom živote (na rozdiel od reprezentačných situácií). Predstavuje ich posun od hviezd, ktoré vyžarovali svoju nedostupnosť miliónovými toaletami, k Brigitte Bardotovej, ktorá si pre zmenu milióny divákov podmaňovala oblečením, na aké mala každá predavačka.

Isteže, aj simulácia **dievčiny odvedľa** je iba geniálny ťah výrobcov ilúzií, dávajúci väčšine v prítmí kina či pred obrazovkou chvíľkovo pozabudnúť na archimedov zákon konzumnej spoločnosti – kto na to má, je viac než ty, čo na to nemáš (od školských tráum so značkovým oblečením až po mercedesy a vily s bazénmi).

V tomto svete ovládanom imidžotvorcami prostredníctvom audiovizie vzdelanie prestalo byť primárnou hodnotou, tou sa stal know-how a imidž, pričom globalizácia tak rozšírila záplavu informácií (a dezinformácií), že beztak nie je v silách nikoho správne dešifrovať fonetické znenie mien a názvov písaných v pôvodnej, ba zavše ani v anglotranskripčnej podobe.

V tejto radikálne zmenenej komunikačnej paradigme sa konzervatívne zotrvávanie na zabehnutej kultúrnej tradícii stáva prežitkom, ktorý stále viac rozširuje priestor na chybnú výslovnosť väčšiny matérie, ktorá prichádza do jazyka zvonku či v ňom pretrváva ako statusový symbol klasickej vzdelanosti. Väčšina prihovárajúca sa nám z obrazovky či rozhlasu ju predsa už nemá, hoci základňa vzdelanosti sa nesmierne rozšírila. Takže vývin nakoniec zrejme aj jazykovedu podnieti vyvodiť z toho dôsledky.

7/2005

*Už od začiatku ma škrie **nevyváženosť** tohto jazykového panoptika, pokiaľ ide o zdroje. Stále totiž čerpá z úzkeho okruhu tých istých periodík a rozhlasových staníc, kým šire pole komercie, bulváru, ale aj serióznych, no postojmi nekompatibilných platforiem sa do záberu dostane iba náhodou. Pripadá mi v tom ako protipól Horníčkovho priateľa z **Dobře utajených houslí**, keď sa z chaty cez hory a doly vypravil na film, ktorý si veľmi túžil pozrieť, a ukončený natrafil na film, ktorý by si nepozrel ani za svet. Takto mi vbiehajú do záberu prevažne autori, ktorých si vážim, a médiá, ktoré mi stoja za to. Ale mám kvôli nejakej vyváženosti sledovať, čo ma nezaujíma alebo sa mi brdí?*

* * *

BBC nielen ako terč

Túto stanicu chápem koncepčne ako jednu zo špičiek, ktorej však v cudzojazyčných reláciách pohruženosť do domáceho jazykového prostredia najviac rozožiera imunitu.

Pravda, stačí, aby si relácia toto postavenie ostrovčeka v cudzom mori zreflektovala, a už dokáže nastaviť zrkadlo aj našim zaužívaným nešvárom. Keď otec v minilekcii angličtiny vyčíta synovi: **It's not about your school, it's about your behaviour** (9/6. 2005), slovenský preklad nepoužije náš otrepáný anglicizmus **o tom**, ktorý sa do slovenčiny hlboko zažral, ale prekladá **nejde o, ide o...**

Ibaže tu **ide o** vedomú medzijazykovú reflexiu, kde v popredí stojí jazyk ako nástroj. Naproti tomu kde **je to o** bežnom prekladovom procese a vecných obsahoch, tam gravitácia prostredia vie plodiť kotrmelce.

Keď počujeme, že podozrivých islamistov zatkli **v obyčajnej rezidenčnej štvrti Londýna** (BBC, 31/3. 2004), prípadne že nový zákon dáva cudzincom v Saudskej Arábii po desiatich rokoch **rezidencie** právo požiadať o občianstvo (BBC, 3/5. 2005), zbystríme pozornosť. Pre našinca je **rezidencia** čosi panské, máva ju prezident či arcibiskup, a **rezidenčná štvrť** je oblasť, kde sídlia zastupiteľské úrady a veľké zvieratá, čosi ako **vládna štvrť**. Spojenie **obyčajná rezidenčná štvrť** si tak vnútorne protirečí, a "právo požiadať o občianstvo po desiatich rokoch **rezidencie**" nás hneď aj privedie na stopu.

Angličtina totiž disponuje diferenciáciou, ktorú slovenčina nemá. **Residence** je bydlisko, kým **residency** sídlo hlavy štátu či iného hodnostára. Keď sa oba významy v slovenčine skrížia, vznikne posun, ktorý už hladko dešifrujeme – **rezidenčná štvrť** je jednoducho **obytná**, a právo požiadať o občianstvo vzniká po desiatich rokoch **trvalého pobytu**...

Zavše z toho vznikne na malej ploche hotová gravitačná skrumáž. Tak 6/6.2005 v jednom a tom istom príspevku o adrenalínových športoch "ľudia vyhľadávajú **senzácie**" a ktosi "**zúfalo** potrebuje ľudí, ktorí majú potrebnú **expertízu**". Veľa ľudí naozaj vyhľadáva senzácie, lenže kým v slovenčine má **senzácia** vyhranený zmysel mediálneho či iného rozruchu (ktorý hovorová reč rozšírila aj do polohy nadšene kladného hodnotenia s citovým nábojom), v angličtine navyše znamená celkom neutrálne **vnem, cit, pocit**, kam kontext jednoznačne ukazuje. A tak práve tí, o ktorých je reč, nevyhľadávali **senzácie**, lež **silné citové zážitky** čiže **vzrušenie** (s ktorým sa tínejdžer asi neuspokojí, ten potrebuje **vzrúšo**).

Z rovnakého skríženia vzišla **expertíza**, ktorá u nás znamená iba **znalecký posudok**, kým v angličtine aj **odbornosť, kvalifikáciu**.

Z iného hľadiska tu zaujme rôzna miera, stupeň intenzity či naliehavosti, ako ho vyjadruje slovenčina a angličtina. Inzerát: **Hľadáme Susan. Zn: Zúfalo** (názov amerického filmu) naliehavosť zaľúbenca priliehavo podčiarkuje a je na mieste. **Zúfalstvo** však v angloameričtine pokrýva širšie rozsahy než v slovenčine, a tak keď ktosi "**zúfalo** potrebuje ľudí, ktorí majú potrebnú **expertízu**", je to **zúfalo**

premrštené, lebo u nás máme na to rad ďalších ekvivalentov typu **vážne, naliehavo, intenzívne**, pri vysokom stupni aj **nesmierne, smrteľne**. A keď Angličan **zúfalo** beží, Slovák beží **o dušu**...

Rovnako sa to má s **nenávisťou**. Isté sociálne skupiny **nenávidia** černochoch, židov a bicyklistov, plešatcov či ryšavcov, američanov, arabov, moslimov, kresťanov, fanúšikov konkurenčného klubu, atď. Jednotlivec môže nenávidieť suseda, manželku, svokru, šéfa a pod. Tu sa **nenávisť** v angloameričtine a slovanských jazykoch prevažne kryje. Angloameričania však vedia **nenávidieť** aj preplnenú električku, pouličný stisk, nesprávne parkovanie, diaľničné zápchy, divadlo, daždivé počasie, vtieravosť a veľa iného, čo sa našincovi pod klobúk **nenávisti** nevprace, on v takomto kontexte používa slabšie ekvivalenty – **nemá rád, neznáša, nemôže vystáť**, niekto sa mu **bridí, prieči** alebo **hnusí**, prípadne sa niekoho **štíti**, **nevie mu prísť na meno**. Takže ak sa v preklade z angloameričtiny stretnete s tým, ako niekto **nenávidí** pomalý výťah, zasmetený podchod či špinavé WC, spoľahnite sa, že je to iba doslovizmus prekladateľa a že Angloameričania nie sú až takí nenávisťníci, ako nám preklad podsúva.

Diferencovali sme tu dve zreteľne odlišiteľné významové polia, medzi ktorými však ťažko vyznačiť hranicu. Delí ich skôr prelínané pásmo, kde intenzitu citu, a preto aj voľbu slovenského ekvivalentu určuje kontext. Židov a bicyklistov môže jeden antisemita do krvi **nenávidieť**, druhý im **nevie prísť na meno**, a tretí ich prípadne iba **neznáša**. Rovnako to môže byť vo vzťahu k svokrám, ťažko by sme však všetky tri stupne averzie uplatnili na preplnenú električku či daždivé počasie...

Prirodzene, aj Angloameričan disponuje radom takto odstupňovaných synonym, nemusí iba **nenávidieť**, podstatné je však, že **nenávisť** uňho pokrýva širšie významové pole než u nás, čím predstavuje typický slovgleičtinový úklad.

* * *

V krajných prípadoch sa celý text šmahom stane prehliadkou úkladov na základe úplnej ignorancie, pokiaľ ide o zdrojový jazyk. V ukážke z *Esejí o umení* Ortegu y Gasseta, preklad Paulína Šišmišová) chcel hovoriaci odľahčiť dialóg anekdotou "o istom divadelnom kritikovi, ktorý vraj mal slabosť udeľovať chvály a **cenzúry** podľa... finančného kľúča". Čo je cenzúra, vieme, len nevieme, čo v kontexte hľadá. Keď si však uvedomíme, že v angličtine je to **hana, výčitka, zlá známka**, teda **opak chvály**, sme doma. Potom už neprekvapí, keď v anekdote namiesto **chamtivca** vykvitne **na peniaze lačný kritik**. Pointa? Keď sa na **peniaze lačný kritik** nedočká úplatku, na druhý deň vyjde z jeho pera nepriaznivá **revue**. Prečo **revue**? Lebo útvar, ktorý u nás označujeme ako **recenziu** či **kritiku**, sa v angličtine volá **review**. A v španielčine **revista**...

Staneme sa múdrejšími?

José Barroso sa **múdrejším** už **stal**, aspoň podľa BBC z 28/10. 2004, teda dávno pred terajšou krízou EÚ. Možno by bolo lepšie, keby bol **zmúdrel**. Marcela

Jurovská v eseji *Muži* (Devín, 8/6. 2005) zasa vkladá Marguerite Durasovej do úst postreh: Dievča ide... po **chodníkoch čiernych od ľudí**. To sú dva z množstva príkladov, ako pod vplyvom angloameričtiny, ale aj románskych či germánskych jazykov dezertujeme od slovenského (ale vlastne všeobecne slovanského) ťahu na **dynamiku**, kde ťažisko výpovede leží na aktívnom slovese, k statickým či retardačným väzbám s pomocným slovesom typu **stať sa múdrejším**.

Takto dynamické a pre slovenčinu charakteristické slovesné tvary **černieť sa, belieť sa, modrieť sa** padajú za obeť ťažkopádny **chodníkom čiernym od ľudí**. Najfrekventovanejšie sa tento úkaz prejavuje v združovaní dvoch statických slovies, kde sa priam pýta jedno dynamické – **začať plakať (pršať atď.)** namiesto **rozplakať sa, rozpršať sa...**

Angličan či Nemec to jednoducho inak povedať nevedia, pokiaľ z neutrálnej roviny neprejdú do citovo zafarbenej – môžu **prepuknúť v plač**, ale nemôžu sa **rozplakať**. Slovanské jazyky vrátane slovenčiny tu teda majú dynamizačnú výhodu, ktorú autori otrockým kopírovaním alebo formulačnou ledabološťou hádžu cez palubu.

Čechovovská devíza **ani slovko navyše** (ktorú v rôznych variantoch nájdeme u mnohých majstrov pera) tak pričasto dostáva na frak. Pritom tento útek od aktívneho slovesa môže prebiehať aj v kamuflovanejších podobách, kde ho rozoznáme až na druhý či tretí pohľad. Keď Martin Kákoš v profile Antoina Artauda konštatuje: **surrealistom bola trňom v oku skutočnosť, že...** (Devín, 7/7.2004), až po chvíľke nám dôjde, koľko vaty by tu eliminoval prechod na aktívne sloveso: **surrealistom klalo oči, že...**

* * *

Tieto jednotliviny sa v konkrétnej podobe neopakujú, opakujú sa iba vzorce, väzby, schémy. Zavše sa však mechanická výpožička tak usadí v sedle, že jej pôvodnú odvodenosť stratíme z obzoru. Vytvorí si vlastné sémantické pole, ktoré sa s poľom pôvodiny rozišlo, takže v novom jazykovom prostredí funguje už ako novovytvorená a medzinárodne akceptovaná reália. Žiarivý príklad takéhoto globálneho prenosu – **telenovela**. Španielska **novela** (či angloamerická **novel**) nezodpovedá nášmu, prípadne nemeckému chápaniu **novely** ako špecifického útvaru medzi poviedkou a románom, znamená jednoducho **román**. Ani **telenovela** tak neznamená nič iné než **teleromán**, teda ľudový román na pokračovanie presadený do veku televízie.

Kukučie vajce **telenovely** namiesto **telerománu sa** k nám prikradlo spolu s formou, ktorú označuje, z juhoamerickej vlasti romantického televízneho gýča. Neprikradlo sa však iba k nám, my sme ho tiež prevzali ako nový audiovizuálny terminus technicus s pevným, celosvetovo jednoznačne chápaným významom. Práve takto sa jazykové internacionalizmy zahniezďujú v cudzích prostrediach, takže napokon už nemá význam rozhutovať, čo je významovo správnejšie. Isteže by bolo správnejšie používať **teleromán**. Vývinová dynamika však

rozhodla v prospech výpožičky s nezameniteľným lokálnym koloritom, a takéto rozhodnutie je v jazyku najvyššou inštanciou...

8/2005

Agresia pozície

Prišelkyňa **pozícia** zaujíma v slovenčine oddávna pevnú pozíciu. Naše slovníky definujú u nej až štyri rozličné významy, napospol zafixované v jazykovom povedomí. Všetky majú čosi spoločné: vymedzujú daný stav, definujú hranice, teda čosi aspoň dočasne stabilné, prechodne statické – napr. frontové pozície v nebojových fázach. Slovgličtina sa však s vymedzeným priestorom neuspokojuje a podniká nájazdy za jeho hranice.

Tak TESCO Lamač ponúkalo v auguste 2005 oznamom na vchode voľnú **pozíciu** pokladníka/čky, a nie je v tom osamotené – zjavne patrí k novému bontónu prekryvať osvedčené a zaužívané **miesto** čímsi, čo medzi nami slovgličtinármi znie svetovejšie. Lenže tento výpad do sféry domáceho výraziva má dôsledky. **Miesto** predsa nestojí v tomto význame osihotené, organicky s ním súvisí **zamestnanie**, **zamestnanosť** (a **nezamestnanosť**). A zrazu do rámca kontextov, ktoré sa v jazykovej štruktúre rozkonárujú, vtrhne votrelec, ktorý z nich trčí ako kôl v plote, opretý iba o mocenské **pozície** slovgličtinovej mánie.

Prirodzene, že bezpríznačkové a nediferencované **miesto** má v slovenčine ďalšie príznačkové i bezpríznačkové synonymá, ktoré pokrývajú vždy len časť významového poľa, prípadne s ním figľujú alebo na ňom vybojujú svoje statusové hry (Romboid 10/2004).

V zmysle **zamestnania**, **funkcie** či **postavenia** – ak ide o dobré, čiže **teplé** miesto (miestečko), tu oddávna súťaží synonymný hovorový variant **flek**, putovná výpožička z nemčiny cez češtinu. **Flek** sa spravidla chápal ako dobrý – **mizerný flek** je čosi ako biely černoch, zrejme to vôbec nie je flek (o aký sa ľudia trhajú), ale iba miesto, s ktorým sa človek nanajvýš dočasne uspokojí, kým sa mu netrafí lepší flek. Prečo o ňom však hovoriť v minulom čase? Lebo ho presne v tom istom význame vytláča – akože inak – angloamerický, dnes tiež už pevne zakotvený **džob**. Ani ten nefunguje so záporným znamienkom, lebo potom to nie je ani flek, ani džob.

Potmehúd a šibal jazyk splodil aj čarovnú onomatopoickú odvodeninu. Z ponuky, ktorej skočíme na lep, očakávajúci dobrý **džob**, sa totiž neraz vyklúje obyčajný alebo aj rafinovaný **oudžeb**...

* * *

Agresia **pozície** sa nevyčerpáva vytláčaním z funkcie, ktorú vždy dobre zastávalo **miesto**. Aj inde rozostreje formulácie, ako ukazuje ďalší citát: Putin musí Arabov a Palestíncov... presvedčiť, že nebude zastávať proizraelskú **pozíciu**... A že vzhľadom na pokles americkej autority v moslimskom svete je

dôležité, aby si Rusko určilo zmysel svojich dlhodobých vzťahov a **pozície** na Blízkom východe. – Rádio Slovensko, 28/4.2005.

Pozície na Blízkom východe patria do tradičnej sféry, kde výraz vymedzoval hranice, terény, priestory, i keď v tomto prípade metaforicky, a až v druhom rade postoje. **Proizraelská pozícia** s týmto významom nemá veľa spoločného, tu ide jednoznačne o **postoj, stanovisko**. Jazyk našej diplomacie a publicistiky tak masovo preberá – a vnucuje – angloamerický úzus, stierajúc významovú diferenciáciu, ktorá bola pred jeho prienikom slovenčine vlastná. Keď konkrétny text potom obidva významy uvedie do susedstva pod spoločným klobúkom, samozrejme tým nivelizačnú tendenciu zvýrazní.

Rumunská žena, ruský človek...

Slovgličtina vniesla do slovanských jazykov rodové zdvojovanie typu **žena-spisovateľka, žena-prokurátorka**, spod ktorého, napriek feministickému horleniu, presvitá odmietaná rodová druhotnosť, odvodenosť. Isteže, spojenia tohto typu nepoužívajú iba ženy, lenže práve ony by mali byť proti, a nie sú.

Ide o typickú doslovistickú redundanciu. Angloameričtina si pri vyznačovaní profesií, hodností atď. pokojne vystačí bez udania rodu, takže v nej napr. učiteľ aj učiteľka jedno sú, a pokiaľ rod nevyplynie z kontextu, niet inej cesty než spojenie **ona učiteľ**. Presne túto **stavebnicovosť** mal asi na mysli Arthur Koestler (ktorý si angličtinu osvojoval ako ďalší jazyk), keď ju označil ako plastickú **unisexreč**.

Našincovi, navyknutému na vnútroslovnú rodovú inštrumentáciu, to môže pripadať ťažkopádne (pri cudzích konvenciách to tak už býva, a to obojsmerne), lenže stavebnicovosť (**biely muž** verzus **beloch**) mení "ťažkopádnosť" svojou univerzálnou zrozumiteľnosťou v konečnom dôsledku na prednosť.

Väčšina slovenských ťažkopádností vyplýva práve z tohto samoznečisťovania stavebnicovým princípom angloameričtiny. V jej duchu sa naše **ihrisko** mení na **hraciu plochu** (playground), **boháč** na **bohatého človeka**, **vodnaté** oblasti sú zrazu **bohaté na vodu** a z **rybnatých** vôd sa stane **more bohaté na ryby** (propagačno-turistický film *Tunisko, krajina kontrastov*).

Spojenia typu **ohnivá voda, biela (bledá) tvár** patria do repertoárovej konvencie prevodu pidgin English, ktorým sa domorodci snažia v mode cudzej reči s prišelcami dorozumieť, a vice versa. Prišelci a kolonizátori lámanú verziu svojej materčiny zas vnímajú s pobaveným nadhľadom a prevahou "nás civilizovaných", ktorí predsa musíme svoje kiplingovské **bremeno bieleho muža** niesť s pochopením pre civilizačný stupeň kolonizovaných.

Vo vzťahu domorodec-kolonizátor (prípadne domorodec-otrokár) tento vzťah vyjadruje sociálnu nerovnosť vnútenú zvonka. Keď sa imigračné prúdy neskôršie obrátili a do angloameričtinou ovládnutých priestorov prúdili a prúdila masy inojazyčných imigrantov, vzniká v každej prvej generácii rovnaký efekt, ibaže political correctness zmenila záporné znamienko komunikačného kódu na kladné. **Bremeno bieleho muža** sa už nenosí, aspoň nie navonok.

Dnes však ani nejde o vnucovanie, kedysi násilné až okupačné. Globalizačný tlak národy a jazyky podnecuje a motivuje, aby sa do procesu integrovali vlastnými silami. A tak na štrukturálnu identitu jazyka, založeného na dynamickom modele vetnej stavby, si sami štepíme stavebnicový princíp angloameričtiny. Zasahuje to dva základné kamene stavby, sloveso a podstatné meno. Ako to prebieha pri slovese, ktoré u nás v sebe tají vnútrobunkovú flexibilitu a schopnosť tvoriť odrazový mostík dynamiky celej vety, sme si zdokumentovali v minulom čísle (Romboid č. 7/2005 – **rozpršať sa** verzus **začať pršať**). Pribeh v rovine podstatných mien si práve dokumentujeme. Táto samokolonizácia nasmerováva vývin k akémusi pidgin Slovak. (Samozrejme nie iba Slovak, lebo ide o proces celosvetový, ibaže imunitné systémy rôznych jazykov nie sú všade rovnako odolné.)

* * *

Vráťme sa teda k východiskovej **žene-spisovateľke (woman-writer)**. V anglickej podobe redundancie niet – prvé vyjadruje rod, druhé profesiu. Otročský preklad (ktorý sa u nás už zažral) nie je iba redundantný, ale aj diskriminačný, dokonca dvojnásobne. Jednak k nemu nejstvieje náprotivok, teda **muž-spisovateľ**. Jednak vystúpi statusový faktor – **žena-spisovateľka** či **žena-podnikateľka** sú v kurze, naproti tomu **žena-predavačka** či **žena-upratovačka** sa vôbec nevyskytujú. Teda čím masovejší výskyt v živote a čím nižšia šarža, tým menšia šanca preniknúť do handrbulčiny s jej **ženou-elitou**.

Jestvieje aj iný, rovnako rozšírený, hoci nie rovnako redundantný variant aplikácie stavebnicového princípu. Správy Rádia Slovensko 23/8.2005 hlásili, že kohosi zavraždila **rumunská žena**. Tu redundancie niet, no slovenčine zodpovedajúci preklad **Rumunka** to i tak demaskuje ako slovgličtinový kalk. (Ak sa **Rumunku** – **Rumuna** – pokúsime preložiť do angličtiny, neporadíme si inak než príslušným stavebnicovým spojením.)

S touto formou sa u nás vrece roztrhlo síce až v ére neoliberalného prehlušovania slovenčiny slovgličtinou, má však podstatne staršie korene. Prekladateľské oslovenia či charakteristiky typu **mladý muž**, **mladá dáma** – rovnako ako **starý muž**, **stará žena** – kopírujú anglickú predlohu rovnako mechanicky. Adekvátne slovenská podoba by samozrejme bola **mladík**, **mládenec**, familiárne **mladý pán**, v krajnom prípade dokonca **mladý páňko**, čo už vedie na pokraj transpozície do našich reálií. **Mladá dáma** bude vo väčšine prípadov **slečna**, na druhom póle pôjde o **starca** či **starenu**...

Dlhoročné používanie pokrylo u nás túto vrstvu doslovizmov, aspoň pokiaľ ide o oslovenia, patinou lokálneho sfarbenia, ktoré sa stalo atmosférotvorným prvkom. Doslovizmus prerástol do konvencie. Radikálny rez by texty priblížil autentickej slovenčine, no zároveň by starosvetský typ próz zbavil vône, na ktorú sme si zvykli a ktorú moderní domáci autori vedia vtipne persiflovať.

Na druhej strane ju však vedia aj mechanicky a neorganicky prenášať do súčasnosti, otročiac dávnej konvencii v modernom prostredí, kde naozaj nemá miesto. V najnovšej rozhlasovej hre *Pozvanie* (Slovensko, 8/9.2005) Osvald

Zahradník zdanlivo normálnu a viac-menej slovenskú súčasnosť elegantne presunie cez rozhranie medzi životom a záhrobím, pohrávajúc si s časovými rovinami. Slovenčina textu však tejto súčasnosti nezodpovedá. Keď sa čašník-prievozník, paralela Chárona, dožaduje oslovenia **boy**, má to v kontexte pôvab aj logiku. Keď však príbehom zakmitajú **mladí muži a mladé dámy**, patinujú tým čosi, čo sa patine vzpiera, a keď hysterička začne ostatným nadávať do **bastardov**, vháňa tým slovenčinu, ktorá má vlastných nadávok neúrekom, do bastardných polôh. Ten výraz má v slovenčine domovské právo síce oddávna, ale vo význame **miešanec, križenec** či **hybrid**. Vo funkcii nadávky ňou slovenčinu zamorujú negramotní prekladatelia, a ajhľa, ako utešene zapúšťa korene. Vlastnosť každej buriny.

* * *

Je tu ešte ďalšia vrstva, kde argument patiny neplatí a kde slovglíčtina tak isto zavládla dávno predtým, než nás začali zaplavovať jej novodobé vrstvy. Slovák hovorí o neznámej osobe takto: "Vidíš toho **pána** s klobúkom?" "Tá **slečna** je ako zo žurnálu..." "**Pani** s vozíčkom..." (sem sa asociuje zaužívaný zvrat **jedna pani povedala**).

Slečna ako zo žurnálu môže pokojne byť vydatá. Pre Angličana to bude **young lady**, tiež bez ohľadu na rodinný stav, čiže presný ekvivalent. Kto však u nás prekladá **young lady** ako **slečna**? Naproti tomu ľudovú detektívku **slečnu Marplovú** by u nás slečnou nik nikdy nenazval, ide o zaužívaný prenos, ktorý sa u nás vžil ako atmosférotvorný. Nemohlo by to ale byť aj inak? **Pani Marplová** by už nebola dosť britská? Pochybujem.

Tak či onak, označovanie osôb rôzneho typu a rodu sa u nás prudko rozchádza podľa toho, či hovoríme len tak medzi sebou, čítame slovenský originál alebo preklad. V prekladoch z angloameričtiny sa s podobami hovorovo najbežnejšími, teda **pán, pani, slečna** (v tu definovanom chápaní), **starec, starena** stretáme iba sporadicky, pole ovládli doslovistické kalky. Ako svedčí citované *Pozvanie*, preskakuje to aj na domácu literatúru... Jazyku publicistiky, médií, politiky, diplomacie či kritického žargónu, ktorý kotí **ženy-spisovateľky** či **rumunských mužov** na bežiacom páse, takéto jemnosti ani nezídu na um.

A predsa jestvuje poloha, kde dvojslovné spojenie pochádza z domácich zdrojov. **Slovenská žena** znie dôraznejšie, apelatívnejšie než **Slovenka** (hoci zo zvolania **Slováci a Slovenky!** tiež môžu zasurmiť surmity). **Ruský človek, ruskí ľudia** je viac než **Rus** či **Rusi**. Cítíme z tých spojení monumentalizáciu, patetizmus, rečnícky vzlet obracajúci sa na ideálne vlastnosti národa (ktoré šikovnou manipuláciou ľahučko pervertujú na najdeštruktívnejšie).

To všetko patrí k jemným odtienkom košatého nástroja, ktorému Pavel Eisner postavil pomník pod názvom **chrám i tvrz**. Charakterizoval tak češtinu, no ten obraz sa dá vztiahnuť na každý životaschopný jazyk, pokiaľ ho poznáme tak ako Eisner ten svoj. Plodná osmóza ho obohacuje, neorganické znečisťovanie mu krvný obeh zanáša cudzorodými nánosmi, posúvajúc jazykovú identitu smerom k rôznym kalkom. Prevažne v rovine novej linguý franky, sporadicky však aj v

rovine príbuzných jazykov, ktoré používateľom stroja úklady iného typu, menej degeneratívne a zhubné iba pre nižšiu frekvenciu výskytu.

9/2005

Makarónčina

*Mnohé texty robia zo slovenčiny **makarónčinu** – takto lapidárne sa o tendenciách, ktoré sú trvalým námetom našej rubriky, vyslovil jazykovedec Ivan Masár na časovej miniploche inej trvalej jazykovej rubriky, *Slovenčina, na slovíčko!* (Slovensko, 28/9. 2005), kde cituje takýto typ spravodajstva:*

*O spevákovi Eltonovi Johnsovi sme čítali, že jeho koncert bol najväčší **open air** koncert na Slovensku, že sa klaňal... s **feelingom** popového rockera a že po koncerte odfrčal na **afterpárty**.*

Úklady jazyka disponujú rozsiahlejším priestorom a môžu tak, okrem vypichnutia konkrétneho úkazu, ísť aj po jeho stopách, hľadať korene a súvislosti. Citovaný príklad predstavuje typickú ukážku *svetovosti* v poňatí slovenského (a nielen slovenského) bulváru, ktorý túto verziu svetovosti úspešne vnáša do slovenskej pospolitosti. Bulvár je na úspešnosť odkázaný, je to jediná možná forma jeho existencie, a teda **makarónčina** (iný výstižný variant pre moju **slovgličtinu**) je rovnako doma nielen v *najčítanejšom denníku*, ale aj v komerčných rádiách či televíziách, a preniká aj do tej tzv. verejnoprávnej.

Široká pospolitosť túto jazykovú zložku bulváru, ktorá hovorovosť ženie do absurdna, zjavne prijíma rovnako vďačne a ústretovo ako jeho obsahy, inak by ako bulvár nebol úspešný. A tak tým, čo majú výhrady, zrejme neostáva iné, než sa utešovať s Martinom Kingsleym, že *patriť k večnej menšine je krásne*. Alebo hromziť, ako ďalší autor *Slovenčiny, na slovíčko!* (11/10.05), keď vývoj terminológie hudobných skupín na ceste od **predníka** k **frontmanovi** uzaviera konštatovaním, že *takto sa slovenčina programovo zaháňa do kúta*. Podľa mňa sa nezaháňa do kúta, ale **mutuje na slovgličtinu** (ťažko povedať, čo je horšie).

Všeobecné miesto

Venujme sa však už subtilnejším formám tohto znečisťovania. Vyrastá totiž z rozličných zdrojov a aj z rôznych príčin. Keď poľská spravodajka hovorí pri príležitosti osláv Solidarity o **kontinuovaní** konferencie (Rádio Slovensko, 31/8. 2005), zrkadlí to bezmyšlienkovitosť mechanického prenosu. Slovenčina síce bežne používa latinské **kontinuum** či **kontinuitu**, nikdy však neprevzala slovesnú odvodeninu, ktorá je v poľštine bežným bezpríznakovým tvarom. A tak Poliak vie, že **kontinuovať** znamená **pokračovať**, ale odkiaľ to má viesť Slováč?

Takéto pošmyknutia bývajú zavše plodom časovej tiesne. Posuny však môžu vyrastať aj z trvácnejšieho a systémovjšieho koreňa, napr. z vedátorského či

byrokratského spôsobu vyjadrovania, ktorý je dosť rozšíreným **kontinuum** publicistickej, politickej, vedeckej a estetickej reflexie, ako sa u nás zaužívala. Lebo v tomto si naša mediálna obec angloameričtinu, ktorá svoju dikciu podľa možnosti odvedátorčuje, zbavuje glotových rukávnikov a kliše publicistov či politikov, veľmi za vzor neberie. Ak sa toto **kontinuum** prípadne spojí s jazykovou dvojdomosťou, všeobecnú tendenciu to ešte posilní, a navyše znižuje prah citlivosti voči úkladom jazyka.

Filmologička Jana Dudková patrí vo svojom odbore k špičkám, jej príspevky bývajú ukážkou objavnej analýzy a prieniku do štruktúr a stojí za nimi zrelá kritická osobnosť, dokonale ovládajúca pole svojho záujmu. No na jej slovenčine sa opätovne potkýname, a to vo dvoch typologických zložkách. Tu niekoľko ukážok prvej:

...dojem pokusov o nadviazanie... na témy...; ...konštrukcia nepriateľa je svojím spôsobom rozvedením témy...; Ani tu však nie je dominantný resentment... (Z recenzie filmu *Kordón*, Kino-Ikon č. 2/2003, s. 243-251.) Každá z týchto formulácií zrkadlí útek od aktívneho slovesa a ním generovanej dynamiky vetnej stavby do kožených a statizujúcich konštrukcií budovaných po slovglycky na spodstatnených alebo pomocných slovesách. To už nemá ďaleko k **podstatnomenománii** typu **ministerstvo... podcenilo nevyhnutnosť vypracovania analýz foriem poskytovania finančnej podpory...** (Mosty č. 17/2004, str. 8, *V kocke*).

V tom sa autorka nevelmi odlišuje od bežnej dikcie našej kritikej obce, či už filmologickej alebo inej, nanajvýš ak zvýšenou frekvenciou týchto konštrukcií.

Autorkin rukopis sa však vyznačuje aj vlastnými špecifikami, ako nasvedčujú ukážky druhého typu – všetky zo sociokriticky aj esteticky vybrúseného profilu režisérky Kiry Muratovovej pod názvom *Nuda na východe, nuda o východe* (Kino-Ikon č. 2/2004, s. 236-250).

Prevzatie ruskej podoby priezviska vo forme Kira Muratova je zjavne zámerné a patrí k *nekonečnému príbehu* na tému prechyľovania, kde je odpoveď niekedy nepochybná (Greta **Garbo**), zväčša však závisí od mimojazykových postojov. Krajné polohy? Svetová veličina Edita Gruberová trvá na prechyľovaní aj v jazykoch, ktoré nemajú o prechyľovaní ani potuchy. Zjavne pokladá tú koncovku za súčasť osobnej a národnej identity. Naproti tomu výtvarníčka **Denisa Kasanický** (Rádio Slovensko, Zrkadlenie, 15/10.2005) odmieta v domácom, slovenskom prostredí nieže prechyľovanie, ale aj organickú podobu ženského rodu.

V prípade ruskej režisérky sa konkrétna voľba vidí sporná preto, že aj ruština tvorí ženskú podobu prechyľovaním. Priezvisko **Muratovová** má režisérka po exmanželovi (**Muratov**, nie **Murat**), takže ťažko pochopiť, prečo sa ženská podoba má v slovenčine prechyľovať ruským, nie slovenským spôsobom.

To je vec názoru, ktorého rozptyl som naznačil powyše. Ďalšie príklady však nie sú vecou názoru. Keď autorka hľba okolo tzv. **"všeobecného miesta"** (s. 239), uniká jej, že tento ustálený ruský zvrat (zhodný s anglickým **commonplace**)

neznamená nič iné než **otrepaná fráza**, **banalita**, a ničoho viac sa v ňom nedopátrame.

Keď hovorí o **práve vzhladnutom filme** (s. 246), podlieha rozmáhajúcemu sa reťazcu chybného prenosu z češtiny, kde východiskom je **zhlédnout (pozrieť si)**, skrížené s knižným **vzhlednout** (pozdvihnúť zrak). V slovenčine si film spravidla **pozrieme** (dá sa možno aj **zhliadnuť**, ale zapácha to naftalínom a češtinou), **vzhladnuť** sa však dá nanajvýš ak k nebesiam či inej superautorite, a aj to už má buď patinu, alebo komickú príchut'.

Nuž a "dve hlavné inštitúcie, **ktorými sa film okrajovo zaujíma**" (s. 248), to je prenos založený na úkladne klamlivej podobe slovesa, lebo ruské **zanimat'sia** nie je **zaujímať sa**, ale **venovať sa**, **zapodievať sa**.

A tak ostáva **všeobecné miesto** – jazyk je citlivý a mnohostrunný nástroj, jeho väzby k iným jazykom, najmä príbuzným, sú plné nástrah a úkladov, produkujúcich falošné tóny. Ale to je predsa **otrepaná fráza** či **obnosená vesta**. Napokon, čo iné sleduje táto rubrika ako celok?

Vráťme sa však na záver témy k **makarónčine**. Tá, na ktorú poukazujú obidve *Slovenčiny, na slovíčko!*, prebieha v najhornejšej, najpremenlivejšej vrstve slovnej zásoby jazyka. Najviac bije do očí, ale je aj najpodenkovitejšia. Skomisňovanie, zerárňovanie jazyka, prejavujúce sa útekem od dynamizačného aktívneho slovesa do **podstatnomenómie**, zasahuje hlbšie vrstvy. Možno tak nebije do očí, ale je trvácnejšie, štruktúrotvorne zhubnejšie. A šíri sa rovnako lavínovito...

Prenosové čudá na bežiacom páse čiže pokračuj v usmievaní

Jazykový prenos s falošnými tónmi ponúkla najnovšie spoločnosť SPI International, ktorá náš kultúrny život obohatila o srbský film *Život je čudo*. Preberať pôvodné znenia cudzojazyčných názvov *na koreni* sa u nás stalo bežnou jazykovou praxou, pokiaľ ide o angloameričtinu. Tam však jazykovú exteritorizáciu vidieť na prvý pohľad, nezavádza nás. Nie tak v tomto prípade, lebo v srbčine je **čudo** bezpríznačkový **zázrak**, kým u nás sa síce môžeme bezpríznačkovito **čudovať**, čo však nemá so zázrakom nič spoločné, a **čudo** je zas príznakové a do zázraku má v dnešnej slovenčine ďaleko.

Čo je však toto slovensko-srbské čudo oproti chorvátsko-slovenskému čudu, ktoré poletovalo tohto roku na chorvátskych diaľniciach v šesťjazyčnej verzii. Tá slovenská vyzerala takto (výňatky z deväťriadkového textu):

Vítajte do Hrvatskich autocesta! ktoré vas mogu doviezt' do žiadovaného cieľa... Preto, **nech cestovanie diaľnicám vznikne príjemným zážitkom**.

Ťažko povedať, ako vznikalo toto čudo z dielne kohosi, o kom sa redaktor letáka riaditeľstva chorvátskych diaľnic mylne domnieval, že vie po slovensky. Naproti tomu ľahko povedať, ako vznikala doslovistická slovenská podoba správy, že **Ceny ropy pokračujú v pozvoľnom klesaní** (BBC, 5/10. 2005). Americké

keep smiling pozná dnes vari už každý vzdelanec ako koncentrát špecifickej životnej filozofie **vždy s úsmevom** (ktoré si skeptik môže doplniť – **aj keby skaly padali**). Sotvakto by si ho však preložil ako **pokračuj v usmievaní**. Ako vidieť, aj taký sa našiel...

10/2005

Zalet' mi tento balíček do...

Refrénovito sa touto rubrikou vinie červená niť motívu, ako slovgličtina kopíruje angličtinu útekom od slovenčine vlastnej vetnej stavby, budovanej okolo dynamického aktívneho slovesa, do konštrukcií založených na spájaní spodstatnených slovies so statickými pomocnými slovesami, prípadne na iných formách podstatnomenománie.

To je pravidlo. Výnimka preto vzbudí pozornosť. Angličtina totiž vie slovanské jazyky v špecifických prípadoch dynamizácie slovesa aj tromfnúť a zájsť v nej ďalej než jazyky slovanské. Bizarná vzorka, ako ju uvádzam v záhlaví, je síce zatiaľ iba mojou extenziou – **zatiaľ** ešte všetci vieme, že zásielka sa musí **letecky dopraviť** (je to možno škoda, bolo by krásne, keby sa na miesto určenia dala jednoducho **zaletieť** a basta).

Nedá sa. No keď sa započúvame do spojenia "jemu sa bombu podarilo **detonovať**" (BBC, 14/11. 2005, správa o samovražednom atentáte v Ammáne), vidíme, že prvé lastovičky sa už hlásia. Lebo **detonovať** (prípadne **explodovať**) môže u nás niečo iba pasívne, ale ak niekto chce tento proces aktívne vyvolať, musí bombu či nálož **priviesť k výbuchu**, objekt **vyhodíť do povetria**... Je to menej elegantné než anglická verzia, ale raz darmo, my to máme zakódované inak.

Sem zjavne patria aj rozmáhajúce sa spojenia typu "približne rovnaký počet ľudí **sa zranil**" (pri teroristickom útoku – Rádio Twist, 18/11.2005), "pri havárii lietadla prišlo o život x cestujúcich a xx **sa zranilo**"... Takéto formulácie stierajú závažný rozdiel, na ktorý slovenčina vždy dbala. Keď si zatnem sekerou do nohy alebo spadnem z rebríka, môžem si za to sám, čiže **som sa zranil**. Keď ma zrazí auto, niekedy si za to síce tiež môžem sám, ale skôr za to môže vodič, a potom som zranenie **utrpel**. Nuž a pri havárii autobusu či lietadla, prípadne pri teroristickom útoku sa mi zdá nezmyselné nahovárať obeti, že **sa zranila**. Ale v správach nám to aj tak nahovárajú čoraz častejšie.

Transkripcia s vypnutým mozgom

V č. 6/2005 sme si rozoberali úskalia elitárskej transkripcie, ktorá s expanziou multikulturality a globalizácie čoraz väčšmi otvára pole chybných výslovností, lebo rozširovanie školstva sa zameriava viac na know-how než na univerzálne vzdelanie. To stupňuje diskrepanciu v reťazci medzi pôvodnou zvukovou podobou, jej transkripciou a konečnou, neraz negramotnou výslovnosťou.

Čo je to však proti ešte absurdnejšiemu variantu, aký by nanajvýš pristal mechanickému prekladovému programu? (Ten nás však vo svojich pravidlách sám upozorňuje na svoje obmedzenia a potrebu zrevidovať preklad mysliacim ľudským mozgom.)

Spoločnosť TATRAFILM sprevádza **ruský** film *Nočná hliadka* propagačným materiálom, na ktorom uvádza angloamerický a pôvodný ruský variant názvu v podobe *Night Watch* a *Nochnoi dozor*. V tomto *Nochnoiom dozore* figurujú transkripční mrzáci typu **Sergej Lukyanenko**, ale už nie Sergej, lež **Sergei Trofimov**, **Yuri Poteyenko**, Konstantin **Khabensky**, Vladimir **Menshov**, **Valery Zolotukhin**, Maria **Poroshina**, Galina **Tyunina** a **Victor Verzhbitsky**.

Bezmyšlienkovitý prenosový mechanizmus teda zdeformoval ruské mená, pri ktorých transkripcia do slovenčiny nikdy nerobila problémy, do podoby, do akej ich prepísala angloameričtina v snahe priblížiť čitateľovi ich správne znenie. To už naozaj pripomenie bonmot Karla Krausa: **Nestačí nemať vlastné myšlienky. Treba byť aj neschopný vyjadriť ich.**

Z obdobného súdka pochádzajú reklamné kalky typu **kuriatko saláma**, **ananás kúsky**, **dezodorant sprej** (príklady sú z relácie *Slovenčina, na slovičko!*, Rádio Slovensko, 7/11. 2005). Autor komentuje tento prístup z hľadiska slovenčiny: "ignorujú sa gramatické kategórie a zásady tvorenia slov", a v duchu poslania relácie navrhuje aj náležité ekvivalenty. Korene javu sa však vždy zhodujú – slovgličtina ako remeň...

Ako si Poliaci *vyberali* prezidenta

Prezidentské voľby poskytli hojnú príležitosť na úklady **slovpolštiny**. Varšavská spravodajkyňa slovenského rozhlasu Zuzana Kohútková, ktorá tam zjavne už chytá jazykový preliv, opätovne referovala, ako si Poliaci **vyberajú** nového prezidenta (Slovensko, 20/10. 2005), hoci slovenčina v tomto kontexte nepozná nič iné než **voliť**, **voľby** – vyberáme si v celkom iných súvislostiach: v obchode, ale aj medzi prípadnými partnermi. Samozrejme aj tu je možná **voľba**, dá sa **voliť** menšie zlo... **Výber** (a aj **voľba**) je však akt osobný, kým **voľby** sú akt inštitucionálny. A **wybierać** (voliť) s príslušným podstatným menom **wybory** (voľby) sa v tomto kontexte vzťahuje jedine na tento inštitucionálny akt.

Slovpolštinový posun je tu však zrejme nákazlivý, lebo Poliaci si nového prezidenta **vyberali** už aj v našom spravodajstve, ktoré neprichádzalo z Varšavy – (Slovensko, 29/10. 2005).

Keďže ide o jazyk natoľko príbuzný (a navyše susedský), posun vyvoláva ďalšie asociačné reťazce. Sotva nájdeme gramotného Slováka, ktorému by nerozoznalo dušu chalupkovské: A ty **voľ nebyť**, ako byť otrokom. Tá extrémne romantická výzva upútava aj tým, že **voľ nebyť** pôsobí starobylejšie než okolitý text.

Pritom **voľ** v tomto pre nás starobylom význame nielenže stále patrí do aktívneho fondu živej polštiny, ale rovnako aktívne žije v nárečiach severného

Slovenska v tom istom zmysle – v zmysle **radšej**. Dávna tvár klasika tak na nás dýchne novými vôňami a kontextmi...

Slovpoľština z varšavských zdrojov je pochopiteľná. Bizarnejšie je, keď prenikne do londýnskych zdrojov, inak zaťažených na slovgličtinu. Ale aj to sa stalo – BBC v spravodajstve venovanom poľským voľbám (20/10. 2005) hovorila o **zhode** tam, kde zjavne šlo o **súhlas, dohodu**. Poľské **zgoda** však nie je **zhoda**, ba dokonca sa ním pritakáva – asi tak, ako my slovgličtinári pritakávame **oukej**...

Rekviem za jakživ

Niežeby sa nepoužívalo – s **jakživ** sa stretáme dennodenne a sotva nájdeme niekoho, kto by už nebol ohromene zvolal: **Toto jakživ nepochopím...** (**Toto v živote nepochopím.**) Stretáme sa s ním aj v pôvodnej slovenskej tvorbe, najmä kde sa zdôrazňuje hovorovosť. Nestretneme sa s ním však v prekladoch zo západných literárnych či mimoliterárnych textov, kde v tomto význame suverénne vládne zdĺhavá a ťarbavá bezzáporová doslovistická kópia predlohy. Tu jej matricový (tisíckrát opakovaný) stereotyp:

Máš najkrajšie oči, aké som kedy videla (Arthur Schnitzler: *Poručík*; Rádio Slovensko, 30/9.2004). Znie to strojene, kostrbato, umelo, a predsa sa to sústavne takto prekladá. V pôvodine je to "normálka" a tak to svojej postave vložil do úst aj tento majster vybrúseného dialógu. Ako sa citovaná replika asi vyslovovala slovenskej herečke?

Podľa mňa sem ako ekvivalent patrí jedine voľný záporový prevod typu: **Také krásne oči (ako máš ty) som jakživ nevidela (v živote nevidela)**. S tým sa však v našich prekladoch **jakživ** nestretnete. Pokiaľ áno, výnimka potvrdzuje pravidlo.

02/2006

„Chod' **vyvončiť** psa.“

Počuli ste to už niekedy? Sotva. Zato **venčiť** chodia slovenskí psíčkari (psíčkári?) dennodenne – teda tí mestskí. (Dedinského dunča **vončiť** netreba, je vonku aj tak, a jeho majiteľ by sa iste začudoval, keby ho niekto nazval psíčkárom).

Tak výraz, ktorý vo východiskovej češtine logicky vyrástol zo základu **ven**, prevzala slovenčina mechanicky, bez takejto väzby. A vlastne aj bez potreby, veď Slováci chodili svojich psov „venčiť“ dávno predtým, ako sa, najskôr cez masmédiá, takto nakazili – ibaže oni chodili psa **vetrať**, a **venčili** na svadbe mladuchy. Dnes však nevestu asi už sotvakde venčia, iba ak v rámci folklóru, a tak **venčia** psov, aj keď v rozpore so sémantickou interakciou importovaného slovesa.

Hovorovej slovenčine ho zrejme už nik neodpára, tak ako jej neodpára množstvo iných mechanicky prevzatých výrazov, termínov a zvrátov, ktoré kedysi penili krv puristom, a dnes sú slovníkovo nostrifikované. Alebo vzbudzujú nevôľu jazykovedcov dnes, aby sa im zajtra či pozajtre pod tlakom „ulice“ dostalo nostrifikácie prinajmenšom v rovine hovorovosti. (Ako sa ho dostalo napr. dlho perzekvovanému slovesu **vadiť**, ktoré si prekliesnilo cestu až do názvu filmu.)

Upriamuje nás to priamo na všeobecne platný úkaz, ako jazyk so silnejším mestským (alebo všeobecno-civilizačným) zázemím vtlačá svoju pečať jazyku mladšiemu, ktorý je síce vo sfére sebe vlastnej rovnako bohatý, ale urbanizačné zázemie má v priestore i čase menej rozvinuté.

Prečo však v našom prípade hovoriť o vtlačaní, ktoré implikuje aktívnu snahu zo strany silnejšieho, čosi ako kukučie vajce? V zovšeobecnení, celosvetovo, to samozrejme v mnohých národnostných konfliktoch naozaj funguje takto aktívne, nacionalizmy všetkých farieb vedia byť rovnako brutálne ako malicherné. Za medzivojnovkej republiky sa tento tlak prejavoval síce nebrutálne, ale predsa len aktívne aj na česko-slovenských jazykových vzťahoch, teraz si to však pestujeme sami a dobrovoľne, nadšene sa otvárajúc všetkému hovorovému a subštandardnému, čo prichádza od susedov, ktorí v jazykovej invencii a hravosti určite patria k špičke. Pritom ide o proces takmer jednosmerný, lebo opačným smerom prebieha v rádovo nižšej kvantite a pokiaľ sa sem-tam aj prejaví, zasiahne skôr kultúrne menšiny, kým u nás zasahuje populačné jadro.

Niektoré výrazy, zvraty či tvary tu žijú svoj život nevykoreniteľnej buriny vo sfére jazykovej ilegality oddávna – **rada** (v zmysle **šor**) namiesto **rad**, **tá výstroj** namiesto **ten výstroj**... Iné na nostrifikačnom rebríčku o šteblík postúpili – tak **spústu** (a spústu ďalších) prichýlila strecha subštandardu. Ďalšie, ktoré kedysi bývali predmetom ľúteho boja, sa dožili legalizácie – v telocviku **vzpažujeme** bez toho, aby sme **pažu** akceptovali inde než práve v tom telocviku, neorganické **pravítko** dostalo domovské právo, inak by nám tu možno dodnes mátal **linonár** (*Krátky slovník...* ho už neuvádza ani ako zastarané)...

Dnes, už nielen v rámci urbanizácie, ale aj novšej globalizácie tovarovej výmeny, v ňom zapúšťajú korene ďalšie naplaveniny jazykovej gravitácie, stojac v ňom rovnako osihotene a bez kontextu ako **venčenie**, lebo sa rovnako bijú s dávno zaužívaným homonymom. Tak si v tescách či lidloch (pars pro toto) kúpite **podmaslie** (**podmásli**), hoci ide o **cmar**, pričom slovenčina **podmaslie** oddávna pozná, ibaže to slovenské má s českým spoločné nanajvýš to, že oboje sú z mlieka.

Tak jazykový zákon, paradoxne a proti svojim intenciam, zavše nepriamo pomáha na svet burine cez povinne dvojjazyčné (a nepovinne viacjazyčné) nápisy, keď sa dvojjazyčnosť berie ako formalita.

Ak k nám úspešne infiltrujú zvraty, pri ktorých homonymia dostáva na frač, o čo ľahšie sa im preniká tam, kde ponúkajú zreteľne viac šťavy než domáci náprotivok. A tak odporúčaný **domáci majster** sotva vytlačí **kutila** (tobôž **kutilstvo**), z ktorého napriek neorganickosti srší **šmrnc** (plagáty bratislavskej Novej scény k muzikálu *Hello, Dolly* propagujú Michala Dočolomanského bulvárne cez jeho **kutilstvo** – znamenie doby). Trúbkár Juraj Lehotský požaduje, že by to malo **šlapať** (Rádio Slovensko, Zrkadlenie, 28/01.2006), a to nie je výnimka, lež pravidlo – **šlape to** ostošesť rovnako muzikantom ako technikom či motoristom. Tínejdžeri sa za dávnych dávien, keď ešte ani neboli tínejdžermi, ale nástrojnými alebo jednoducho mládežou (čo hranicu samozrejme rozostruje) – slovom, nadchýnali sa, že to či ono je **šilené**, kým v rámci podenkových mód neprešli na **fasa** a potom na **super** (už z internacionálneho súdka). Určite som niektoré z medzisuperov vynechal – a mimochodom, to **super** ešte platí?...

Celkom inú story má za sebou v česko-slovenských reláciách **jak** v zmysle **ako**. V príznakových či nárečových polohách je oddávna doma aj v próze. V poézii sa však zásluhou svojej jednoslabičnosti a údernosti stalo nepostrádateľným. „**Jak** žena nehanebná,“ cituje básnika Marián Grupač v pásme *Prekliati láskou*, venovanom Samovi Hroboňovi a Charlesovi Baudelairovi (Devín, 24/1. 2006). Ťažko by sme v slovenčine hľadali básnika či prekladateľa poézie, ktorý by po jednoslabičnosti **jaku** nebol siahol. Asi sa nedá.

* * *

S logikou v jazyku zrejme ďaleko nezájdeš. Rozhoduje v ňom, popri racionálnych, aj priveľa iracionálnych, intuitívnych či emocionálnych faktorov. Slovičkársky dogmatizmus niekdajších skalných puristov typu prof. Jána Mihála už vzbudzuje skôr úsmev. No zavše sa pod zástavou logiky chvíľkovo pripojili k puristom aj takí majstri jazyka ako Zora Jesenská, keď nevyvrátiteľným argumentačným reťazcom dokázala neorganickosť **plniaceho pera**. Vyšla z významového rozlíšenia **plnicí** a **plnící** v češtine, kde náš prenos siahol práve do nesprávnej zásuvky, pričom slovenčina tak isto vie oboje rozlíšiť, ibaže inou cestou. To autorku priviedlo k **plnivému peru**, ktoré je, na rozdiel od mechanického kalku, utvorené organicky. Paradox je už len v tom, že napriek tomu pretrval kalk, dnes je v tejto podobe kodifikovaný a ak raz vymizne, bude to už z mimojazykových, technicko-vývojových príčin, keď spolu s označovaným zastará aj označenie.

Slovom, s logikou v jazyku nie vždy pochodíme. Niekedy áno, inokedy nás to prípadne privedie k **plnivým perám**. Veď ako už s logikou na záhadu, prečo cestujeme **na** Oravu či **na** Hačavu, ale **do** Hontu či **do** Vrútok, pričom staršie generácie si iste spomenú, že kedysi sa napriek tomu bývalo **na Vrútkach**?

Preto potom slovná zásoba či tvaroslovie, ktoré sú v jazyku oddávna doma, pri vhodnej či nevhodnej príležitosti tak ľahko nabalia nové, zavše cudzorodé významy. Najskôr v rámci „zákona neurčitosti“, ktorý zrejme neplatí iba v kvantovej fyzike.

* * *

Inokedy nás logika môže zaviesť do dilemy tým, že vecný význam dostane do konfliktu s postulovanou normou. Rubrika *Slovenčina, na slovíčko!* (Rádio Slovensko, 25/1.2006) cituje výstrahu ekológov: „Zdá sa, že príroda sa nám **mstí** za našu aroganciu,“ sprevádzajúc to stanoviskom, že „sloveso **mstit’ sa** ani podstatné meno **msta** nie sú spisovné... Ekológia jazyka vyžaduje iba podoby **pomsta** a **pomstit’ sa**.“

Iste je to v zásade tak, ibaže hneď vyskočí čertovo kopýtko – čo to urobí s citovanou ekológovou výstrahou, keď na ňu aplikujeme proklamované stanovisko jazykovedkyne? Implikovaná oprava „...príroda sa nám **pomstí** za našu aroganciu“ ekológovu výhradu totiž posunie do budúcnosti, kým on zjavne kládol dôraz na to, že sa nám **mstí** už teraz. Iste by sa to dalo riešiť cez iné synonymum, prípadne celkovým preštylizovaním, lenže to už siaha za obzor (neriešeného) konfliktu medzi jazykovedným postulátom a tým, „čo chcel básnik povedať“.

* * *

Dosiaľ sme sa pohybovali prevažne v rovine vzťahov češtiny a slovenčiny, kde všetko stojí v znamení organickej príbuznosti, zhodnej dynamiky vetnej stavby a rovnakého kľúčového postavenia aktívneho slovesa vo vete. Len čo prejdeme do roviny slovgličtiny, disharmónie a absurdity stúpnu na kvadrát. Ak v burzovej či finančnickej handrbulčine koruna **oslabuje**, prípadne **posilňuje**, márne budeme hľadať filiácie tejto deviácie na pôde slovenčiny.

V č. 10/2005 som prejavil ľútosť, že, na rozdiel od angličtiny, nemôžeme balíček niekam **zaletieť**, musíme ho dať **letecky dopraviť**. Angličtina tu preukazuje v konkrétnom kontexte tvaroslovný náskok. Inde ho však zas máme my – my môžeme niekoho **oslabovať**, prípadne **posilňovať**, keď sa to však deje nám či s nami, potom **slabneme (silnieme)**.

Zrejme však iba potenciálne, lebo v profesionálnej praxi prevážil zákon mechanického prenosu v duchu psychosociálneho bonmotu – keď je mame zima, dieťa sa musí teplejšie obliecť. A keď angloameričtina pokryje obidva významy tou istou podobou slovesa, prečo by si s ňou nemala vystačiť slovgličtina? Naším finančníkom je to zjavne fuk, im to už dávno myslí po slovglycky. To len našincovi, ktorý do takých úrovní nevystúpil, pri chronickom **oslabovaní (posilňovaní)** koruny vždy znova vyskakuje otázka: Koho to tá koruna vlastne **oslabuje (posilňuje)**? Nemá dost vlastných starostí? Ale ani toto slovenčine (prinajmenšom biznisslovenčine) už nik neodpára...

Jazyková identita (a s ňou spätá organickosť) patrí k našim základným priebežným motívom. Staršie generácie sa o jazykovú identitu svojho štátne nekonštituovaného národa právom báli. Tieto obavy predstavovali asi hlavný činiteľ pri výstrelkoch purizmu, ktorým zákonite prechádzali (a prechádzajú) jazyky všetkých konštituuujúcich sa národov vo fáze sebautvárania a sebautvrdzovania.

Dnes rozšírená ústretovosť voči mechanickému preberaniu cudzích prvkov vyrastá na jednej strane z nedostatku jazykovej kultúry a celkovej vulgarizácie výraziva, prípadne zo všeobecného, hoci neartikulovaného pocitu, že tento „anachronizmus“ v ére globalizácie a novej lingvy franky už nemá čo hľadať. Keď sa jej však prizrieme z druhej strany, mohla by vyjadrovať aj rovnako nereflektovanú národnú sebaistotu, ktorá plodí pocit, že prevzaté prvky, ak naplňajú staronové či naozaj nové vyjadrovacie potreby a vyplňajú domnelé či skutočné medzery, najmä v príznakových a subštandardných vrstvách, nemôžu základ už konštituovanej identity ohroziť.

Preto tiež jazyky historicky už pevne zakotvené (v našom okolí povedzme čeština, poľština a ruština) puristické fóbie postupne odbúrali, pokiaľ im štátoprávne posuny nesiahali na jazyk. Stačilo však štátoprávne zemetrasenie, aké nedávno roztrieštilo Juhosláviu, aby reprezentanti jazykovej kultúry, aj keď ide o jazyk historicky tiež už pevne zakotvený, začali horlivo dolovať odlišnosti a klčovať dávno ustálené zhody, len aby novú štátoprávnu identitu jazykovo podporili.

Tak puristické jazykové tendencie na území dnešných postjuhoslovanských štátov vrhajú nové svetlo aj na protikladné vývinové tendencie v slovenčine, ktoré kopírovali štátoprávne premeny a posuny od čias vzniku ČSR až podnes. V tomto svetle sa purizmus potom javí ako vývinovo zákonitá fáza národného sebakonštituovania, ktorá v ďalších vývinových fázach pervertuje na brzdu.

Dost' však teoretizovania, veď tu sa vždy sústreďujeme na konkréta. A keď sme teda už pri tých postjuhoslovanských štátoch...

Kako imate?

Tak privítala Hana Beranová ako hosť'a v Zrkadlení (Slovensko, 14/1. 2006) Stanislava Párnického, vytvárajúc si tak žartovný mostík k jeho juhoslovanskému pôvodu. Lenže **kako imate?** (doslova **ako máte?**) je **pravá umelina**, aby sme parafrázovali Huxleyho **pravú náhradku marokénu** (*Prekrásny nový svet*). Srbi aj Chorváti si formalizované **ako sa máte?** oddávna ustálili v podobe **kako ste?** (celkom ako v angličtine, ibaže dávno pred jej inváziou). Ide teda o prirodzenú zhodu, rastúcu zo spoločných kultúrnych koreňov, na rozdiel od epidemického doslovizmu **opatruj(te) sa**, ktorý zaplavuje slovenské aj české dabingy, hoci sa v našom priestore nikdy

nevyskytoval a znamená zhruba naše **pekne (dobre) sa majte (mávajte)**, ktoré hovorová slovotvorba pohotovo transformovala na **maj sa, majte sa** a ktoré zjavne predstavuje ten pravý ekvivalent, k akému si otrocký dabing však sotvakedy prekliesni cestu...

Toto **maj sa**, podobne ako **ahoj, čau** či dokonca **čauko** alebo **čaute** (ktoré v obdobnej funkcii vytlačili starosvetské **servus, servuste**) zrkadlí ihravosť hovorovej vrstvy a možno aj redukcionizmus typu **Met** (Metropolitan Opera) či **Siska**. Hovorová reč je skúpa v duchu Lasicu a Satinského „hlásky sa nám mínajú, aj my sa minieme“. Šetrí hláskami i slabikami, nešetrí iba vulgarizmami a skatológiou, ktoré povýšila na chlieb svoj každodenný.

Tie k nej samozrejme patrili odjakživa, ibaže pošepky či krčmovo, posledné pätnásťrocie im však prekliesnilo cestu do literatúry, na javisko, plátno i obrazovku, čím vybodkovávaným ľavobočkom udelilo normálne občianstvo a uviedlo ich do „lepšej“ spoločnosti. Tak aby sme ani tu neostali v hanbe prudérie.

Bizarné **kako imate?** nám však kliesni cestu aj inam. Veď každotýždenné takmer dvojhodinové rozhlasové **Zrkadlenie** vzhľadom na rozsah a frekvenciu síce nevyhnutne plodí aj jazykové pošmyknutia, aké živia túto rubriku, svojou podstatou však predstavuje v našom priestore predovšetkým unikátnu pozitívnu deviáciu v čase, keď väčšina médií napospol gravituje ku klipovitosti a stupňovaniu tempa, len sa nedajbože pri niečom pristaviť, ísť trochu do hĺbky. A keď športoví spravodajcovia ruka v ruke s mediálnymi jarmočnými vyvolávačmi súťažia, kto nahustí maximum slovného smogu na minimum časovej plochy, ako to r. 1987 ukázkovo tematizoval režisér Barry Levinson vo filme **Dobré ráno, Vietnam** – darmo je, v konzumizme sú Američania beznádejne pred nami.

Vráťme sa však k našim **zrkadleniam**. Isteže, obdobné širokospektrálne relácie venované daniu v kultúre ponúkajú aj verejnoprávne rozhlas susedných krajín, ale ani jeden na takej časovej ploche a nie na staniciach zameraných na masového poslucháča. Naproti tomu **Zrkadlenie** sa premiéruje na najpočúvanejšej stanici, drží si na nej v tomto formáte miesto už roky, a pritom nevypáchlo.

* * *

Naše záhľavie nás však orientuje na **úklady**. Zrkadlenie sa 11/2. 2006 venovalo inscenácii Marivauxových *Stratégii a rozmarov*, situačnej komédii, ktorej dramaturgička Darina Abrahámová pripisuje „rafinované **pnutia** a labyrinty lásky“. Tá charakteristika nás vracia k **zapeklitému** motívu českých infiltrácií do slovenčiny, ktorý tvoril kľúčový motív úvah v minulom čísle Romboidu. Aj tieto **pnutia** si práve nedávno vzala na paškál *Slovenčina, na slovíčko!* s tým, že u nás sú to **vnútorné napätia**. Ono to sedí, aj terminologicky je to takto fixované – ale isté je aj, že dynamikou, kompaktnosťou a razanciou sa **vnútorné napätie pnutiu** nevyrovná, a práve táto mimosystémová prednosť, podľa mňa, predurčuje, že brojenie proti nemu ostane volaním na púšti. Podobne ako

brojenie proti **spúste**, **nerezu** či proti tomu, že niekomu **to šlape**, alebo hoci proti **barónovi Prášilovi**, kde voľba aj tak leží medzi češtinou a nemčinou, podobne ako pri **nereze**, kde leží medzi češtinou a latinským východiskom. Ba najskôr aj brojenie proti tomu, ako sa české **spřostý** v zmysle **vulgárny**, **chrapúnsky** u nás bije s jeho oddávna zakoreneným významom **hlúpy**, **tupý**, **obmedzený** atď. (v elektronickom slovníku synonym ich je 25, napospol iba v tomto význame). A tak, keď predstaviteľka z inscenácie *Rodinnej slávnosti* v divadle Aréna charakterizuje sexuálny vzťah postavy s plateným milencom ako „**spřostý** obchod“ (Zrkadlenie, 11/2.2006), vôbec tým nemyslí **hlúpy**, ale **bezškrupulózný**, čiže nemaskovaný konvenčným predstieraním ušľachtilejších pohnútok. Obe strany si pri ňom totiž zjavne prídu na svoje, takže ten obchod pre ne zas nie je až taký **spřostý** (po slovensky), i keď možno ani nie **mazaný** (ďalší slovníkovo už akceptovaný infiltrát) čiže **prefikáný**.

Tak nás **spřostý** obchod vháňa do roviny, kde importované homonymum vytvára k domácejmu dvojčat'u antonymum, dáva mu protichodný význam, vo svete slov úkaz iste vzácny. Ale ani tejto protisystémovej **spřost'árny** sa asi už **nesprostíme**, ako dokazuje frekvencia jej výskytu. Napokon, infiltrácie smerujú prevažne od iniciatívnejšieho k pasívnejšiemu, staršieho k mladšiemu, kým protismerné infiltráty, ako zosvetovený Čapkov **robot**, ostanú výnimkou.

V zápase o čistotu jazyka sa však môže stať aj to, že pri oprávnenej kritike nesystémových spojení ostanú mimo poľa pozornosti produktívnejšie potenciálne možnosti, ak s témou súvisia vecne, ale nie jazykovo. *Slovenčina, na slovíčko!* (13/2. 2006) kritizuje nenáležité **voči** v kontextoch „odolný **voči** ohňu (chorobám, mrazu)“ s odporúčaním nahrádzať ho predložkou **proti**. Nepochybne to platí, zároveň však necháva nepovšimnuté produktívnejší a dynamickejší variant **ohňovzdorný**, **mrazuvzdorný**... Ten variant nie je univerzálny – **chorobovzdorný** človek nejestvuje (aspoň jazykovo nie), iba **choroboplodné** zárodky – no úvaha týmto smerom predsa len otvára možnosť širšieho, nie čisto jazykovedného prístupu.

Zaujímavé je porovnať tento typ spojení u nás a v angličtine, ktorá tu stavia na univerzálnom sufixe **-proof**, kým našinec diferencuje. A tak k **fireproof** máme zrkadlové **ohňovzdorný**, ale **waterproof** je pre nás už **vodotesný** (rovnako ako príbuzné **vzduchotesný**).

Univerzalizmus použitia splodil v angličtine aj pôvabnú ihravú extenziu **foolproof** (**bláznovzdorný**, **babraniuvzdorný** – čiže nepoškoditeľný akokoľvek neprimeraným zaobchádzaním). Márne mu hľadám rovnako ihravé adekvátum...

* * *

Takže na rozlúčku malé tlmočnicke extempore: v košickom divadle Thália režíroval Levente Moravetz v maďarčine hudobnú komédiu *Valčík na rozlúčku* a Slovenský rozhlas s ním priniesol zaujímavý rozhovor, kde sa bývalý herec medzi inými postrehmi odvolal aj na „staré príslovie, že **plakať je ľahko**, **smiať sa je ťažšie**“. (Slovensko, Zrkadlenie, 11/2.2006). Toto že povedal

divadelník? A ako staré príslovie? Režisér však hovoril prostredníctvom tlmočníka, ktorému zjavne unikla podstata veci. Nepochybne šlo o známu devízu komikov, že **rozplakať** je ľahko, **rozosmiať** ťažšie (či ťažko) – ale čo majú tieto dva výroky spoločné? Iba sa skladajú z podobných slov. (Mimochodom, všimnime si, ako tu variačná dynamika slovesa v slovenčine cez svoje predponové systémy potmehúdsky nastražuje podrazy.)

04/2006

Úklady poľštiny, ruštiny, francúzštiny

Na úklady poľštiny som tu poukazoval viackrát, no málokedy sa s nimi stretneme v takej koncentrácii ako v citlivo koncipovanom, empatickom pásme Radoslava Passiu *Hranica, ktorá spája* (Rádio Slovensko, 6/1. 2006).

"Andrzej **Stašuk** patrí medzi najznámejších a **najrešpektovanejších** poľských spisovateľov," číta kultivovaný ženský hlas, ktorému však zrejme známy nie je, keď ho vyslovuje **Stašuk**, lebo poľské Stasiuk sa vyslovuje zhruba tak, ako je napísané. A tak ženský hlas trvá na **Stašukovi**, kým ten mužský na **Stasiukovi**, a režisér Vlado Rusko proti tej schizme zjavne nič nemá.

No okrem výslovnosti narazíme aj na množstvo prekladových doslovizmov. Zavše ide o štylistické jemnosti, napr. že poľský **respekt** je slovenskému **rešpektu** síce významovo blízky, a predsa sa nekryjú. U nás sa totiž spája predovšetkým s úctou **inštitucionalizovanou** (rešpektujeme učiteľku, vedúceho, zákon, autoritu), kým Poliak doň vkladá aj úctu **neinštitucionalizovanú**. Keď povážime, že skvelý pozorovateľ Stasiuk je autor mladý a nekonvenčný, kontext priam volá po **uznávanom** (tu teda po jednom z **najuznávanejších**).

Táto odchýlka asi nepochádza z pera prekladateľa knihy Jozefa Marušiaka, jeho preklad je však vyslovene kontroverzný. Na jednej strane ľudovým výrazivom dáva textu plastiku a svojráz, vrstvy modernejších reálií však prenáša z originálu aj s chlpmi. Pričom ide o reálie pre Poliaka bežné a všeobecne zrozumiteľné, kým pre našinca, pokiaľ nevie po poľsky, predstavujú hlavolam. Tak nás medziiným zavedie k **harcerskému** prístavisku vedľa **lazienského** mosta. Kto u nás vytuší, čo je **harcer** a čo **laziénka**? (Čechovi sa tu možno asociatívne vynorí lázeň...) Fakticky ide o **skauta** a most pri **kúpalisku**.

Stretnutie s pivovými fľašami autor komentuje: „Plechovky od piva vtedy ešte neboli – teda boli, ale v **perexoch**“. Čo je **perex**, vedia u nás nanajvýš ľudia *od novín* – je to tých úvodných pár riadkov nad článkom, vysádzaných iným typom písma. Lenže tento **perex** nemá s poľským **laur nix** spoločné. V Poľsku sa takto označovali obchody, kde sa za **bony** dalo kupovať tovar z dovozu, inak nedostupný. Po celý čas reálneho socializmu to u nás letelo pod názvom **darex**, ktorý neskoršie zmutoval na **tuzex**. Mali sme na tú tému dokonca film. Volal sa *Bony a klid...*

Tu šlo o preklad literárny, kde by na jazykový výbrus malo byť dosť času. Bežnému spravodajstvu sa potknúť skôr prehľadnu, nie však v prípade, keď jazykový prešľap posunie správu významovo. Napr. keď sa z Prehľadu zahraničnej tlače (Slovensko, 8/3.06) v súvislosti s vírusom vtácej chrípky v Poľsku dozvieme, že trvajú ďalšie **bádania**... Našinec si to nedá do súvislosti s ničím iným než s vedou, výskumom a **bádatel'mi**, ktorí sú na stope čomusi ešte neznámemu. Poliaci síce môžu tak isto **bádať** v zmysle výskumu, oveľa bežnejší je však iný, každodenný kontext, ktorý slovenčina nepozná. Keď totiž pôjdete v Poľsku k lekárovi, **prebáda** vás, a policajný vyšetrovateľ tiež. Zväčša teda ide o **vyšetrovanie, vypočúvanie, zisťovanie**, širšie vzaté aj **testovanie**, a kontext ukazuje práve tá. Preklad nás však smeruje inam.

Ruština

Poľština je nepreberným zdrojom úkladov pre svoju mimoriadnu skladobnú príbuznosť so slovenčinou a zákerné homonymie, ktoré následne plodí. Pri ruštine, ktorá je o čosi vzdialenejšia, pôsobí zas ďalší faktor – že totiž v dejinách formovania nášho národa hralo **slovanské dubisko** významnú identifikačnú úlohu, takže staršie slovenské texty sa živili aj z ruských zdrojov. Dnes však tento faktor už nehrá niekdajšiu úlohu, takže rusizmy plodí skôr prekladateľská ťarbavosť či povrchnosť. Šalamovove *Kolymské poviedky* (Rádio Devín, 24/2.2006) v preklade Anny A. Hlaváčovej sú v tom smere „ukážkové“. Tak sa tu dozvieme, že „kačicu ťažila **stopudová** ťarcha“. **Pud** má v slovenčine dnes už iba jeden význam, o ktorý v texte nejde. Na Slovensku si však už sotvako spomenie, že v ruštine je **pud** váhová jednotka, a určite nik nevie, koľko to vlastne je (zhruba 16 kg). Ani v modernej ruštine sa **pud** však už nechápe vo svojom vecnom, ale v obraznom význame, aký u nás zohrávajú iné expresíva a aké hojne ponúka Veľký rusko-slovenský slovník. (*Pudy hlíny na čižmách* v exemplifikácii adekvátne mení na **centy** či **metráky**, čiže smerom hore, a *pudy papiera* zas na **kilá** papiera, teda smerom dolu, vždy v súlade so spojeniami zužívanými u nás, nie v ruštine). A to je slovník starý 40 rokov...

O úkladnosti ruského **pomocníka**, ktorý môže byť aj **námestníkom, zástupcom, vice(ministrom)**, ale aj **pomocníkom v domácnosti**, sme tu už písali (č. 5/2005). Keď sa obidva významy, na statusovom rebríčku protichodné, stretnú pod jednou strechou, vytvára to kuriózne obrazy. *Teta Poľa, pomocnica v domácnosti*, a vedľa nej **pomocník** (policajného) **náčelníka**, s ktorým sa **nik sporiť nebude**, to vytvára komický situačný efekt, ktorý v pôvodine nebol. Pozornosť upúta aj **sporiť sa** s niekým. Nie že by sa v takomto kontexte už prežilo, ale predsa len začína zaváňať naftalínom a nad dobrým prekladom by si čitateľ asi kládol otázku, prečo prekladateľ zvolil túto verziu a nie niečo jazykovo bližšie dnešku (povedzme **ťahať sa za prsty** či niečo podobné – Šalamovova ruština znie predsa celkom moderne). V preklade, kde na kačiciach ťaží **stopudová** ťarcha a kde sa *Tesári* poberajú na **miesto práce**, namiesto aby

šli na **pracovisko**, ako ruské **miesto práce** prekladá aj slovník, tam si také otázky klásť nemusíme.

Pravda, pred úkladmi jazyka si nik nikdy nemôže byť istý (koľko ráz som sa o tom presvedčil na vlastnej koži), a tak sa na nich zavše potkne aj majster. Svetoznáme Erenburgove *Fajky* v preklade Nataše Ďurinovej-Pavulákovej (Devín, 20-24/3. 2006) znejú stále živo a plasticky, voňajú dobou (resp. dobami). Keď však počujeme, ako sa *Nevašein topil v pyšnom poprsí*, nakláňajúc sa nad objekt svojich túžob (*Petersonova fajka*), ruštinár hneď pochopí, odkiaľ vietor fúka. To poprsie totiž nebolo **pyšné**, ale **bujné** – také, akými hýri karikaturista Vlado Fedorovič alebo aké mal na mysli Jan Werich, keď obdivne opisoval dámu, ktorá **si nese, co si nese**. Materiálnu podstatu, konkrétum, o ktoré šlo, zamenil preklad abstraktom. Poprsie nemôže byť **pyšné**, pyšná naň môže byť nanajvýš jeho nositeľka, prípadne jej majiteľ či prechodný držiteľ.

Do tejto kategórie spadá aj nevykoreniteľný **holúbok**, ktorý máta po prekladoch z ruštiny. *Tak veru, holúbok* – kto sa s týmto ironickým deminutívom v prekladoch ešte nestretol! Pritom má slovenčina preň rad ekvivalentov – **miláčik, zlatko, srdiečko, dušička, srdce moje, duša moja** atď.... Ten najkrajší však predsa len splodila čeština – **milej-zlatej**. Od slovenských ho odlišuje jednoznačnosť funkcie. Všetky slovenské totiž môžu znieť ironicky, ale aj nežne, záleží od kontextu či tónu. Do **milej-zlatej** však nehu nik nepričarí, to funguje v jedinom kontexte, ktorý si adresát za rámček nedá.

Takže **holúbok** ako hypokoristikon z modernej slovenčiny síce vytláčajú iné ekvivalenty, je doma skôr v časoch Vajanského, Jégého či Maróthy-Šoltésovej, ale z ruských prekladov sa ani ako hypokoristikon, ani ako ironické žihadlo len tak ľahko nevytráti.

Na záver štipka francúzštiny

Tentoraz nie sme v próze ani spravodajstve, ale na pôde odbornej filmovej publikácie. Významný predstaviteľ francúzskej novej vlny Jean-Luc Godard sa tu v *Textoch a rozhovoroch* zveruje so svojimi filmárskymi aj kultúrnohistorickými reflexiami.

...hovoriť o mizanscéne automaticky znamená hovoriť zas a znova o montáži. Priradiť zábery za sebou v závislosti na pohľade je takmer definíciou strihu. Jeho najvyššou ambíciou a v rovnakej chvíli aj jeho podrobením sa mizanscéne...

V tejto podobe odznelo na stanici Devín (Dráma za maskou, 8/2.2006) poslovenčenie hrboľatého českého prekladu Heleny Bendovej a ďalších. Prevod z češtiny signalizuje už *závislosť na pohľade*, nás však nezaujíma slovenský pravopis, ale tá záhadná **mizanscéna**. Čo už môže mať filmový režisér spoločné s **mizanscénou**, s ktorou sa stretáme spravidla na javisku ako s výtvarnou zložkou réžie? Vo francúzštine veru môže mať a aj má – **mettre en scène**

znamená **režírovať**, či už na javisku alebo vo filme, **metteur en scène** je **režisér** (**réalisateur** je mladšie, už čisto filmové synonymum), nuž a záhadná **mizanscéna** v súvislosti s filmovým režisérom neznamená teda nič iné než **réžiu**. Takže keď do výňatku namiesto **mizanscény** dosadíme **réžiu**, všetka nezrozumiteľnosť je preč. Takmer. Lebo sa ešte musíme dohodnúť, že **montáž** aj **strih** v tomto prípade jedno sú, takže ich nejednotnosť iba mátie. Toľko zmätkov v trojvetnej ukážke z prekladu, ktorý Jan Jaroš (Týdeník rozhlas č. 11/2006) označil za **pečlivý**. Potom by tá ukážka však musela byť naozaj veľkou výnimkou...

05/2006

Slovčeština

Frekvencia výskytu tém nás tuším prinúti pridať k priebežnej téme **slovgličtiny slovčeštinu** ako samostatný odbor. V č. 2/2006 sme už skúšali **vončiť** psa, konfrontovali sme **kutila** s **domácim majstrom** a odmietli sme sa čudovať, že hudobníkom či motoristom **to šlape**. Č. 3/2006 nás vrátilo k **zapeklitému** motívu českých infiltrácií v strete **pnutia** s **vnútorným napätím** a **sprostoty** s **vulgárnosťou**. Časť týchto stretov a konfrontácií pritom pochádzala z prepotrebnej rozhlasovej rubriky *Slovenčina, na slovíčko!*, kde stret vyrastal z diskrepancie medzi štylistickou polohou kritizovaného výrazu a jeho vecne správnu, no bezpríznačkovú náhradou.

Z nej sme sa najnovšie (19/4. 2006) mohli dozvedieť, ako sa u nás v rozpore s duchom slovenčiny rozmáha **vyhadzov** (dostať, dať **vyhadzov**, báť sa **vyhadzovu**).

Svätá pravda, ide o mechanickú kópiu čohosi, čo je v češtine zakotvené v košatom slovotvornom zázemí, kým u nás bije do očí ako cudzofarebná záplata na inak homogénnom tkanive. Tých záplat je však neúrekom a prevažne zrkadlia pocit, že nemáme emocionálne, príznakovo rovnocenný domáci ekvivalent. Niekedy je to naozaj tak – dva jazyky, akokoľvek si blízke, sa lexikálne ani frazeológiou či ustálenými zvratmi nemôžu kryť, takže sa natíska chodiť na skusy. Najmä keď sme aj v tom susednom jazyku **doma**, a to je na Slovensku práve prípad urbanizovaných spoločností.

Zavše však dojem, že nejestvuje rovnocenný ekvivalent, klame. Ponúkaná náhrada za **vyhadzov** znela totiž **vyhodenie**. Čiže význam zhodný, emocionálny náboj eliminovaný – na rozdiel od nesystémového, ale emocionálne vysokonapätového **vyhadzovu**. Prečo sa tu za príznakové východisko ponúka bezpríznačková náhrada, ťažko povedať. Slovenčina predsa rovnocenné ekvivalenty má, len po nich siahnuť. Môžeme **dostať** či **dať padáka**, prípadne **kopačky**. Oboje síce zjavne tak isto pochádza z češtiny, podobne ako plno iných hovorových či subštandardných zvrátov, spojených s inváziou urbánnosti, ale na rozdiel od **vyhadzovu** v slovenčine už zdomácneli, lebo do nej organicky

zapadajú. Pritom majú aj zhodný **šmrnc** ležérnosti, ako že sme predsa len aj trochu „nad vecou“. Pokiaľ sa však na faktor zhody v emocionálnom ladení nedbá, ťažko očakávať, že by ponúkaná náhrada mala čo len potenciálnu šancu ujať sa. Znamenala by totiž de facto kapituláciu.

Dať (dostať) **padáka** pokrýva to isté významové pole, ba má vo svojej vrstve aj zaužívané hovorové filiácie, napr. rozšírenú výzvu **padaj! (padám!)**. S **kopačkami** je to inak, pokrývajú totiž aj polia, kam **vyhadzov** nemá prístup (**kopačky** môžete dostať aj od milej, **vyhadzov** sotva, iba ak by vám bola zároveň nadriadenou, prípadne by ste s ňou obývali priestor, ktorý patrí iba jej). S touto výhradou však môžu obidve náhrady v danom kontexte fungovať aj štylisticky celkom rovnocenne.

* * *

Ako na príznakovej rovnocennosti záleží, kde ekvivalent máme, dokazuje zálaha stopercentne nahraditeľných, pritom cudzorodých čechizmov, ktoré napriek tomu mätajú po našom mediálnom priestore. Tak z Prehľadu zahraničnej tlače (Slovensko, 3/3. 2006), sa **človek** dozvie, že **jeden** nikdy nevie. Z úst Anny Šiškovej zas, že veľa žien sa vo Weissových *Priateľkách* nájde... v trochu komickejšom **prevedení** (Slovensko, Zrkadlenie, 4/3. 2006), a o ich inscenácii v Astorke píše Dáša Šebanová, že sa vždy nájde **skulinka** (Bratislavské noviny č. 9/2006).

Choreograf Igor Holováč hutne charakterizuje inscenáciu Dona Juana ako neoklasiku **šmrncnutú** modernou (Zrkadlenie, 22/4. 2006), šéfredaktorka Knižnej revue Margita Bíziková sa v tom istom Zrkadlení čuduje, ako sa v ankete Kniha roka čitateľský vkus **kupodivu** stretol s literárnou kritikou, a mladý animátor Martin Snopek hovorí tamtiež o svojom filme *Pik a Nik* ako o jednej z **vlaštoviek**. Teológ a spisovateľ Oleg Pastirčák vo fíčri Sone Koželovej *Hlas krvi* (Devín, 16/4. 2006) definuje, čo treba na to, aby sme **zdelili** pravdu, a policajt v Čomajovom pásme *Teroristi sveta* (Devín, 22/1. 2006) sa na **šibnutého** sektára **kasá**, že **paseku** im tu nik robiť nebude (tie dve **kurzívy** sú môj dôvažok na zvýšenie koloritu).

Celé to znie ako kolektívna denunciacia, lebo organický a funkčný je tu naozaj iba ten **šmrnc**. Dokumentovaním hromadnosti výskytu medzi spoluvytvárateľmi slovenskej kultúry (a teda aj kultúry slova) smerujem však k inému, rúhavejšiemu záveru. Ten úkaz je totiž zjavne dieťaťom pretrvávajúcej symbiózy slovenskej kultúry s českou. Značná časť našich umelcov, manažérov, zabávačov, publicistov atď. v tej symbióze totiž reálne žije, pričom sama symbióza má v občiansky cítiacich vrstvách spoločnosti kladnú konotáciu. Ak však akceptujeme podstatu úkazu, musíme sa zmieriť aj so sprievodnými javmi a dôsledkami, hoci nám nejdú po srsti.

Samozrejme tu budeme na cudzorodosť týchto mátoch ďalej poukazovať, najmä aj preto, že osmóza prebieha jednosmerne. Čeština je zrejme stabilizovanejšia, odolnejšia proti nánosom, kým deficit slovenčiny v mestskej hovorovej vrstve

bude zjavne naďalej podporovať adopcie zo susedovej záhrady, kde má zmysel odfiltrávať iba neorganické kalky typu **vyhadzov**.

Natíska sa otázka, kam sa podela domáca, predurbánna frazeológia intaktného slovenského spoločenstva. Staršia literatúra jej existenciu, bohatstvo a pružnosť hojne dokumentuje. Médiami profilované spoločenstvo ju však do svojho slovníka neintegruje, a médiá tu v účinnosti nič neprekoná, darmo sa budeme **štorcovat'**.

Skúsme malý pokus. Kedysi Slováč mrdol plecom: **Nevídali!** Dnes mrdne plecom: **No a čo?** (V zoštíhlenej podobe **No a?**) Aj to ešte musí byť hodne starý alebo izolovaný, aby plecom vôbec **mrdol**. On totiž plecom skôr **mykne**, prípadne plecica **pokrčí**, lebo začal **mrdat'** čímsi iným, a potom si už aj na to našiel iné expresíva a vulgarizmy. Znásobme jeden príklad tisíckami ďalších, a ocitneme sa v súčasnosti. Znamená to už, že je preto jazykovo horšia? Rozhodne je iná, a strážiť si musíme len organickosť tohto vývinu.

Aziat, samovražda

To prvé nás vedie na pole premien paradigmy v zmysle political correctness, pritom ante verbum, lebo sa významovo rozdelilo ešte v časoch, keď černochoch bol černochoch a nie **občan tmavej pleti** (rádio Slovensko, správa o zavraždení Etiópčana, 24/4.06), Róm Cigán (ale aj poctivo rasisticky cigán či **cigán more**), a starí boli starí, nie skôr narodení (viac v Romboide č. 10/2004).

Ázijec verzus **Aziat** totiž nepatria pod hlavičku eufemistických premenovaní tej istej podstaty, významovo ich diferencoval čas. V podnetnom rozhovore na tému štúdie Maxa Webera *Protestantská etika a duch kapitalizmu* (Devín, Rubikon, 18/4.2006) sa obe označenia príznačne stretli. „...na Singapúre vidno, ako sa organicky spojili **aziatská** pracovitosť s...“, hovorí sociológ Boris Petřík, a redaktorka relácie Ivica Ruttkayová mu síce neoponuje, ale nadväzne hovorí o **ázijských** vlastnostiach. Podpovrchová polemika? Diskrétno spresnenie?

Aziat totiž v stredoeurópskom priestore síce neprestal byť aj konotačne neutrálnym **Ázijcom**, do popredia sa však predrala pejoratívnosť, ktorá ho dokonca mení z **Aziata** na **aziata**. Malou literou tak užší, zemepisne definovaný význam preraduje do nadávkovvej kategórie typu **čechún**, **židák**, **cigán**, rozširujúc ho na zemepisne nedefinovaného **surovca**, **barbara**. Nič také hovoriaci nemal na mysli, použitý výraz však budí reťaz negatívnych asociácií smerom k symbolickej **kriminalizácii** či vytváraniu obrazu nepriateľa.

Protibežný **dekriminalizačný** proces prebieha v chápaní (a pomenovaní) **samovraždy**. Takéto zavraždenie samého seba už slovotvorne implikuje zločin, alebo prinajmenšom smrteľný hriech – samovrah pykával za svoj skutok aj tým, že mu cirkev odoprela posledné spočinutie. Označením vo vleku dobovej dikcie si takto dávali vedomie viny zavše imputovať aj subjekty tohto aktu. Alebo používali zabehaný výraz ako neutrálny, nevnímali jeho aktualizčné implikácie? Tak Ivan Blatný roku 1939 píše Jiřímu Ortenovi: „Myslím na našu spoločnú samovraždu.“ Keď však v Slobodovom *Armagedone na Grbe* neverca

Artura nielenže označia za samovraha, ale náboženský horliteľ v starozákonnom zánietení vyhlási, že „samovražda sa bohu hnusí“, odsúdenie „hriešnika“ z kontextu kričí.

Rozširovanie terénu ľudských práv súbežne s dekriminalizáciou iných niekdajších „zločinov“ ako homosexualita (eutanázia leží kdesi medzi) vedie následne k zmene slovníka. Tak Jana Cviková v úvahe nad knihou Aglajy Veteranyi *Polica posledných vydýchnutí* použila formuláciu, že rumunská autorka **zomrela z vlastného rozhodnutia** (Slovensko, Zrkadlenie, 11/2.2006). Iní to nazvú **dobrovoľným odchodom**, Miloš Ščepka sa o **dobrovoľnej smrti** Ela Havettu vyslovil, že **rezignoval na život** (K&K, č. 30/2005, s. 38).

Tu jazyk podstatu toho istého odvekého skutku, ktorého predošlé označenie sa v novom ľudskoprávnom chápaní stalo anachronizmom, nekamufluje formálne novým označením. Posun slovníka zrkadlí skutočné prehodnocovanie, novú filozofickú paradigmu. Trajektóriu posunu plasticky zrkadlia spojenia situované na polceste, ktoré slovne síce už nepáchnu (samo)**vraždou**, ale celkom dekriminalizované tiež nie sú. **Vziať si život, siahnuť si na život** – podpovrchovú nevraživosť tu zreteľne cítiť.

Slovgličtina, čechgličtina

Prekladové doslovizmy nemusia vždy tak biť do očí ako dabingový refrén **opatruj(te) sa** (Romboid č. 3/2006). Doslovizmus môže byť diskrétnejší, a predsa identifikovateľný. V popularizačnom dramatizovanom pásme Ladislava Švihrana pod názvom *Redaktor – priateľ i nepriateľ* (Slovensko, 3/2.2006) autor vydavateľovi Scribnerovi vkladá do úst: „**Pripusťme**, že Fitzgeraldovi **vrátime rukopis...**, **pripusťme**, že sa s ním pohráme v redakcii..., **pripusťme**, že ho vydáme.“ Na prvý pohľad to pôsobí prijateľne, veď aj v našom mediálnom či politickom prostredí sa podchvíľou čosi **pripúšťá**. Ale ak si scénu preniesieme do našich vydavateľských pomerov, kde je problém rovnako frekventovaný, hneď vidíme, ako slovenčina domácemu Scribnerovi prihráva na jazyk: „**Dajme tomu**, že Janovi Nefitzgeraldovi **rukopis vrátime**.“ Veru, v takomto poradí, nie v tom koženom **vrátime rukopis**, ako ho nadiktoval anglický slovosled...

No nie? No áno, ako sa vo svojom stereotype pýta a hneď si aj sám odpovedá nebezpečný nezmar Samko Tále Daniely Kapitáňovej.

* * *

Čo sú však takéto jemnosťky oproti čechgličtine, kde sa nás prekladateľka Vlasta Hilská pokúša presvedčiť, že Riúnosuke Akugatawa, **Japonec ako repa**, na svoju japončinu patrične hrdý, vlastne písal po japonglicky. Niekoľko dialógov z dramatizácie prózy *V houštině* (Vltava, 5/3.2006), ktorá je takto koncipovaná celá, o tom nedovoľuje pochybovať:

Prosím ano, to jsem byl já, kdo našel tu mrtvolu... A proto to musí být Tadžómaru, kdo ho zavraždil... Snad to byl jejich osud, co je potkalo... Nebylo to ani rozhořčení, ani lítost, co se mu zračilo v očích...
Stačí?

Ecce Eco

Nemnohým Slovákom sa asi podarí získať rozhovor s Umbertom Ecom. Katarína Smikovej sa to podarilo. Zhovárali sa po anglicky a rozhovor (Devín, *Dráma za maskou*, 19/4. 2006) na tému slovenskej rozhlasovej adaptácie jeho *Baudolina* stál za počúvanie. Obsahovo aj jazykovo, lebo preklad znel striedavo s originálom, a tak pasáže, kde bolo počuť Ecove presne zvažované formulácie v jazyku, ktorý nie je jeho rodný, rad-radom demaskovali, čo by inak možno ostalo **za maskou**, aj keď bez **drámy**.

Ešte ten najnevinnejší posun predstavuje **malé mestečko** na juhu Talianska. Nebolo jasné, či má autor na mysli **mestečko** ako také, alebo pejoratívne **malomesto**, akému postavil nehynúco ironický pomník Janko Jesenský. (Desaťročia po Jesenskom sa s konotačnými súradnicami **malomesta** pohral Alexander Matuška, keď do Bratislavy svojich čias rypol bonmotom, že kedysi bývala **malým veľkomestom**, teraz je **veľkým malomestom**.) Jedno však jasné je – že Eco, ktorý tak presne váži slová, redundantnú obludu **malé mestečko** by po slovensky nikdy nevzal do úst. Lebo čo si predstaviť pod jeho antinómiou, **veľkým mestečkom**?

Keď prišla reč na adaptáciu, volil Eco diplomatický slovník, opätovne ubezpečujúc, že je **very confident in their love** (myslel tým autorov adaptácie). Poslucháč sa však dozvedel, že Eco je **veľmi dôverčivý**. **Confident** má veľa významov, **dôverčivý** medzi ne patrí, ale v našom kontexte mohlo znamenať len jedno – **dôverujem, spolieham sa** – a to s **dôverčivosťou** (čiže tak trochu aj naivitou) veľa spoločného nemá. Napokon, vie to aj autorka, lebo keď Eco floskulu opakuje, je z nej zrazu **dôverujem ich láske**. Ono to v kontexte ani s tou **láskou** až tak neseďí, ale to skôr v odtieňoch. Tu však **láska** zburcuje jazykový cit inak, kapitálnejšie.

V ďalšom Eco totiž charakterizuje svoj vzťah k postavám románu: „Milujete ich, dokonca aj **zlých chlapíkov**...“, a to teda človeku vyrazí dych. **Good guy – bad guy** je základná antinómia, okolo ktorej sa na dramaturgickej šachovnici rozostavujú charakteristiky **postáv** v literatúre, dráme, filme... V divadelnom, filmárskom či hereckom slovníku tej dvojici u nás zodpovedá **kladný (záporný) hrdina**, prípadne jednoducho **ten dobrý (zlý)**. K žargónovo zaužívanému **kladťasovi** jazykový protiklad **záporák** zabudol vzniknúť, nanajvýš sa v tom zmysle vyskytuje rovnako žargónový, ale už žartovne podfarbený **zloduch**.

Slovom, Eco sa vyznáva, že **sympatizuje** (a to je práve ten odtieň k širokopásmovému náručiu anglického **love**) aj so **zápornými postavami** svojho románu. Bez znalosti angličtiny by sa sotvako mohol od **zlých chlapíkov** prekopať k **záporným postavám**. Priepasť je priveľká. Eco o voze, autorka o koze.

Relácia *Dráma za maskou* má k divadelným či filmovým postavám už z povahy veci blízko, takže nečudo, ak v nej opätovne narážame na obdobné posuny, i keď nie v takej drastickej podobe. V koncentrovanom, vynikajúco orchestrovanom pásme Mariana Jaremková už o dva týždne (Devín, *Dráma za maskou*, 3/5. 2006) ponúka partnersky podnetný rozhovor s holandským režisérom Gertom de Graaffom, autorom nevšedného filmu *More, ktoré myslí*. Opätovne v ňom však spomína filmový **charakter**, pričom je to zas len tá nešťastná **postava**, prípadne **úloha**, kým **charakter** sa u nás do týchto kontextov dostáva iba v spojení **charakterový herec**. To však už nie je terminus technicus, lež vymedzenie okruhu možných úloh, ktoré u toho-ktorého herca prichádzajú do úvahy.

Takže Ecovi **bad guys** či de Graaffove **charaktery** pričinením jazykového transferu vyvolávajú pirandellovské asociácie vo **vyhoršenej** verzii: *Šesť charakterov hľadá autora*.

Zvedavosť a nivelizácia

Zvedavosť krásne škodí, hovorí staré príslovie. Či je pravdivé, je otázka, rozhodne však svedčí o tom, že **zvedavosť** sa u nás nepokladala za chvályhodnú vlastnosť. A že ju patriarchálna spoločnosť pripisovala hlavne ženám, o tom škoda reči – protiženský hrot sa z príslovia latentne vyškiera. Veď *muž je pekný, už keď je od čerta krajší*, ako hlása iné patriarchálne príslovie.

Tanečník Daniel Raček si **zvedavosť** ako hlavnú hnaciu silu prisudzuje sám (Slovensko, *Zrkadlenie*, 29/4. 2006) a vôbec to nevníma pejoratívne, pokladá to za kladnú zložku svojho tvorivého profilu – alebo až imidžu? Vnímanie sa posunulo a keby tu použil konotačne ultrakladné dvojča **vedychtivosť**, asi by vyvolal dojem, že sa vyťahuje, **robí vietor**.

Keď však bratislavskú výstavu Leonarda da Vinciho organizátori charakterizujú podtitulom **zvedavý génius**, chválenkársky faktor neprichádza do úvahy a podtitul skôr signalizuje, že **zvedavosť** rozšírila svoj akčný rádius. Prestala sa obmedzovať na strkanie nosa, kam netreba, a okupovala aj pole **vedychtivosti**, teda, podľa slovníka, **túžby po vedomostiach**.

Čeština je na tom lepšie, **zvědavý** a **zvídavý** vyrástli z toho istého hniezda, a predsa sa konotačne jasne rozlišujú, takže je ľahšie zvoliť z dvojčiat to pravé. Slovenčina má však rovnako na výber, ibaže hniezda sú od seba vzdialenejšie, a tak **zvedavosť** vytláča **vedychtivosť** z jej dávno vyhradených terénov.

Takéto stieranie významových rozlíšení je však zrejme znakom doby, pritom vôbec nie iba u nás. Napr. nemčina ešte pred pár desaťročiami pokladala za hrubku, keď sa zamieňalo **wie** a **als**, teda **ako** a **než**, čiže porovnávanie rovnakého a nerovnakého (**rovnaký ako, väčší než**). Celkom ako u nás, ibaže frajerská slovenčina na tomto rozlišovaní nikdy netrvala – **ako** v nej vždy zastupovalo aj **než**, kým **než** nenadobudlo príchut' knižnosti a potichu sa vytráca. V precíznej nemčine to tak nebývalo, a dnes si tiež už frajerčí.

Nie je to nič ojedinelé, ako ukazujú ďalšie nesynonymá, ktoré nivelizačná tendencia zosynonymizovala, čiže jedným výrazom pokryla obidva významy. Oheň **zahasíme** (aktívne), sviečka **zhasne** (sama od seba). Auto **zastane**, keď ho vodič (alebo policajt) **zastaví**. **Rovnaký** by malo znamenať, presne vzaté, **taký istý**, oddávna však bežne pokrýva aj význam **ten istý**. Rozdiely sú jasné, pokiaľ ich takto konfrontujeme, no v praxi ich už sotvakto rozlišuje – auto na červenú **zastaví**, VŠMU obdarila kultúru vynikajúcim animovaným filmom *Kroky, skoky, roky... a posledný zhasne!*

Obdobné stieranie diferenciačných jemností sa dá doložiť zovšadiaľ, ide teda o všeobecnú tendenciu, ktorá prekvapuje iba tým, že prebieha súbežne so zvedečtovaním myslenia, pri ktorom by sme predpokladali skôr opak.

Druhé pohlavie

„Ako hovorí Simone de Beauvoir, ženy sú vždy **tí ostatní**,“ rozhorľuje sa neveľmi podkutá feministka v dramatizovanom pásme Erika Jakuba Grocha *Psychopolis* na motívy poviedok Iana McEwana (Devín, 5/5. 2006). Keby feministka – čiže vlastne jej slovenskí pretvoritelia – bola podkutejšia, vedela by, že de Beauvoirová vo svojej svetoznámej polemike s patriarchalizmom pod názvom *Druhé pohlavie* označuje ženy vždy a zásadne ako **tie druhé** (druhé v poradí, význame, ponúkaných šanciach), nikdy **tie ostatné**, tobôž **tí ostatní**, kde celé už stráca zmysel. Ako vidieť, aj svetoznámosť má svoje hranice.

Poučenie

V 13. časti pozoruhodného seriálu Jána Čomaja *Teroristi sveta* (Devín, 6/5. 2006) terorista vyhlasuje, že najnovší atentát na prímorské stredisko bol „len malé **poučenie** Egypťanom“, aby si krajinu nedali zamorovať západnými turistami, a potom pokračuje: „Už vlani sme im dali **poučenie** v letovisku Tába...“

Pre takéto v realite drastické, ale v pomenovaní eufemistické **poučenie**, pri ktorom poučovaným v lepšom prípade naskočia na zadku klobásy a pod očami sinky, v horšom lietajú vzduchom autá a kusy tiel, má slovenčina výstižný príznakový variant v podobe **príučky**, pod ktorú sa zmestia akékoľvek represálie až po atentát. Autor pásma sa nad **poučením** teroristov štylisticky zrejme veľa nezamýšľal...

Naproti tomu husákovskí normalizátori svojím **Poučením** z krízového vývoja zrejme vedeli až pridobre, prečo chrbticolonnú križiacku **príučku** prezentujú ako orwellovsky zeufemizované **poučenie** v duchu dikcie Ministerstva lásky. Darmo je, slová sa neraz menia na nastražené míny a pri ich odmínovávaní zavše odhalíme netušené podložia.

Slovgličtinové ilúzie

Rozhlasová rubrika *Slovenčina, na slovíčko!* (1/2.2006) takto komentuje plagát na film o Draculovi, kde sa zdôrazňuje, že Dracula nie je **nickname**: „Autor tejto informácie bol presvedčený, že v slovenčine nemáme rovnocenný ekvivalent spomenutého anglického výrazu. Anglické **nickname** však nie je nič iné ako slovenské **prezývka**. Takéto ignorovanie slovenského domáceho prostriedku je nepochopiteľné.“

Že **nickname** je to isté ako slovenské **prezývka**, samozrejme sedí. Komentár však zrkadlí ilúziu, že slovgličtina sa páše z neznalosti. Autori reklám, plagátových textov a vôbec celá biznis-sféra (pozri Romboid č. 2/2005) podľa mňa však zväčša na to kašľú, či slovenčina má alebo nemá rovnocenný ekvivalent pre to, čo automaticky a s vervou preberajú z angličtiny. Nepreberajú to totiž z neznalosti, ale pretože je to, podľa nich, svetovejšie a vôbec **in**.

V tomto svetle je ignorovanie slovenského domáceho prostriedku pochopiteľné až-až. V opačnom prípade by totiž vôbec nebolo treba stavať hrádze proti slovgličtine, frangličtine atď. a zhromažďovať aj tak už nadnormatívne zásoby príkladov ďalšieho a ďalšieho zamorovania. Najmä pretože slovgličtina nezaplavuje iba biznis-sféru, ale aj svet médií a ich reflexie, infiltrujúc jazyk zvnútra, od koreňov. Odcitujme náhodný (no vôbec nie výnimočný) príklad z relácie *Dráma za maskou* na stanici Devín, zameranej, dúfam, na **neprofesionálnych** záujemcov o kultúru. Vo vydaní z 1/2. 2006 mediálny analytik Lukáš Kučiško transformuje slovenčinu do takejto podoby:

*Seriálmi sa vyplňa... popoludňajší **off-time**... seriál mal byť prioritný **highlight** tejto sezóny... Slovenské televízie si svoje **promo** dokážu rozložiť... STV, keď chce, vie svoje **highlightové** tituly veľmi dobre **odpromovať**...*

Redaktorka Soňa Koželová mu sekunduje: seriál bol nasadzovaný v **prime-time**, a éterom ďalej poletujú **píplmetre**, **reality show** či **telenovely**, takže z príkladov sa hneď vylupujú viaceré fázy zdomácnovania. **Píplmetre**, **reality show** a **telenovely** už zdomácneli. **Prime-timy** možno nastupujú túto cestu, zatiaľ asi iba u ľudí „od fachu“. No pokus mediálneho analytika komunikovať s laikmi žargónom mediálno-počítačového prostredia mení pokus o komunikáciu na dekomunikáciu, resp. komunikáciu iba s tými, čo vstávajú od počítača, iba keď sa idú najesť alebo do školy, posilovne či na rande (a volá sa to tu ešte vôbec rande?). Škála záujemcov o kultúru je však širšia a vekovo diferencovanejšia, takže pre mnohých sa takáto handrbulčina mení na španielsku dedinu, prípadne kladivo na nezasvätencov...

Stavať sa proti tomu treba, ale bez ilúzií. Slovgličtina je dieťa globalizácie a zatiaľ sa aj globalizácia, aj jej vitálny Papajko po svete epidemicky rozliezajú. Kým neoliberalistický diskurz nenarazí na protivníka rovnakej váhy a triedy nie iba v teórii, ale aj v reálnom rozložení síl viacpólového sveta, sotva sa na tom niečo zmení. Zatiaľ sa nič také nečrtá, a Dunaj doskou nezastavíš. Neodhadzujme však preto dosku. Prognózy majú totiž tú dobrú vlastnosť, že vývin im neraz nakoniec otrčí figu, ostrúha mrkvičku alebo ukáže dlhý nos.

7/2006

Žltý kontinent???

Štylistika núti hľadať pre tú istú vec, keď sa o nej dlhšie hovorí, variantné, zavše metaforické označenia, aby prejav zbavila jednotvárnosti. Lenže snaha o štylistické osvieženie, ak nezpracuje invencia, opakovaním obrazný výraz ošúcha, takže sám skamenie do floskuly či frázy. A tak ostrieľaný čitateľ, divák či poslucháč už len trochu zlomyseľne čaká, kedy sa pri téme Afriky vynorí z prúdu reči **čierny kontinent**, pri téme Francúzska **krajina galského kohúta**, a málokedy sa v tom očakávaní sklame. Pritom hovoriaci vždy pláva medzi Skyllou a Charybdou, lebo zaužívané označenie, aj keď skamenelo do floskuly, má výhodu všeobecnej zrozumiteľnosti, kým akýkoľvek nový zvrat je aktualizácia, ktorá sa do vedomia musí predrat'... Navyše, ukovať nový zvrat či obraz je vec šťastného nápadu, aký neprichádza každý deň. Iba ak výmyselníkom typu Daniela Heviera, ktorému sa nápady len tak kotia a ktorý toť objavil, že Európa je jediný kontinent, ktorý **nebol objavený** (*Vojna príbehov*).

Cez koncentrovaný obraz tak konfrontoval europocentrizmus, ktorý v reči politickej korektnosti od diabla je, s jeho zakotvenosťou v reči euroatlantickej civilizácie.

Historické korene spojenia **čierny kontinent** (po našsky aj **čierny svetadiel**) by perfekcionista iste vystopoval, my však **neštiepajme vlasy** (takýmto plastickým obrazom označujú punktičkárstvo Nemci) a uspokojme sa s natiskajúcimi sa možnosťami. **Čierny kontinent** mohlo zrodiť **neznámo**, do ktorého sa cestovatelia a objavovatelia vydávali ako do tmy, mohla ho zrodiť aj plet' Afričanov, ktorej farbu poznali dávno pred svojimi výpravami...

Dnes bude v popredí istotne plet', lebo neznámy ten kontinent už rozhodne nie je. Ako však k tomu prídu tie ostatné, že sa im takej asociácie nedostáva? Ved' Európa by si mohla rovnako dobre nárokovať nálepku **biely kontinent** (dnes, v období imigrácie a multi-kulti, neorasisti prvky toho spojenia už priahajú do svojej káry). Ázia je ako stvorená na **žltý kontinent** (aj keď so značným zjednodušením), a pre tie ostatné by sa nejaká príhodná farba tiež už našla. Nenašla sa však, nepomôže ani **štiepať vlasy**. Jazyk, tak ako vietor či duch, veje kam chce a bezvýnimkovú zákonitosť ponúkajú len jazyky umelé, vydestilované suchou cestou.

Napokon, možno aj tie ešte prídu ku cti, ak európski kocúrkovania začnú dôraznejšie biť na strunu, ako neanglicky hovoriace národy znevýhodňuje anglická lingua franca. Možno by sme potom uspeli s návrhom zaviesť ako celoeurópsky diplomatický jazyk slovenčinu, lebo tú by sa museli svorne učiť všetci – teda okrem tých piatich **podtatranských** miliónov...

* * *

Fuj, zase metafora, ako sme raz počuli z úst Borisa Filana, ktorý to zas vraj počul z iných úst. Táto tu však už nestojí taká osihotená ako **čierny kontinent**, lebo pri označovaní krajín jazyky metaforikou nešetria. Ku **krajine galského kohúta** si ľahko pridružíme **krajinu tisícich jazier** (**krajina tisícich fjordov** už tak pevne zakotvená nie je). Inokedy nálepka nepresiahne miestne hranice – **alpská republika** asi nebude celoeurópsky priehľadná, hoci v reči Rakúšanov je to pevne zaužívaný pojem napriek tomu, že Alpy si právom môže nárokovať rad ďalších krajín.

Nálepka môže predstavovať hneď aj hodnotenie. **Krajina nekonečných možností** je čosi nekonečne kladné, aspoň pokiaľ to nepodfarbíme iróniou, kým **strýčko Sam** razí provincializmom a protektorským prístupom malého pána boha, ktorý vždy najlepšie vie, čo je pre tých druhých a vôbec pre svet najlepšie. Mimochodom, nemal by to na Slovensku vlastne byť **ujo Sam**? (Ale s týmto slovenčinársky nepochybným zlepšovákom proti zaužívanému spojeniu sotva pochodíme.)

Austriu felix pohltí maľstrom dejín, aj **hrdý Albion** už stiahli z obehu, rovnako ako **mátušku Rus**, ktorá sa však raz môže ešte niekomu hodiť do krámu a dočkať sa vzkriesenia. Inokedy zas záleží na tom, odkiaľ sa dívame. **Zeme svätostefanskej koruny** budú pre jedných červeným súknom, pre druhých predmetom nostalgie alebo aj signálom prípadných budúcich nárokov...

Urobme tak

Že u nás už nerobíme **to**, ale zásadne **tak**, tomu sa nepriamo dostalo **de facto** požehnania aj z najvyšších kruhov (č. 9/2004). **De iure** možno ešte nie, ale slovenčina sa tu pod tlakom angličtiny zjavne posunula a zriekla istého špecifika. Napokon, posúva sa stále, rovnako ako ostatné jazyky. Keby nie, bolo by to proti prírode jazyka ako živého organizmu. Tu síce nevidno, že by z tohto posunu kynul nejaký ošoh, lebo je to iba dieťa tlaku slovglitchiny, ale dobre vieme, že proti vetru sa nedá...

Platí to však iba v polohe plnovýznamového slovesa. No v angličtine **robiť (to do)** predstavuje aj najbežnejší zvrat v polohe **pomocného** slovesa, a kam vedie mechanický prenos tohto postupu do slovenčiny, kde sa premení na plnovýznamovú vetu s **aktívnym** slovesom, si predved'me na reťazci príkladov. Možno v tom nahromadení predsa len zapôsobí.

* * *

Najväčšmi to samozrejme **letí** (či **frčí**) v publicistike:

„Ak chcú byť mocnosti v rokovaní... úspešné, musia ťahať za jeden povraz. **Lenže nerobia tak.**“ (**Lenže neťahajú**). Slovensko, prehľad zahraničnej tlače, 20/1.2006.

„Výsledky referenda budeme rešpektovať a chceme, aby **tak urobili** aj ostatní.“ (**aby ich rešpektovali aj ostatní**). Slovensko, správa o osamostatnení Bosny-Hercegoviny, 22/5.2006.

Zložitejšie súvetie môže touto operáciou navyše strácať na jednoznačnosti:

„Hyundai sa ešte nevyslovila, kde... zamýšľa postaviť nový závod, ale **má tak čoskoro urobiť** (Slovensko, správy, 25/1.2006). Z kontextu je síce jasné, že sa **čoskoro má vysloviť**, nie **čoskoro postaviť nový závod**, ale už sa musíme na chvíľku pozastaviť, čo to tá Hyundai vlastne **má urobiť**. Pri náležitej formulácii by sa nik nepozastavil.

* * *

Spravodajstvo ako spravodajstvo, lenže takéto **robenie** (ktoré zrkadlí prekladateľské ničnerobenie) máta rovnako aj v krásnej literatúre, kde by sme latku predsa len čakali nastavenú vyššie.

Pričasto však čakáme márne, tak ako čakala protagonistka, „že prídu tými presklenými dverami, ako **to robievali** vždy.“ (Ako **prichádzali** vždy. Munro-Saki: *Nevhodné príbehy*, Devín, 30/4. 2006).

Inde pacient požiada sestričku: „Prineste mi... šaty,“ a ona odvetí: „**urobím to**,“ hoci po slovensky by iste odvetila **prinesiem**, prípadne aj **dobre**, ale to je už voľnejší variant. (Z príbehu Jima Patrosa v rozmarnom reflexívnom pásme Petra Glocka o Williamovi Saroyanovi z roku 1993, Devín, 3/6.2006.) Čo však už čakať od prekladu, ktorý je celý vo vleku angličtiny, ako ukazujú ďalšie antisaroyanovské príklady.

„**Matka**, doneste mi slepačiu polievku,“ opätovne oslovuje Jim Patros žičlivú **domácu** či **gazdinú**, s ktorou je v dôvernom vzťahu, takže by to po našom jasne mala byť **teta**, **tetuška**. Napokon, stačí si otvoriť slovník a pri anglickom **mother** nájdeme popri základnom význame aj **teta**, **stryná**, odhliadnuc od vzdialenejších ekvivalentov. Ibaže u nás sa spravidla bezmyšlienkovite siaha po základnom význame, ktorý prvý príde pod ruku, ako svedčí aj ďalší príklad, keď neskoršie zmŕtvychvstalý Patros hovorí o lekároch: **Nemal som ich rád a oni nemali radi mňa**. Kontext zázračne vyliečeného pacienta, lekármi už odpísaného, však zreteľne smeruje inam: **Neboli mi sympatickí, mal som ich v žalúdku** a pod.

Vráťme sa však k **robeniu**, lebo zavše nadabíme na zádrhel, kde nestačí ani nahradiť otrockú väzbu slovenskou. Preklad prózy Margaret Atwoodovej *Penelopiáda* (Devín, 6/2. 2006) sa vcelku dobre počúva, je plastický, vynachádzavý. Jeden kameň úrazu si však prekladateľ (-ka?) ani len nevšimol. „Heleninu márnivosť neukojil. Takže bola akurát zrelá na to, aby si našla niekoho, **kto to urobí**.“ Ohliadnime od vzorca typu „dívajúc sa z okna, krava ho kopa“, lebo čisto gramaticky je tu podľa všetkého **na to zrelá** márnivosť, nie Helena, a sústreďme sa na **robenie**. Veta je to chúlостivá, či už ostaneme pri angloslovenčinovej verzii, alebo preložíme náležite, že **ju ukojí**. V oboch verziách naskočia totiž erotické asociácie, ktoré pôvodina neobsahovala. Do prvej si čitateľská fantázia dosadí **kto jej to urobí**, a s tou druhou tiež nepochodíme lepšie, lebo **márnivosť** už leží ďaleko, v minulej vete, a tak nejdeme ukájať márnivosť, ale Helenu. To však siaha už za obzor slovgleičtinového **robenia**, ktoré si tu berieme na mušku, a vyžaduje **osobitnú starostlivosť**, tvorivú reštylizáciu, akej sa v prekladoch dočkáme zriedka..

* * *

Na záver pár chronických (aj nechronických) doslovizmov

Redaktorka rozhlasového *Zrkadlenia* z 20/5. 2006 nadšene opisuje osemdesiatsekundový klip nakrútený na Slovensku pod názvom **Mladý slepý muž**, ktorý sa celý invenčne odohrá pred veľkoplošným panelom. Odkiaľ slovenskí autori klipu vypriadli slovgleičtinového mutanta, poslucháčovi dôjde pri informácii, že autorom námetu je **Kanad'an**. Bez jeho angličtiny by sa klip totiž najskôr volal **Slepý mladík** alebo **Mladý slepec**...

* * *

O „Časopise v časopise“, spoločnom podujatí nášho Romboidu a slovinskej Apokalypsy, rozpráva podnetne v tom istom *Zrkadlení* duša a koordinátorka podujatia Stanislava Chrobáková-Repar. V rámci plánov na rozširovanie potenciálny rakúsky spoluorganizátor v slovenskom preklade zdôrazňuje, že hranicami budúcnosti sú **tečúce** hranice. Našinec si pod obrazom tečúcich hraníc ťažko predstaví niečo, čo by dávalo zmysel – iba ak pohraničnú rieku, o ktorú tu však určite nejde. Pokiaľ však vie nemecky, hneď mu zapne, že hovoriaci nemá na mysli hranice **tečúce**, ale **splývavé**.

* * *

V dávnejšej, deviatej časti už minule spomínaného Čomajovho seriálu *Teroristi sveta* (Devín, 22/1.2006) sa spomína slovenský preklad knihy o satanizme, vrátane reklamnej upútavky z úst Johna Travolta: „Vďaka nim prežívam **veľké** časy.“ Akáže je však propagačná hodnota **veľkých čias**? Na to predsa nik neskočí ani takej celebrity. Angloamerické **great** však neznamená bezvýrazné **veľký**, lež predstavuje kryptosuperlatív z rodu **úžasný, skvelý, nádherný**. Ďalšie barnumské synonymá si doplňte podľa svojho gusta, ale vlastne ani nemusíte. Veď po Slovensku sa zo všetkých stien a prístreškov v lete škeril slovgleičtinový **slogan** „nie je dôležité byť **big**, ale **great**“, ktorý predpokladá, že každý poriadny Slováčik by ten rozdiel mal poznať. Zrejme ešte nie celkom každý...

* * *

K pozoruhodnému kopancu dohnal Jamesa Joycea ako literárnu postavu Karol Chmel v preklade *Severnej steny* Dragana Velikića, srbského emigranta v nemeckom prostredí (Devín, 16/6. 2006). Dilema, ktorú vloží Joyceovi do úst v podobe „Domov, vlast' alebo **kostol**?“ totiž konfrontuje abstraktá s konkrétom, z čoho určite trčí čertovo kopyto. Záhada sa rozplynie, keď si uvedomíme, že aj v nemčine, aj v srbčine (rovnako ako v poľštine, ruštine atď.) **Kirche, crkva, kościół, cerkov** atď. znamená **kostol** i **cirkev**. Naproti tomu slovenčina (a čeština) si to dovolili rozpojiť, inštitúciu označili ako **cirkev** a stavbu ako **kostol**. Takže aj Velikić, aj jeho Joyce sú v tom nevinne. Navyše taký štylista ako Joyce by tu sotva povedal **vlast' alebo cirkev**, jazykový cit by mu iste napovedal **vlast' či cirkev**. Nuž ale na prekladateľa je aj Joyce krátky...

Úklady jazyka intertextuálne

*Preklad by mal vyvolať rovnakú reakciu
u adresáta preloženého textu, ako bola
reakcia adresáta textu originálneho.*

Jiří Levý

Celý tento „úkladový seriál“ dosiaľ vždy vychádzal z nevyslovenej, no očividnej premisy, že citované príklady svojou doslovistickou závislosťou od vyjadrovacích foriem jazyka pôvodiny predstavujú čosi ako palimpsest, kde pôvodná predloha spod otrockého prekladu tak zreteľne presvitá, že ju netreba mať materiálne k dispozícii. Je predsa tu, rovno pod prekladom, ktorý ju kopíruje, parazitujúc na jej lexike, gramatike aj ustálených väzbách a zvratoch. Nešlo teda o kritiku či analýzu prekladu, iba o analýzu prienikov cudzorodých prvkov do slovenčiny, sporadicky aj do iných jazykov. Dve konkrétne udalosti z nášho prekladateľského života indikujú iný prístup. V prvej polovici roka 2006 udelila porota Literárneho fondu Cenu Jána Hollého Otakarovi Kořínkovi za preklad románu Louisa de Bernières: *Vtáky bez křídel* vo vydavateľstve Slovart, a prakticky súčasne vyšla vo vydavateľstve Petit press ďalšia reedícia prekladu troch kľúčových próz Jacka Londona: *Volanie divočiny*, *Biely Tesák* a *Morský vlk*. Keďže Londonove prózy poznám ako ich niekdajší prekladateľ skrz-naskrz, dovoľuje to pozrieť sa na ich preklad cez jeho hlbšie vrstvy a vrátiť sa na novej úrovni k polemike, ktorú Romboid uverejnil pred pätnástimi rokmi.¹

¹Pavel Branko: *Stálo to za to?*, č. 4, 1990, s. 87-92; Otakar Kořínek: *Stálo to za to*, č. 11, 1990, s. 76-77. Pavel Branko: *Naozaj to za to stálo?*, č. 2, 1991, s. 64-66.

Prizrime sa reedícii tohto prekladu z hľadiska intertextuality. Úklady jazyka tu ležia inde, pri bežnom čítaní na očividné kalkové väzby nenarážame. V rozhlasovom rozhovore na okraj udelenia ceny sa Otakar Kořínek (*Zrkadlenie*, 20/5. 2006) o svojom prístupe žartovne či metaforicky vyjadril, že „prekladateľ musí byť štylistický prostitút“ v zmysle vedieť jazykovo poslužiť každej postave. Obraz je to výstižný a priliehavý, keď ho prijmem ako metaforu, chýba v ňom však čosi podstatné – že v prvom rade musí prekladateľ slúžiť **autorovi** všetkých týchto postáv, ktorý ich aj s ich dialógmi stvoril a celú tú zložitú stavbu poviedky či románu vybudoval.

London si na vnútornej tektonike a architektúre totiž dal záležať. Napokon, pokladal sa za spisovateľa **s poslaním** (dnes by sme povedali **angažovaného**), ktorý každým dielom prebojúval, argumentačne podkladal či reflektoval svoje

sociálne či sociálno-darwinistické koncepcie, integroval do príbehov zrážku týchto koncepcií s inými filozofiami. Trojici diel spojených do spoločného zväzku to dáva spoločného menovateľa. Tieto ciele autor napĺňa mnohonásobnými intertextuálnymi vzťahmi a väzbami. V *Morskom vlkovi* sú väzby dokonca dvojaké. Jednak smerujú dovnútra románu, do vzťahov a charakteristík, jednak k vonkajšiemu svetu, integrujúc do dialógov reálne filozofické výroky, ktoré postavy citujú, šermujúc nimi v intelektuálnom súboji. S celou touto premyslenou architektonikou, ktorá predstavuje základ autorského prístupu, prekladateľ narába, ako príde. Niekde ju rešpektuje, takže intertextuálna väzba ostáva zachovaná. Kde Bieleho Tesáka autor na dvoch odľahlých miestach charakterizuje zhodne (**wise, very wise**), prekladateľ zhodu zachoval: Biely Tesák je aj uňho **múdry, veľmi múdry** (s. 35, 112). Inde však rovnako výraznú zhodu rozbije. Ruky ľudských bohov sú u Londona trikrát **cunning to hurt**, ide teda o cielený návratný motív, kým v preklade nájdeme: „keď naňho siahli, vedeli **rafinovane štipať**“ (s. 95); „ruky bohov vedia... **premýšľane ubližovať**“ (s. 139); „Ruka boha... **zákerne** sa nad ním vznáša“ (s. 143). Nejde o to, ktorý variant by bol výstižnejší. Ide o to, že autor po svojej poviedke cielene rozosial návratný motív, kým prekladateľ jeho zámer zhodil zo stola.

* * *

V kľúčovom románe *Morský vlk*, do ktorého London zhrnul kvintesenciu svojej filozofie, je takýchto intertextuálnych väzieb nahustených najviac, a keďže je najrozsiahljší, najviac sa ich aj ocitlo pod stolom, počínajúc topografiou. Škuner tvorí svojbytný svet v malom, kde vládnu tyranom vnútené zákony a niet z neho úniku. Na presnosti topografie teda veľmi záleží, najmä keď sa sama občas stáva témou. Priestorov je na takej lodi málo, o to väčšmi autor dbá, aby sme vždy vedeli, kde sa práve čo odohráva. London na základe autopsie takú topografiu vytvoril a prísne ju rešpektuje. Prekladateľ s ňou, ale aj s terminológiou narába voľne a svojvoľne – niekde ju dodrží (**prova**), inde nechá bokom. Napr. ubytovňa lovcov (v origináli **steerage**) je uňho raz **podsvetie** (s. 319), o chvíľu však už **podpalubie** (s. 321). Aj ďalej sa to strieda, a to nielen pri tejto miestnosti. Takže nejde o náhodne vytrhnutý príklad, iba o drobnú ukážku, ako sa Londonov topografický systém v preklade zmenil na nesystém. Vo svojej polemike prekladateľ k tomu povedal: „Terminológiu som ponechal tam, kde bola komunikatívnejšia.“ Rozbíjanie jednotného označovania v priestorovej topografii je jednoznačne antikomunikatívne.

* * *

Nerešpektovanie intertextu zavše anuluje kontext. Keď tropická noc podnieti Vlka Larsena k recitácii, v preklade čítame: **neúnavne šumí kým nedozernom hviezdnych mĺ** (s. 128). Po Larsenovom odchode si jeho zajatec a diskusný sparring-partner van Weyden uvedomí, aký je básnikov obraz výstižný. Asociáciu London vyvolá opakovaním dvojice slov **forefoot snores**. V preklade však čítame: **bublanie pod provou pripomína dych spiaceho človeka** (s. 129).

Tu sa už nič neopakuje, už to nie je asociácia, iba voľný beh myšlienok bez nadväznosti na báseň, ktorá ich vyvolala.

Keď autorský zámer privedie na palubu škunera poetku, intertextuálne hry medzi ústrednou trojicou nadobudnú na intenzite. Kapitán Larsen, hoci je na škuneri pánom nad životom a smrťou, sa vo filozofických či etických diskusiách zrazu pocíti ako ten tretí, a keď Maud raz pri stole nazve van Weydena **osobnosťou číslo dva americkej kritiky** (s. 425), tak ho to zaškrie a vryje sa mu do pamäti, že po čase do van Weydena zabŕdne tým istým označením. Lenže v preklade – **hviezda americkej kritiky číslo dva** (s. 464) – to už nie je citát, iba variácia, kým autor si dal záležať na tom, aby to citát **bol**...

Potiaľ intertextuality „interné“, prepájajúce architektoniku celého *Morského vlka* ako sieť. Je ich v ňom plno, ďalšie príklady sú uvedené v spomínanej polemike z rokov 1990-91. Keďže román je však zároveň filozofickou konfrontáciou, nutne vstupujú do hry aj intertextuality „externé“, kde protagonisti vťahujú do diskusie iných autorov, napr. Omara Chajjáma. Obzvlášť dôkladne sa však na pretras dostane evolucionista Herbert Spencer a jeho téza, ku ktorej sa autodidakt Larsen a univerzitný vedec van Weyden opätovne vracajú, samozrejme vždy v citátovo zhodnej alebo aspoň výrazne analogizujúcej verzii. V preklade sa však prvý raz stretneme s „najvyšším, najkrajším, **najsprávnejším** konaním“ (s. 335), druhý raz je to už „**spravodlivé** konanie“ (s. 387), a tretí raz, „že správne by som sa **zachoval**, keby“ (s. 405). Priebežná citátová jednota je preč.

Nikde som zatiaľ nevstupoval do polemiky s prekladateľskými riešeniami, sledoval som iba intertextualitu. Práve intertextualita však núti v tomto jedinom prípade, kde London vedie protagonistov do sporu prostredníctvom externej autority filozofa, na ktorého sa obaja odvolávajú, zauvažovať o prekladateľovom riešení. Pri prvom výskyte motívu nachádzame v preklade tri superlatívy (s. 335), kým v origináli po dvoch superlatívoch nasleduje pozitív – „the highest, finest, **right** conduct“. Vo filozofii, ktorá váži oveľa jemnejšie než najpresnejšie lekárske váhy, to zaváži, nie je to tam len tak utrúsené. **Najvyšší** a **najkrajší** sú maximá na škále, kde existuje stupňovanie hodnôt a kde menej vysoké a menej krásne môže ešte vždy byť vysoké a krásne. **Najsprávnejšie** konanie predpokladá takú istú škálu, teda existenciu iných, menej správnych, ale preto ešte nie nesprávnych alternatív. V tomto bode Spencer však etickú relativizáciu nepripúšťa, správne konanie uňho nemá alternatívu v menej správnom. V jeho absolutizujúcom chápaní zrejme môže byť správne len jedno konanie (rozhodnutie, voľba), každé iné už iba nesprávne, eticky neobhájiteľné. Našinec môže tieto extrémne absolutizácie vnímať s pobaveným úškrnom v zmysle **vaše starosti na moju hlavu**. Tlak každodennosti ho naučil pragmatizmu ako prvému zákonu prežitia, naučil ho bežne voliť takzvané **menšie zlo**, lebo **správne konanie**, pokiaľ sa ponúka, neraz hrozí osudovou konfrontáciou na hranici sebaďestrukcie, a do toho sa púšťajú iba hrdinovia. Diskusie medzi Vlkom Larsenom a van Weydenom, ale aj konanie ďalších

postáv, sa však pohybujú práve v rovine takýchto absolutizácií, domýšľania téz do krajných dôsledkov, takže Spencerova absolutizácia tvorí organické východisko nielen pre mnohé ďalšie dialógy, ale aj osudové rozhodnutia. To všetko prekladateľ prechodom z pozitívu na superlatív anuluje.

* * *

Potiaľ niekoľko príkladov metódy Kořínkovho prístupu k prekladu. Aj ony, aj rad ďalších ukážok obsahuje už polemika, na ktorú sa odvolávam a z ktorej tu čerpám, lebo nové vydanie na dávnych faktoch nič nezmenilo.

Zmenilo sa však čosi podstatné. To, že som v polemike z rokov 1990-91 zmiešal faktor intertextuality s inými prekladateľskými a edičnými problémami, umožňovalo jednak odviesť pozornosť na tieto témy, jednak sústrediť sa na dokazovanie, aký je môj preklad zlý. Ako keby zaujaté strany sporu boli schopné posudzovať oponentovo dielo nezaujato. To by predsa mohol iba niekto tretí, nezaujatý. Ku kľúčovému problému intertextuality oponent povedal:

* * *

To najzávažnejšie, čo mi Pavel Branko vyčíta, je porušenie „jazykovej tektoniky, architektúry“. Predstavuje si to tak, že slová a zvraty, ktoré sa v diele opätovne vyskytnú, treba vždy prekladať rovnako. Teda čosi ako príznačné motívy u Wagnera, ktoré zaznejú vždy vtedy, keď sa na scéne zjaví postava, ktorej je tento motív priradený. Lenže literatúra nie je hudba a navyše, ani v hudbe tieto motívy neznejú v totožnej podobe, ale rozlične inštrumentované... Inak by to bola nepredstaviteľná nuda. V literatúre plní túto funkciu viacrozmernosť i synonymita. Inteligentný, pozorný a premýšľavý čitateľ určite pochopí návratnosť motívov aj v synonymickej podobe. To, čo žiada Pavel Branko – podávať ich stále rovnakými slovami či zvratmi, teda polopatisticky, by nebol preklad, ale v najlepšom prípade „poslovenčenie“ a mohol by to celkom dobre urobiť počítač.

* * *

Ak by sme sa mali držať tejto ex post účelovo skonštruovanej tézy, ako to, že v niektorých prípadoch prekladateľ Londonove motivické návraty rešpektuje? Naproti tomu vo väčšine prípadov neposkytuje nijaký identifikovateľný záchytný bod, takže ani najinteligentnejší, najpozornejší a najpremyšľavejší čitateľ nemá šancu pochopiť väzbu, odkaz či asociáciu, ktorá v origináli bola, a v preklade už nie je.

Naozaj však ide o toto a nie o čosi podstatnejšie? O to, čo je poslaním prekladateľa ako interpreta a čo v kocke vyjadril Jiří Levý? Každý autor má svoj prístup, svoje štylistické a výstavbové priority a princípy. Jackovi Londonovi zjavne veľmi záležalo na **intertextuálnej architektonike** jeho próz, keď si dal tú robotu a ustrážil si, aby citácie boli citáciami a odvolávky odvolávkami. Aj on mohol predsa priebežné motívy diverzifikovať, keby bol chcel. Nechcel. Chcel to mať tak, ako to má, a to by pre prekladateľa malo byť zákonom.

Keď ten zákon nerešpektuje, začne demagogicky spletať do jedného uzla pôvodnú tvorbu s jej interpretáciou a osobovať si práva, ktoré patria iba

autorovi. Autor má naozaj právo si svoju „skladbu“ inštrumentovať tak, ako pokladá pre svoj zámer za najlepšie. Ale aby mu ju interpret potom reinštrumentoval v zjavnom rozpore s jeho zámerom?

Postulát Jiřího Levého je samozrejme iba ideálom, lebo už sama povaha transpozície do iného jazyka so sebou nesie nevyhnutné prvky entropie.

„Viacrozmernosť i synonymita“, ktorými Otakar Kořínek zdôvodňuje svoje prekladateľské svojvoľnosti, lebo „inak by to bola nepredstaviteľná nuda“, túto entropiu stupňujú, keď vychádzajú z nezáväznosti predlohy, pokiaľ ide o vnútornú intertextualitu.

* * *

To nás však už vedie do širších kontextov. Preložil som dosť próz, ktoré patria k svetovým literárnym špičkám, no ani v jednej som sa nestretol s tým, aby autor nemal svoje dielo popretkávané návratnými motívami. Nie je to teda nijaké Londonovo špecifikum, naopak, ťažko si predstaviť rozsiahlejšiu a pritom umelecky relevantnú prózu, ktorá by takéto intertextuálne podložie a vertikálnu štruktúraciu, predstavujúcu jej krvný obeh, élan vital, postrádala. Zbavený tohto podložia stratí však živý organizmus závažnú zložku svojho autentizmu, autorovo dielo sa k čitateľovi prekladu dostane ochudobnené. Úloha usledovať sieť návratných motívov a integrálne ich preniesť do cieľového jazyka sa tak napokon nespája iba s Londonovou tvorbou, stojí jej zoči-voči prakticky každý prekladateľ prózy, ktorá literárne za niečo stojí.

A tu sa natíska otázka: Berú prekladatelia túto úlohu v praxi naozaj za svoju? Teda v praxi, nie v proklamáciách. Je to totiž do značnej miery vec svedomia, profesionálnej cti, lebo tu korení konflikt medzi produktivitou a tvorbou, medzi prekladaním textu, ako beží za sebou, a prekladaním diela ako integrálneho celku, ktoré je samozrejme nepomerne prácnejšie. Čitateľ (a to ani čitateľ-kritik) k tejto vrstve v podstate nemá ako preniknúť, ledaže by podstúpil náročnú konfrontáciu s originálom, čo je v podstate utópia. Podujímajú sa na to završenie kritici básnického prekladu, občasné dvojязыčné vydanie básní k tomu neraz priamo podnieti, no básnický preklad je kvalitatívne iná parketa.

Otakar Kořínek úlohu prenášať sieť návratných motívov, teda krvný obeh diela, do cieľového jazyka ekvivalentne k tomu, ako mu ukladá autor, v polemike z roku 1990 priamo odmietol. Najnovšia reedícia troch Londonových kľúčových próz v nezmenenom kľúči svedčí, že svoje vtedajšie stanovisko nezmenil.

Teraz získal Cenu Jána Hollého za preklad románu *Vtáky bez křídel* so zdôvodnením, že sa mu podarilo „nielen evokovať geograficky, etnický, kultúrne pestrý svet autorovho diela, ale sa aj s nevtieravou presnosťou ekvivalentne popasovať s rozprávačsky košatým, často až dokumentárne presným a popisným, na mnohých miestach však aj lyricky obrazným či dramaticky pointovaným a zároveň prosto pôsobiacim textom“.

Porota iste má na takúto charakteristiku svoje dôvody. Kořínkovo odmietanie integrovať sieť návratných motívov z originálu do prekladu v ich autentickej ekvivalencii sa však, podľa mojej mienky, zmestí aj pod túto strechu, lebo k

tejto zložke vzťahu originál-preklad je prístup najťažší. Jedine redakční pracovníci majú potenciálnu šancu sa s problémom ekvivalencie v tejto rovine stretnúť natoľko intímne, aby mohli identifikovať súlad či nesúlad. Nemám dojem, že by im na ňom, česť výnimkám, bolo kedysi záležalo, a záverečné hodnotenie poroty, pokiaľ sa týka celkového stavu vo vydávaní kníh a konkrétne aj praxe vydavateľstva Petit press, nasvedčuje, že situácia sa, pokiaľ ide o redakčnú zložku, ešte zhoršila. Zrejme tak isto z dôvodu produktivity.

* * *

Rubrika **Úklady jazyka alebo slovgličtina** vychádza v Romboide už dva a pol roka. Keďže nesleduje kvalitu prekladov v ich komplexnosti, ale ju od prvopočiatku inšpirovali tienisté stránky medzijazykového či medzikultúrneho transferu a vplyvy, ktorými iné jazyky slovenčinu posúvajú z jej živého koryta do cudzích vôd, nedala a nedá sa od nej čakať kritická reflexia autorských činov, iba stopovanie prešľapov a ich koreňov. Je to teda jednoznačne zrkadlo krivé. Frekvencia prehreškov a ich začiatočníckosť dovoľujú však úspešne pochybovať o tom, že by slovenské prekladateľstvo vo svojom priemere patrilo k svetovej špičke. Konkrétne príklady, za ktorými neraz stoja renomované mená, svedčia skôr o tom, že priemer nedosahuje ani štandard. A to ani čo do profesionálnej etiky, lebo pokiaľ sa skúsený prekladateľ k svojmu textu po časovom odstupe a už bez tlaku originálu vráti, mala by mu aspoň časť očividných doslovistických závislostí samému udrieť do očí. Takže túto „samočistiacu“ zložku prekladateľských postupov mnohí zrejme v praxi nepokladajú ani za samozrejmu, ani za záväznú.

Milovník paradoxov a prostorekostí Pavel Vilikovský si dovoľil vytiahnuť šidlo z vreca brizantnou charakteristikou: „Úprimne rečeno, prekladanie bolo vždy primárne otázkou zárobku.“ (Rádio Slovensko, *Zrkadlenie*, 4/3.2006.) Z úst autora, ktorý si na vybrusovanie a dobrusovanie svojich textov potrpí, to znie skôr ironicky, zasahuje však jadro problému. Veľkoprekladateľ či rýchloprekladateľ jednoducho nemá čas sa prpláť. V prípade potreby nedbajstvo potom hoci aj teoreticky podloží, obhajujúc neobhájiteľné tým, že ho povýši na metodický prístup, koncepciu, ba nebodaj filozofiu.

Isteže, próza (o básnickom preklade ani nehovoriac) vždy mala a aj dnes má u nás svojich oddaných majstrov, pre ktorých je preklad **aktom tvorby a službou autorovi**. Na priemere a štandarde sa to však dosť neodráža, keď krivé zrkadlo vrhá toľko „prasiatok“, z ktorých si nielen ich autori, ale ani vydavateľstvá či redakcie nerobia ťažkú hlavu.

O nemožných veciach *mysleti*, sám seba *šialiti*

Ktovie, akými cestami takáto zliatina češtiny so slovenčinou môže vzniknúť, ale vznikla – vykvitla v dvojtyždenníku Teleplus (č. 21/2006, str. 5), prezentovaná ako české príslovie. Niečo je tu spoločné češtine aj slovenčine, niečo poslovenčené, niečo ostalo v starosvetskej češtine a niečo je mačkopes z nárečových vrstiev slovenčiny aj češtiny. Všetko na pôde sedemslovnej vety. Taká kondenzácia jazykovej diverzity by mohla vari obstáť aj v Guinnessovej Knihe rekordov.

Pravda, to je skôr bizarná rarita. No k prekladu ako kultúrnemu fenoménu, a teda aj k etike prekladu, pristupuje neprekladateľská kultúrna verejnosť aspoň sčasti na podobnej hodnotovej úrovni. V pútavom článku Oľgy Janíkovej *Keď sa ekonómia stane zábavou* na tému knihy Kena Schoolanda *Podivuhodné dobrodružstvá Jonatána Gullibla* (Mosty č. 17/2006, s. 14) sa dočítame, že knihu „z angličtiny preložil Branislav Opaterný. Pôvodne ju mal prekladať iba z češtiny, kde pred časom vyšla, no keď žiadali o súhlas autora, upozornil ich na nové kapitoly, a tak napokon pracoval s anglickým originálom“. Keď to domyslíme – prekladať anglické knihy do slovenčiny z českého prekladu je **normálka**.

Poslovenčovanie českých textov, či už pôvodných alebo cudzojazyčných, naše kultúrne povedomie však prinajmenšom od druhej svetovej vojny chápe ako relikť obdobia, keď sa slovenčina ako moderný európsky jazyk v medzivojnovom období ešte stále konštituovala a budovala si v oblasti literatúry vlastnú infraštruktúru. A **Paľad'me**, ako ju komercializácia a s ňou spojený rozklad hodnotovej hierarchie do tohto reliktného obdobia bez začervnenia vracia. Podobne ako sa o dabingu, teda zvrchovane náročnom variante prekladu, prestáva hovoriť v rovine umenia a kultúry, o to viac však v rovine peňazí, o ktoré ide až v prvom rade pri úvahách, či prevziať (lacnejšie) hotový český dabing alebo si novo vyrobiť náš, slovenský (Tomáš Czwitkovics, Film.sk č. 10/2006, s. 24-26). Otázka kvality mizne z obzoru.

Vráťme sa však k Jonatánovi **Gulliblovi**, ktorého protagonista predstavuje zaujímavý prekladateľský oriešok. Na jednej miske váh leží odkaz na Swiftovho **Gullivera**, čo preklad mena vylučuje. Veď celá Schoolandova kniha je parafrázou, vychádza zo Swifta a rozvíja ho. Na druhej **Gullible** znamená **Paľkoverný**, ide teda o významonosný typ vlastného mena, čo má v literatúre bohatú tradíciu a s čím sa už mnohí prekladatelia pasovali, úspešne či menej úspešne – u nás podľa mňa virtuózne Blaho Hečko v Chevallierovom **Zvonodrozdove**, ktoré personálnym obsadením celé stojí na tomto základe. Lenže Hečko nestál pred dilemou typu Jonatán **Gullible**. Dá sa taký oriešok vôbec rozlúsknuť?

Podobný oriešok, ibaže rozlúsknuteľný, predstavuje potenciálna premena bratislavského Primaciálneho paláca na pavilón zoologickej záhrady. Pred jeho vchodom visí informačná tabuľa, ktorá **Primaciálny palác** prekladá ako **Primate's House**. Vecne proti tomu ťažko niečo namietat'. Okrem **primátov** zo živočíšnej ríše anglické **primate** naozaj znamenajú to isté čo u nás **primas** či **arcibiskup**, a náš Primaciálny palác býval naozaj sídlom katolíckeho **primasa**. Takže odtiaľ ten názov. Otázka je, koľko Slovákov Primaciálny palác dnes vníma v tomto cirkevnom kontexte, keď aj sám **primas** už jazykovo odišiel do histórie, vystriedal ho **arcibiskup**, a z **primasa** sa dochoval iba **primáš**. Bratislavčania sa ten názov asi skôr asociuje s **primátorom**. A Angličania? Tomu sa v tejto podobe zväčša vybaví ľudoop. Minianketou na mieste činu som si to vlastnoustne overil. Takže napriek historickej oprávnenosti použitého prekladu by veci asi predsa len lepšie poslúžila univerzálna **radnica**, čiže **City Hall**.

Čiarky, ach tie čiarky...

Úklady jazyka si prevažne demonštrujeme na úkazoch nápadných, ktoré aj pri letmom pohľade udrú do očí a keď si na ne posvietime, natíska to otázku – ako to autorovi (redaktorovi) mohlo ujsť?

Význam však vedieť podstatne meniť aj štylistické jemnosti, aké do očí nebijú a všimneme si ich iba náhodou alebo pod lupou. Vystriedajme preto na chvíľu kováčsku šmikňu (lepšie by sa sem hodila **šmykňa**) a zabrúsme do cizelárskej dielne. Podľa Andyho Turana „Bernhard vidí v zamáčaní sa v krutokrásnosti života to **pravé, orechové**“ (Romboid č. 5/2006, s. 85). Veta je vyumelkovaná, takými však naša literárnokritická činnosť oplýva, ako keby to patrilo k veci. Všimnime si tentoraz drobnosť, ba taľafatku, teda tú čiarku. Odhliadnime od faktu, že **pravé orechové** sa u nás uhniezdilo vcelku nedávno v rámci preberania svižných a chytľavých spojení z obecnej češtiny a vytlačilo menej svižné a vecnejšie adjektíva typu **pravý**, ktoré nemajú ten **pravý šmrnc**. Ide o iné – **pravé orechové** označuje pôvodnosť, originalitu, autenticitu, nefalšovanosť, „nekrstenosť“ (najprv nápoja a obrazne už čohokoľvek) iba ako vžitú, nemennú spojku. Keďže pri **orechovom** ide o alkoholový likér, ako si tu nespomenúť na naše už zastarávajúce spojenia **spravodlivá** slivovica, terkelica atď., ktoré znamenajú zhruba to isté, ibaže sa nemetaforizovali. Čo vymiera a odchádza, sa beztak už nedá revitalizovať ani reintegrovať, takže to **pravé orechové** nám zrejme už prischlo. V tejto podobe charakterizuje nespochybniteľnosť kvality, hodnovernosť, autenticosť. Naproti tomu **pravé, orechové** s čiarkou zdôrazňuje, že niečo je pravé, **lebo** je orechové. A to je **iná káva** (ďalšie zdomácnené spojenie prevzaté z češtiny – ktorá to, mimochodom, tak isto prevzala, takže čo?).

* * *

Tam šlo o nepochopenie, prípadne pošmyknutie. Zavše však čiarku niekto do textu **frkne** naverímboha, z dôvodov, na ktoré nepríde už nik, vrátane autora či

redaktora. „O odbornosti výsledku takmer deväťročnej **práce, špecialistov** mnohých profesií rozhodli z veľkej časti laici...“ vložil do úst Juraj Handzo (alebo korektor) hlavnému architektovi prof. Šlachtovi v rozhovore na tému územného plánu (Bratislavské noviny č. 33/2006, s. 1). Ak sa vete dôkladnejšie prizrieme, vidíme, že hovoriaci mal na mysli **výsledok takmer deväťročnej práce špecialistov...** Čiarka zmysel presúva na **výsledok takmer deväťročnej práce, výsledok špecialistov mnohých profesií**. Obidva výroky sa skladajú z tých istých slov, akurát že významovo nemajú veľa spoločného.

* * *

Úskalía čiarky samozrejme neobídu ani preklad. V inteligentnej prezentácii Gavalierovej monografie o Wimovi Wendersovi Dáša Čiripová koncentruje režisérovu priebežnú tému cesty a strateného domova do jeho vlastnej sebacharakteristiky **I'm at home, nowhere**. Dá sa chápať ako melancholicky paradoxná antitéza k frekventovanému svetoobčianskemu **všade som doma**, prípadne **som doma všade**, vyjadrujúceму pragmatický optimizmus človeka, ktorý sa odtrhol od koreňov v presvedčení, že taká kotva je iba haraburda, balast. Preložiť Wendersov smutný, takmer beckettovský paradox **som doma nikde** ako **nikde nie som doma** teda beží proti zmyslu a navyše nahrádza emocionálne nabitú aktualizáciu otrepanou frázou. Len čo s tou čiarkou v pôvodnom znení? Ona tam predsa je. **Som doma, nikde** nás namiesto melanchólie vedie do sveta nechcenej smiešnosti. Možno by obstálo **som doma, teda nikde**, ale je to ono? Takže naozaj plnozvučný preklad je zrejme ťažký oriešok. Lenže, ako vidíme, s orieškami si dnes málokto láme hlavu (Film.sk č. 10/06, s. 22).

* * *

Sem by určite patrila aj nádherná, stále živá hovorová elipsa **ja že... (ja že si doma, ja že si spala...)**, do ktorej niektorí korektori desaťročia vrážali čiarku, lebo pred **že čiarka musí byť**. Nanajvýš pristupovali na kompromis v podobe **jaže**. Dnes to už nie je živý konflikt, *Krátky slovník slovenského jazyka* oddávna exemplifikuje rad hovorových spojení tohto typu (**tebe že je čo?; len-len že; div že**), ba uznáva **že** aj ako uvodzovaciu časticu na začiatku vety (**že sa nehanbíš; že múdro vykonáš**). Na rozdiel od Zaunerovej *Praktickej príručky slovenského pravopisu* (vydanie z r. 1973), ktorá úkladmi okolo **že** všemožne kľučkuje, len aby sa v tejto emocionalizovanej podobe nepoužívalo.

To sú však dávne snehy. Naproti tomu je jasné, že táto plastická hovorová elipsa žije hlavne na vidieku, kým mestská slovenčina sa k nej na vlastnú škodu hlási čoraz menej. Ale čo už s tým?

Trochu humoru nikoho nezabije

Za prvé peniaze som si **kúpila bicykel, ktorý mi ukradli**, znie názov vôbec nie humorného článku na tému peňazí (Pravda, 13/9. 2006, oddiel Financie). Takto sa v ňom ponosovala jedna z opýtaných. Pritom by jej (ale samozrejme aj redaktorovi) každý právnik vysvetlil, že kupovať kradnutý tovar je trestné, aj

keby šlo o vec, ktorú ukradli práve vám, čo sa v našom **trhovom** svete zavše tiež stáva. Kontext však nasvedčuje, že v skutočnosti bola porušená iba následnosť, nie zákon, a že okradnutá si bicykel zrejme **najprv kúpila, a až potom jej ho ukradli**.

* * *

Na ďalšie otázky zodpovieme počas dnešného dňa, dozvedeli sme sa v ranných správach (Slovensko, 6/10. 2006).

Rovno o týždeň (13/10. 2006) odznelo na tej istej pôde z úst riaditeľa Informačnej kancelárie europarlamentu štylistické dvojča v podobe: Naši kolegovia sa budú snažiť **zodpovedať na** všetky otázky. Ocom i matkou takýchto väzobných skrížení je tik tzv. **elít** vyjadrovať sa **na úrovni**. Isteže, verejný prejav má svoje špecifiká, ale že by k nim nutne patrila strojenosť? Keby však nie tento podvedomý návyk, ktorý už hovoriacim prešiel do krvi, asi by k takým kríženiam väzieb dochádzalo zriedkavejšie. Otázky sa totiž síce dajú aj **zodpovedať**, ale **na otázky** sa dá iba **odpovedať**. Ako si tu nespomenúť na sparodizované interview Jana Wericha: *Já budu klást otázky, a vy si to zodpovíte...* Milovníkov strojenosti však za tieto jazykové výpestky sotvako bude **brať na zodpovednosť**.

Toto však už nie je humor

Pri **elitách** udrie do očí, ako sa sociálne vrstvenie jazykovo kryštalizuje smerom hore, kým dvojča smerom dolu chýba. **Elity, celebrity, smotánka** sú dnes jazykovo legitimizované označenia, pričom iba **smotánka** patrí ex offo do sféry príznakových. Ostatným novodobým statusovým nálepkám môže pejoratívnu príchut' pridať iba kontext. Inherentne pejoratívnou, zavše buričskou konotáciou sa, naproti tomu, vyznačuje naše dávno zakorenené **páni** aj s rozvetvenou rodinou odvođenín (**na panské**). V časovo o niečo bližších obdobiach **elity** figurovali aj pod názvom **lepší ľudia**.

Čo však stojí jazykovo proti záľahе hierarchických označení **tých hore**? Antipodom **elít** predsa nie je **ľud** (v latinčine **plebs**), a ani **lepší ľudia** nemajú náprotivok, ktorý by zrejme znel **horší ľudia**. Keby teda jestvoval. **Plebs** pejoratívne zdegeneroval a už neoznačuje konotačne neutrálny protipól **ľud, drobných ľudí**, skôr **čvargu**, a prichádza od **tých hore**, nie ako sebaidentifikačné označenie **tých dole**. Medzi **plebs** sa dnes už nik sám od seba nezaradí, zhodia ho ta iní. Neplatilo to vždy – pohrdlivé šľachtické **sansculotte** (teda **holodranec**) si bojovníci Veľkej francúzskej revolúcie hrdo prisvojili, ale to je minulosť. Odkedy prevládol názor, že revolúcia je úspešný pokus zbaviť sa zlej vlády a nastoliť ešte horšiu, sa **sansculoti** a **proletári všetkých krajín** nepestujú. Tak ostávajú v obehу prevažne označenia prichádzajúce **zhora**, a to bez konotačnej transformácie - **proští ľudia, drobní ľudia, ľud**.

Zvláštne slovo ľud si ironicky vzal na paškál Bertolt Brecht v *Rozhovoroch utečencov* (1961), kde mu socialista Kalle rozhutuje: Slovo ľud má smerom von celkom iný význam ako dovnútra. Smerom von, vo vzťahu k iným národom,

patria veľkopriemyselníci, veľkostatkári, vyšší úradníci, generáli, biskupi atď., prirodzene, k nemeckému ľudu... Dovnútra však, kde teda ide o vládu a moc, budú títo páni vždy rozprávať o ľude ako o mase či drobných ľudoch... Oni sami k tomu nepatria. (Revue svetovej literatúry č. 6/1990, s. 145.) Brecht by teda istotne ocenil nechcene sebademaskačnú floskulu komunistických špičiek reálsocu, **naš pracujúci ľud...**

Globalizačno-neoliberalistické ptydepe si na vrstvenie spoločnosti dávno vymodelovalo ohľadupľnejšie náhrady za triedne bojovnú, kladivovo extrémistickú antinómiu **vykorisťovateľ** verzus **vykorisťovaný**. V sociológii prišlo s neutrálne znejúcimi vyššími, strednými a nižšími **vrstvami** a rozhojnilo tú triedne zmierlivú terminológiu **teóriou elít** (kým o **teórii bedače** či **plebsu** nechyrovať – česky ani slechu). V angličtine a nemčine priviedlo na svet nádherný plod eufemizačného jazykového inžinierstva, keď tých celkom naspodku označuje ako **podprivilegovaných**.

Bedač v tejto verzii teda nie je **utláčaná** ani **vykorisťovaná** (keďže už nemáme **utláčateľov** ani **vykorisťovateľov**, ale **podnikateľov** či **kapitálotvornú vrstvu**). **Sociálne vylúčený** páchne vedátorským eufemizmom. A **podprivilegovaný**? Ten zjavne netrie biedu, iba trpí nižšou mierou privilégií oproti tým, čo ich majú viac. Na čo si potom vlastne ťažká, frfloš? Môže byť predsa rád, že nejaké vôbec má. Mohol by prísť aj o ne. (Aké privilégiá to vlastne má, ostáva záhadou.)

10/2006

Ustálený zvrat, väzba či spojenie sa prekladať nedá

Čoby nedá! Príkladov je toľko, že axiómu si musíme poopraviť – dá sa, len by sa nemalo. V ukážke z pôvabného príbehu začiatkov dievčenskej vzbury proti africkej forme patriarchalizmu, ktorý pod názvom *Príznamy neurózy* Zimbabwčianky **Tsitsi Dangararobga** vysielal Slovenský rozhlas v preklade Márie Kočanovej (Devín, 1/11. 2006), narážame na závislosť od východiskového jazyka častejšie než je zdravé, pričom ide spravidla o hraničné, diskutabilné prípady. Nediskutabilné je krstné meno autorky mechanicky prevzaté z anglickej transkripcie – toto preberanie má na Slovensku aj v Česku neblahú, o to pevnejšie však zakorenenú tradíciu, stačí si spomenúť na uspávaciu muchu **tse-tse**. V náležitej podobe **ce-ce** by väčšina z nás možno ani neidentifikovala, o čo ide. Takže o toto nejde, napokon, reč má byť o zvratoch, väzbách a spojeniach...

„Len keby som na to **mal mozog**,“ bráni sa brat zjavne autobiografickej rozprávačky. Používateľ slovenčiny však v takých súvislostiach má (alebo nemá) na to či ono **hlavu**, prípadne **bunky**. **Mozog** má na také veci angličtina. Pravda, pohybujeme sa tu na rozhraní, keďže **mozog** je aj v slovenčine odjakživa, dávno pred inváziou slovgličtiny, sídlom umu, inteligencie, takže

voľbu zrejme treba zvažovať ad hoc. Napokon, dvojkultúrnej rozprávačke prenikavého obrazu afgánskej stredovekej súčasnosti v próze Petry Procházkovej *Frišta* tiež čosi **probleskne mozgom**, hoci aj v češtine bývalo zaužívané predovšetkým spojenie **problesknout hlavou**. A tu nejde o preklad, lež pôvodinu, kde takýto posun zjavne plodí všadeprítomnosť angličtiny v našom živote a povedomí. A tak tu máme už zopár desaťročí slovensko-anglického kríženca **mozgový trust**, ale aj kompletne prevzatý a sotva preložiteľný **brainstorming**...

Vráťme sa však k *Príznakom neurózy*. „To nie je **mužská** robota,“ snaží sa brat vyklúčkovať z neprijemnej povinnosti. Keď sa muži dovolávajú zakotvených rodových stereotypov, nedovoľávajú sa ich ako **muži**, ale ako **chlapi**, čo má v našej kultúre celkom inú váhu a čo je angličtine v tejto podobe nedostupné, tá musí rozdiel medzi mužom a chlapom vyjadriť dvojslovne. „Je to **chlapská** záležitosť,“ **chlapi** sa nevelmi chlapský protagonista potmehúdsky ironickej poviedky Karola D. Horvátha *Fúzy nadpráporčíka Piatera*, aby hneď nato synátora poučil, že **chlapi** neplačú... Takže aj ten brat z *Príznakov neurózy*, ktorý je chlapom taktiež v stave zrodu, ale už sa **chlapi**, by sa sotva uspokojil s bezfarebným odkazom na špecifiká **mužskosti**, ale by začal vyššie, do nediskutabilnej **chlapskej** sféry...

Stáva sa to aj majstrom. V sýtom, šťavnatom preklade Radičkovovej novely *Strach* od Igora Hochela čítame: „Poštár bol mocný **človek**,“ a kontext nám do írečitého ľudového prúdu reči namiesto človeka zreteľne tisne **chlapa**. Vo viacerých slovanských jazykoch (podobne ako v angličtine či francúzštine) je **človek** aj synonymom **muža**, nuž a v tomto kontexte samozrejme nejde ani o človeka, ani o muža, ale o **chlapa**.

Keď o žene povieme, že **potrebuje chlapa**, máme na mysli iné, než keď povieme, že **potrebuje muža**. Keď sa cíti na dne, patriarchalizmus zakotvený v slovenčine jej odporúča, aby sa **vzmužila**, ba zavše aj **pochlapila** (len ktorý chlap by o vzmuženú či pochlapenú ženu stál?). Že by sa mohla aj **vzženit'**, neprichádza do úvahy. Stále sa však pohybujeme na rozhraní. **Slovo robí muža**. Počuli ste už, že by slovo robilo **chlapa**?

* * *

V preklade *Príznakov neurózy* naďabíme aj na dôkladnejšie slovglicizmy než rozoberané hraničné prípady. Keď rozprávačka tvrdí, že v škole chodila do **štandardnej** tretej triedy, ťažko si pod tým síce predstaviť niečo iné než **základnú** školu, ale to je iba hmlistý dohad, **štandardná trieda** ostáva záhadou. Naproti tomu keď sa tu žena v prvom poryve vzbury proti pánom tvorstva dovoláva „vari **to nie sme my, kto** rodí deti?“, sme si celkom načistom, že sem patrilo doslovnejšie **vari nie my rodíme** deti?, prípadne voľnejšie, ale slovenskejšie **vari nerodíme deti my?**

Tento hrach sme na stenu hádzali už x-krát a s témou ustálených spojení súvisí len voľne. Naproti tomu **úbohého diabla** z humoresky Ephraima Kishona *Trhová psychológia* v preklade Margity Pokojnej (Devín, 20/7. 2006) sme tu

ešte nestretli. Autor ním charakterizuje agenta s teplou vodou, ktorý sa mu pokúša vnútiť čosi, o čo on nestojí, takže sa nad márnymi agenta snahami len uškŕňa pod fúzy. Prečo však **úbohý diabol**? Lebo v angličtine (ale aj nemčine) je to ustálené spojenie s významom **chudák, chudáčisko, úbožiak, neborák...** Takže predloha a preklad sa tu majú k sebe ako **nebo a gajdy**, ak prekladateľkinu metódu aplikujeme na české **nebe a dudy...**

Zavše **strelí capa** aj niekto, kto sám na úklad príde. „Podľa izraelskej turistickej brožúry Jeruzalem neexistuje,“ zguštol si na anglickej verzii príručky neuvedený autor (Delet, november 06, s. 3), kde z vety „Jerusalem. There is no such city!“ škriatok vymizikoval koniec – pôvodne totiž znela „There is no city **like this**!“ Ponúknutý preklad „Žiadne mesto **sa mu nepodobá**!“ je však číry doslovizmus, lebo ekvivalent zvratu **no... like this** u nás znie **nemá páru, nemá seberovného, nič sa mu nevyrovná**, či, starosvetsky, **nie je mu roveň...** Tak sa odhalený škriatok svojmu objaviteľovi zákerne vypomstil.

Uher – Uhera, Močenok – Močenoka

Mariana Jaremková v citlivej, esteticky presnej diferenciácii zauvažovala o tvorbe Štefana **Uhera** a Eduarda Grečnera (Devín, *Dráma za maskou*, 19/9. 2006). Tento komisný, potrebou úradnej či právnej jednoznačnosti splodený mutant normálneho slovenského skloňovania s vypúšťaním koncovkej samohlásky sa u nás lavínovito rozlieza do oblastí, kde nemá čo hľadať. Rozhlasová rubrika *Slovenčina, na slovíčko*, k tomu 7/11. 2006 poznamenáva, že „nový spôsob nič nerieši“. V úradnom styku podľa mňa rieši, inak by dochádzalo k zámenám alebo až právnym zádrheľom – keď k priezvisku Marek použijeme náležitý druhý pád Marka, medzi neznámymi naozaj ťažko rozhodnúť, či prvý pád bol Marek alebo Marko, a v úradnom styku či hospodárskom živote to môže zavážiť.

Aký zmysel má však prenášať byrokraticko-právnu nevyhnutnosť, ktorá jazykovému citu protirečí, do oblastí živej reči, kde jednoznačnosť zaručuje kontext? Štefan Uher samozrejme môže, ba určite má menovcov, ale my aj tak vieme, že reč je o **režisérovi Uhrovi** a nikom inom.

Tento fiškálny jazykový nádor sa zjavne pociťuje ako virulentný, lebo ani o dva mesiace nato, 15/11. 2006, sa rubrika *Slovenčina, na slovíčko*, k téme vrátila v novej sfére, keď poukázala na dopravné informácie v podobe **do Močenoka, do Ružomberoka**. To sú už naozaj výstrelky úradníčenia (a jazykničenia) kancelárskych duší, lebo Močenok aj Ružomberok sú **na Slovensku** jednohubky, takže zámena nehrozí.

Nedávno sme si demonštrovali nevyspytateľnosť pri používaní predložiek **na** a **do** v miestopise (na Hačavu, na Oravu, do Vrútok... Romboid č. 2/2006). Človek by si myslel, že aspoň **na Slovensku** v tejto podobe stojí ako múry hradné a nik naň nesiahne kradmou rukou. Je to predsa zabetónované a pritom dosť exkluzívne spojenie – ako paralely schádzajú na um spojenia **na Morave, na**

Podkarpatskej Rusi, na Ukrajine. Mohli by sme príčinu hľadať v zemepisnej blízkosti, ale márne, všetko márne – Čechy či Česko, Maďarsko či Poľsko sú rovnako blízko. **Na Kube, Tchajwane či Madagaskare,** to dáva zmysel – sú to ostrovy. Môžete však cestovať **na Floridu či na Aljašku** (pokiaľ na to máte), **na Sibír** vás odlifrujú aj grátis, a to už nie je ani blízko, ani ostrov. Lenže ani na ostrovnú splendid isolation sa nedá spoľahnúť – sotva by niekto povedal **na Grónsku**. Nuž a **na Anglicku** už tobôž nie...

Slovom, zákonitosť nevypátrame a zrejme ani nejestvuje, zároveň však cítime, že tu platí pevný, v štruktúre slovenčiny hlboko zakotvený úzus, ktorý sa iba v ojedinelých prípadoch rozvlní či vývinom posunie – **na Vrútkach** ustupuje či ustúpilo novšiemu **vo Vrútkach**. No úzus-neúzus, spoľahnúť sa nedá na nič – keď ruka reklamného novátora splodí slogan „najčítanejší dvojtyždenník **v Slovensku**“ (Teleplus č. 24/2006, záhlavie na str. 29), proti tomu je aj **do Močenoka** šuviks.

Slovosled nahradí veľa slov

Keď slovenčina (ale aj iné slovanské jazyky) chce vo výpovedi položiť dôraz na to či ono, prípadne dôraz presunúť, je v nich slovosled kráľovským nástrojom, lebo táto skupina jazykov má zákonitosti slovosledu stanovené pomerne voľne. Germánske či románske jazyky, kde je slovosled záväznejší, musia na vec ísť inak. Zložitejšie. Príkladom nech je už spomínané „vari **to nie sme my, kto** rodí deti?“ z *Príznakov neurózy*. Lenže u nás tento pružný nástroj pričasto hlivie, zanedbáva sa alebo sa ani neberie na vedomie. Tu niekoľko ďalších náhodných príkladov, ktoré si každý ľahko rozhojní vlastným pozorovaním, stačí zbystriť pozornosť. Napokon, nepriamo sme to na tapete už mali:

V popularizačnom dramatizovanom pásme Ladislava Švihrana pod názvom *Redaktor – priateľ i nepriateľ* (Slovensko, 3/2. 2006) autor vydavateľovi Scribnerovi vkladá do úst: „**Pripusťme**, že Fitzgeraldovi **vrátime rukopis**...“ (Romboid č. 5/2006). V reštylizácii slovenčina domácemu vydavateľovi prihráva na jazyk: „**Dajme tomu**, že Janovi Nefitzgeraldovi **rukopis vrátime**.“ Hneď nasleduje aj komentár: „Veru, v takomto poradí, nie v tom koženom **vrátime rukopis**, ako ho nadiktoval anglický slovosled...“ Dôraz je totiž jednoznačne na **vrátime**.

Vo vynikajúcom rozhlasovom pásme Daniely Kapitáňovej pod názvom *Boh múch a muchy bohov* (Slovensko, 29/4. 2005), venovanom Goldingovmu románu *Pán múch*, mykne za uši citát z úst záchrancu: „...zbadali sme **dym na ostrove**“. Ostrov námorníci predsa zbadali dávno, pristáli však preto, že na ňom zbadali **dym**. To je to kľúčové, čiže „zbadali sme **na ostrove dym**“.

V publicistickej súre dňa je toto splošťovanie, zošedivovanie na dennom poriadku: „Kolega zo Záhrebu mi povedal, že kým váš bratislavský magistrát **predáva pozemky**, náš záhrebský magistrát **ich kupuje**.“ Tak interpretuje slová profesora Štefana Šlachtu v rozhovore Rudolf Gallo (Župné noviny č. 8/06, s. 13). Z kontextu je jasné, že výpoveď podčiarkuje protichodnosť prístupu –

bratislavský magistrát **pozemky predáva**, záhrebský ich **kupuje**. Redaktorova formulácia zhodila protiklad pod stôl, musíme ho z nej dolovať.

Uzavrime prvým titulkom tohto príspevku: **Ustálený zvrat, väzba či spojenie sa prekladať nedá**. Zdôrazňuje sa **nedá**, hoci ďalšie slová to hneď relativizujú – dá sa, len by sa nemalo. Titulok by mohol vyzeráť aj takto: **Ustálený zvrat... sa nedá prekladať**. Význam ostáva, dôraz v zmysle **nesmie** je preč.

Trocha slovgličtiny nikoho nezabije

Privlastňovacie zámená bývali u nás kameňom úrazu odjakživa, systémová mriežka je v slovenčine naozaj zložitá. Aké kotrmelce dokáže privlastňovacie zámeno metať aj bez slovgličtiny, vidíme na každom kroku. Tak „sympatiak Jupi hovorí, že na **svojej** úspešnej... **ceste**, **mu** pomohla **viera** v Boha...“ (Jozef Klačka, Župné noviny, 10.11.06, s. 23). Akými cestami prenikla medzi **ceste** a **mu** čiarka, vie iba autor a boh, to je však druhoradá komplikácia. V prvom rade sa nám tu ale nahovára, že na úspešnej ceste je viera v Boha, nie sympatiak Jupi. Tlak angličtiny tieto kotrmelce znásobil inak stavaným systémom privlastňovacích zámen. „Zdravotný stav sa bude dať posúdiť, až keď sa Ariel Šaron **posadí na svoju posteľ**,“ hlásil Rádiožurnál Slovenského rozhlasu 9/1. 2006. Ariel Šaron sa **v posteli** či **na posteli** neposadil dodnes, lenže správa naznačovala, že chorému vlastne nerobí ťažkosti posadiť sa, ale posadiť sa na **svoju** posteľ. Na nejakej inej by mu to zrejme aj bolo šlo.

* * *

Zákerné úskalie predstavuje jednoduché anglické **now**, po slovensky **teraz**. Ono to totiž zďaleka nie je iba **teraz**. Keď anglická mamička okríkne decko **stop it now!**, nehovorí mu **prestaň teraz**, ale **už aj prestaň!** Tu máme ekvivalent síce voľný, ale presný. Izraelské mierové hnutie je celosvetovo známe pod názvom **Peace now!** U nás sa stretáme s prekladom **Mier teraz! Mier hneď!** To prvé vo svetle povedaného neobstojí vôbec, to druhé zmysel viac-menej vystihuje, ale na politický slogan nevyzerá. Chýba mu šťava, energia. Čo však namiesto toho? **Mier už aj?** Smiešne. Politika nie je detské ihrisko. **Mier okamžite?** Poliaci to prekladajú takto, ale v slovenčine to na slogan tiež bohvieako neznie. A predsa sa ekvivalent dá vytvoriť – **Mier, a to hneď!** Má v sebe síce čosi z okríknutia decka, no používa sa aj vo vážnych, dospeláckych situáciách. A najmä, toto už vlastnosti sloganu má. Takže sme hádam predsa len doma.

Tohto roku prišiel u nás do kín palestínsko-izraelský film pod názvom *Raj hneď teraz*. Preklad spája obidva u nás zabehané varianty a viac-menej hľadanému významu zodpovedá. Chýba mu jedno, totiž moment **výzvy**, keďže je jasné, že názov parafrázuje heslo mierového hnutia. A čo tak *Raj, a to hneď*? Lenže film je už v obehu. Mierové hnutie má však na svoje **a to hneď** pred sebou ešte roky (desaťročia?) zápasu. Nemohli by sme mu na Slovensku vyjsť v ústrety aspoň výstižným, nedoslovistickým názvom?

1/2007 aj 2/2007 – vyšlo dvojmo

Odmietat', popierať, vyvracať?

Na prvé počutie by človek povedal, že takto stavať otázku nedáva zmysel – každé sloveso má svoj význam a tie významy sa nekryjú. Oľga Baková v rozhovore z Washingtonu hlási: „Robert Gates v kongrese otvorene konštatoval, že USA vojnu v Iraku prehrávajú, čo prezident Bush tvrdohlavo **popiera**, rovnako ako naďalej **odmieta** dialóg s Damaškom a Washingtonom.“ (Rádio Slovensko, 6/12.06.)

Tesné susedstvo oboch slovíes demonštruje rozdiel – prezident Bush **popiera**, čiže tvrdí, že to nie je pravda, a **odmieta** dialóg, čiže ho nechce, neprijíma, nesúhlasí, aby ho nadviazali.

Keď sa však lepšie započúvame či začítame, v akých kontextoch sa obe slovesá vyskytujú, zistíme, že sa čoraz bežnejšie zamieňajú, akoby boli synonymá. Príznačné je však, že sa zamieňajú jednosmerne. Tu niekoľko ukážok, ako sa na nás každodenne hrnú:

„Moskva akúkoľvek účasť na vražde Litvinenka **odmieta**“ (Rádio Slovensko, 1/12.06). „Je verejným tajomstvom, že FIDESZ má prepojenie na... krajne pravicové skupiny, hoci to **odmieta**“. (Mosty, 23/06, s. 11.)

„Irán **odmieta**, že chce použiť jadrovú energiu na vojenské účely“ (Rádio Slovensko, 2/12.06).

Kontext ukazuje do absurda – Moskve účasť na vražde predsa nik neponúkal, a FIDESZU nežiadúce prepojenie tiež nie je. A tak obvinenia **popierajú**, lebo **odmietajú**, aby im niekto prišival za golier čosi, o čo nestoja (a čo im zatiaľ nik nedokázal).

Odmietame zodpovednosť, návrh či ponuku (Mario Puzo asi ako prvý opísal ponuku, ktorú **nemožno odmietnuť**). **Popierame** obvinenia, aspoň pokiaľ sa nám nedokázu. A keď nás prípadne pristihnú a usvedčia, už nepopierame, ale **zapierame**. (Miroslav Plzák vo svojich inštrukciách pre situácie in flagranti odporúča **zatíkať**, **zatíkať**, **zatíkať**. Vlastne tým iba prezlieka do modernej dikcie dávny vtip: Tak ty veríš viac svojim očiam ako mne?)

Inokedy si ale nemôžeme byť takto na čistom. „On však akúkoľvek politickú príslušnosť **odmieta**,“ tvrdilo Rádio Slovensko 21/11.06 o slovenskom nominantovi na funkciu. Z kontextu bolo jasné, že nejde o situáciu, keď niekomu členstvo v strane ponúkajú a on odmietne, ale o situáciu, keď nominant **popiera**, že by bol **politickým** nominantom. Formulácia je teda jednoznačne dvojznačná. Rovnako ako správa o existencii izraelských jadrových zbraní, že hovorkyňa izraelského premiéra „toto tvrdenie **odmieta**“. Ani tu totiž nie je jasné, či tvrdenie **popiera** ako nepravdivé, alebo či **odmieta**, aby sa taká nehoráznosť tvrdila. Slovom, oddávna vžitú **popieranie**, ktoré má presný význam, sa prezlieka do **odmietania**, najskôr pod vplyvom angličtiny, a mení sa na klišé či floskulu. Pokračovanie citovanej správy nastoľuje aj ďalšiu z

neobhájiteľných floskúl: „Oficiálne však Izrael tieto domnienky ani nepotvrdil, ani **nevyvrátil**.“ Ak chceme niečo vyvrátiť, musíme vyrukovať s dôkazmi. Nič také Izrael nezamýšľa, čiže nič nevyvracia, on jednoducho **popiera**. Popierať sa dá bez dôkazov, a zapierať aj proti nim. Dá sa aj **upierať**, napr. práva, ale okolo toho sa v jazyku problémy zatiaľ nehromadia – na rozdiel od reality, kde sa toho upiera až-až...

Nedá mi nepripomenúť dávnu právnickú diferenciáciu, s ktorou som sa za vojny vo väzení stretol pri druhostupňovom rozsudku. Justícia farskej republiky niektoré body odvolania **odmietla** (čiže kvalifikovala ako irelevantné alebo neprijateľné, a teda sa nimi nebude zapodievať), iné **zamietla** (čiže ohodnotila ako neopodstatnené). Právna terminológia to akiste diferencuje aj dnes. Novinárska handrbulčina také jemnosti ani neodmieta, ani nezamietla, ani nevyvracia, ba ani neupiera. Jednoducho ich neberie na vedomie...

Chybovosť a redundancia

Nejeden spisovateľ aj kritik už postulovali, že v dokonalom diele musí každé slovo sedieť, nedá sa ním hnúť a ak sa ním pohne, dielo utrpí či nebodaj sa zrúti. A najmä – ani jedno slovo nesmie byť zbytočné. Ako každý ideál, aj toto ostáva postulátom či cieľom, ktorý v plnosti nikdy nik nedosiahne. Ani o **Knihe kníh**, kde sa Mesiášovi vkladá do úst, že nebo a zem sa pominú, ale jeho slová sa nepominú, to celkom neplatí. Neviem, ako v origináli, ale stačí si pozrieť, ako sa preklady dobrušujú a teda menia v snahe dospieť k čo najadekvátnejšej interpretácii, ktorá svojej súčasnosti najlepšie zodpovie. Ktorá je však tá najadekvátnejšia, s ktorou by sa už nedalo a nesmeli hýbať?

Národ tóry, ktorému unikátne vedomie continuity, založené na úcte k slovu, umožnilo pretrvať tisícročia, tiež už nedrží slovo tak vo vážnosti, pokiaľ nejde o posvätné texty. Česko-izraelská spisovateľka Ruth Bondyová vo svojej mnohohrannej autobiografickej reflexii *Viac šťastia než rozumu*, nabitej zmyslom pre humor, paradox a aforizmus, spomína, ako roku 1991 preložila do hebrejčiny knihu esejí Václava Havla. Keď jej potom prezident pri recepcii za preklad ďakoval, kniha bola taká čerstvá, že ona ju ešte v rukách nemala. Keď sa k nej na druhý deň dostala, zistila, že v českom názve *Na počátku bylo slovo* sa v štyroch slovách pretŕčajú tri chyby. „A tato jediná slova si Havel mohl přečíst. Chtělo se mi umřít. Ale zůstala jsem naživu.“

Moja skúsenosť tú Bondyovej prekonáva. V osvedčení, ktorým Jad Vašem oznamuje zápis mojej matky na listinu *Spravodliví mezi národmi*, je meno uvedené správne. Na príslušnej medaile však Martu transformovali na Máriu a dokopy sú vo dvoch slovách tri chyby. Umrieť sa mi nechcelo, ale na žiadosť o opravu som sa reakcie nedočkal...

* * *

Keď sa teda postulát dokonalosti a koncízности nedarí ustrážiť ani v inštitucionálnej rovine, kde ide len o pár slov, na ktorých však záleží, čo čakať

na ploche rozsiahlejších útvarov, či už prozaických alebo publicistických, kde podiel slovnej vaty na úkor relevantných, hutných, plnovýznamových slov tak narastá?

Táto redundancia z nedbajstva je však úkaz kvalitatívne iný než redundancia vznikajúca zo zaužívaných slovných skamenelín, akú sme si tu už neraz demonštrovali (č. 8/2005, 6/2006 atď.). Tento typ redundancie nie je nedbajstvo, skôr zrkadlí vplyv statickejšieho spôsobu vetnej stavby, charakteristickej pre románske a germánske jazyky, na dynamickejšiu stavbu, príznačnú pre jazyky slovanské s ich kľúčovým dôrazom na sloveso ako základný kameň vety a na jeho neuveriteľnú pružnosť v práci s predponami.

Keď sa dopočujeme, že Etiópska armáda podnikla aj niekoľko **leteckých náletov** (Slovensko, 27/12. 2006), berieme ten prejav štylistickej hluchoty v časovej tiesni s chápaným úškrnom. Podobné redundancie sú však bežné aj bez časového tlaku. Keď v pozoruhodnom pásme Dagmar Kinčekovej *Malone umiera* z roku 2005 (Devín, 1/10.06) počujeme, ako Samuel Beckett triedi „pocity... a potom ich nečakane **vyťahuje von**“, priam cítiť, ako vyrastá z predlohy, kde sa **vyťahovať** dá vyjadriť iba v podobe **ťahať von**, kým slovenčina príslovku elegantne integruje do slovesa. Ak ju potom na predponové sloveso napriek tomu privesíme, hrešíme redundanciou, ktorá v pôvodine nebola.

Preniká to aj do krásnej literatúry, pôvodnej a najmä prekladovej. Tak v Hochelovom preklade Radičkovovho *Strachu* cudzinci **prikyvujú hlavami** a koňom **hlavy klesajú nadol**. **Prikývnuť** sa ťažko dá niečím iným než hlavou, kým **kývnuť** aj inými časťami tela, a **klesať** sa tiež nedá inak než nadol. V románe nemecko-maďarskej spisovateľky Zsuzsy Bánki *Plavec* znie rozprávanie **malého dievčatka** v preklade Hedy Kubišovej (Devín, 27/12. 2006) takto: Keď som **sa vrátila späť**; chcela som **odísť preč**... Či už ide o preklad z maďarčiny alebo nemčiny, derie sa na povrch pôvodina: **prísť späť, ísť preč**... Bohato diferencovaná interpretácia Zuzany Porubjakovej zatláča kostrbatosti do úzadia, keď sa však sústredíme na text, hneď sa spočuteľnia.

„Lajdáctvo je naše **zaklínacie slovo**,“ kritizuje svoj národ protagonista *Severnej steny* Dragana Velikića, srbského emigranta v nemeckom prostredí (Devín, 16/6. 2006). Takto to znie v nemčine aj v preklade Karola Chmela. V slovenčine je to samozrejme **zaklínadlo**.

V pôvodnej próze sa zdroje diagnostikujú ťažšie, príčin môže byť viac – moja hypotéza pre ich spoločný menovateľ znie: štylistická ľahostajnosť. Nezáujem si svoje texty brúsiť a brúsiť. Mňa však nik nepresvedčí, že potmehúdsky ničivá irónia Karola D. Horvátha v poviedkach typu *Fúzy nadpráporčíka Piatera* by nevynikla lepšie, keby ju netorpedovali redundancie typu Ján **záporne pokrútil hlavou**, Ján nadšene **prikývol hlavou**...

Keď čitateľovi či poslucháčovi začnú okolo hlavy krúžiť takéto muchy, ľahko ho to prepne do psychológie študenta, ktorý namiesto aby sledoval prednášku,

začne ako na postriežke sekať čiarky, koľkokrát za hodinu si profesor zarajtuje na svojom tiky, kým mu napokon neprischne ako prezývka.

To nás však už **vracia spät'** (dá sa aj inam?) k evergreenom redundancie typu **vystúpiť hore, schádzať dolu, malé mestečko, malé dievčatko** či **malá krajčiročka**, ale aj slovgleičtinárskym **talianskym ženám, rómskym mužom, starým ženám a starým mužom**, a samozrejme aj **ženám-prezidentkám**.

Nie vždy je to však s redundanciou konotačne také jednoznačné. **Malé dievčatko** akoby vyjadrovalo viac než iba **dievčatko**, zahŕňa väčšiu dávku nehy či rozčítienia, a **stará žena** je možno o trošku menej stará než **starena**. (Len pánboh vie, ako by takýto rozdiel vyjadřila angličtina – ak je teda ten rozdiel reálny a nenamýšľam si ho.) Keď v správe z Lagosu (Slovensko, 27/12. 2006) počujeme o stovkách **mŕtvych tiel**, je jasné, že ide o doslovizmus (**dead bodies**), čo u nás adekvátne vyjadríme **mŕtvolami**. No zároveň to vnucuje otázku, či **mŕtve telo** nie je citovo neutrálnejšie než **mŕtvola**. **Mŕtvolný pach** totiž razí intenzívnejšie než **pach mŕtvych tiel**. Ale možno ten dojem vzniká iba ako potenciálny rub nevyužívanej koncízności, akú slovenčina ponúka takrečeno navyše, ibaže používatelia jej ponuku hromadne ignorujú...

V rozprávkach, folklóre a detskej literatúre sa redundancie spojené so zdobňovaním tak zaužívali, že sa vnímajú ako inherentný prvok poetizácie, lyrizácie, prípadne slzotvornosti. V ružovej knižnici či pesničkovej produkcii zasa zväčša konotujú gýč (*podaj mi rúčku maličkú...*).

Pri takomto prístupe sa zásada **ani jedno zbytočné slovo** javí chimérou. Napokon, akokoľvek si autor, ak mu na tom záleží, svoje texty opätovne číta a brúsi, vždy znova nájde, čo škrtnúť. A keď už všetko postrádateľné vyškrtná, po čase vystúpia nové chumáčky vaty. Ani už nehovoriac o tom, čo ex post kvalifikujú ako vatu iní.

Zápasíť s ňou je asi rovnako nádejné ako zápasíť s hlúposťou. Keby sa však aspoň zápasilo...

3/2007

Nevezmeš meno božie nadarmo!

Všetky božie prikázania sú tu nato, aby sa porušovali, ale toto sa bezkonkurenčne porušuje najviac, jeho porušovanie nie je na dennom, ale na minútovom poriadku. Veď ako inak by si človek uľavil, aby ho z čohosi netrafil šľak? Takže nech mi pánboh odpustí, aj keď nejestvuje, ale podstatná časť z **bohatého** radu synonym odkazuje do transcendentnej dimenzie nadávkového fondu – **hrešiť, bohovať, zlorečiť, kliat', preklínať, rúhať sa, vykristiť, zvoziť, sprdnúť**. (Ešte aj to zdanlivo neutrálne **bohatý** odkazuje k priazni najvyššieho.) Ďalšie synonymá – **hromziť, šprihať, šľakovať, brýzgať, brechať, štekať, hanobiť, tupiť**, už nemajú tú šľavu. Hádam okrem **hromženia**, ktoré síce neodkazuje k bohu, ale k **hromovládcom** určite.

Niet však pravidla bez výnimky. Keď jeden fiškus v českom filme *Knoflíkáři* tvrdil, že japončina nepozná nadávky, vravel som si – mystifikácia, ale krásne vymyslená. Znalkyňa tvrdí, že to vôbec nie je mystifikácia. Taká anomália hneď natíska plno otázok. Ako si Japonec uľaví, keď ho niekto našťve či **nebodaj** naserie? Keď mu jazykové špecifikum neumožňuje od pľúc si zahrešiť, ako to, že tam nemajú viac infarktov a šľaktrafení než inde, ba naopak menej? A vynoria sa aj rukolapnejšie otázky. Keď japonskí okupanti roku 1937 v masacre, ktorú ich historiografia dodnes cudne prezentuje ako *Nankingský incident*, vyvraždili možno až 300.000 ľudí, to naozaj nemali pre nich nejakú dehonestujúcu nálepku typu čechún či židák, ktorá znižuje prah zábran? *Svinského psa* (Daniel Katz) sa totiž ľahšie zabíja než človeka, aj keď je to len Číňan. Ale až tak do hĺbky som japonologičku nespovedal, hoci som vlastne mal. Čo už...

Napriek tejto anomálii som hlboko presvedčený, že hrešiť a bohovať je účinná psychoprevencia rovnako pre veriacich aj neveriacich. Ako a či naozaj sa Japonci bez nej vedia zaobiť, je pre mňa záhada.

Redukcionizmus a defyzilogizácia

Za krásneho letného dňa som sledoval šesticu čokoládových chorvátskych Romeov a Júlií, ako v plytkej vode jadranskej zátoky hrajú volejbal. Ich dialóg sa skladal z troch zvolaní: **bem ti sunce; bem ti boga; bem ti majku**. Keď som sa za štvrtťhodinu nedozvedel nič viac, zmenil som miesto pobytu. Nadávacia škála chorvátčiny je predsa podstatne variabilnejšia.

Za krásneho jarného dňa som sledoval dvojicu zažratých zálužianskych rádioamatérov. Ten zbehlejší vysvetľoval začiatočníkovi: „Ešte nedávno to chcelo šesť alebo aj viac tranzistorov. Teraz ta **jebneš jeden tyristor do piči...**“ Z reálií vidieť, ako to bolo dávno. **Tranzistorák** už nik nenosí, nahradili ho **walkmany**, dnes by tu asi zazneli **čipy** a **mikročipy**. Podstata tej jadrovej veľpiesne na pokrok techniky však ostáva. Ostáva aj básnický obraz, ktorý by zvukomalebne s tými **čipmi** ladil ešte lepšie.

„**Do riti, do riti, do riti,**“ komentuje mladá vydatá protagonistka jednej z víťazných ženských próz na Literárnom Zvolene 2006 zvesť, že si akýsi malý čierny špinavec **hodil mašľu** možno kvôli nej. Tu už nie sme v živote, sme v literatúre (dráme, filme), ktoré odmietli hru na spoločenský konsenzus založený na pokryteckej konvencii, že sa vulgarizmus vybodkuje či nahradí odmocneným variantom. Vybodkovávať či nahrádzať sa totiž dalo iba za predpokladu, že každý tú hru na slepú babu ovláda a vie, čo si namiesto bodiek či odmocniny dosadiť. **Ja sa ti na to vyto (vytento)** má teda rovnakú komunikačnú hodnotu ako jeho vulgárna predloha, iba tá sociálno-komunikačná sa s ňou nekryje. Pokiaľ ide o depuritanizáciu, je to súčasť toho istého procesu, v ktorom bocianológiu nahradila sexuálna výchova a s ňou spätá revolúcia.

Pravda, ide o mieru a funkčnosť. Svetom hučí všadeprítomné **fuck, fuck you, fucking** až po kalambúrové hry – Věra Chytilová sa v názve svojho

Kurvahošigutntag s touto vrstvou skôr pohrala, distribútor amerického film *Podfu(c)k* tiež, kým nový český film sa priamočiaro volá *Po hlavě do prdele*, a ak túto tendenciu vezmeme ako trend, zdá sa, že pod populizmom slovníka najviac dostávajú do tela miera a funkčnosť.

* * *

Frekvencia a návyk potom vedú k tomu, že **fuck you** či **do riti** sa dnes už ani veľmi nespája s príslušnou časťou tela, podobne ako v írečitom **rit' Paľovu** (ktovie, ako prišiel k tejto cti práve Paľo). Fyziologizmus sa „jednoducho“ zmenil na zaužívaný vulgarizmus, prejav negatívnej emócie, prípadne zdôraznené **nie** či **čerta starého**.

Takáto defyziologizácia spôsobená zvýšenou frekvenciou zasahuje značnú škálu vulgarizmov. Zaužívaná **sranda** celkom stratila kontakt s fekálnym východiskom. **Bozaj ma** (každý vie kam) je už iba prudké odmietnutie či zápor. Keby ste si ho aktualizovali – napr. keby vám takto odvrkla slečna a vás by to zlákal na pokus vyhovieť jej, najskôr by ste dostali po papuli, lebo na toto ona v tej chvíli naozaj nie je naladená.

Väčšina takýchto synonymických radov má na škále od neutrálu po vulgaritu svoje odstupňovanie. Už pred chvíľou sa nám tu vynorila dvojica **naštvat'** a **nasrat'**. Na začiatku radu stojí samozrejme bezpríznačné **nahnevat'**, ktoré sa čo do príznakovosti dá plynulo stupňovať: **nazlostit'** či **rozzlostit'** je viac než **nahnevat'**; **napajedit'**, **najedovat'**, **dopálit'** viac než **nazlostit'**; **dožrat'** a **rozčertit'** je kdesi na úrovni **naštvat'**. Všetky spája jedno – že nepatria medzi vulgarizmy, odlišuje ich iba rozličná intenzita expresivity. V tom zmysle **nasrat'** nepredlžuje ten rad čo do intenzity, ale čo do komunikačnej roviny. Všetky predošlé sa bez zábran dali používať aj v „slušnej spoločnosti“, **nasrat'** nie. Tu práve nastal posun – **nasrat'**, a s ním stovky ďalších vulgarizmov, dostalo vstupenku do priestorov, kam predtým nesmeli.

Nie je iba **nie** (hoci zavše znamená aj **možno**, ba dokonca **áno**, ale to je z inej komunikačnej planéty). **Akurát!** je už viac: **to teda nie!**, čiže mierne expresívum. **Čerta starého**, **trhni si nohou**, **vlez mi na hrb** sú už expresíva ako remeň, ale nie vulgarizmy, veď zohrávajú vlastne úlohu eufemizmov. A tak niečo síce môže byť fakticky v **riti**, ale pre zažratého **slušňáka** to bude iba v **háji** alebo v **trúbe**. Nuž a **rit' Paľovu**, **hovno** či intímne **bozaj ma**, to už vulgarizmy sú, hoci zďaleka nie najťažšej váhy. Tie siahajú hlbšie a nejdem ich vymenovávať, nepíšem predsa cool drámu (ktorej slovník recenzenti v hodnoteniach neraz eufemizujú na **drsné výrazy**). Keby len drsné.

Väčšina vulgarizmov má tak svoje eufemizované, zmäkčené či žartovné verzie, ktoré vyhovovali aj starším normám toho, čo je ešte dovolené. V tom zmysle sa výrazy typu **kurnikšopa**, **ja tvojho anciáša**, **Máriu**, **márišku**, **ja tvoju škoricu**, ale aj **otca (mater) ti naháňam** zrodili najprv iba ako slovné masky, krycie heslá pre čosi priamočiarejšie, ibaže v priebehu času sa osamostatnili a fungujú v širokej obci expresív už na vlastnú päsť, vo vlastnom mene.

Vulgarizmy a detabuizácia v literárno-dramatickom priestore

V bežnej komunikácii zastávali vulgarizmy významné miesto odjakživa, konvencia iba vytvárala viac-menej rešpektované limity, takže frekvencia, výdatnosť a škála dovoleného sa odlišovali podľa sociálneho priestoru – iné to bolo v krčme či na vojne a iné v literárnom salóne. Neraz šlo až o súťaž, kto zahreší šťavnatejšie (Rusi hovoria o zahrešeniach dvoj-, troj-, štvorposchodových). V zásade sa to však pohybovalo v priestoroch súkromných či polosúkromných, kde sa to najšťavnatejšie pritom aj tak zavše vyslovovalo pošepky, susedovi (susede) do uška, podobne ako masťné vtipy. Aspoň kým miera alkoholu v krvi neodbúrала inak rešpektované hranice.

Odvrhnutie skutočne či domnele pokryteckých tabu puritanizmu vyviedlo tieto jazykové vrstvy zo zákutí súkromia do literárno-dramatického priestoru, urobilo ich salonfähig. Spätnou väzbou ich to vracia „medzi ľudí“ v novom sociálno-komunikačnom kontexte. Už sa nešušajú, tak ako sa nešúška o tom, čo bude na obed, veď kto by sa aj chcel pozastavovať – tak to predsa čítate v literatúre, počujete vo filme, rozhlase a televízii, takže čo? Keď môže z obrazovky či plátna kvapkať krv a po námestí sa **srandovne** kotúľať odtrhnutá lebka... Hru s konvenčnými eufemizmami vytlačila konvencia **na plnú hubu**. Vyvíjame sa.

Isteže, ten vývoj nie je v literárno-dramatickom svete nový, stačí si, pars pro toto, spomenúť na slovník Gargantuu s Pantagruelom či dobrého vojaka Švejka, pokiaľ ide o vulgarizmy, a na Millerov *Obratník raka*, pokiaľ ide o sex. Oproti bežnému nadužívaniu, ktoré sa odvoláva na jazyk ulice či krčmy, je tu však rozdiel vo funkcii a funkčnosti. V spomenutých príkladoch nejde o kópiu skutočnosti, ale o transformovaný koncentrát, prípadne objavné pomenovanie čohosi dovtedy nepomenovaného. A keď Karel Kryl v protiokupačnom vzopätí konca šesťdesiatych rokov uzavrel svoju plamennú antiestablišmentovú filipiku rezignovaným **nasrat, jó, nasrat**, citát zo suterénu mu v sebe koncentruje celú frustráciu doby.

Keď sa však protagonistov protektor v hyperrealistickom románe Jiřího Kratochvila *Herec* vyťahuje, že sponzor, ktorému chce prejsť cez rozum, s **náma nevyjebe!**, nie som si istý, že toto je ten skvelý koncentrát, a nie iba kópia. Daň móde krčmovému **na plnú hubu**, ktoré dnes **letí**...

Dosiaľ sme sa pohybovali vo sfére moderných, mestských vulgarizmov či nadávok, tie sú však súčasťou reči asi odvtedy, odkedy jestvuje, a tá ľudová v nich nebola chudobnejšia. Masmédiá však jazykové rozdiely medzi mestom a vidiekom zmazávajú tak rýchlo, že aj dedina už vulgárničí po mestscky. Napriek tomu sa s nimi stretneme aj v modernej literatúre, pokiaľ siaha tematicky do minulosti. Tak Jana Juránová sa pri virtuóznom preklade románu Itala Calvina *Nejestvujúci rytier* v írečitých nadávkach typu **pačmaga, ogrgeň** priam vyžíva. Neznalému ťažko overiť, do akej miery adekvátne, takže ostáva uveriť, keďže kontext podľa všetkého neprotirečí. Podobne si s touto vrstvou slovenčiny radi pohrávali, hoci v deformačno-žartovných kontextoch, Lasica so Satinským, pohadzujúc si s posunmi významov ako s loptičkou.

Ked' nadávať, tak po slovensky

Správne volená nadávka môže dať kontextu vystúpiť v plnej plastike. Nesprávne volená ho zas môže poškodiť, ba prizabiť. V hyperrealistickej a možno aj kryptoautobiografickej próze Wojciecha Kuczoka *Hnoj* sa stalo kameňom úrazu práve kľúčové slovo z titulu, ktoré v preklade Mariany Minárikovej mení celú tóninu a polohu textu, takže čitateľ je zavše v pomykove, čo chcel básnik povedať.

Ked' otec chudáka syna práve nevypláca remeňom, nadáva mu v štýle: „Kde si, **ty hnoj**?“ Čo je to však u nás, **preboha**, za nadávku? V poľštine je. Znamená **flákač, lajdák, naničhodník**, mohol by byť aj **darmošľap, darmožráč, hniľáč, povaláč** – slovenčina sa tu naozaj nedá zahanbiť. Ale kto by komu po slovensky nadával do **hnojov**? Jedine prekladateľ. A čo čert nechcel, muselo sa to stať práve v knihe, ktorá sa (okrem pár doslovizmov) vcelku dobre číta či počúva, má plastiku, zvuk, šťavu. Len keby nie ten nešťastný **hnoj**, ktorý tam samozrejme straší priebežne.

To evokuje ďalšiu asociáciu. „Tí **bastardi** ma dostali,“ konštatoval pred smrťou ruský exšpión Litvinenko, aspoň podľa slovenského rozhlasu. Je to rovnaké ako s poľským **hnojom**. V angličtine je **bastard** nadávka. Slovenčine imputujú to kukučie vajce doslovisti, a to tak príčinlivo, že možno naozaj vytlačí z hniezda tie pôvodné, našské, ktorých je fakt neúrekom...

Slovom – prekladať nadávky v duchu slovenčiny, a či rešpektovať reálie východiskového jazyka? Profesor Ján Mihál, veľký harcovník na poli doslovizmov, vyčítal prekladu z ruštiny, že pôvodné **ja tvoju mat'** transponuje v podobe **otca ti naháňam**. Vraj to nemal, lebo ruština otca v takom spojení nepoužíva. Podľa mňa register slovenčiny ochudobňuje, keď sa preklad v takýchto parametroch drží foriem, nie obsahu. Možno sa tu však naozaj zasahuje už nie iba do foriem, ale do národnej mentality. Je to na zváženie...

Fuck it all

Vertikálne som tendenciu hádam načrtol. Horizontálne sa o taký pohľad ani nepokúšam. Ale treba ho? Horizontálne je totiž táto zložka jazykového pokladu v našom priestore zmapovaná. V tom českom samozrejme rozsiahlejšie. Ba vedeckejšie, ako sa na tému (a na Čechov) patrí. Česko-francúzsky spisovateľ Patrik Ouředník ponúka *Šmírbuchom jazyka českého* encyklopedické spracovanie, a dávno pred ním Karel Jaroslav Obrátil zmapoval terén knihami *Velký slovník sprostých slov*. Aby

sme v hanbe neostali, aj u nás už vyšiel *Najkratší slovník slovenského jazyka*, ktorý to síce neobsahuje v názve, ale venuje sa presne tomu. Milovníci skatológie a podpásových analýz nemajú teda o zdroje núdzu. Zavše vzniká dojem, že ich aj tak vedia naspamäť.

P.S. Ako vidieť, hrešenie má liečivé účinky nielen samo osebe, ale už sa tu zapája aj farmaceutický priemysel.

4/2007

Dynamizácia slovesa a mágia slovotvorby verzus sémantické rozostrovanie

V čísle 10/2005 sme *Úklady* otvárali titulkom **Zaľeť mi tento balíček do...** s povzdychom, že v tomto prípade nám slovenčina nedovolí zájsť v dynamizácii slovesa tak ďaleko, ako môže angličtina či nemčina, hoci slovenčina tu vcelku patrí k čelu pelotónu. Slovotvorba však má svoju mágiu, a tak poslucháčka filmovej vedy Martina Repášová v rozhovore na tému remakov (rimejkov?) ukázala, ako sa dá, aj čo sa nedá. V relácii *Dráma za maskou* (Devín, 6/12. 2006) konštatovala, že Cahiers de Cinéma nám (Hitchcocka) **obľúbilo**. Pravda, Cahiers de Cinéma je plurál, takže azda **obľúbili**, tu však ide o tú nezvyčajnú transformáciu neutrálneho slovesa na aktívne, v akej sme sa s ním nikdy nestretli.

Keď sa však človek pohrabe v pamäti, pospomína si, ako si so slovesami pohrávali a zahrávali mnohí majstri literatúry, a to nie iba v poézii či štylistickej ekvilibristike fóristov a aforistov. Tak Maxim Gorkij vložil jednej z hrdiniek tetralógie *Klim Samgin* do úst humorne rezignovaný výrok **vľubl'ala, vľubl'ala** (keď ho rozpíšeme, znamená **robila som všetko, aby sa do mňa zaľúbil**). To je, per analogiam, takmer to isté, čo M. Repášová pripisuje Cahiers de Cinéma v súvislosti s Hitchcockom, tak isto koncentrát jediného slovesa posunutého do aktívneho modu. Pravda, **zaľubovala som, zaľubovala som** by asi ako preklad sotva obstálo.

Naproti tomu v ľudovej reči sa takéto extenzie nájdu. Zvieratá **zdochýnajú**, aj človeku sa sem-tam ujde želanie **bodaj si zdochol**. V Honte sa však bežne vyskytoval (ktovie, či ešte vyskytuje) aj pôvabný rozkazovací tvar **zdochni lampu, oheň**. Dnes by sme takto mohli **zdochnúť televízor**. Takže prečo vlastne nie? Neraz by sa zišlo. A nájdu sa aj v mestskej reči – spomeňme len populárne **odísť niekoho** či **bol odídený** (zo zamestnania, funkcie).

Kryštalizuje pozoruhodný úkaz. Kým v terminológii sa jazyky usilujú o maximálnu jednoznačnosť, aby vylúčili čo len tieň možnosti nedorozumenia, vo všeobecnej komunikačnej sfére prevláda skôr tendencia k znepresňovaniu a

rozostrovaniu. Keď sa potom obidva významy toho istého slova dostanú do susedstva, rozostrovanie sa zviditeľní. Poviedka Pavla Rankova *Light my fire* ponúka sloveso **zhasnúť** tesne vedľa seba vo dvoch významoch: „...oheň zapalovača však **nezhasol**“ (reč je o protagonistovi, ktorý ho nezahasil). O chvíľu však v podobe „skôr ako oheň **zhasol**“ (tentoraz už sám od seba) funguje to isté sloveso ako neutrálne. Oboje je v súlade s kodifikáciou a aj sa takto bežne používa, čiže súbežne koexistuje potenciál možnej diferenciácie s kumuláciou oboch významov pod jednu strechu.

To nie je ojedinelý prípad, to je tendencia. Slovenčina má hodne dvojíc, kde rozpínavejší člen utisnuté úzkoprofilovejšie chýd'a vytláča. Vezmíme dvojicu **tam** (miestne, teda statické určenie) a **ta** (určenie smeru, teda dynamické). **Tam** v praxi pohltilo **ta** a zastáva aj jeho funkciu, kým **ta** mizne z obehu a stretáme sa s ním už prevažne iba v ľudovej reči a vo folklóre. Nevidím pre tento vývin iný dôvod než to, že čeština takéto rozlíšenie nepozná.

Obdobne **rovnaký** prekrýva a pohlcuje **ten istý**, hoci ľahko odhalíme rozdiel – **rovnaký stôl** je taký istý ako ten, ku ktorému ho prirovnávame, **ten istý stôl** môže byť iba jeden.

Úkon čiže úsek širšej súvislej činnosti je menej ako **výkon**, **výkon** však **úkony** prakticky vytlačil a pokrýva dnes obidva významy. **Vrchovec** (najvyššia časť stromu, ničoho iného) zmizol pod nánosom **vrcholca**, ktorý pokrýva oveľa širšie významové pole.

A keď sa zahľadíme na záhlavie našej rubriky, *Úklady jazyka alebo slovgličtina*, stretneme v ňom to isté rozostrenie: **alebo** charakterizuje vylučovací či stupňovací vzťah. Ani o jeden tu zjavne nejde. Oveľa bližšie vnútornému zmyslu by bolo **čiže**, ktoré charakterizuje spresňovanie, prípadne variáciu. Významová extenzia **aleba** (dovoľme si tú substantivizáciu) do tohto kontextu korení, podľa mňa, v dávnom mechanickom prenose archaického českého **aneb**, ktorému fakticky zodpovedá naše bezpríznačné **čiže**... Ale možno je to inak, nie som etymológ.

Napriek tomu sa tu črtá čosi ako rozostrovací princíp: na rozdiel od terminológie, kde prevláda zaostrovací princíp, v bežnej reči pojmy sémanticky širokopásmovejšie prekrývajú a pohlcujú pojmy úzkopásmovejšie, významovo špecifickejšie. Mohol by som pre ten úkaz navrhnúť hneď aj pomenovanie – Brankova veta, a pokúsiť sa takto vstúpiť medzi nesmrteľných. Nedovoľuje mi to však nielen neprekonateľná skromnosť, ale aj hmlisté tušenie, že na širých lánoch jazykovedy ten úkaz už iste dávno ktosi definoval, ibaže ja o tom neviem.

Úkaz to však je, lebo tendencia sa zdá byť všeobecná, neobmedzuje sa na slovenčinu. Predvedme si to na malom príklade z nemčiny, jazyka filozofov, ktorý si vždy zakladal na presnom pojmovom rozhraničovaní. Volím ho preto, lebo ho v presnej kópii nájdeme aj v slovenčine. Ešte pred niekoľkými desaťročiami gramatika striktnie trvala na rozlišovaní **wie (ako)** a **als (než)**. Prvé prirovnáva rovnaké (biely ako stena), druhé charakterizuje rozdiel (väčší, menší

než). Dnes sa rozdiel zotrel, v nemčine aj slovenčine **ako** pohlcuje či prekrýva **než**. Nižšia frekvencia potom takéto výrazy zákonite odsúva do vrstvy tzv. knižných.

Aj ten rozostrovací princíp má však medze. Siaha spravidla iba po hranicu, kde by prekrývanie už vyvolávalo nedorozumenia a komunikačné šumy. Keď si na uvedené príklady (a množstvo ďalších, neuvedených) posvietime z hľadiska komunikačnej presnosti, zistíme, že spravidla neimplikujú možnosť chybných interpretácií. Jazyk chudobnejšie o jemné rozlíšenia, ale komunikačnú zrozumiteľnosť zachováva, úmerne rozširujúc polia homonymie. Nanajvýš to v prípade náhodných susedstiev sémanticky zahŕňa, ako sme si v tejto rubrike už neraz demonštrovali.

Vo vzduchu však ostáva visieť otázka – prečo si doba jazyk vlastne rozostreje, prečo namiesto skalpelovej presnosti volí sémantickú ležérnosť? To by však bola otázka pre sociológov, keby si ju identifikovali ako problém. Ale je to problém? Podľa mňa je.

Od filozofie jazyka k jeho potknutiam a úkladom

Dvojtýždenník SZPB **Bojovník** je u nás ojedinelý v tom, ako sústavne mapuje činnosť fašizmu v historických podobách, ale aj neofašizmu dnes u nás a vo svete. Takže, pokiaľ ide o zahraničné zdroje, je odkázaný na prekladanie, a tu až pričasto podlieha úkladom typu **podbitý tank** (Romboid, č. 5/2005). Obzvlášť to udrie do očí, keď sa preklad ocitne rovno vedľa pôvodiny. Tak v č. 24/2006, s. 7, nájdeme v príspevku *Hnedý pochod* fotografiu plagátu neonacistickej NPD so záhlavím **Gute Heimreise!**, ktorý vyzýva striasť sa azylantov a imigrantov. Ten pozdrav iba rozširuje zabehanú rozlúčkovú formulu **Gute Reise**, teda **šťastnú cestu**, a používa sa v tej rozšírenej podobe aj medzi priateľmi, čiže **šťastnú cestu (návrat) domov**. Fotografia to grafickým kontextom obracia na **berte sa, odkiaľ ste prišli**. „Preklad“ pod obrázkom, **dobrá chuť domov**, nemá s týmito konotáciami nič spoločné.

Z fundovanej dokumentácie protižidovských zákonov za vojnového Slovenského štátu (Robert Hoza: *Nezabudnúť je zodpovednosť...* (č. 22/2006, s. 8) sa dozvieme, že roku 1933 spadali v Nemecku kvôli ochrane **ariánskej** rasy... pod „dobrovoľnú“ sterilizáciu aj **rómske ženy**... **Rómske ženy** verzus **Rómky** sme tu spomínali už neraz. Záhadnú **ariánsku rasu** však neidentifikuje nik, kto neovláda angličtinu, kde našincovi dobre známi **áriji** figurujú v podobe **Aryans**. Pritom je v článku reč o **arizácii**.

* * *

Naproti tomu úklad vo výroku, že **cárom** biológov bol Lysenko (Zrkadlenie, 13/5. 2006) v preklade rozhovoru s Jaurèsom Medvedevom k jeho knihe o Stalinovi asi odhalí každého. Cára ako reáliu sa dá preberať iba v súvislosti so skutočnými ruskými vládcami. Keď však ide o zovšeobecnenie či rozprávku, je to samozrejme **kráľ** (kráľ smiechu, kráľ kolonád atď.) Tá pasáž však okrem úkladu natíska aj transkripčnú dilemu. Historik Medvedev dostal svoje

nezvyčajné krstné meno podľa francúzskeho revolucionára. Rusi ho píše foneticky. Ako ho však máme písať my? Veď našinec by filiácie tej transkripcie možno ani nerozlúštil.

Slovanská ruština k takýmto posunom vedie viac než často. Tak Ladislav Švihran (*Hitlerov hrdlorez*, Plus 7 dní, č. 34/2006) pod jej vplyvom píše, že „na gruzínske, azerbajdžanské a arménske **plemená** bolo predsa treba dozerať“. **Plemeno** má u nás veľa významov, jeden mu však oproti ruštine predsa len chýba. **Kmeň**, ktorý jediný do kontextu patrí.

Tam oslablo rasistické povýšenectvo. Zavše však doslovizmus zahmlí význam výpovede. Keď rozhlasová reportérka v správe o smrti turkménskeho prezidenta (Rádio Slovensko, 21/12. 2006) vloží ruskému politikovi so zmyslom pre iróniu do úst poznámku o **rozbitom štádiu feudalizmu**, ťažko pochopíme, čo tým chcel básnik povedať. Kľúč – k mnohým významom ruského **rozbitý** patrí aj **ochrnutý**. Slovom, **feudalizmus v štádiu ochrnutia**. Tomu sa už rozumieť dá.

Tak isto ostane záhadou, prečo sa rezignovaná stará Varvara tak zhrozí, keď jej mladá Sofia vydatá za starigáňa v Čechovovej poviedke *Ženské* (preklad Viera Krnová) na pátravú otázku odpovie: „S popovým synom som **sa prechádzala**.“ Odohrá sa to za mesačnej noci pri kostole a už starenino zhrozenie by prekladateľku bolo malo drgnúť, že tu čosi nie je s kostolným poriadkom. Keď mladica napokon zo seba vysúka, že popov syn jej za **prechádzku** dal polrublík, malo by už naozaj každému svitnúť. **Gul’at’** skrýva totiž pod pláštikom základného významu ešte päť ďalších, dva z nich zďaleka nie nevinné – patrí medzi ne **lumpačiť**, **hýriť**, ale aj **vyspat’ sa s**, **ľahnúť**, **líhať s** (rodovo obojsmerné), a samozrejme **dat’** či **podržať** (to už rodovo jednosmerné).

Poviedka *Ženské* je z čechovovskej zbierky *Medzi mužom a ženou* a flagrantná **prechádzka** v nej skôr prekvapuje, lebo jazyk prekladu je prevažne šťavnatý, plastický, reprodukuje chuť a vône ruskej mentality. Ale raz darmo, **prechádzka** doň zabrúsila ako Pilát do kréda a Čechovov uštipačný obraz patriarchalizmu po rusky citeľne nabúrала.

* * *

Rubrika, ktorá má v záhlaví slovgličtinu, by bez nej azda nebola úplná. A tak ešte siahnime na zúbok vynikajúcej multi-kulti satire *Rádio Severný Surinam* trojice autorov Zander Straat, Gustav Boreman a Ale Mickman v dynamickej réžii Táne Tadránkovej a dobrej interpretácii súboru pozoruhodných predstaviteľov, ktorí si na tej vyzývavo provokačnej persifláži vyslovene zgustli (Rádio Slovensko, 31/12. 2006). Hyperbolizujú sa tu schémy komerčných rádii a televíznych *Milionárov*, uťahuje sa z ich riadenej interaktivity dryáčnickými grifmi, a politická korektnosť dostáva do tela rovnako bezočivo ako u vychýreného pseudokazašského reportéra Borata. Preklad Štefana Timka pláva v tejto cunami slovnej peny ako ryba vo vode, vrátane moderátorského refrénu **bombové** a **špicové**. Slovom, **špicová** robota, pokiaľ ide o hovorovú či slangovú dikciu...

Takže **hol a hiba**, ako vravievame u nás v Prešpurku, kde máme pre rozmanité dikcie slabosť? Autori sú Holand'ania, čochvíľa však zistíme, že prekladalo sa z angličtiny. A nielen že, ale aj ako. Keď rasista a xenofób do éteru utrúsi: „Bol to len taký **krvavý cudzinec**,“ pred očami sa nám vynorí skaličené telo. To však uchoslyšne nie je pravda, a keď zapátrame, zapne nám – telesne cudzincovi nik neublížil, takže nie je **krvavý**, lež **skurvený, prekliaty, poondiaty** a pod. Ono ani tá vychýrená **Bloody Mary** nie je iba **krvavá**, je to aj **potvora**, to nás však už vedie do labyrintov slovného laškovania s reáliami, s ktorými sa prekladateľsky prevažne aj tak nedá nič robiť.

„To nie je **cesta**, ako by sme sa k sebe mali správať,“ vraví stará kresťanka a aj angličtinárskemu začiatčníkovi je jasné, že **cesta** nie je cesta, lež **spôsob**. Pravda, prekladateľ by sa ani s takýmto slovogličtinovým klonom nemal uspokojiť, takže by mu nakoniec vyšlo jednoduché **takto by sme sa k sebe správať nemali...**

Preklad je teda veľmi dvojklaný. Na jednej strane má autor jazyk prostredia v maličku, na druhej nespĺňa ani prekladateľské techminimum. Toto nie je cesta, ako prekladať. Lenže priveľa prekladateľov chodí práve touto cestou, a zadávateľom je to zrejme fuk. Veď sme svoji.

5/2007

Hovorím, hovoríš, hovorí sa, hovoria mu...

Priatelia, **hovorí sa**, sú zlodejmi času – takto preložil dvojtyždenník Teleplus (č. 9/2007, s. 7) výrok Francisa Bacona v rámci svojej série mudroslovnia. **Hovoria, že...**, počúvame v preklade da Vinciho eseje (Devín, 13/4.2007). **Vraví sa, že** osobná skúsenosť je základňou..., píše Ján Gbúr v tej istej rubrike esejí o štyri dni neskoršie (Devín, 17/4.2007).

Stačí trochu zbystriť sluch, a stretnete sa s touto väzbou takrečeno na každom kroku, či už v preklade alebo slovenskej pôvodine. Jazykovo je na nej všetko s kostolným poriadkom, a predsa, skúsme do nej trochu zavítať:

*Priatelia sú **vraj** zlodejmi času. Osobná skúsenosť je **vraj** základňou...*

Výpoveď zhutnie – nič nestratí, hodne získa. Prečo sa tak zriedka dostane k slovu v preklade, je jasné: ide o špecifický zvrät, ktorým v takejto podobe či polohe veľa iných jazykov nedisponuje (čeština má, pravdaže, svoje **prý**, poľština **pono** či **ponoć**, ruština **mol, jakoby**, atď.). Tieto výrazy tam však patria do hovorovej vrstvy a keď v nich chceme prejsť do vrstvy bezpríznačkovej, musíme hľadať ekvivalenty v našom už formálnejšom **údajne**. Naproti tomu slovenské **vraj** hovorovú vrstvu, ale aj vrstvu ľudovosti presahuje, takže sa hodí do širokého rozsahu kontextov, len si naň v pravú chvíľu spomenúť. Lenže ako si spomenúť, keď cudzia predloha to má tak pekne rozpísané?

* * *

S **hovorením** sa spája aj ďalší úklad, ktorý prenosom z češtiny významové pole neúmerne rozširuje, takže zavše plodí aj významové zrážky a najmä – vyskytuje sa rovnako v prekladoch ako v pôvodnej tvorbe:

...**hovori mi** Činčila, spovedá sa hudbomilovné, ale zachlpatené dievča v poviedke Silvestra Lavríka *Felix a Fany*.

...vodné súkennícke dielne, ktorým ľud **hovori** valchy; všetci mu **hovoria** Rabiša... **hovori** Igor Hochel v sýtom, ibaže do češtiny zahľadenom preklade Radičkovovho *Strachu*.

...**hovorilo sa im** (bonom) aj socialistické doláre – Jozef Kollár: *Anglické autička*.

...**hovorte mi** Lena, prosím – Mojmír Groll: *Čern na palette* (Devín, 24/4.07).

Milý Janko, prečo ti nikto **nepovie** inak než Janko? (Gustáv Murín, Mosty č. 9/2007. s. 2.)

Ako vidíme, agresívny privandrovalec **hovoriť niečomu** sa rozplemeňuje na úkor domáceho, štandardného, pritom vôbec nie irečitosťou poznačeného **volať sa**. A hoci *Krátky slovník slovenského jazyka* pri hesle **hovoriť** rozlišuje päť významov, no tento neuvádza, na druhej strane sa rovno z jazykovej poradne dozvieme na okraj nekonečného príbehu krabica verzus škatuľa, že „spisovne sa takémuto... obalu **hovori** škatuľa“ (Slovensko, 3/11.2006).

Pritom **hovoriť** má aj v tejto významovej polohe, prevzatej z češtiny, rozličné odtienky. Keď v reklame na auto počujeme „tomu **sa hovorí** šanca“, nedá sa to preštylizovať na „to **sa volá** šanca“, muselo by sa na to ísť z iného konca. A keď čítame **krása mi nič nehovorí**, je to už celkom **iná káva** (ďalší transplantát, ktorý však nevytláča nič domáce a zaužívané, iba vyplňa prázdne miesto v stále dychtivých priestoroch urbanizácie hovorovej slovenčiny). Najvypuklejšie vystúpi bizarnosť transplantátu, keď sa obidva významy navzájom stretnú, dobre že sa nepobijú. „Môžete mi pokojne **hovoriť** optimista, **hovori** citát z China Daily“ v podaní prehľadu zahraničnej tlače (Slovensko, 9/11.2006).

Ak chcete, **hovorte mi** staromilec, aj tak ma nik nepresvedčí, že **hovoriť niečomu** a **volať sa** sú si rovnocenné. Zvlášťne, že práve tu slovgličtina prehráva s češtinou – aj v angličtine sa ľudia totiž **volajú** Bobby či Mary a ani im na um nezíde, aby si takto **hovorili**. Ibaže v prospech ktorej voľby to vlastne argumentujem, keď proti čechizmu vytiahnem tromf slovgličtiny? Hádám len tej, že Slováci sa volali Slovákmi dávno predtým, ako po svete začala mátať nová lingua franca.

Mimojazykové infiltračné háčiky

Medzi jazykmi, rečami a nárečiami, pokiaľ nežijú v úplnej izolácii, prebieha neprestajný osmotický proces, a pokiaľ sa pohybuje vo vrstve slovnej zásoby, hlbšie, štruktúrne vrstvy jazyka ani veľmi neovplyvní. Naopak, preberané slová jazyk spravidla rýchlo vsaje a prispôsobí ich svojim skladobným či flekčným princípom.

Prvý háčik je v tom, že osmóza neprebíha obojsmerne s rovnakou intenzitou. Jazyky, ktoré sa kodifikujú neskoršie, sajú z okolia vyššie dávky než vyžarujú do okolia, a tak slovenčina saje z češtiny neporovnateľne viac než naopak. Aj národy, ktoré sa prisťahujú do inak profilovaného civilizačného prostredia a začnú sa v ňom reprofilovať, sajú z okolia, prinajmenšom výberovo, vyššie dávky než naopak – stačí si všimnúť vysoký výskyt slovanských koreňov poľnohospodárskej terminológie v maďarčine, ktorá si v novších vývinových fázach tak zakladá na slovotvorbe z domácich zdrojov.

Keď sa Čapkov **robot** presadil ako medzinárodný termín pre čosi dovtedy nepomenované, išlo o jazykové čudo, ktoré si svet povšimol, podobne ako si povšimol kultúrno-politické čudo menom Švejka. Naproti tomu to, že všetky jazyky euroatlantickej civilizácie hromadne infiltrovala gréčtina a latinčina, sa bralo ako samozrejmosť – veď latinčina bola po stáročia linguou frankou ich vzdelanosti, ba u niektorých matkou. No keď sa medzi deťmi tejto linguy franky, francúzštinou a angličtinou, začalo mocenské ťažisko presúvať z francúzštiny na angličtinu, hneď bol vo Francúzsku oheň na streche a pod heslom **parlez-vous français?** sa rozpútal zápas o írečitosť, svojbytnosť, svojstojnosť a iné rázovitosti. Naše **Úklady jazyka alebo slovgličtina** sú napokon tiež vnúčaťom tohto zápasu, ktorý sa síce nedá vyhrať, ale ani vzdať.

Slovenčina bude naďalej sať vysoké osmotické dávky nielen z angličtiny, ale aj z češtiny, s ktorou slovenská kultúrna, vedecká, technická a masmediálna verejnosť ďalej žije v symbióze, kým tá česká sa po rozbití Československa od slovenčiny veľmi rýchlo odpútala, takže jazykovo sa proklamovaná česko-slovenská vzájomnosť zredukovala na jednostrannú záležitosť. Pre Slovákov je to v rámci **tiahnutia** k urbánnemu posilňovaniu hovorovej vrstvy vec každodennej symbiózy, pre Čechov skôr vec ekonomických a kultúrnych vzťahov. Slováci – prinajmenšom tí spätí s umeleckým, ekonomickým a verejným životom, ale zďaleka nie iba oni – si s češtinou naďalej tykajú, a to sa prenáša aj do ich slovenčiny. Opačným smerom masa pustila slovenčinu k vode, pre ňu platí skôr Vaculíkovo **tak at' si jdou**. Alebo viete si titulok *Jak propašovat do rádia slovenštinu* (Týdeník rozhlas, č. 16/2007) predstaviť v opačnom garde v slovenských novinách? Takže mám dôvod si myslieť, že sa čoraz menej budem **volať** Branko, a čoraz častejšie mi budú **hovoriť** Branko.

Kočka – čiže kto sa bojí čechizmov?

Slovčeština ako samostatný odbor nás v našom úkladovom seriáli zrejme už neopustí. Venovali sme sa jej vlani až trikrát (Romboid č. 2, 3 a 5 – na tému **vončiť** psa, **kutil**, **zapeklité** nedorozumenia medzi **pnutím** a **vnútorným napätím** či **sprostoty** s **vulgárnosťou**, ktorej to u nás tak **šlape**, a mnohých ďalších).

Klasickým príkladom takejto infiltrácie je **kočka** ako expresívum pre sexy dievča čiže **babu**. Mačku si so ženskou príťažlivosťou spojili mnohé jazyky. Nájdeme to v angličtine, maďarčine, poľštine – výber je čisto náhodný, z prvej

vody. V chorvátskom obraze novooblomovčiny *Gravitácia* padne v dialógu takýto výrok: „Mačke, to su naše slabe tačke“ (Kočky, to je naša slabina). Keď hovorová slovenčina siahla do susedov po expresívum v čomsi, čo iné jazyky pokojne vyjadria z vlastných zdrojov a čo má slovenčina k dispozícii rovnako ako ony, určite jej tá **kočka** vyjadrovala čosi viac než mačka, na ktorú sa nový význam akosi nedarilo preniesť.

A tak je to so **spústou** iných nevykorenitelných čechizmov, ktoré dnes mnohí prekrývajú pláštikom **bohemizmov** – znie to učenejšie a nerazí purizmom. **Spústa** je viac než množstvo a slovenčina núka na ňu rad ekvivalentov – **hrúza, hŕba, kopa, záľaha**. Lenže všetky majú (alebo nadobúdajú) príchut' ľudovosti, a zrejme preto ich mestská reč obchádza ako šaty vyšlé z módy. Nahrádza ich **kopcom**, lebo je to **in**.

* * *

Lenže aj tie čechizmy sú odstupňované. Zavše ich hovoriaci použije zámerne, fungujú mu teda vlastne ako **intarzie**:

Kornel Földvári na okraj výstavy Jozefa Babuška spomína večnú naháňačku **uprchlého** väzňa a policajta s komentárom: viem, že je to bohemizmus, ale nenachádzam iné slovo; Babušek mu kontruje: mal som peniaze..., a to ostatné bola... **sranda**, aby som použil taký priliehavý výraz.

Básnik Ján Buzássy o stretnutí s A. Ginsbergom referuje, že vtedy vznikol... taký **poprask, jak** sa povie.

Vždy som bola triedny **kecal** – bohemizmus, však? Ale lepšie slovo nenájdete, vraví Eva Maliti-Fraňová na okraj inscenácie *Vizionárov sen*.

Daniela Kapitáňová obhajuje **krabicu** emocionálnou záťažou **starej škatule** (Pravda, 16/3.2007), a my si k tej „dileme“ dodajme, že ako v množstve iných prípadov, stavia sa tu výpožička z nemčiny proti výpožičke z češtiny, takže rozdiel tvorí iba časový faktor a politikum. Marián Gejšberg si z **vadí-nevadí** uplietol refrén, Eva Borušovičová hraný film.

Takéto intarzie sú dieťaťom kultúrneho spolužitia v spoločnom priestore, kde sa ten druhý jazyk pociťuje ako čosi blízke. Funguje to síce iba jednosmerne, ale je to pre prijímajúcu stranu handicap? Podľa mňa skôr výhoda. Prevzaté sa postupne integruje, naberá domácu podobu, a tak sa z českého parku zrazu vykl'uje **párok**, hoci, prísne vzaté, mal by to byť **párik**...

* * *

Žiaľ, nejde vždy o intarzie a integráciu, symbióza plodí plno smetí (**zmetkov**) mechanických prenosov, ktoré predstavujú jej rub.

A tak mestečko **tiahne** k svetským radovánkam, ľudia miestoprísazne **prehlasujú** (a to nie pri hlasovaní), prípadne robia **cavyky**, **čiperne** sa hmýria alebo **češú** jablká, **čo nevidieť** oslávia abrahámoviny, sledujúc **veškeré** dianie okolo seba, ale si **nie sú dvakrát** sympatickí, lebo susedia zatĺkajú do stien **hmoždinky**, hoci noc je **na spadnutie**. Pastieri zas vypiskujú v **bažinách** **tklivé** melódie, spevák posielal do hory **Karkulku**, my **kumštýri** **zahajujeme** výstavy a my kritičky **kľudne** citujeme fragmenty inscenácií v dobrom **prevedení**, ktoré

si **záhodno** pozrieť, a keď niekto **námatkovo** niečo namietne, **odtušíme** mu, aby **netliachal**. Spisovateľ sa vo svojej **hantýrke nedopatrením pídí** po knižkách, ale **zrúdní parchanti** mu pri tom robia **paseku**, jeho umenie však nie je **podbízivé** a už vôbec nie **šmejd**, veď sa tam presúša **pohl'adná** žena, a hoci nevieme, čo drží pod **pokličkou**, lebo ju **oddali** proti jej vôli, jej to **neprijde divné**, veď už ani nevie, či je dračica alebo **puťka**.

Štátny nadvládny odmieta robiť **rasovskú** prácu, no jeho snahu si nadriadení aj tak **považujú**, lebo pomáha **potierat'** ilegálnu imigráciu. Imigrantov, ktorí jednoducho niečo **vyvádžajú**, našinec **preziera**, veď tí **výtečníci** si **rohlík** ani len nedajú do **sáčku**, hoci zas keď z Tahiti príde **sneďá** kráska a **spiklenecky** na nás žmurkne, raz-dva sa všetko **spraví**, aj keď sa nič **nespraví**, na to môžete **vsadiť** krk. Koniec koncov aj tak **je to putna**, hlavne keď **vrchný** riaditeľ **obdrží** správu, že závod **preplnil** plán, **včítane** ekoparametrov EÚ, **vymačkal** kapacity **na výbornú** a osadil dostatok **čidiel**, lebo inak tá **šedá** splýva, a cena **zámkov** tiež nie je najnižšia, lebo sú **vymakané** na špičkovú úroveň. A keď zaškúlime na šport, zbadáme, ako Kapusta **vyzrel** (vyzrál) na rodákov, takže **mal navrch** a keď navyše ešte **predal** štafetu (ktorá ani nebola jeho), mohol si z neoprávneného zisku ísť **dať do trumpety**.

Otec bezočivú pubertiačku zavrátí: „Nebud' **sprostá!**“ (čím nemyslí hlúpa), Mexičanka spisovateľa **sprosto** využije, ten si však len **zdĺhavo** povzdychne a dá si **striek**, lebo po **stezkách**, kde by si na tvorbu niečo **nastrádal**, sa mu chodiť ťaží, veď život je celý **šejdrom**, **knihovne** stagnujú, s náboženstvom je **utrúm** a **upaľovať** za chimérou sa neoddá, lebo **súkolie** života nás zomelie tak či tak.

* * *

Tento kolážový mix nie je pozbieraný na ulici, po krčmách, električkách či tržniciach. Sú to všetko **ready-mades** z úst spisovateľov, výtvarníkov, hudobníkov, kritikov, novinárov, technikov, ekonómov... Otázka je, čo z toho vyvodit'.

Azda že pôvodcovia týchto čúd nevedia po slovensky? Ak to totiž pripustíme a extrapolujeme do budúcnosti, povedie nás to k záveru, že pod narastajúcim tlakom médií, ktorý zasahuje každého, aj tie ferenčíkovské staré matere, čoskoro nebude Slováka, ktorý by ešte po slovensky vedel. Napokon, Jozef Puškáš takúto apokalypsu prorokuje (*Zánik slovenčiny na dosah* – Pravda, 27/1.2007). To však už pripomína trpký bonmot Berta Brechta, že ak vláda nie je spokojná so svojím ľuďom, musí si zvolit' iný ľud.

Takže sa vnucuje pragmatickejší záver. Čeština v tejto urbanizačnej fáze slovenčine imponuje bohatstvom hovorovej frazeológie a expresivitou obecnej reči, kým v pokladoch ľudových vrstiev slovenčiny jej novodobí nositelia akoby ňuchali slamu za sárou. Razia im starinou. A tak sa voľné (zavše len domnele voľné) plochy hovorovosti dopĺňajú predovšetkým z cudzích zdrojov, lebo doma v tej vrstve jednak naozaj všeličo chýba, ale aj keď nechýba, ostáva ležať úhorom, keďže nie je **in**.

Skúsenosť ukazuje, že sa na tom zrejme nedá veľa zmeniť, prax si presadí svoje, a tak je namieste otázka, či alergické reakcie netlmiť. Skôr asi stojí za to infiltráty lepšie diferencovať a skúmať, čo urbanizačný proces v jazyku obohacuje a čo ho bastardizuje.

I tak však oveľa zhubnejšie než premeny v slovnej zásobe, prichádzajúce zväčša z češtiny a angličtiny, ktoré sa pomerne ľahko dajú stráviť, pôsobia deformácie štruktúrnych vrstiev jazyka, ktoré menia spôsob vyjadrovania a tým vlastne aj myslenia. No tento typ deformácií prichádza z češtiny zriedka, keďže skladobné štruktúry sú si príbuzné.

6/2007

Pokračujme v pokračovaní

Tému slovnického **pokračovania** sme si raz už nastolili (č. 9/2005). Lenže pokračovanie tak masovo pokračuje, a to aj u majstrov prekladu, že sa k nemu azda hodno širšie vrátiť. Nie vždy totiž tá väzba tak kole očí, ako keď počujeme o cenách **pokračujúcich v pozvoľnom klesaní**, prípadne máme **pokračovať v usmievaní** (čo som si sám účelovo vymyslel). Keď vypichneme, že rodinní príslušníci zmiznutých jachtárov **pokračovali v hľadaní** na vlastnú päsť (Slovensko, prehľad zahraničnej tlače, 7/5.2007), je na mieste námietka – no a čo? Ved' **pokračovať** je normálne slovenské sloveso a je tu použité náležite. Podľa mňa by síce bolo bližšie duchu slovenčiny, keby zmiznutých jachtárov radšej **hľadali ďalej**, ale to neznamená, že by pôvodný variant bol slovenčine cudzí.

Zjavne teda rozhoduje kontext, ktorý pomáha rozlíšiť, kde ide o integrálne slovenské spojenie a kde o slovnickizmus. **Pokračovať v štúdiu** nie je celkom to isté ako **študovať ďalej**, a keď redakcie denníkov odstrihnú napínavý krvák v rozhodujúcej chvíli svojím **Pokračovanie nabudúce**, sotva sa to dá niečím nahradiť, a prečo by aj? Slovom, v bežných kontextoch je to zložitejšie a zavše „na hrane“.

Keď spravodajca hlási, že predseda vlády Fico **pokračuje v návšteve Izraela**, imputovali by sme správe iný význam, keby sme ju silou-mocou preštylizovali na **navštevuje ďalej**. Keď však cena ropy **pokračuje v raste** (Slovensko, správy, 8/3.2007), jasne sa to vyfarbí ako mäkkší variant cien **pokračujúcich v pozvoľnom klesaní**, a keď vo Fínsku víťazná strana **pokračuje vo vládnutí** (tamtiež, 19/3. 2007), namiesto aby **vládla ďalej**, tak isto vystrkuje rožky bezmyšlienkovitý kalk.

Keď taký kalk preskočí do krásnej literatúry – „Dvaja chlapi **statočne pokračovali v pití**“ (William Trevor: *Správy z Írska*, poviedka *Terezin sobáš*, preklad Pavel Vilikovský) – už sa priam natíska, že v pití nepokračovali, ale jednoducho **pili ďalej**. Ba dokonca možno ani nepili, iba **popíjali**. (Tento zmäkčený variant však uvádzam iba na chválu slovenčiny – priviala ho

potmehúdská otázka, ako by angličtina asi rozlíšila **pili** od **popíjali**). V tomto prípade totiž určite nepopíjali, **statočne popíjať** je asi to isté ako teplý ľad.

Naproti tomu keď Mária Ferenčuhová v hyperrealistickej detskej verzii existencializmu, *Metafyzike trubíc* Amélie Nothombovej, vkladá rozprávačke do úst „a boh... pokračoval v meditácii“, je to zjavne v súlade s autorskou intenciou.

Pokračovanie má teda svoje nespochybniteľné miesto – kde ho má. Keď sa však započúvate (začítate) do spravodajstva či publicistiky a skúsíte registrovať každé **pokračovanie**, zistíte, že patrí medzi najfrekventovanejšie výrazy novinárskej novoreči, a práve toto nadužívanie zrkadlí slovgleičtinovú závislosť. Pričom sa používanie „na hrane“ nie vždy dá presne odlišiť.

Na hrane je aj riešenie Pavla Vilikovského, keď v už spomenutých *Správach z Írska* (poviedka *Svadobná cesta*) vkladá submisívnemu manželovi do úst obligátne anglické **to je v poriadku** v situácii, keď sa novomanželka vráti do hotelovej izby pod parou a začne zvracať. Nevyčíta jej, naopak, upokojuje ju, nechce, aby sa pred ním cítila trápne. Po slovensky by ju asi skôr upokojoval **to nič! nič si z toho nerob**, kým **to je v poriadku** sa mi vidí zabehané skôr v situáciách, keď dávame prepitné, naznačujeme, že drobné si nechajte a pod.

To všetko sú však veci na úvahu, pochyby, skôr vnútorné otázky než tvrdenia.

* * *

Inak je to so závislosťami hrubého kalibru, povedzme keď sa moderátor lúči s poslucháčmi **majte krásny deň** (ktoré citlivému uchu hneď nadštrkne hovorové **maj sa, majte sa**), namiesto zaužívaných zdvorilostných zvrátov z domáceho súdka. A to nie iba na súkromných staniciach, ktoré si slovgleičtinou dodávajú akože punc svetovosti, ale na Rádiu Devín, ktoré by malo byť strážcom kultúry – aj tej jazykovej. Moderná mladá krv však má k slovgleičtine aj tam vrúcnejší vzťah, a tak sa napr. Zuzana Belková v predvianočnom čase s poslucháčmi pokojne rozlúči želaním **Majte krásne Vianoce** (Devín, 22/12. 2006). Vôbec v tom nie je sama.

Inokedy nás slovgleičtina zasa na chvíľu odkloní do štylisticky odlišných vôd, než kde sa plaví originál. „Zapnem počítač a počkám na správu. **Tak som aj urobila.**“ (Douglas Copland: *Eleanor Rigby*, preložila Alexandra Ruppeldtová.) Preklad je plastický a adekvátny, dobre sa číta aj počúva, a **urobiť tak** sa v slovenčine už natoľko zakorenilo, až sa pomaly budeme čudovať, keď ho niekto v takom kontexte nepoužije. Navyše v našom prípade sa hutné **so I did** vzťahuje na obe slovesá, takže by sa muselo rozpísať. (**Zapla som a počkala.**) Na slovgleičtinové riešenie sú teda rukolapné dôvody.

Lenže tá formulácia zároveň evokuje zaužívaný zvrät ľudovej rozprávky, kde sa to mostíkmi **ako povedal, tak aj urobil** hemží. Takúto dikciu vie majstrovsky revitalizovať a transponovať do súčasnosti Milan Rúfus, no *Eleanor Rigby* je z inej galaxie.

* * *

Zaujímavý posun vzniká doslovným prekladom **art** ako **umenie** v kontextoch, ktoré tomu zjavne protirečia. „Zola sa stal kritikom **umenia**“, hovorí sa vo fundovanom staršom literárnom pásme, ktoré interpretačne dráždi množstvom výslovnostných skomolenín (Devín, 29/7.2006). Lenže Zola sa ako literát kritike umenia (literárneho) venoval už dávno, neskoršie sa však vrhol do arény aj na poli **výtvarného umenia**, a práve o túto špecifikáciu autorovi ide, kým angličtina, ale aj francúzština si na to vystačia so spoločnou strechou univerzálneho **art**.

Ako veľmi tu treba špecifikovať, ukazuje citát z Updikovho položivotopisného románu *Hľadaj svoju tvár* v preklade Pavla Vilikovského. Predlohou protagonistu bol významný americký maliar J. Pollock, ktorého „kritické roky na strednej škole zastihli v Los Angeles, a tak isto aj prví učelia **umenia**, ktorí boli aspoň trochu inšpiratívni.“ Lenže **učelia umenia** nejestvujú ani v USA, ani u nás, a z kontextu vyplýva, že ide o **výtvarnú výchovu**.

Tu sa myšlienkové pochody dajú aspoň pohodlne sledovať. Čo však vyrozumiete z tvrdenia strážcu majáka, že v kritickej situácii zrazu **ochorel**? (Timothée de Fombelle: *Maják*, Rádio Slovensko, 29/6. 2006, prekladateľ nemenovaný, ako je to v Slovenskom rozhlase dosť bežný **dobrozvyk**). Rozprávač to svoje **ochorel** opakuje trikrát za sebou, no až keď z neho vylezie kľúčové **keď som sa prebral**, zapne nám, že neochorel (čo je proces), ale **omdlel** či **stratil vedomie** (čo je vec okamihu). Rozlúštite však ten hlavolam bez znalosti francúzštiny!

Rovnako ťažko poslucháč rozlúšti, keď ho preklad prenesie z tvrdej ekonomiky do chémie ako vedy. Znalkyňa juhoamerického kontinentu Miroslava Hospodárová svojho času z bolívijskej tlače informovala, že prezident Morales... chce stransparentniť rozdeľovanie štátnych zdrojov z ropy a zemného plynu kontrolovaním peňazí získaných z **uhl'ovodíkov**, a následne dokonca spomína Zákon o **uhl'ovodíkoch** (Prehľad zahraničnej tlače, 21/11.2006). Poslucháč len neveriacky krúti hlavou – čo je na uhl'ovodíkoch politicky také brizantné, aby sa rovno na ne šil zákon? O pár mesiacov sa v tej istej relácii (28/3. 2007) dozvie zasa v súvislosti s Falklandami, že úvahy o **uhl'ovodíkoch**... ostali nepovšimnuté. Tak si človek nakoniec vydedukuje, že tá čudsná španielska chemikália nebude nič iné než **fosilne palivá**, teda čosi, čo naozaj hýbe svetom. Malo by aj mozgami.

Slovenčina je jazyk vtipný

Novotvarom **slovgličtina** a starotvarom **úklady jazyka** som si od prvopočiatku zviazal ruky. Vlastne som tým zo seba urobil závisláka pripútaného k výplodom, bez ktorých by rubrika nebola vznikla, a keby aj, nemala by z čoho žiť. Objektívne jej to nehrozí, ale subjektívne... Musím tú slovenčinu fakt stále k niečomu vzťahovať, namiesto aby som sa v nej len tak kochal?

A tak sa skúsme na chvíľu odviazať... Prečo môže byť novotvar, ale **starotvar** nie? Prečo máme závislakov až-až, ale **nezávisláka** nikde? Keby ste si skúsili zostaviť tabuľku **antoným bez antoným**, sotva uveríte, na koľko čarovných absurdít nadľabíte. Keď vám po chrbte môžu behať zimomriavky, ale **teplomriavky** nie, dá sa to pochopiť – fyziologická danosť. Prečo nám však meteorológovia či fyzici vnucujú **nízke teploty**, keď mínus 40 či nebodaj absolútna nula ozaj nie je **teplota**, lež **zimota** ako remeň? A ak sa nad tým nik ani len nepozastaví, je to najlepší dôkaz, ako sa bezmyšlienkovito dáme vliecť zvykom. Dokonca keď je zle, vezmeme **nohy na plecía**, akoby sa s nohami na pleciach bohvieako utekalo.

Tak som si lebedil vo svojich kuriozitkách, až kým som nevrazil nosom do objavenej Ameriky. Už názov je totiž plagiát. František Jílek mi zbierkou *Vtipná čeština* (2. vyd. Praha, 1967) **vypálil rybník**. Ozaj, ako sa vypaľuje rybník? Vypúšťať sa ho dá, rybám také záškodníctvo ani trochu nevonía, iste by dali prednosť **predškodníctvu** – ale vypáliť? Ako, ako nie, vypálil, a to už roku 1956:

Věřil jsem, že čeština je jazyk jarý a do světa... Přišel den, kdy jsem šeredně prozřel... Je to jazyk škarohlídský, zatvrzele mrzoutský, zapeklitě pesimistický... Mluvíme o nekalé věci, člověku. Řekneme, že nějaká věc není kalá... Slovo kalý žije v češtině jen svým záparem. Řekli jste už o někom, že mluví samé smysly? Známe výrazy cudný a necudný, ale známe jen necudu, žádného cudy dalekoširoko nevidět. Jazykový cit velí českému klukovi, aby byl neposedou. Žádného posedy není... Žije nelida, ale nežije žádný lida... Není motora, jen samý nemotora škobrtá tím českým jazykovým světem... Žádný Kecal vám žádného týkavku nedohodí, vždyť i ten Kecal může být jen nejapný, nikoliv japný. Je nedovtipa, ale ne dovtipa, je nekňuba, nikdy však pořádný kňuba...

* * *

Ameriku som teda neobjavil, ale pokračovať v dolovaní zato môžem, nie som predsa **mehlo**. Možno ani nedochôdca, hoci také vysvedčenia človeku vždy vystavujú iní, takže ktovie. Ak však nie som nedochôdca, som preto už **dochôdca**? Dôchodca, to áno, ale keďže ako taký nemám ani na neglizé, chodíme si aj so ženou v **horáznom gližé**, čo je iste bohapustá **rest'** a **švár**, nad ktorými sa všelikto nevraživo pohorší, lebo polepšiť sa nad nimi nedá, a to ani **vraživo**, a **bohapplnými** sa aj tak nestanú. Keď polícia vypátra nezvestné dieťa, ani zďaleka ho tým ešte nezmení na **zvestné**, lebo fakty sú neúprosné – s **úprosnými** sa **milobohu** ešte nik nestretol. Akokoľvek **vrlo** sa tým neúprosným totiž budete zaliečať, neobmäkčíte ich, a **obtvrdzovať** ich zas nemá cenu, k **násytnosti** ich nedotlačíte.

Negativizmus sa samozrejme neobmedzuje na úklady jednej predpony, ktorá ho vynechaním ani zďaleka nezmení na **gativizmus**. Také **bez-** sa tiež nedá zahanbiť. Zarytého bezdomovca nezmeníte na **domovca**, aj keď mu pridelite byt, lebo si ťažko zvykne na **brehú** slobodu a **hlavú** zodpovednosť. Už za mala býval záškolák, prípadne poškolák, nikdy však predškolák, a keď ho sem-tam

predsa len dostali do školy, ulieval sa ešte aj z telocviku, o **duhocviku** ani nehovoriac. Teraz bezducho sedí na lavičke a bezzubými ústami žmúľa, čo mu príde pod **nezub**, kým **zubí** zákonodarcovia sa **ducho** a bezuzdne ženú za svojimi projektmi zákonov v snahe vytvarovať ich tak, aby boli voči bezbrannému a **uzdnému** plebsu **zubé**, ale voči nim samým, teda **branným**, bezzubé. Uf!

* * *

Na záver malá gender-prehliadka

Prečo je básnik básnik, ale básnička len krátka báseň?

Prečo sa chlapi pred katom trasú, ale pred Katkou nie, alebo sa dokonca trasú na ňu? (To tretie ani nepoviem, som stará škola.)

Prečo slepec potrebuje bielu paličku, kým slepica zrno?

Prečo Macbeth znie hrozivo, kým Makbetka nežne a prítulne, hoci práve ona z neho urobila Macbetha?

Prečo nás v lietadle obsluhujú iba letušky, kým po letuoch či letákoch ani chýru?

Prečo nás koč vezie a zavše aj zavezie, kým kočka nás okúzli a potom prípadne prevezie?

Doba však prináša aj posuny. Generála sme boli zvyknutí stretať v armáde, generálku v divadle. Feminizácia armády zatiaľ síce nehrozí, ale sem-tam si generálka už predsa len oblečie uniformu.

Prečo sa na nás v nemocnici usmievajú (alebo aj mračia) sestričky, ale bratov nikde? Napokon, s bratmi je oštara už od čias, keď o gender-problematike ešte nik nechyroval. Stačí si spomenúť na Schillerov machizmus **všetci ľudia budú bratia**, ktorý hneď vnucuje otázku, čo budú ženy...

* * *

Slová prichádzajú aj odchádzajú. Vlastne jedny odchádzajú, iné prichádzajú alebo sa dokonca votrú, odohráva sa to však v tom istom priestore. So živými je to inak – odchádzajú odkiaľsi, kde sa im nepáči, prichádzajú však inam, kde o nich zväčša nestoja, ako svedčí biľag **prišelec**.

Ešte inak je to so súčiastkami alebo orgánmi – prevodovka či pečeň vám iba **odíde**, rovnako ako zdravie alebo zosnulí, ale nikam nepríde. Pri prevodovkách, pečeni či zdraví je to šantivý novotvar, resp. novovýznam. Pri zosnulých nebohých je to starotvar tradovaný od nepamäti. **Od pamäti** sa zrejme nič netraduje a keď nebohí odídu, ešte vždy si ich môžeme privolať ako **bohých**.

Keď teraz od novootvorenej témy odídem, budem vajatať vo sfére novotvaru, starotvaru a či v medzipriestore?

Toto si zapíšme za uši

V rozhlasovom politretro Jozefa Repku *Pohl'ad do zrkadla* (Slovensko, 27/12. 2006), patriacom do obľúbenej priehradky „vyrovnávanie sa s minulosťou“, si policajný komisár roky po Novembri žehlí profil v očiach niekdajšieho disidenta. Jeho horlivý podriadený disidenta totiž za **totáča** vyšetroval horiacou cigaretou, ale on, komisár, poručíka vraj za to zvozil: „Čo som mu povedal, **to si za uši nezapísal**“. Naozaj nezapísal, lebo s mučením neprestal, komisár však zjavne mal na mysli iné – **to si nedal za rámček**.

Takéto významové posuny ustálených spojení alebo zvrátov sa vyskytujú bežne, podobne ako kríženie väzieb. V erudovanom pásme Zuzany Belkovej o nórskom autorovi Loe Erlendovi a jeho knihe *Doppler* (Devín, 28/3. 2007) prekladateľ Jozef Zelizňák protagonistovi vkladá do úst, že so šikovnosťou **vstával aj zaspával**. Zrejme aj nóřine je vlastná obdoba slovenského zvratu, podľa ktorého ľudia posadnutí koničkom s ním **vstávajú a líhajú**. Keďže ide o zvrat, patrí sa ho zachovať, lebo v čitateľovi evokuje prúd asociácií, ktoré bez toho nevzniknú. To by ho však prekladateľ musel poznať.

Obzvlášť hojne sa väzby krížia v publicistike, pričom je zvláštne, že posuny sa nerozkladajú rovnomerne a nebývajú obojsmerné. **Niečomu zamedziť** namiesto **zabrániť** lieta éterom či tlačou dennodenne. Jeho protinožec, **niečo zabrániť**, sa však asi nevyskytuje, a keď niekto povie: **tomu nechápem**, zväčša pochopíme, že sa hrá s jazykom a myslí to ako vtip.

Zavše hovoriaci posunie význam šťavnatého slova, ktorým chce svoj výrok osviežiť, do protismeru, a ono sa to dokonca ujme. Či sa toho roku ešte **nabažíme** snehu? pýtal sa spravodajca Slovenského rozhlasu 7/1.2007, teda v čase, keď sneh nie a nie napadnúť. **Nabažiť sa** znamená **mať dost**, prípadne až **po krk**, čo v tomto prípade naozaj nehrozilo. Spravodajca mal na mysli opak – či sa ho **dočkáme**, či si ho **užijeme**... Podľa hol však čaru neošúchaného slova, ktorého zmysel mu nebol jasný.

Čoskoro som sa však s takýmto prevráteným **nabažíme** mal stretnúť aj u uznávaného jazykového povrazolezca Milana Markoviča, keď predstavoval ďalšieho zo *svojich spolubývajúcich*. Jeho cyklická relácia je vynikajúci popularizačno-zábavný literárny počin, ťažko však prijať, že sa v pásme venovanom Efraimovi Kishonovi (Slovensko, 27/4.2007) **nabažíme humoru až-až**. Kishonovho humoru sa len tak **nenabažíme**, skôr si ho **užijeme**. Nevravím, že si v ňom budeme **vol'kať**, ba dokonca **lebediť**, ale nabažiť sa ho nenabažíme, skôr po ňom zabažíme, lenže aj to je možno novotvar, ibaže v duchu veci.

* * *

Zvláštny úkaz predstavujú slová-chameleóny. Ťažko sa vyznať, či vás chvália alebo hania, keď vás označia za **rozšafného**. Podľa *Krátkeho slovníka*... ste na

jednej strane **márnivý, rozhadzovačný**, na druhej **prezieravý, rozvážny, opatrný**.

To je zrejme vec vývinovej fázy, zmysel sa časom môže posúvať a naberať iný význam. Iné je, keď nekvalifikovaná infiltrácia postrčí poctivé a jednoznačné slovo inam. **Sprostý** býval odjakživa **hlúpy na druhú** (len čo za vtáka by bol **splostý na druhú**). Dnes sa u nás však čoraz väčšmi rozťahuje české **splostý** v zmysle **vulgárny, chrapúnsky** (viac Romboid č. 3/2006), takže keď na vás vybaľnú: „**Nebud’ splostý**,“ raz neviete, či vás vyzývajú, aby ste sa neokúňali a chňapli, alebo vás napomínajú, aby ste prestali grobianiť. Toto už nie je vec vývinovej fázy, ale jazykovej nekultúry, ktorá má však takú dynamiku, že môže ovládnuť pole. Budú potom obidva významy nakoniec mierovo spolunažívať, súbežne a celkom **rozšafne**? Ved’ homoným je v každom jazyku plno a nerobia tým šarapatu. Ibaže homonymá nemávajú významy, kde by sa stretali na tom istom poli, a pritom znamenali aj vlastný opak.

Keď sa dočítame, že „víťazom bol britský um a... britská **vojnová inteligencia**“ (*Atentát, ktorý sa nekonal*, Bojovník č. 9/2007, s. 7), to samozrejme nie je opak, tobôž slovo-chameleón, ale prešľap, nad ktorým sme s inteligenciou v koncoch, kým nám anglický **background** nenadštrkne, že **intelligence** nie je iba inteligencia, ale aj **spravodajská tajná služba, výzvedná služba**, prípadne ruštinou inšpirovaná **rozviedka**.

Ruština nás sem-tam ovalí aj z fantaskných poviedok Jurija Bujdu, vydaných pod názvom *Pruská nevesta*. Preklad prenáša groteskné prvky fantastiky a magična v kresbe stretu dvoch kultúr okolo Königsbergu-Kaliningradu plastickejšie, s dynamikou vlastnou originálu, takže ponúka strhujúce, bohužiaľ nie nepoškvrnené čítanie. Populárna ruská odrhovačka *Na mandžuských sopkách* asociove našincovi vulkanické vrenie podzemnej magmy, kým pre Rusa sú tie **sopky** celkom nevinné **vřšky**. A keď siláčka nesie na pleciah **trojpudovú** sviňu, sotvakto uhádne, aké pudy tou sviňou vlastne lomcujú. Historický **pud** ako váhová jednotka totiž už aj v ruštine doslúžil, charakterizuje iba čosi nešpecifikovane ťažké (viac v č. 4/2006), a prenášať ho v tejto podobe do slovenčiny predstavuje päšť na oko, aká v takom živom preklade nemá čo hľadať. Jozef Marušiak si však na dobrušovanie svojich prekladov nepotrpí (viac v tom istom č. 4/2006).

Urbanizácia preferuje hovorovú skratkovitosť

Urbanizačným tendenciám sa dnes nijaký jazyk nevyhne. A prečo sa im vlastne vyhýbať, keď iba zrkadlia spoločenský vývin?

A tak hovorovou rečou kmitajú už dávno vkorenené alebo čerstvo prevzaté **kraťasy** (licentia nonpoetica) typu **dovi, dopo, bezva**, zdomácnené pozdravy ako **baj-baj, čau** či jeho už čisto slovenské odnože **čauko, čaute**, a okolo nich sa mrvia neodbytní azyklanti či už asimilační kandidáti **dík** či dokonca **dik**. Bratislava sa scvrkla na **Blavu** a kto by sa už unúval so štvorslabičným

sakramentský, keď si môže uľaviť stručným **sakra** či **safra**, aj keď práve toto si sem-tam niekto okorení exotickejším **saprmnt**, **safrment**, kde mu šťavnatosť za tú slabiku navyše stojí.

Pri tejto komunikačnej tendencii mi pripadá ako donkichotstvo pretláčať namiesto stručných, ale zažratých výpožičiek nielenže umelé, ale navyše rozsiahlejšie náhrady. Nedávno (*Slovenčina, na slovíčko!*, 2/2. 2007) sa poslucháčom namiesto nesporne cudzieho **botníka** (ktovie, do akej miery udomácneného) odporúčala umelina **topánovník**, prípadne rozpis v podobe **skrinka na topánky**, aj so zdôvodnením: „To je jednoznačné a všetci tomu rozumejú.“ Rozumieť rozumejú – vzhľadom na univerbizáciu však nebudú používať. Ani tí, čo dajú na jazykové poradne.

Uvedomujú si to aj jazykovedci. Tak celkom nedávno (8/6.2007) odznelo v rozhlasovom okienku rezignované konštatovanie: „Niekedy človek nemôže bojovať proti tomu, čo už je zakorenené.“

Napriek tomu sme svedkami opätovných pokusov bojovať práve v tomto smere. Tak namiesto zakoreneného českého **nerezu** sa odporúča nezakorenené románske **anticorro**. Oboje je prevzaté, to české sa bezkonkurenčne ujalo, takže prečo vlastne? Možno preto, že **anticorro** je citovo neutrálne a nevyvoláva asociácie, kým **nerez** ich evokuje celé hniezda. Možno však, okrem dávnych puristických strachov, dieťať a nepriznaných komplexov, stojí za averziou voči výpožičkám z češtiny práve to asociatívne pozadie.

A to ešte za rohom striehne tendencia ku kompresii. Dve slabiky proti štyrom...

Ukážkou snáh stavať hrádze proti tejto tendencii sa sem-tam blysne aj mesačník novinárov, ktorý sa v jazykovej rubrike snaží kultivovať výrazivo tých, čo nám sprostredkúvajú dianie doma i vo svete. „Nezriedka sa objavuje aj výraz **jedálničiek**, ktorý sme zrejme bezmyšlienkovito prevzali z češtiny namiesto slovenského... **jedálny lístok**“, polemizuje Ľubo Trefný (Fórum č. 6/2007, s. 7). Len ktovie, či naozaj bezmyšlienkovito, lebo skôr ide o ďalší univerbizačný novotvar z množstva plodov (a výplodov) symbiózy s češtinou, ktorý zapustí korene, alebo aj nie. Napokon, v rámci internacionalizácie prichádza do úvahy i dávno vžitý, ibaže už miznúce **menu**, ktoré by si však prostredníctvom počítačovej terminológie mohlo niekdajšie postavenie znovu vy dobyť.

Jemnejšia hrana úkladov vystúpi z poznámky jazykovedkyne Silvie Duchkovej **Na predajni, na vláde?** (tamtiež), kde autorka síce právom poukazuje na príznakovosť až slangovosť týchto spojení a ponúka náležité tvary, lenže nechala bokom inú veľkú skupinu takýchto spojení, kde sú dávno vžitá a správne. Chodíme predsa **na gymnázium** či **na univerzitu** (slangovo **na výšku**), cestujeme **na Oravu** atď., a zoči-voči týmto spojeniam argumentácia, že „predložka **v (vo)** vyjadruje miesto, vnútri ktorého sa niečo deje,... a predložka **na**... predovšetkým...umiestnenie na povrchu alebo prostredie“, úkaz nevyčerpá. Príkladom **žiť na vidieku** sa poznámka tejto skupiny síce dotkla, no nepokryla ju. Je **gymnázium** prostredie či inštitúcia? Ako budova iste prostredie, no kto chodí **na gymnázium**, navštevuje inštitúciu. Lenže aj **vláda** je

inštitúcia. A predsa **chodiť na gymnázium** je spisovné, kým **presadiť na vláde** vraj patrí k profesionálnym slangovým floskulám. Vysvetliť ten protiklad je nad moje sily. Možno je to dokonca iba vec konvencie, a v tom prípade môže nechutná floskula po čase zmeniť charakter a legalizovať si pobyt. Tak či tak, keď sa proti nej brojí, patrilo by sa brať do úvahy všetky aspekty, filiácie a súvislosti.

* * *

V mene univerbizácie sme teda nosievali **pršiplášť** čiže **šuštiak** alias **baloniak** (mnohí dokonca **baloňák**, a Rusi dokonca **makintoš**, nestarajúc sa o jeho cudzorodosť). „Kultúrne vyžitie“ alebo protilieky na samotu v dave či v električke prinášal **tranzistorák**, novšie nahradený **walkmanom** (ktovie, prečo ženy v rámci rodovej rovnosti nenosia **walkwoman**?). Školáci dodnes chytajú tradičnú **gul'u** z **matiky**, **zemáku** alebo **dejáku**, no stále sa rodia aj novotvary (**stretko**, **vysvečko**, **prekvapko**), ktoré sa vôbec neobmedzujú na školské prostredie, lebo dospeláci sa ochotne pridávajú, aby sa prikmotрили k vedúcej sile spoločnosti a nepáchli naftalínom.

Dievčatá nenosia minisukňu, ale **mini**, motoristi chodia na **estekáčku** vymeniť si **ešpézetku** a celý národ nesvorne **čumí** do **debny** alebo pozerá **telku**, z ktorej všelikoho ide trafiť šľak, iný zas dostane **depku**. Neobmedzuje sa to na sféru hovorového jazyka, ako dokazujú oficiálne názvy podnikov či inštitúcií – **Slovakofarma**, **Slovakodata**, **Slovanet**, **Slovart**, **Doprastav**, **Metrostav**... Pridlhý oficiálny názov sa v komunikácii zásadne scvrkne na skratku – pozri **VŠMU**. Vlastne stačí, aby bol dvojslovný, a už je z Literárneho fondu **Litfond**. A **Mestská hromadná doprava** sa na cestovných poriadkoch už sama prezentuje ako **MHD**.

Vôbec tu teda nejde o úkaz splodený reálsocom s jeho **Zelovocmi** a **Tuzexmi**, lež celosvetový trend ku komunikačnému tesnopisu, sprevádzaný rozširovaním pásma hovorovosti. Pokusy ponúkať namiesto príznakových výrazov či zvrátov ekvivalenty bezpríznakové, viacslovné alebo dokonca významový výklad, majú zoči-voči tomuto trendu nulovú šancu na úspech. A predsa sa to opakovane deje. Odporúčať namiesto českého **vyhadzovu** slovenské **vyhodenie** znamená ignorovať komunikačnú vrstvu, a teda aj ignorovať, že **vyhadzov** plnohodnotné slovenské ekvivalenty má – **dať (dostať) kopačky**, **padáka** (viac č. 5/2006).

Pritom nikdy nevedno, ako dlho sa novotvary a slangové výrazy udržia. Delia sa totiž na trvalky, sezónny tovar a podenky. **Zemák**, **matika** či následná **gul'a**, ktorá hriešnikovi **vytmaví**, kto je v triede pánom, si už dokázali svoju časuvzdornosť. **Telka**, **mini** či **maxi**, na rozdiel od **minimaxov**, sú vážni kandidáti, podobne ako **nebud' labuť**. Aj **čau**, **čauko**, **čaute**, **dovi**, **dopo**. **Tranzistorák**, **šuštiak**, **baloniak** sa prežili a odišli na odpočinok – je po sezóne. **Stretko**, **prekvapko**, **super**, **opaľovať**, to sa ešte ukáže. A **betálne** sa už osvedčilo ako podenka.

* * *

Skratkovitosť je teda heslom dňa už desaťročia ako podstatná zložka deformalizačných, demokratizačných tendencií. Nie je to ani tak dávno, čo spoločenskému styku vládli tituly, obradnosti a floskuly typu **pán veľkomožný, vaše vysokoblahorodie, ponížene prosím** – môžeme sa v nich pokochať u klasikov z čias, keď sa ešte nepodávali **žiadosti**, ale **prosbopisy**. Inteligentnejší potentát pri tom zavše už sedel na ihlách, kedy sa hovoriaci konečne **vyondie** a prejde k veci, no musel hru absolvovať, pretože tak kázal mrav. Napokon, čas vtedy ešte nebol peniaze. I tak to však potentátom sem-tam zdvihlo žľč, ako v Čechovovej humoreske *Úradníčkova smrť*, kde sa protagonista šéfovi tak dlho neprestane ospravedlňovať, že mu kýchol na hlavu nechtiac, kým sa šéf naňho neosopí, a také čosi úradníček neprežije.

V diplomacii a cirkviach obradnosť prežíva v podobe vašich či našich **výsostí, excelencií** a kadejakých **eminencií**, no od čias, keď bola súčasťou každodenného života, delí jazyky dlhý demokratizačný proces. **Pán Bush, pán Gašparovič, pán prezident** sa rozmáhajú, kým **pán kráľ** sa vyskytuje iba v rozprávkach a **slečna princezná** ani tam. Ten trend však skrýva aj kamufláž. Budí ilúziu, že pán prezident a pán Mrkvička sú si rovní, hoci rovní sú si akurát tak pri hlasovacej urne, no inak nielen **Jej výsosť** (s veľkým J, ponížene prosím), ale aj **pán prezident** sú si rovnější. Nijaký demokratizačný ani revolučný proces na tom nič nezmení.

Skeptickí a životom poučení Štrbčania svoju mladícku revolučnú horlivosť kedysi po vojne sprážili stručným a konečným: „Pány byly, pány budú.“ Ibaže mne ešte dosť dlho trvalo, kým som túto dejinnú konštantu strávil a ešte dlhšie, kým som sa s ňou zmieril. Aspoň že sú tu červené koberce, operetné panáčkovanie stráži a neoperetní **bodyguardi**, aby tú ilúziu búrali, pokiaľ by v dôverčivých zelenáčskych myšliach pretrvávala. Ale to dnes už asi nehrozí.

8/2007

Prekladové konzervy

Zavše sa doslovistické preklady jednoducho zaužívajú, zo zotrvačnosti potom už žijú ďalej a v tejto podobe vstúpia do jazyka či kultúry ako jeho súčasť. Staršie preklady sa nimi hemžili, obdobie reálsocu ich v znamení masového preberania sovietskych reálií prenášalo v podobe mechanických prenosov či rovno kalkov najmä z ruštiny. Nové časy prinášajú samozrejme nové doslovizmy, to však už predovšetkým z angličtiny, ale aj iných jazykov.

Zo starších čias bije do očí exemplárny príklad Dostojevského *Ponížených a urazených*, ktorý frapantne eliminuje sociálny rozmer autorského zámeru. **Ponížený** je podľa slovníka **zveličene pokorný, prepiato úctivý**, a **ponížene prosím** vyjadrovalo lokajstvo vo vzťahu pán a poddaný, ktoré nájdeme v staršej slovenskej literatúre hojne zastúpené. **Ponížiť**, **ponižovať** však slovník už charakterizuje inak – **potupiť, pokoriť, pohaniť**. Ruské **unižonnyj** vyjadruje

tento sociálny rozmer, hoci nevylučuje ani ten prvý. Druhá časť názvu však nedovolí pochybovať, čo mal autor na mysli a čo slovenský preklad zastiera. **Obižat'** a **obida** (ktorú starší rusofilskí spisovatelia zavše prenášali do slovenčiny v takejto doslovistickej podobe) majú dva základné významy – **urážať** a **krivdiť**, **urážka** a **krivda**. Keď tieto varianty aplikujeme na Dostojevského román, jasne vyplynie, že autor, ktorého sociálne priepasti tak škreli, nemal na mysli ani **ponížených** (ktorí svoje sociálne postavenie na hierarchickom rebríčku prijali, alebo aspoň neprejavujú odpor), ani **urazených** (čo je vnútorný psychický stav jednotlivca), ale **ponižovaných** (teda tých, ktorých sociálne štruktúry aktívne deklasujú) a **ukrivených** (teda tých, ktorým krivdia).

Náležitý slovenský ekvivalent názvu *Unižonnyje i oskorbl'onnyje*, *Ponižovaní a ukrivení*, obsahuje celkom iný sociálnokritický náboj než ploché *Ponížení a urazení* Márie Rázusovej-Martákovovej. Už sa o tom polemizovalo aj u nás, no napriek tomu, že viaceré inojazyčné preklady vystihujú práve tento sociálny náboj, slovenské sa húževnato držia bezzubej, rokmi posvätenej skameneliny, ktorá autorský zámer zrádza.

* * *

Z čias sovietskej dominancie sa takto roky udržuje **Park kultúry a oddychu**, ktorý si túto doslovistickú podobu zachoval podnes, tiež ako kultúrna skamenelina – ktorú však, na rozdiel od stále živého Dostojevského románu, nemá význam aktualizovať. **Oddych** je v slovenčine čosi krátkodobé – dá sa na chvíľu si oddýchnuť, dá sa oddychovať aj celý deň, ale sotva sa dá oddychovať niekoľko týždňov. V ruštine áno – tam **otdyh** znamená aj oddych, ale aj **vol'ný čas** (na rozdiel od pracovného), aj **rekreáciu**, v širšom význame aj **dovolenku**. Z tohto hľadiska sa k **Parku kultúry** natíska do páru **vol'ný čas** či **zábava**. Pri dnešnej záplave všemožných aktivít aj módne znejúce, vystatovačné **vol'nočasové aktivity**.

Ani s Gorbačovovou **perestrojkou**, ktorá sa vžila jednak v pôvodnom znení ako celosvetovo zaužívaná reália, ale aj v doslovistickom prenose **prestavba**, to nie je s kostolným poriadkom. Do konca druhej svetovej vojny prestavba v slovenčine pokrývala oblasť materiálnych zmien. Až keď povojnové revolučné premeny s ich závislosťou od ruštiny slovenčine imputovali záľahu rusizmov, zviezla sa s nimi aj **prestavba**, prenesená do oblasti sociálnych a iných nemateriálnych vzťahov. **Perestrojka** v ruštine prestavbu v materiálnej sfére síce pokrýva, no znamená aj nemateriálne **preladenie** – napr. hudobného nástroja. Jedine tento význam vystihoval zvrat základných parametrov ekonomiky, a ruská **perestrojka** z toho vychádzala. Slovenská iba kopírovala základný význam, a tým sa spreneverila myšlienke.

To sú však všetko lanské snehy. V čase **aquaparkov**, **aqualandov** či **tatralandií**, ba dokonca pláží, kde sa nedá kúpať (Kafka by si zgustol), starodávne **Parky kultúry a oddychu** či akási **perestrojka** nemajú šancu.

Teraz sa na nás valia doslovizmy nové, módne a „moderné“. Nemyslím prvoplánové angličtinové kalky či výpožičky, ktorými sa reč dnes hemží. Myslím zákernejšie, skryté – napr. keď je niečo **o tom**, ktoré Vladimír Just v *Slovníku floskúl* označil za **nekorunovaného kráľa floskúl** a **morovú nákazu**, ktorá však prekvitá ďalej a už ju nik nevykynoží.

Prichádzajú však ďalšie, a **nemusia** ani byť z angličtiny. Aj Slovák namiesto **neznášam, nestojím o, bridí sa mi** s patričným časovým posunom prevzal toto české významové rozšírenie, takže zrazu **nemusí** Mečiara, Slotu či špenát. Tak sa nám do slovenčiny zrazu natislo vysoko nákazlivé **nemusím**, ktoré ani nemá náprotivok. Nik predsa nepovie, že Mečiara, Slotu či špenát **musí**. Teda okrem toho špenátu, ku ktorému rodičia deti **primusia**, hoci deti ho (najskôr pre ten nátlak) zo srdca **nemusia**.

Ja zas **nemusím** slovenský preklad poľskej politickej strany **Právo a spravodlivosť**. Ten doslovizmus sa zakladá na homonymii, akými nás práve príbuzná poľština hojne navštevuje (**panna** nie je panna, ale **slečna**, **rozbiehať** nie je rozoberať, ale **vyzliekať**, ďalšie pozri Romboid č. 9/2004). S **právom** je to zložitejšie, lebo skutočne znamená aj slovenské **právo**, teda nárok, súhrn záväzných noriem, prípadne právnu vedu. Leží teda v tesnom susedstve s ďalším významom práva v poľštine, a to s významom **zákon**. Lenže zákon nie je právo. Stačí skúsiť pozamieňať ich v konkrétnych kontextoch, a hneď vysvitne posun – stanný zákon, študovať zákon, rodinný zákon atď.) Nuž a spomínaná politická strana nemá na mysli právo, ale **zákon**, jeho striktné dodržiavanie, teda čosi, čo USA ponúkajú v spojení **law and order**. To sa napokon dá overiť v našej TV, ktorá práve uvádza seriál *Zákon a poriadok*. Slovom, poľská strana by sa u nás mala volať **Zákon a spravodlivosť**, lenže niet zákona, ktorý by čosi natoľko zabehnuté zmenil.

Keď sme už pri zákone, všimli ste si krásny eufemizmus v súvislosti s ním? Zákony nám zákonodarcovia **darujú**. Ako to, že si za dar (zavše danajský) dávajú tak slušne zaplatiť? Dar, ktorý si zaplatíme, prípadne naň doplatíme, nie je predsa dar. V iných jazykoch zákonodarcovia svoju činnosť takto nekamufľujú – v angličtine, nemčine, ruštine, poľštine, bulharčine, srbčine či chorvátčine zákonodarcovia zákony **dávajú**. Francúzski, talianski a španielski ich svojmu ľudu **donesú**. Len tí naši (a českí) nám ich **darujú**, či o ich dar stojíme alebo nie, bodaj ich skáralo.

To spojenie sa však prinajmenšom oddávna vžilo, takže nám spravidla málokedy zide na um rozkladať ho na prvočinitele. Keď nás však z reklamných panelov a novinových stránok **známe firmy** lákajú na svoj **oudžeb** vyhrážkou, že **toto vás dostane**, mal by tento pokus znova nás opiť rožkom naraziť u našinca na vnútorné zábrany. Univerzálne angloamerické **get** naozaj vyznačuje gumová schopnosť obsluhovať najprotikladnejšie obsahy, keď ho obložíme príslušným spresnením, no naše jazykové povedomie by si nemalo dať takto

brnkať po nose. Lenže čo ak to povedomie, omarené tlakom slovgličtiny, spí, či aspoň drieme?

Nevedno, či tento úkaz zrkadlí nevratný vývin alebo dobovú deformáciu. Jazykovedec Walter Krämer v tom smere presadzuje zaujímavý posun optiky, keď zdôrazňuje, že **reč sa nevyvíja, reč vyvíjame**. Vyvíjame ju teda my všetci, čo ňou hovoríme, vrátane jej slovgličtinových či iných deformátorov. Krämer však v tom vývoji zdola vidí demokratizačnú tendenciu, v ktorej niekdajšie rigidnejšie, autoritatívnejšie rámce nahrádzajú formálne otvorenejšie štruktúry, a hierarchicky štrukturované formy komunikácie tak prechádzajú od príkazových k spontánnym. Lenže Krämer takto uvažuje o vekmi stabilizovanej nemčine, kým pre mladú slovenčinu, ktorá odušu doháňa svoje urbanizačné deficity, môže takáto benevolencia tajiť aj nebezpečné úskalía. Mohla by napr. pomôcť nahľadávať periférne oblasti jazykovej identity...

Slovenčina je jazyk výmyselný, huncútsky – a nelogický

V č. 6/2007 sme si to už predviedli, ale stačí raz? Slovenčina má **na viac**, čo nie je to isté ako **naviac**, také obľúbené v športovom spravodajstve pre nešportovcov a športkárov. Nemusí si ani požičiavať od **susedov**, čo je odveké (a vôbec nie iba slovenské) podstatné meno zrodené dedinou, kde gazdovstvá **susedili** vždy pekne zaradom. **Susedia** tak podnes, no väčšina národa sa vydala za šťastím do **aglomerácií** a **panelákov**, kde nemá len **susedov**, ale aj **podsedov** a **nadsedov** a kde sa **peciváli** nie že zmenili, ale **transformovali** na **radiátoroválov**. To sú však iba bizarné nápady klauna, lebo jazyky, čiže nielen slovenčina, nevychádzajú novým sociologickým faktorom v ústrety vždy iba slovotvorbou. Zavše stačí staré označenie významovo rozšíriť, a je to.

Takže sa **predbežne** celkom dobre obídeme bez **nadsedov** a **radiátoroválov**, hoci nik netuší, kam vývin zamieri **zábežne**. Veď koľko zaužívaných slov nadobúda nové a nečakané významy, tak ako to infekčné **nemusím**. A koľko humoru, ba **srandy** odhalíme pri pohľade na kľukatiny antoným. **Ľahkomysel'nosť** má nespochybniteľné opozitum v **ťažkomysel'nosti**, **ťažká atletika** v **ľahkej**. Opakom **ťažkopádnosti** však rozhodne nie je **ľahkopádnosť**, tak ako opakom **ľahkovernosti** nie je **ťažkovernosť**. Veci môžeme **brať na ľahkú váhu**, ale na ťažkú nie.

Slovom, jestvujú spojenia výrazne jednosmerné, ktoré sa nedajú obracať. **Chladnokrvnú vraždu** spáchali už mnohí, kým o **teplokrvnej** nechyrovať, aj keď zločinnosť vraj všeobecne rastie. Odjakživa jestvovali **lepší ľudia**, kým **horší ľudia** sa vôbec nevyskytujú, prinajmenšom v slovenčine nie – na rozdiel od skutočnosti (pozri aj č. 4/2005 a 9/2006). E. L. Doctorow nás uvíta rovno v **zlých časoch**, **lepšie časy** však údajne jestvujú tiež (spravidla však v minulosti alebo v budúcnosti, málokedy v prítomnosti – napokon, prítomnosť ani nejestvuje, je to iba neuchopiteľné rozhranie medzi minulosťou, ktorá jestvovala, a budúcnosťou, ktorá možno jestvovať bude). Aj nejedny šaty si pamätajú **lepšie časy**, no hoci **na horšie časy** si môžeme chystať zásoby, ak

máme z čoho, šaty si tie horšie pamätať nevedia. Keď sa nám do niečoho nechce, nedá sa nič robiť ani **pri najlepšej vôli** – **pri najhoršej vôli** sa však ešte nik z ničoho nevyvliekal.

Keď sa niekto chystá **na horšie časy**, zrejme myslí **na zadné kolieska**. Lenže čo **predné**, kto pomyslí na tie? A ani s tým chystaním nie je všetko, ako by malo byť – môžeme sa **schystať** či niečo **nachystať** alebo **prichystať**, ale nik sa nikdy **neodchystá**. Keď niekomu chystáme pascu, môžeme mu ju aj **narafičiť**, no hoci **rafika** jestvuje, **rafičiť** sa nedá, tobôž už nie **odrafičiť**, keby sme si to náhodou rozmysleli. Keď sa chystáme na skúšku, reálnu či obraznú, neraz mávame **malú dušičku**. Prečo však po úspešne zloženej skúške nik nemá **veľkú dušičku** – alebo hoci aj **veľkú dušu**? Môžeme predsa byť nielen **malodušní**, ale aj **veľkodušní**, čo nám síce nebráni byť zároveň **veľkorysí**, **malorysí** však už nie. Ani **velikán** nemá svoj opak, takže keď si Ľubo Dobrovoda postavil hlavu, že sa bez neho nezaobíde, musel z **veľkáčovho** rebra stvoriť **malkáča**.

Bojovníci za **ľudské práva** neraz podstupujú ťažké skúšky. Proti komu však vlastne bojujú, keď bojovníka za **neľudské práva** nenájdete široko-d'aleko? Za slobodu zvierať, to áno, ale za **neľudské práva** nebojujú ani len tí, ktorým sú **ľudské práva** trňom v oku. Bojovníci sa pri tom síce môžu **dostať do úzkych**, ale nikdy **do širokých**, verejnosť býva naproti tomu **široká**, ba s obľubou **najširšia**, a keby mala nebodaj byť úzka, už to nebude verejnosť, lež kruh. Proti **úzkosti** majú psychiatri plno liekov, no jazyk ani len ako-tak použiteľné opozitum.

Tak môžeme pokračovať do aleluja. Úpieme pod **vrchnosťou**, ale sme zato **spodnosť**? Študujeme na **výške**, ale chodí niekto na **nížku**? Bývame **zákerní**, ale nie **predkerní**, neraz **zanedbáme** svoje povinnosti, ale **odnedbať** ich nie a nie, nanajvýš ešte mykneme plecom – reku, **nedbám**. **Zanevrieme** na niekoho, ale **odnevriem**, kdeže. Umenie päťdesiatych rokov sa hemžilo **záškodníkmi**, ale na **predškodníka** bolo krátke. Na všeličo **zabudneme**, ale keby nám malo **odbudnúť**, tak to pfff, hoci proti **pribudnutiu** zväčša nič nemáme – ako vidieť, antonymá môžu jestvovať aj v podobe kamufláže, keď je koreň spoločný, ale zloženiny sa významovo mieniajú.

Vo vzácnych prípadoch zavládne v systéme predpôn aj logika. **Školák** býva v ranom vývinovom štádiu **škôlkárom**, vyvinie sa na **predškôlaka**, ako **škôlák** môže zmutovať na **záškôlaka**, od ktorého už nie je d'aleko k **poškôlákovi**. Najkrajšie je však, keď antonymum znamená to isté čo jeho opak. **A čo vidím?** začuduje sa jeden. **A čo nevidím?** začuduje sa druhá. No nám všetkým, čo tak radi **začínáme od Adama**, ani nezíde na um skončiť s tým patriarchalistickým závislactvom a pre zmenu **začať od Evy**, hoci s Evou si ochotne začne hocikto, nielen básnici.

(S tým **pre zmenu** pozor – ide o účel, malo by teda byť **na zmenu**. Komu by sa však na tom „správnom“ spojení nepotkol jazyk?)

Desaťminútovka štylistiky

Aj majster prekladateľ sa sekne. V plnozvuknom, bohato inštrumentalizovanom českom preklade Orwellovho *1984* z pera Evy Šimečkovej sa sústavne potkýname o **dve minúty nenávisti**. Orwell nezažil totalitu na vlastnej koži, len sa do nej vcítil na základe priamej skúsenosti zo zápasu španielskej republiky proti nástupu fašistoidného frankizmu. A z toho, čo vedel o ZSSR a o živote Jozefa Maka vo vtedajšom reálnom socializme.

Napriek tomu sa Milan Šimečka v ktorejosi zo svojich večne aktuálnych esejí nevie vynačudovať nad tým, ako presne dokázal Orwell zachytiť nielen inštitucionálnu, ale aj tú najvšednejšiu tvár reálneho socializmu.

V angličtine šťavnatejší anglický ekvivalent k našim dvoj-, päť- či desaťminútovkam nemal ako vzniknúť, no u nás ich z prednovembrových čias všetci starší musia mať v živej pamäti. Takže ako takáto každodenná a charakteristická reália mohla spadnúť do diery pamäti jednej z obetí systému, ťažko pochopiť. Lebo Orwell mal na mysli presne toto – **dvojminútovky** nenávisti, **päťminútovky** lásky...

Inokedy gravitácia originálu napriek zjavným kvalitám textu prebíja častejšie a viditeľnejšie. Groteska Ľudmily Ulickej *Veselý pohreb* púta nevšedným kontextom – témou je emigrantská ruská židovská komunita v New Yorku. Preklad Evy Piovarčiovej je empatický, s citom pre kolorit jazyka v bizarnej rusko-americkej zmesi, srší temperamentom a má atmosféru. Keď však počujeme, že fľaška bola **vlažná**, že pacienta idú hospitalizovať v **urgentnej** nemocnici alebo že cez okno prenikal **dobrý** ľudský šum (keď vonku stíchla agresívna hudba), obnažuje to slabiny v znalosti jazyka aj reálií.

Vlažná fľaša je totiž **vlhká** (homonymia ako typická prekladateľská pasca). **Urgentná** nemocnica je možno rozšírená **stanica záchrannej služby**, možno ústav prvej pomoci (alebo aj niečo iné, lenže také veci by si mal vykonzultovať prekladateľ, nie kritik). Osobitnú pozornosť si zaslúži vzťah medzi ruským a slovenským **dobrý**. Nekryjú sa, ale tak jemne, že to, napodiv, uniklo aj skvelému Veľkému rusko-slovenskému slovníku. Ruské **dobryj** pokrýva širšie sémantické pole než slovenský náprotivok, vmestia sa podeň aj významy **žičlivý**, **vlúdny**. Nepriamo to napokon dokazuje aj spomínaný slovník, keď pri ruskom **podobriet'** uvádza medzi inými aj ekvivalent **zvlúdnieť**. Slovom, cez okno neprenikal **dobrý** ľudský šum, ale **žičlivý**, **vlúdny**. Vete to hneď dodá adekvátnejšiu tonalitu...

* * *

Iné preklady, z ktorých tu čerpám, neoplývajú takou košatnosťou, nie sú však ani šedivé a bezkrídle, ako by vytrhnuté príklady azda mohli naznačovať. Príklady totiž necharakterizujú celok, ktorý neklesá pod štandard slovenského literárneho

prekladu, sú to skôr častejšie či zriedkavejšie **nedopatrenia** profesionálov, tlačných termínmi.

Keď napr. zúfalej sťažovateľke, ktorej vo Vargasovej krimipróze *Uteč rýchlo a ďaleko* nakreslili na dvere hrozivé znamenie, inšpektor poradí: **Umyte si dvere a už na to nemyslite**, samozrejme to obstojí. Keby jej však poradil: **Dvere si umyte a pust'ite to z hlavy**, asi by sa veta lepšie zaleskla, nabrala na hovorovosti a dynamike. Lenže využívať slovosled na presúvanie dôrazu, to naozaj nie je silná stránka slovenských prekladov. Ba ani originálov.

Vraví sa, že ma chvatne načrtli na zdrap hrubého papiera, rozpráva strom v románe-eseji Orhana Pamuka *Moje meno je červená*, preklad Otakar Kořínek. Isteže, ten doslovný odťahok anglickej verzie sa v slovenčine používa. Ale o čo dynamickejšie je špecificky slovenské **vraj!** (Mimochodom, to sa turecký román u nás musí naozaj prekladať cez angličtinu, keď máme vlastných turkológov?)

Próza Alessandra Baricca *Bez krvi* z počítača Márie Štefankovej si dobrusovanie pýta častejšie, než je zdravé. Keď čítame, ako **sudca priznal, že mali pravdu**, vyslovene sa natíska hutnejšia podoba **dal im za pravdu**. Pri rozprávačovi, ktorý **sedel v kaviarni oproti starej, bláznivej žene**, z tej nechuti voči **starene** jasne vyplýva, že to preňho nie je **žena**, ale **ženská**.

A keď starena spomína na traumatický zážitok z detstva a na surovosť útočníkov slovami „**Bol zviera. Všetci ste boli zvieraťá**“, pýtajú sa sem expresívnejšie tvary **zver, zvery**. **Zviera** síce význam **surovec** zahŕňa, ibaže medzi viacerými inými významami, kým **zver** (v maskulíne) sa koncentruje na pejoratívny význam slova. Vo vetách typu **muž prikývol na súhlas** redundancia podmienená originálom nahlas volá po škrte (viac o tom v č. 1/2007). A keď sme už pri pejoratívach, nadávka **ty dobytok!** (Umberto Eco: *Baudolino*, preklad Dagmar Sabolová-Brinčič, Rádio Slovensko, 25/10.2007) jednoznačne odkazuje k šťavnatému českému **ty dobytku!** Lenže slovenčina pomnožné **dobytok** takto nesingularizuje, od toho tu máme hovädo a širokú súpravu ďalšej menažérie.

Obzvlášť špičkový zásah mimo cieľa prináša **presskit** spoločnosti Palace Pictures k najnovšiemu filmu Michaela Moora *Sicko*. „**Pointa** je v tom,“ že **point** nie je iba pointa, ale ešte zo 20 iných podstatných mien a ďalšie desiatky v polohe prídavných mien a slovies. Angloameričan sa v tej spleti nespleť – a **the point is** si dešifruje, podľa kontextu, zhruba v zmysle: podstata veci je, jadro veci je, pes je zakopaný v, háčik je v... Len jedno sa mu tá nepripleťie – **pointa**, teda pojem z oblasti literatúry. A to napriek tomu, že aj tá je preňho **point**.

Kancelárčenie, úradníčenie

Martin Huba starší si z neho za dávnych-dáven vystrelil slovnou hrou, že za mladi **úrad ničil**. Zväčša sa však **úradníci** (a **kancelárniči**) bez humoru ďalej, a navyše sa pod neznesiteľne ľahkým tlakom angličtiny u nás epidemicky šíri zámena **úradu, úradných miest** či **orgánov autoritou**. Príkladov je neúrekom:

Nemecké **autority** začínajú realizovať Hitlerov zámer... (Slavomíra Ferenčuhová, Kino-Ikon č. 2/2004, s. 92.)

Tento zákon je v zhode s očakávaním európskych **autorít** (Slovensko, Rádiožurnál, 8/10.2007).

Vzdušné autority pristáli v Prehľade zahraničnej tlače z 29/6.2007).

Minister spravodlivosti USA **autorizoval** mučenie politických väzňov (Slovensko, Prehľad zahraničnej tlače, 5/10.2007).

V prípade nemeckých autorít ide jednoznačne o **úrady**. V prípade tých európskych o **orgány**. **Vzdušné autority** sú možno Letecká správa, možno niečo iné, len nie vzdušné autority. A to s tou **autorizáciou** je skoro pikoška.

Autorizovať sa dá text, znenie predpisu či patentnej listiny. Ale patent na mučenie? Lenže ako to obvinenie preložiť, aby nevyznelo hrôzostrašne a zároveň smiešne? **Súhlasil** s mučením je zjavne prislabé. Zmyslu najskôr zodpovedá **schválil, schvaľoval**. Ak by sme chceli byť voľnejší, iste by obstálo aj **postavil sa (svojou autoritou) za**.

Ako vidieť, **autorita** má v slovenčine a angloameričtine odlišnú váhu. V slovenčine je to buď abstraktum (vážnosť, vplyv), alebo konkrétnum (znalec, odborník, vplyvná osobnosť). V angloameričtine – ale to sme si už povedali...

Keď sme už pri **úradoch** a **orgánoch**, vnucuje sa na rozbor **pozmeňovací** a **pozmeňujúci** návrh. V praxi ide o to isté, no sémanticky, jazykovo to nie je to isté. **Pozmeňovací** návrh **navrhuje** urobiť nejaký zákonodarný, organizačný či iný krok, akt. Zmenu v predloženom návrhu teda **presadzuje**. **Pozmeňujúci** návrh je contradictio in se, lebo keď niečo pozmeňujeme, už tú zmenu vykonávame, takže to už nebude návrh, ale priamo zákonodarný či iný akt. Napriek tomu parlamentom aj médiami veselo poletujú **pozmeňujúce návrhy**, možno aj preto ten zákonodarný chaos.

* * *

Švejka, zmocniac sa sliepky, bol majiteľom sliepky zadržaný za účelom jej odobratia, pričom bol tento menovaný uderený do nosa uvedenou sliepkou, čím mu bolo spôsobené zlomenie daného orgánu.

„Panebože, čo je toto za štylizácia?!“ rozčuľuje sa poručík Dub.

(Zo slovenskej verzie *Osudov dobrého vojaka Švejka*, pripravenej Petrom Gregorom pre Slovenský rozhlas.)

Slovom, ešte aj Haškov zadubený poručík Dub vníma takto vystupňovanú kancelárčinu ako urážku jazyka. A predsa je nevykoreniteľná. Niekoľko aktuálnych perličiek pochádza zväčša zo spravodajstva Slovenského rozhlasu, pričom nie vždy z úst redaktorov, ale aj predstaviteľov ekonomiky a verejnej správy. Redaktori ku kancelárčine prispievajú hlavne anglofilným hromadením podstatných a spodstatnených mien, hoci stačí prerušiť ich skrumáž slovesom, a vetu to hneď aktivizuje a poľudští.

Dôvodom je nepreukázanie splnenia..., odznelo v športovom spravodajstve 30/3.2007. **...došlo k popadaniu stromov**, vyjadril sa hovorca hasičov k búrkovej kalamite 21/8. 2007. **...baňa prepĺňa** svoje úlohy... – chválil sa jej

riaditeľ v rádiožurnáli 4/11. 2006. Ministerstvo financií **preplní** plán investícií, povedal jeho hovorca takisto v rádiožurnáli 20/12. 2006). To **preplňanie** plánu pretieklo do neriadenej ekonomiky ešte z tej riadenej, zrejme na znak kontinuity, spolu s predponovými obludami **vydodať** či **vyexpedovať** (tá zdvojená predpona predstavuje, vzhľadom na spoločný latinský koreň, obdobu populárneho **rozanalyzovať**).

Predponová kancelárčina je produktívna. Aj toť zrodila novotvar, že nemocnice si zmluvu s poisťovňami majú **vydohodnúť** (Rádiožurnál, 26/7. 2007). Ani tu však nie je všetko hlušina. Na prvé počutie znie správa, že nemocnice by sa mali **dovybaviť** (Rádiožurnál, 27/7. 2007), rovnako komisne. Keď si novotvar vezmeme pod lupu, **vyzistíme**, že kancelárčina tu zrodila významovú skratku, ktorá by sa inak musela rozpisovať, napr. do podoby **zvýšiť, dokončiť vybavenie**. Takže nejeden administratívny zvrat nie je **výplodom**, ale plodom oprávnenej snahy zhutňovať frekventované viacslovné spojenia.

* * *

Slovenčina je jazyk výmyselný, huncútsky – a nelogický

Môžu sa **čakan** a **čakanka** zosobašiť? Môžu im **šál** a **šálka** ísť za svedkov? Tento nonsens by som si ochotne **autorizoval**, lenže nedá sa – odpísal som si ho z anonymného stĺpčeka *Pár otázok pre slovenčinu* v *Sme* (26/10. 2007, s. 11). A tak som vo svojich výletoch do nelogických zákutí slovenčiny vrazil nosom do ďalšej objavenej Ameriky (prvý raz v *Romboide* č. 6/2007). Vo vzduchu teda **odvisne** otázka, koľko takých Amerík sa pre mňa ešte skrýva v zálahe našich masmédií a knižnej produkcie. Poznám z nich minimum – a kto pozná všetky, nech zdvihne ruku. Ďakujem. Nikto. Takže si zo svojej neznalosti môžem pokojne robiť **Pahkú hlavu**, a ak budem sem-tam objavovať ďalšie cudzie Ameriky a niekto ma obviní z plagiátu, bude to **tenká lož** pri pokuse chodiť po **hrubom ľade**. Nanajvýš by som pristal na **mäkkú kritiku**, lebo v cudzej kapuste radšej vyvíjam **horúčkovité pasivity**, keďže **za dverami** číha blamáž. Alebo **pred**? Zvláštne – či **za dverami**, a či **pred**, vždy ste vonku a možno na vás aj prší. To len svetlé zajtrajšky sú vždy pred dverami, nie za, ale nikdy nevojdú, akokoľvek ich budete lákať. Tu nepomôže ani svätená voda, to vám povie každý ateista.

Preto aj môj **humor** je skôr **mokrý** – zmoknutý človek na suchý nemá, ledaže by bol Angličan. Zato aspoň vždy cestujem **na bielo**, keďže od kmeťa nepožaduje **autobusenku** ani ten najväčší kontrolórsky **dobroduch**. Dovidenia v horších časoch.

Taľafatky. Taľafatky?

Priam si už zúfam, z čoho všetkého si ľudia u nás zúfajú. Tak detektív... **zúfalo** pátra po páchatel'ovi... (*Niet návratu* – Sme, 26/10. 2007, s. 8). V distribúcii sme mali americký film v podobe inzerátu: *Hľadáme Susan. Zn.: Zúfalo*. Sami podchvíľou natrafíte na ďalšie príklady, zrodené predovšetkým angličtinou. Pritom anglické **desperately** (rovnako ako ruské **otčajanno**) síce naozaj znamená v prvom rade **zúfalo**, no vôbec nie iba. Je tu plno ďalších synonym, ktoré v danom kontexte lepšie vystihnú, čo chcel básnik povedať. Môže to byť **naliehavo, veľmi nutne, na smrť** (zaľúbený), **beznádejne, o dušu, v ošiali, s vervou, náruživo, vášnivo, so šialenou odvahou**... Podľa mňa detektív pátra po páchatel'ovi **o dušu**, a ani ten zaľúbenec by svoju Susan nemusel hľadať iba **zúfalo**, mohol by aj inak. Keď mládenec tancuje kozáčka **otčajanno**, tancuje ho **o dušu**, a keď sa v boji vrhá proti lesu bodákov, nevrhá sa **zúfalo**, lež **so šialenou odvahou** alebo **v ošiali**. A keď **otčajanno** spieva, spieva spravidla **o dušu, náruživo** či **vášnivo**, ale **zúfalo** iba ak situácia káže.

To sú však hraničné prípady, kde sme si pod tlakom slovgličtiny akosi už zvykli na toľké zúfalstvo v kontextoch, kde preň niet veľmi dôvodu. Iné je, keď tlak slovgličtiny výpoveď priamo deformuje. „Ja beriem túto hrozbu veľmi **seriózne**,“ tlmočí slová prezidenta Busha o jeho fackovacím panákoví Iráne Rádiožurnál (Slovensko, 21/11. 2007). **Serióznosť** je bežnou súčasťou nášho jazyka (aj keď nie života), ibaže tu nesedí do kontextu – sotvakto by povedal: **to myslíš seriózne?** Slovom, Bush berie tú hrozbu **vážne**, aj keď sa s ním v tom hodnotení mnohí nezhodujú. Zaujímavé, že presne ten istý zádrhel môže vzniknúť aj pri prekladaní z ruštiny, kde sa to **serióznosťou** len tak hemží. Napr. podľa nášho spravodajstva ruský minister vyhlásil, že „sme v **serióznej** situácii“ (Slovensko, 4/9. 2007).

Sú to veľmi **neseriózne** preklady, ale slovruština nimi oplýva, napriek tomu, že štatisticky nezaujíma bohvieako **seriózne** miesto. Tak sa od Jána Štepu dozvieme, že Ejzenštejn mal problémy s funkcionármi sovietskeho **kina**... (*Babeliáda*, Slovensko, 16/2. 2007), od Ľudmily Cvikovej zas, že tohoročný Artfilm priniesol sekciu Nové ruské **kino** (Devín, 11/6. 2007). Pritom **kino** (podobne ako francúzske **cinéma**) znamená síce aj našu obligátnu sálu, kam sa chodí **do kina**, no prevažne ide o **film, kinematografiu**. V slangovej polohe slovenčina síce pozná **kino** aj v takomto posunutom význame, no iba z úst filmových fanúšikov (napr. nadšený povzdych: To bolo úžasné **kino!**).

V próze Niny Sadurovovej *Bosorkine slzičky* rozprávačka (v preklade Evy Maliti-Fraňovej) opisuje svoju činnosť v učilišti takto: vyrábame makety, drobné **detaily** a tak... Hneď vystúpi nezrovnalosť. Maketa je čosi konkrétne, uchopiteľné, **detail** je abstraktum, nedá sa vyrábať. Rozlúštenie záhady – detail je po rusky aj **súčiastka**.

Ďalší kameň úrazu predstavuje na rozhraní s ruštinou **súčasnosc'**. *Kým v Rusku neexistuje múzeum súčasného umenia*, nebude zrejme existovať aj všeličo iné, obáva sa rozhlasový Prehľad zahraničnej tlače z 21/11. 2007. Lenže múzeum súčasného umenia existovať ani nemôže, **súčasnosc'** umenie môže mať nanajvýš výstavu, lebo každá súčasnosť sa priebežne mení na minulosť. S tým múzeom je háčik v tom, že **súčasný** znamená v ruštine súčasne **moderný**, a o to v danom kontexte ide. Aj Rus si môže len z kontextu vyloviť, o ktorý význam práve ide, nuž a naši prekladatelia si spravidla vyberú ten doslovistický, ten, čo leží na dlani.

Podľa kultivovaného rozhlasového fičra Milana Greguša sa Jevtušenko narodil na **stanici** Zima na Sibíri (stanica Slovensko, 26/8. 2007). Niekoľko sa narodí na lodi či nebodaj na mexicko-americkú hranicu, takže prečo nie? Oveľa pravdepodobnejšie než na **stanici** sa však Jevtušenko narodil v **osade** Zima – to je totiž pravý význam ruskej realie **stanica**.

S ruskými realiami sú však vždy patálie (hoci nie iba s ruskými). Ivane Kupkovej sa to v preklade plastickej, tónom pritlmenej Čechovovej novely *Tri roky* slovruštinou dosť hemží, akokoľvek to pri jej dlhoročnej pedagogickej a prekladateľskej praxi zaráža. Ale darmo je, „kým sa my, neurodzení, vyhrabeme... mnoho **našich bratov** zloží kosti“. Spojenie **naš brat** nemá v ruštine s bratstvom (ani s bratskou pomocou) zväčša nič spoločné, je to kolokvializmus s významom **našinec**. Až keď ho ta dosadíme, dostane veta tie správne grády. Nemotorné „pol **cárstva** za pohár čaju“ tiež nepohladí ucho – každému je jasné, že do obrazného úslovia, ktorým rozdáваме, čo nemáme, patrí u nás **kráľovstvo**, bez ohľadu na to, či sme dejovo v Rusku alebo na Islande (viac v č. 4/2007). A keď „...príde k nepríjemnému **vysvetľovaniu**, osočovaniu a slzám,“ Rusovi kontext napovie, že keď ovzdušie dostatočne zhustne, prepukne do **vysvetľovania** – čiže do **hádky, zvady** (zväčša medzi manželmi, milencami, priateľmi a pod.).

Protagonistom Čechovovej novely je **kupec**, a tak *Tromi rokmi* v slovenčine husto poletuje kupec, kupectvo, ale aj pejoratívny kupčik. Prekladanie ruského **kupec** slovenským homonymom *prax* u nás pevne zabetónovala, takže akoby sa tým ani nedalo hnúť. A vlastne načo aj, keď slovenské kupec na pohľad naozaj znamená to, čo ruské? Ibaže ono niekedy znamená, inokedy nie. To slovenské má aj v historizujúcom význame **obchodník** jednoznačné ohraničenie. Je typické pre malopodnikanie. Siahaj aj vyššie, ale rozsah toho stredného nepresahuje. Rothschilda, ani keby iba obchodoval, za kupca neoznačíme. No predrevolučný ruský rothschild Mamontov bol kupec – po rusky. Po slovensky určite nie, a v tom je ten rozdiel. Lenže neviem o nijakom slovenskom preklade z ruštiny, ktorý by ten rozdiel bol oddiferencoval. A ani neviem, ako na to. Vecne adekvátnejším **podnikateľom** (**veľkopodnikateľom**) zotrieme historickú patinu, lebo pre (moderné) podnikanie má ruština samozrejme osobitný výraz. Faktom však ostáva, že ruskí kupci prekračovali rámce obchodovania, podnikali,

lobovali, ostávajúc pritom kupcami. Slovenskí kupci tú hranicu neprekračujú. Ktovie, či sa pre tento hlavolam dá nájsť riešenie.

V *Troch rokoch* na tom nezáleží, Čechovovho kupca spoznáваме hlavne v úlohe človeka nespokojného so svojim sociálnym začlenením, takže to označenie je plne na mieste.

* * *

Ak Čechovovo rozprávanie plynie ako rieka, bez výrazných expresív, lebo citové vzruchy prebiehajú pod hladinou, Austrálčanka Gayla Reidová sa vo vitálnej humoreske *Strýko Reg* (rozhlasová nahrávka z roku 2003) v expresivite zrejme vyžíva, ako svedčí svižný, temperamentný preklad Danice Hollej-Terenovej. **Šinie si to dolu ulicou; divožienka; ale som si frcol; nemáš dost' pary.** Tak vyzerá slovník a štylistická poloha prekladu, ktorý sa tak dobre počúva a nepustí. Napriek tomu sa v ňom poslucháč znalý angličtiny podchvíľou o čosi potkne. Už názov budí nedôveru. Nebude to náhodou *Ujo Reg*? Angličtina tu nerozlišuje, slovenčina áno. Nie je to však jediný úklad. „Teta Mary má **mužskú** návštevu.“ Na tom by predsa nič nemuselo byť – ani len v puritánskej Austrálii. Lenže štekľivý chichot svedčí pre **pánsku návštevu**. A keď poslucháč začuje „Ten má ale **nervy!**“ v súvislosti, kde o nervy zjavne nejde, je si na čistom: **To je ale drzák!** (A to je iná káva než ponúka preklad.)

Iná káva je aj, keď do slovenčiny prenesieme doslovne anglickú **satisfakciu**. „Sme pozvaní do priestorov... prehíer a **satisfakcií**“, hovorí Zuzana Belková v inteligentnom pásme venovanom Franzovi Kafkovi (Devín, 7/11. 2007). Slovenská satisfakcia má jediný význam – **zadosťučinenie**. Môžeme ho dostať, dať, žiadať – kedysi na kordy či pištole, dnes podaním žaloby. Anglická satisfakcia má podstatne širší vejár – **uspokojenie, vyrovnanie, splatenie, ukojenie** a ešte pár ďalších synonym. Čo znamená, že v tých kafkovských priestoroch sa nám dostane, okrem prehíer, aj **uspokojenia**, rozhodne však nie satisfakcií. Dvojazyčnosť prospieva, dvojazyčnosť škodí – ako ten chýrny Ezopov jazyk.

Úpadková, dekadentná pokleslosť

*Ktosi mravne poklesol alebo upadol, ale zábava, ktorá svedčí o úpadku kultúrnosti, tú by som nazvala dekadentná zábava. Prídavné meno pokleslý existovalo v staršej literatúre, dnes by som ho už neodporúčala. Radšej by som ho nahradila, podľa kontextov, prídavnými menami **úpadkový, degenerovaný, skazený**, ale pri zábave by som asi uprednostnila **dekadentnú zábavu**.* Toto jazykové okienko odznelo v rozhlase 9/11. 2007 a budí pochyby. Mohlo pokojne odznieť aj za dávnych-dáven, v začiatkoch prenikania **úpadkovej západnej kultúry** do ešte neskrachovaného tábora mieru a socializmu, keď sa mládež vrhla na texasky (neskoršie džínsy), Beatles a iné symboly protestu a **maskultúry**.

Spochybnime si **pokleslú**, ale aj **úpadkovú, degenerovanú, skazenú** či **dekadentnú** zábavu (umenie) najprv vecne. Všetky tieto výrazy predpokladajú,

že kedysi plnohodnotná zábava (umenie) poklesli či zdegenerovali, a že teda v tej lepšej minulosti jestvovali v akejsi kvalitatívne vyššej rovine. Dejiny kultúry však svedčia skôr o trvalej koexistencii dvoch rovín, autentickej a remeselnej, masovej, ktoré tu vždy boli a aj budú v podobe dvoch súbežných riek, a či skôr riečky a veľtoku. Oba prúdy sa mnohými ramenami stýkajú, obohacujú, v šťastných prípadoch na chvíľu splynú, no oba si stále zachovávajú svoju autonómiu čo do funkcie – v jednom prevláda sebaujadravacia, v druhom zábavná. Už antické rímske hry boli **pokleslou** zábavou – ale jestvovalo niečo autentické, z čoho poklesli? Sotva, a tak je to podnes. Nanajvýš že sa oba prúdy pri výnimke z pravidla prekryjú, takže to autentické funguje zároveň ako pokleslé, alebo naopak. Z tohto hľadiska je celá tu vymenovaná lexika, či už zapadá do pravidiel slovenčiny alebo nie, scestná. Nekryje sa so skutočnosťou.

Tu však nastupuje ďalší faktor, a to schopnosť jazyka konvencionalizovať si svoj lexikálny korpus, priradovať znakom obsahu, ktoré označujú. V tomto svetle zas má oprávnenie celá citovaná lexika, no keďže nepokrýva totožné významy, odporúčania jazykového okienka to opäť spochybňuje. **Úpadkový, degenerovaný, skazený**, ten slovník zaváňa nacistickým **zvrhlým umením** a dá sa na neoliberalistickú paradigmatu dichotómie **umenie verzus zábava** ťažko aplikovať. Pokiaľ ide o **dekadenciu**, doslovne to síce úpadok znamená, no tento význam bledne v strete s iným významom, ktorý označuje špecifický umelecký smer, vyjadrovaním veľmi vycizelovaný, čiže stojaci k **pokleslému umeniu** v radikálnom protiklade.

Z čoho sme to však vlastne vyšli? Z nechuti jazykovedkyne voči čechizmu **pokleslý**. **Vadí** tu predovšetkým tá z češtiny prevzatá koncovka, ktorú si slovenčina nahrádza koncovkou **-nutý**, vidiac v nej jeden z oprávnených diferenciačných, domáckych faktorov. Tá koncovka vo väčšine prípadov bez problémov funguje. Problémy sa začínajú pri výnimkách. To **-lý** totiž nie je slovenčine celkom cudzie. Už pred chvíľou sme spomenuli **zvrhlé** umenie (**zvrhnuté** by sotvakto akceptoval). **Zvrhlý** hneď asociuje **zhýralý**, a tak by sa dalo pokračovať.

Záver – prečo teda neprijať na milosť aj to **pokleslé umenie (pokleslú zábavu)**? Ukázali sme si síce, že vecne neseď, no sémantika si ho ako terminus technicus už pevne spojila s vecou, ktorú označuje. Načo teda ten márný zápas s veternými mlynmi, ktoré si aj tak presadia svoje?

* * *

Na záver drobné huncútstvo. V čísle 6/2007 som si dovoľil zaimprovizovať s opozitami predpony ne-. Nemehlo-mehlo, atď. Nerobil som to s vážnou tvárou, veď to ani nejde. A čo vidím? (čo nevidím?) „...poslanci... nedbajú na to, či sú zákony **zmyselné** a účinné.“ (Gustav Bartovic, Bratislavské noviny č. 40/07, s. 1, *Lupiči kovov...*). Zmyselné zákony, to by bolo žúžo, s takými by si hocikto ľahol do sena, veď nezmyselných je u nás dosť a nik ich nepokladá za obzvlášť sexy (a či už naozaj iba sexi? Prečóó?).

Rehabilitácia

Tá lekárska má pomerne krátke dejiny, aspoň v modernom vydaní – na Slovensku ju v 60-tych rokoch začal presadzovať mladý nadšenec, a ako každý nadšenec, vkladal sa do zápasu naplno. „Viete, koľko rehabilitačná sestra zachráni spoločnosti peňazí, keď pacienta, ktorý by ešte nedávno šiel do invalidity, vráti do pracovného procesu? Taká rehabilitačná sestra **serie peniaze**, a poisťovne nie a nie to pochopiť.“ Tak vyzeralo jadro môjho rozhovoru v pôvodnom znení, a hoci ani MUDr. Kobza nepopieral, že to v zápale povedal, v tlači to takto mať nechcel. Pre jeho dnešného nasledovníka by to možno bol **čajíček**, ale reálsoc na skatológiu vo verejnom priestore ešte nedorástol, hoci v skutkoch zas až taký **cimprlich** nebol.

Súdna, právna, ideologická rehabilitácia má dejiny oveľa dlhšie. Neviem, kedy sa odohrala prvá. Viem však, čo je ich konštantný spoločný menovateľ – páchatelia **rehabilitujú** svojich kacírov, nemenujú však vinníka. Ktože by si už sám chcel prísť za golier vinu, pokiaľ má v rukách moc.

Možno už ctihodní občania aténski po čase uznali, že to s tou čašou jedu prestrelili, a Sókrata rehabilitovali. Pontský Pilát rehabilitoval Ježiša ešte pred odsúdením – ja na ňom vinu nevidím, nuž ale za prsty sa s vami ťahať nebudem, ktovie, ako by ste mi tam hore v Ríme mohli zavariť... Svätej stolici trvalo stáročia, kým sa prebojovala k rehabilitácii Jana Husa, Giordana Bruna či iných kacírov. Nekonštatuje však – my sme sa mýlili, oni mali pravdu. Konštatuje iba – odsúdili sme bez viny, to však neznamená, že na vine sme my.

Totalitná justícia pracovala podľa rovnakého vzorca. Horákovú, Slánskeho, buržoáznych nacionalistov a tisíce ďalších poodsudzovala a sčasti aj poupaľovala (vlastne iba povešala a až potom upálila). A keď ich nakoniec **rehabilitovala**, tak isto to bolo len ospravedlnenie, nikdy priznanie viny. Slovom, moc môže pod tlakom dôkazov a doby svoje obete **rehabilitovať**, to je však tiež krajná hranica, po ktorú je ochotná ísť. Označiť páchatel'a je vyhradené až tým, čo ju zvrhnú. Aby potom nadviazali na vývoj biľakovaním nových, vlastných kacírov či vlastizradcov.

Slovosled, slovosled

Venovali sme sa mu tu opätovne (obsiahlejšie v č. 5/2006 a 10/2006). Nedá mi však opätovne sa k nemu nevracať ako k faktoru, ktorý významne spolutvorí špecifikum slovenskej štylistiky a ktorého spotvorovaním stráca text na razancii. Niekedy vedie zanedbávanie iba k splošťovaniu, zmatňovaniu vety, nie k významovým posunom. Keď V. Bernáth vloží Mussolinimu do úst na okraj smrti pápeža Pia XI. komentár **Konečne zomrel ten tvrdohlavý človek** (Bojovník, č. 25/2006, s. 10, článok *Čo prezradia archívy?*), na prvý pohľad formulácia nevyvolá pochybnosti. Až keď začneme hútať, na čo to diktátor

vlastne kládol dôraz, vyskočí nám – samozrejme na **zomrel**. Slovák to dosiahne aktualizáciou slovosledu – posunie kľúčové slovo na koniec. Keď si ešte primyslíme diktátorovu úľavu, že sa toho konečne dožil, začne to bezvýrazné **tvrdohlavý človek** zívajť prázdnotou a úľava nás privedie k emocionalitou nabitému **Konečne ten tvrdohlavec (hlavaj) zomrel**.

Význam sa teda nezmenil, pribudol „iba“ emocionálny náboj. Rovnako sa to má s výrokom o Putinovi **Samozrejme pôjdem do Iránu**, ako odznel v rádiožurnáli 15/10. 2007. Putin tu zjavne vyvracia spochybňovanie jeho plánovanej cesty, lenže takto bezfarebne to nemá váhu. Nadobudne ju, keď čo-to poprehadzujeme – **Do Iránu samozrejme pôjdem**. Až z tejto podoby zaznie to skryté, podpovrchové **a just**.

V oboch prípadoch sme iba popridávali lesku, prekopávať sme sa k významu nemuseli. Istá miera odtrhávania podmetu od prísudku charakterizačnou vsuvkou zrejme k žurnalistickému štýlu patrí – napr. **výbuch po domácky vyrobenej bomby** (rádiožurnál, 14/8. 2007). Vsuvka koncízny celok nezneprehľadňuje, pokusy preštylizovať ho sú zbytočné. Napokon, zámerne som takúto vsuvku o dva odstavce vyššie sám použil (úľava nás privedie k emocionalitou nabitému...) na dôkaz, že tú figúru nepokladám apriórne za neadekvátnu. Ide len o to, aby nerozbíjala kontinuitu a plynulosť vety. Keď však slovosled robí z vety hlavolam, je to iné.

Keď Maroš M. Bančej **presne dávkuje dušu hladiacu naivitu do funkčne vystavaných viet** (Romboid, č. 3/2007, s. 81), musíme sa s tou nefunkčne vystavanou vetou dosť potrápiť, kým prideme na to, že Andrijan Turan nedávkuje dušu, ale naivitu.

Pre do očí bijúcu genialitu... vyrad'ovaný z výstav Jaroslav Koprda by si od Mariána Kubicu asi tiež bol zaslúžil hladšiu formuláciu (Romboid, č. 4/2007, s. 53.)

Ani ústupom do hôr sa pre už do hodnosti plukovníka povýšeného Černeka boj neskončil (Bojovník, č. 12/07, s. 8, *Kto bol plukovník... Černek*).

Železná skoba, ...označená za bez povolenia prechovávanú (bodnú) zbraň, poslúžila ako dôkazný predmet. (Štefan Holčík, *Bratislavský hrad...*, Bratislavské noviny, č. 22/2007, s.15).

(Fico) by... **pri zákonom o sociálnom poistení navrhovaných zmenách (získal) možno o trochu menej...** (Ivan Mikloš: *DSS-ky pustili do gátí*, Hospodárske noviny, 17/9.2007, s. 14).

Pri zoradení týchto krkolomností do skupín vystupuje zákonitosť – ich otcom i matkou je snaha vyhnúť sa vysvetľovacím podradeným vetám, ktoré by pásomnicu rozčlenili na niekoľko prehľadných celkov. No aj v rámci tejto zákonitosti sa dá typologizovať minimálne dve podskupiny. V posledných štyroch príkladoch sa potkneme na narušení plynulého toku, no hneď pri potknutí vytušíme vsuvku, začneme si dešifrovať, čo chcel nebásnik povedať, a po väčšej-menšej námahe sa prehryzieme k pravému zmyslu. Príklady nie sú si rovnocenné, lebo aj ústup do hôr, aj vražedná železná skoba sú oveľa

zamotanejšie a náročnejšie na dešifráciu než DSS-ky, čo pustili do gatí, či do očí bijúca genialita. Je tu však spoločný menovateľ – potkneme sa hneď na začiatku vsuvky. Tam, kde M.M. Bančej presne dávkuje dušu, sa potkneme až na hladiacej naivite, čo nás núti vrátiť sa na začiatok a začať dešifrovať zmysel odtiaľ. Pádová zhoda totiž vytvára dodatočnú prekážku, takže tento typ vsuvky je štylisticky zákernejší.

Najzákernejšie je však, keď opakovaný výskyt vedie jednoznačne nielen k dvojznačnosti, ale k zmäteniu. Ľuba Lacinová vo vynikajúcej popularizačnej štúdii *Rodičovstvo v storočí genetických technológií*, uverejnenej v poslednom dvojčíslu bohužiaľ už zaniknutého, a či užškrteného dvojtyždenníka *Mosty* (č. 16-17/8. 2007, s. 16-17.), neprestajne núti pristavovať sa a lúštiť pravý zmysel, lebo raz stavia na vsuvke, inokedy však veľmi podobné znenie vsuvkou nie je. Tu dva príklady z mnohých na tú istú tému chromozómov, vajíčok a ich jadier: ...prenos jadra vajíčka potenciálnej matky... do **jadra zbaveného vajíčka** darkyne. Pádová zhoda, podobne ako pri dávkovaní duše, vytvára dodatočnú prekážku, no pri istom cviku sa prehryzieme k významu, že ide o vajíčko darkyne zbavené jadra. Keď však o chvíľu čítame, že „po vnesení... jadra... bunky do hostiteľského **vajíčka zbaveného vlastného jadra** je potrebné naštartovať jeho normálne delenie...“, a chceli by sme aplikovať rovnaký dešifračný vzorec, zle pochodíme, lebo nakoniec vysvitne, že v tomto prípade sa nikam netreba prehryzať, ide naozaj o hostiteľské vajíčko a nie jadro. Keďže v celej štúdii sa obdobné formulácie desiatky ráz opakujú v obdobných variantoch, zmení sa čítanie erudovanej popularizácie na prekážkový beh. Komu sa však chce do takého športu?

Práve takéto krkolomnosti však žurnalistika obľubuje, počínajúc nevykoreniteľnou floskulou **s pravdepodobnosťou hraničiacou s istotou**, ktorá tou skrumážou inštrumentálov trhá uši, ale už ju aspoň netreba dešifrovať, rovnako ako každú floskulu. Zaužívala sa ako slovgličtinový kalk, ktorý v origináli obludný nie je, obludnosť mu dáva až mechanický prenos.

Ked' administrácia sympatizuje s tragédiou

Administratíva je správa, riadenie, vybavovanie úradných, verejných či podnikových záležitostí, prípadne orgány, ktoré sa touto činnosťou zaoberajú.

Administrácia je hospodársko-technická správa vôbec, no najmä novín a časopisov. Spoločný je teda iba koreň oboch slov.

Napriek tomu sa pod tlakom angličtiny veselo prehadzujú: „Keď hrozilo, že... Brest obsadia nemecké kolóny, **administrácia** dala rozkaz na ústup (Bojovník, č. 14/07, s. 10, *Neboli o nič menej sadistickí...*). Americká **administrácia** uviedla v súvislosti s Tureckom, „že síce **sympatizuje** s tragédiou Arménov, ale...“ (Slovensko, Prehľad zahraničnej tlače, 30/3.2007). Okrem tej **administratívy** trčí z vety ďalší symptomatický slovgličtinový úklad. Sympatizovať znamená prejavovať kladný citový vzťah, súcitiť. Američania sa síce vystríhajú uznať za genocídu vyvražďovanie Arménov rukami

nepostrádateľného tureckého spojenca, ale že by s ňou sympatizovali, to sa im prišívajú za golier predsa len neprávo. Kľúč k záhade sa skrýva v dvojitoť dne nenápadného anglického **sympathy**, ktoré neznamena iba sympatiu, ale aj **súciť, účasť, pochopenie** a veľa ďalších príbuzných významov.

Päťkilometrový doslovizmus

Päť kilometrov dlhá bariéra v Bagdade (rádiožurnál, 23/04. 2007).

Dvesto metrov dlhé rady na PH v Chile (Slovensko, Prehľad zahraničnej tlače, 12/7. 2007).

18 minút trvajúci let – (Bojovník, č.17/07, s. 7, 1. stĺpec vľavo).

Príkladov je do aleluja, lebo naši novinári vôbec neberú na vedomie elegantné slovenské zhustenie do podoby **päťkilometrový, dvestometrový, osemnásť-minútový**.

Netýka sa to iba mechanického prekladateľského transferu, preráža to späť aj do pôvodných slovenských textov. Pomocou **osemsto metrov dlhej hadice** hasiči bojujú... (Rádio Viva, 25/7.2007). ...viac ako **dva kilometre dlhá kanalizácia** (Bratislavské noviny, č. 28/07, s. 14, *Práce na zberači...*). Rozvláčnosť tu ešte väčšmi bije do očí, keď vidíme, ako sa päť slov dá poľahky stiahnuť do dvoch – **vyššie dvojkilometrová**... Vata, vata, samá vata.

Zvláštny efekt vznikne, keď sa športová terminológia nenáležite dostane do jej cudzích sfér. Prenikanie v metaforickej podobe je bežné a prevažne funkčné – **dosiahnuť métu, streliť (vlastný) gól, vbehnúť do cieľa ako prvý** atď. Keď sa však Iránu pripisuje, že si rád **vyrovnáva skóre** (Slovensko, Prehľad zahraničnej tlače, 20/3. 2007), nemá to s týmto typom metaforiky nič spoločné. Irán si iba s každým rád **zreže rováš**, a pokiaľ nechceme byť staromilci, tak teda **vyrovná účty**, čiže neostane nikomu nič dlžný.

Hojným zdrojom pošmyknutí bývajú cudzie slová. Tak Jiří Ješ radil voličom (Český rozhlas 6, 3/8. 2007), aby Komunistickú stranu odpísali ako **relikviu** dejín. **Relikviu** zásadne neodpisujeme, relikvie sú pozostatky svätcov, metonymicky aj cenné rodinné či národné pamiatky, a diskreditujú ich iba tí, čo v ich posvätnosť neveria. Do kontextu zjavne patril **relikt**, teda nefunkčný pozostatok starších historických či vývinových formácií, slovom prežitok. Za pozornosť však stojí paradoxný vnútorný rozpor, lebo akokoľvek do kontextu patrí **relikt**, autor sa obracia na stúpecov KS, aby vo svojom chápaní dejín zmenili na **relikt** čosi, čo v ich očiach má kladnú konotáciu a čo teda nesie aj znaky **relikvie**.

Všimli ste si, na koľkých miestach dnes ponúkajú **hypoterapiu**? Myslia tým liečebnú jazdu na koni, ako dosvedčuje obrazový dizajn pútačov, ibaže prvá časť tej zloženiny je odvodená od gréckeho **hippos**, čiže ide o **hipoterapiu**. Ypsilon sa ta zjavne dostal pod tlakom početných zloženín s **hypo-**, ktoré označujú čosi znížené, čosi, čo je pod či dole (**hypotenzia, hypofýza, hypochondria**). Pri troche zlomyseľnosti by sa dalo upodozrievať, že **hypoterapia** je liečba padaním z koňa. A čo keď?

Slovenčina je jazyk výmyselný, huncútsky – a nelogický

Kto by povedal, že jedna z najbežnejších antonymných dvojíc – **mladý, starý** – by mohla vytvárať konotačné úskalia? A predsa – bežne sa dozvedáme, že mladý spisovateľ vyhral v takej či onakej súťaži, mladá huslistka očarila na koncerte filharmónie. Nikdy však nezačujete v polohe epiteta ornans či generačného zaradenia **starý spisovateľ, stará huslistka**. Starí v takomto kontexte nejestvujú – ani pod odporným eufemizmom **skôr narodení**, ktorý mal pôvodne znieť žartovne, aby nakoniec zdegeneroval na floskulu. Takto sa kult mladosti premietol aj do epitet – jestvujú mladí umelci, vedci atď., a umelci, vedci vôbec, ak už nie sú mladí. Starí nejestvujú, a to v spoločnosti, ktorá ako celok rapídne starne. Ved' možno práve preto je v nej hanba byť starý. Výnimku, kde nejestvujú mladí, iba starí, tvoria **staré štruktúry**.

Hádavý človek – je hádavý, lebo sa rád škriepi, alebo že všetko uhádne? A ak všetko uhádne, nie je to dostatočný dôvod na hádku? Do tej sa s ním spravidla rútime **bezhlavo** – kam sa však rútime **hlavo**?

2/2008

Delikátne prieniky slovgličtiny

V čase rozsudku nad anglickým neonacistickým historikom za profašistické výroky napísal Marián Repa, že Irving falšuje a dezinterpretuje historické dôkazy, no robí to veľmi **delikátne** (Plus 7 dní, 16/12. 2005, s. 48). Doslovistický preklad je tu viac-menej na mieste, aj u nás môžeme delikátne jeť, správať sa, vyjadrovať sa – hoci možno by sa sem lepšie hodilo iné synonymum, napr. **rafinovane** či **subtílne**. Keď však v texte Mercy Kahanovej *Princíp neistoty* (Devín, 1/1. 2006) počujeme, že *teraz sa delikátne navečeriame*, to už smrdí slovgličtinou. Sem zo synonymického radu skôr patrí **vyberane**. Ide len o odtienok, no iná ukážka z toho istého textu, kde sa **propagujú** ortodoxné biologické väzby, dosvedčuje vysokú mieru slovgličtinovej závislosti. Biologické väzby sa totiž **nepropagujú**, ale **odovzdávajú potomkom, prenášajú na potomstvo**.

* * *

Keď sa trasa čitateľa začína jeho priamym **adresovaním** (Zuzana Husárová: *Analýza štruktúry hyperfikcie...*, Romboid, č. 4/2007, s. 50), nie je to len znak závislosti, ale aj zníženej citlivosti. Veci síce aj u nás bežne niekomu **adresujeme**, tu však kontext zreteľne natíska **oslovenie**. Rovnako tvrdenie, že satira má krátku **dobu života** (Repášová-Hanáková: *Rozkoše opakovania*, Kino-Ikon č. 2/2004, str. 216), pokrívka – má predsa krátku **životnosť**. Podobne je vec citu, keď sa Barrosovi pripisuje výrok, že začlenenie Bosny-Hercegoviny... je pre Európu veľkým **testom** (Slovensko, rádiožurnál, 28/12. 2007). Testujeme znalosti, technické vlastnosti a pod., slovom skúšame úroveň či kvalitu, ale vždy

aby sme **vopred** zistili, čo to urobí, keď výrobok dáme do prevádzky či človeku zveríme úlohu. Až potom nastáva rozhodovacia fáza, či ten krok urobiť alebo nie. Že sa táto postupnosť neraz nerešpektuje a že to máva neblahé dôsledky, o tom nás poučuje život. V politickom rozhodovaní testovanie, teda skúšanie opatrení, zámerov či krokov na veľkých skupinách ľudí máva osudné dôsledky – ako polpotovský pokus o rovnostársku spoločnosť či iné podobné snahy preniesť ideológiu do života. Slovom, Barroso nehovorí o teste, lež o **skúške**, čo angličtina nerozlišuje, ale slovenčina áno.

Tu ide o chybu na úrovni jemnej rozlišovacej schopnosti. Zavše však časté a dlhodobé používanie čohosi, čoho spornosť sa dá preukázať, tú spornosť zároveň stiera. Prídavné meno **národný** používame, okrem základného významu, bežne aj na označenie politických útvarov, celkov či inštitúcií – národné divadlo, národné hospodárstvo. V mnohých jazykoch (angličtina, francúzština a iné) však národný znamená aj **štátny**, a to už môže plodiť lapsusy – napr. **nationality** nie je národnosť, ale **štátne občianstvo**. V prípade USA (ale aj iných obdobných zväzkov) je to ešte zložitejšie – **štátne** orgány sú príslušné pre jednotlivé štáty únie, kým **národné** sú platné pre celé USA, a mali by sa teda prekladať ako **federálne**. Ale videl kto kedy takýto preklad? Takže sústavným používaním sa nakoniec zakorenil ten chybný, ktorý si väčšina z kontextu zjavne interpretuje správne a ani sa nad tým už nezamýšľa.

Zaujímavá je **reakcia** slovenčiny na dvojicu anglických podstatných mien **answer** a **response**. V angličtine sú odhraničené, u nás splývajú pod spoločnou strechou **odpovede**, hoci tá odpoveď je dosť často **reakcia**. Napr. „rakúska iniciatíva (v podobe snahy zaviesť numerus clausus) je **odpoveďou** na nadmerný záujem nemeckých študentov o rakúske vysoké školy,“ (Slovensko, správy z 2/9. 2005). Istotne má tento preklad právo na život, no adekvátnejšie by tam vyznela **reakcia**. Čeština na vec zareagovala tak, že v psychológii, neurológii, chirurgii a pod. prekladá **response** ako **odezvu**, u nás však toto slovo tak vycúvalo do knižnosti, že asi neprichádza do úvahy. **Reakcia** však **response** presne vystihuje, ibaže málokomu sa v príslušnom kontexte vybaví.

Podobne si mnohí posúvajú význam **festivalu**, ktorý v angličtine pokrýva širšie významové pole než u nás. Tak sa čínsky **sviatok jari** či zaľúbencov na rozhraní angličtiny a slovenčiny mení na **festival**, hoci sviatkom či sviatkami je slávnostný deň alebo obdobie, kým festival je podujatie s presne určeným programom. Korešpondent Slovenského rozhlasu si ten rozdiel pri referovaní o súvislosti čínskeho lunárneho Nového roku so šírením vtáčej chrípky zrejme uvedomoval, keď v správe, že bez hydiny si žiadna čínska domácnosť nedokáže **spring festival**, **sviatky jari**, predstaviť (Slovensko, 24/1. 2006), pokladal za potrebné spring festival preložiť. Lenže anglický zvrat sa mu do textu dostal iba preto, lebo preberal správu z China Daily. Načo však preberať anglický výraz pre čínsku reáliu?

To slovenský veľvyslanec Juraj Migaš si zrejme už ani neuvedomuje, že občania by z toho, čo im kladie na srdce, mohli **benefitovať** a **profitovať** oveľa lepšie,

keby im to povedal po slovensky, nie bankovníckou handrbulčinou (Slovensko, 4/10. 2007).

Cudzie slová však môžu vrasť do jazyka aj postupne a organicky, a rovnako organicky potom rozširovať svoj rozsah. Tak **park**, prevzatý z angličtiny či francúzštiny už pred storočiami, *Krátky slovník slovenského jazyka* ešte vo vydání z roku 1987 pozná iba vo významoch upravený prírodný priestor či chránené územie, alebo ako súhrn vozidiel, strojov či iných mechanizmov.

Zmena spoločenských pomerov spolu s rozvojom techniky však vnútorný potenciál pojmu rozvinuli, takže dnes sa možno s najvyššou frekvenciou vyskytuje v spojeniach typu **priemyslový** či **veterný park**.

Najorganickejšie je samozrejme preberanie slov, ktoré nemajú v cieľovom jazyku zodpovedajúce adekvátum a navyše sa bez odporu dajú časovať či skloňovať. Teda výrazy typu **manuál**, **šiling** či **diktátor**, ktoré už ani nepociťujeme ako cudzie. Nový výraz sa však ľahko udomácní aj pod vplyvom toho, že prináša inú vôňu kultúrneho pozadia. Povedzme taký (taká?) **matrix**. Zodpovedajúcich domácich výrazov je dosť: matrica, matka, matica. Na psychosociálnom pozadí populárnych audiovizuálnych sérií sa však **matrix** z jazyka nedá vymazať, takže keby ho niekto niekde v tomto kontexte nasilu nahrádzal domácim výrazom, vyvolal by iba nedorozumenie. To sa však nestáva.

Naproti tomu sa stáva opak – že totiž niekto šifru nedešifruje, lebo ju nerozpozna ako takú, a doslovizmus ho potom zavedie do závozu. Tak Marián Grupač v pásme venovanom Allenovi Ginsbergovi (Devín, 11/6. 2006) cituje z New York Times charakteristiku **majster básnik** bítnickej generácie. Tým majstrom však iba mechanicky preberá americké **master**, čo je v tomto prípade prídavné, nie podstatné meno, a znamená tu **vzorový**, **určujúci**, **reprezentatívny** – čosi ako generačnú **matrix**...

Ako slová smradnú

Naše strany dnes zvolávajú **kongresy**, len aby sa vyhli **zjazdu**, ktorý pokladajú za skompromitovaný z čias predvarených zjazdov Strany s veľkým S. Alebo aj aby boli slovglechtinovo in, keďže za veľkou mlákou je kongres aj parlamentom, aj zjazdom – podľa toho, či sa myslí inštitúcia alebo akcia. Pritom ani nie tak dávno bol pre politické strany zaužívaný **zjazd**, kým kongres bol vyhradený medzinárodným zjazdom.

Ešte väčšmi zosmradol **vodka** (nehovoriac o **führerovi**, ktorý sa už ani v nemčine nedá použiť inak než hanlivo). A tak majú štáty, no najmä strany svojich **lídrov**, lebo označiť lídrov za **vodcov** by bolo nactiutračstvom. Tobôž v rodnej nemčine. Odvođeniny od tohto podstatného mena však nezosmradli ani tam, kde sa tak isto ako u nás hovorí o vedúcich osobnostiach či princípoch. O **vodcovskom** princípe však iba v súvislosti s totalitou.

Smradnutie prebieha rozličným tempom. **Zjazdy** zosmradli zo dňa na deň (podľa mňa neprávom a zbytočne, v radikalistickom ošiali). **Vodka** a niektoré

jeho odvođeniny zosmradli tak isto zo dňa na deň, s pádom fašistickej totality. Kvázisocialistická totalita sa ich však čiastočne držala ďalej, dbajúc iba, aby neevokovala zhody s fašistickou. Zato tie východné sa vodcovského princípu držali (a stále držia) bez takýchto odlišovacích výhrad.

Naproti tomu **propaganda**, ktorá má za sebou podstatne dlhší život, smradla primerane tomu pomalšie. Na svet ju priviedol pápež Gregor XV. ustanovením inštitúcie Congregatio de propaganda fide už roku 1622, ktorá predstavovala čosi ako Poučenie z krízového reformačného vývoja. Propaganda bola v tejto vývinovej fáze ešte iba slovesným tvarom, časom sa však osamostatnila a žila ďalej už v podobe podstatného mena. Nespájala sa však vo vedomí s nijakými konotačnými znamienkami, na rozdiel od drastických termínov ako **inkvizícia** či **útrpné právo** (nádherný to eufemizmus). Až dr. Goebbels ju vyniesol do žiary reflektorov, na čo jej demokratický svet vypálil biľag, takže od 30-tych rokov minulého storočia smrdí. Smrdí však iba v demokratickom svete, kým ten socialistický sa jej držal až do svojho pádu. Ktovie, či podnes neprežíva v KEDR s kladnou konotáciou...

Naproti tomu **reklama**, jej rodná sestra a jeden z najmocnejších motorov ekonomiky, bez ktorého by kapitalizmus asi neprežil, nesmrdí podnes. Aspoň nie všeobecne. Kritikom kapitalizmu, enviromentalistom atď. samozrejme ako **klama** už smrdí, ale všeobecne sa na ňu svet díva skôr so zhovievavým pohrdaním a s vedomím, že najúčinnější reklama je tá, o ktorej netušíme, že je reklamou, aby sme parafrázovali Sigmunda Freuda. S touto jej verziou sa však stretáme skôr vo sfére politiky a ekonomickej manipulácie, plnej zákrut a klepcov, kým bežný život moderuje tá priama – veľkohubá, dotieravá, vreskl'avá.

Slovenčina je jazyk výmyselný, huncútsky – a nelogický

Surovec môže byť u masochistky **pečený-varený**, a pritom neprestane byť surovcom – inak by tam už nebol pečený-varený. Keď z miesta činu ujde, zanechá po sebe **mŕtve ticho** – kým **živé ticho** sa nevyskytuje v nijakých situáciách. Ani keď spadne špendlík. Ani keď sa **roznoční** – na rozdiel od **rozodnievania**, keď sa všade **rozhostí hluk** a špendlíky si môžu padať, koľko chcú, nik si ich nevšímne.

Na začiatku sme spomínali **potomstvo**. Aj s tou genealógiou je to na pováženie. Každý máme svojich predkov. Prečo sa však hanbiť, že sme ich **zadkovia**? Len prudérii pripíšme to eufemistické **potomstvo**, ktoré znejasňuje a zahml'uje bezprostrednú a konkrétnu generačnú postupnosť v prospech hromadného mišmašu. Sem sa natíska analogická dvojica **prednosti** – **zadnosti**. To druhé jazyk, na rozdiel od skutočnosti, nepozná, hoci aktualizácia si ho prisvojila. Prínajmenšom Jana Juráňová to už urobila v preklade Calvinovho *Nejestvujúceho rytiera*, ako inak než v súvislosti s vnadami – a ako inak než ženskými, lebo mužské v patriarchálnom jazyku nejestvujú.

Aj bez takýchto vlnadných či genealogických asociácií má však **pred** plno antonymných dvojíc, kde sa náprotivok vyparil. Zubári síce poznajú k **predkusu zákus**, to je však skôr výnimka. Spravidla náprotivok nejestvuje, a pokiaľ jestvuje, znamená zväčša čosi iné, než by sme čakali. Jestvujú **poprední** umelci či vedci, no tí ostatní nie sú **pozadní**. A aj tí poprední sú ešte inak poprední, lebo vedľa vychytených profesií, kde sa toto spojenie aplikuje, je väčšina takých, kde sa neaplikuje – napr. sotvakto by použil spojenie **popredná hajzelbabka** (genderbojovníčky by tu mohli postulovať **hajzeldedka**). No ani **popredná upratovačka** či **predavačka**... Slovom, **poprednosť** je exkluzívna. Za socializmu bývali samozrejme aj poprední zvérači alebo majstri kelne, to však divoký kapitalizmus zmietol zo stola a ani akokoľvek zhumanizovaný to asi neprivedie k novému rozkvetu. Bolo by to proti jeho prírode.

Vráťme sa však k našim dvojiciam, ktoré môžu fungovať aj naopak – máme **predbežné opatrenie**, ale nič **zábežné**, a máme **záclonu**, ale zas nie **predclonu**, **predizbu**, ale nie **záizbu**, **zákopy**, ale nie **predkopy**, **predpoklad**, ale nie **zápoklad**, **predpotopný**, ale nie **zápotopný** (a keď si Albert Marenčin uvzal, že vyjadrí práve toto, uchýlil sa k **postpotopnosti**). Takto môžeme pokračovať do aleluja – **predsudok**, **predstih** atď. A zrazu nad'abíme na dvojice, ktoré majú každý člen svoj obsah, ale neznamenajú opak toho druhého. **Preddavok** aj **závdavok** vyjadrujú to isté, **predstierať** a **zastierať**, **predložka** a **záložka** si žijú každé svojím životom, nie sú však antonymá. Potom sa v tom, človeče, vyznaj.

Nevážené čitateľstvo, tu je váha, nech sa páči odvážiť, bude z vás vážené čitateľstvo. A ak vás táto moja produkcia **tvrd**o usolí, buďte radi – **mäkk**o ešte nik nespál, hoci **na mäkkom** sa spí celkom dobre, najmä keď ste **namäkk**o. Niet však dôkazu, že by **mäkkohlavci** spávali lepšie než **tvrdohlavci**, no napriek neexistencii **mäkkohlavcov** je bežné, že niekomu **mäkn**e **mozog**.

Pri každom útoku sa hľadá, kto je zaň zodpovedný. Nikdy sa nehl'adá, kto je zaň **nezodpovedný**, hoci k nezodpovednosti sa hocikto ochotne prihlási. Vyhlasujem, že za tento nezodpovedný útok na vašu integritu beriem na seba plnú zodpovednosť, hoci mi pri tom behajú po chrbte **teplomriavky**.

3/2008

Z česko-slovenského rozhrania

Ako sa urbánna slovenčina usiluje rozhojniť svoj repertoár z pokladu obecnej češtiny, tvorí jeden z priebežných motívov celých **Úkladov**. Aj to, ako v tomto vleku preberá jej **pavázby** a **pamyšlienky** (tak tento **slovný smog** charakterizuje Vladimír Just v *Slovníku floskúl*). Napr. keď Ivana Jachymová v referáte z kafeologickej konferencie takmer nevie **ustáť** vzrušenie... (Regina, 3/9. 2007).

Zaznameniahodnou výnimkou je, keď slovenčina v tomto vleku ujde od špecifického slovenského výrazu, ktorým čeština nedisponuje, ktorý je však silnejší. *Sarkozy neprišiel na stretnutie podnapitý, ale iba zadýchany*, hlásilo slovenské spravodajstvo 14/8. 2007. **Dychčať** čeština nepozná, preto bývajú

českí športovci iba **udýchaní** alebo **zadýchaní**, kým slovenskí by mohli byť **udychčaní** či **zadychčaní**, keby sa o nich nereferovalo vo vleku češtiny. Významovo ide samozrejme o to isté, označenia sa konvencionalizujú, pribojnosťou si však tieto ekvivalenty rovné nie sú, slovenský je šľavnotejší a čeština by po ňom pokojne mohla chňapnúť, keby prejavovala takéto sklony.

Na česko-slovenskom rozhraní však vládne protismerná tendencia. Čeština po našich šľavnatostiach nechtiap, lebo s nimi ani veľmi nepríde do styku, kým slovenčina po českých áno, aj kde náhodou má plnohodnotný ekvivalent – stačí, že sa jej nevidí dosť mestský, a už u nás **neletí**.

Rozpor vzniká už pri strete jazykovedcov s touto vrstvou. Čeština má okrem spisovného základu a všemožných hovorových, slangových či nárečových vrstiev aj špecifický variant **obecnej češtiny**, ktorá stojí kdesi medzi a predstavuje vrstvu, bez ktorej by moderná česká literatúra nemala tú tvár, ktorú má. A ona si ju aj pestuje, mazná sa s ňou, pričom v tom u väčšiny jazykovedcov naráža prevažne na akceptáciu a pozitívnu interpretáciu, takže plodí neustále ďalšie novotvary, podporujúc širokú jazykovú hravosť, opretú o svojský humor. Je to tak už desaťročia. Aj preto by som to rád demonštroval nie na novom úkaze, ale na staršom príklade významonosnej hry s osciláciou na rozhraní. Miroslav Plzák ešte v časoch, keď sa venoval objavnému a pútavému popularizátorstvu vo svete erotiky a dynamiky dvojíc, a nie reklame sexstimulancií, vyslovil takýto postreh (citované po pamäti): *Takhle se zachová správnéj chlap. Ne správný chlap, ale správnéj chlap, protože to už je docela jiné kafe.*

Tá slovotvorná sila je stále živá a produktívna. Keď sa z **driet'** stalo **makat'**, o chvíľu bol na svete rozkošný **nemakačenko**, a tak to ide dokola. No kým čeština si svoju **obecnú češtinu** adoptovala a integrovala, urobila ju plnohodnotnou súčasťou modernej literatúry, strážcovia slovenčiny si na jej panstvo prevažne tak potrpia, že hodne výbojov tým smerom degradujú na slangové či subštandardné. Predkladajú pritom varianty, ktoré sa významovo síce sčasti alebo aj celkom kryjú, zato sa však bijú so štylistickým zafarbením. Odkazovať na pasáže, kde som to demonštroval, nemá význam, je to jedna z našich priebežných tém – odkážem na jediný starší príklad, keď sa za neorganický a nesystémový **vyhadzov** natískalo ako ekvivalent bežfarebné **vyhodenie**, hoci aj u nás môžeme **dať (dostať) kopačky** (Romboid č. 5/2006).

Ako naša rozhlasová jazyková poradňa v tomto ťažení proti hovorovosti nálepkou slangovosti či subštandardnosti vytrvávajú, nech dosvedčí zopár príkladov, napospol z februára 2008.

*Snaha niektorých používateľov slovenčiny zjednodušovať dvojslovné pomenovania je veľmi častá. Napr. slovo **mimovládka** je zo spojenia mimovládna organizácia, **feťák** zo spojenia fetujúca osoba. Nedávno sme zaznamenali, že spojenie resuscitačné oddelenie sa volá **resuscitačka**. Toto slovo sa vníma ako **slovo lekárskeho slangu**. Slangové sú aj **mimovládka** a **feťák**. Takéto slová by sa nemali používať vo verejných rečových prejavoch.*

Mne sa vidí, že nič z toho nie je **slangové**, iba **hovorové**. Slangom sa odjakživa chápalo čosi, čo používa iba istá sociálna vrstva či skupina, ba zavše tomu iné skupiny ani nerozumejú. Všetkým uvedeným slovám však rozumie každý priemerne vzdelaný **človák**, a aj používajú sa celkom všeobecne, sociálne nešpecificky. Akurát že by kedysi neboli patrili do salónnej konverzácie, lenže tá vyhasla spolu s krinolínami a aj v novozbohatlíckych salónoch je dnes **in** hovoriť, ako nám zobák narástol, ba zavše aj o riadny kus vulgárnejšie. Môžeme to napospol chápať ako prejav tendencie k tvorbe čohosi, čo sa raz môže zliať do súvislého systému **obecnej slovenčiny**, aj keď istotne nie pod takým označením, lebo **obecný** znamená v slovenčine fakt čosi iné než v češtine a používam to tu čisto obrazne.

Mimochodom, práve **resuscitačka** sa organicky začleňuje do radu substantív rozličných štylistických polôh od hovorovej po bezpríznamovú, stačí si pričleniť podstatné mená **zbíjačka, zabíjačka, klopačka, hojdačka, obývačka, naberačka, lyžovačka, žuvačka, stíhačka**, ale aj príznakové **operačka, ordinačka, makačka, nakladačka** či **búračka**.

* * *

Predstavenie je vyskladané z epizód... Novotvar vyskladaný nie je bežné slovo. Máme na to sloveso skladať a k nemu poskladať... Muzikál o sv. Františkovi teda nie je vyskladaný, ale poskladaný...

Svätá pravda, lenže to akiste vie aj autor kritizovaného novotvaru. Sám novotvar však nie je individuálnym **úletom**, vžíva sa pod vplyvom ozvlášťňovacích snáh v analógii k slovesám typu **vytapetovať, vybíjať**...

Inde sa odporúča **kopec** problémov nahrádzať ich **hľbou** či **hromadou**. Sú to v danom zmysle tak isto expresíva, takže návrh náhrady má logiku. Ignoruje však snahu o aktualizáciu a ozvláštnenie – akoby sa tie dva staršie výrazy ako expresívum už ošúchali, takže treba čosi nové. To nie je polemika, skôr pokus vysvetliť tendenciu.

* * *

Anglicizmus **single** označila poradňa v súvisi s prezidentom Sarkozym za **makaronizmus**, za ktorý ale ako náhradu ponúka **sám**. **Single** však má presne definovaný význam sociálneho stavu, keď dotýčny či dotýčná **žije v samostatnej domácnosti**. S nikým ju teda nezdieľa, to však neznamená, že by nemali partnera, ibaže nebývajú spolu. Ani ako manželia, ani **na hromádke**. To sa predsa označením **sám** nedá vystihnúť. Kdesi okrajovo sa veci skôr blíži náš **starý mládenec** či **stará dievka**, keby tomu neprotirečili iné rozdiely. Jednak že **stará dievka** je patriarchalistický biľag, čo **single** nie je, a jednak si **single** spôsob života môžete zvoliť aj po rozvode, a to o našich domácich výrazoch neplatí. Po rozvode sa starým mládencom už nestanete.

Tento anglicizmus je teda aj v slovenčine funkčný a nenahraditeľný, označuje nový sociálny úkaz. Na rozdiel od zbytočných anglicizmov sa tento teda zaužíval ako internacionalizmus, používaný v celej euroatlantickej civilizácii, právom.

* * *

*Slovo **čumil** bolo donedávna súčasťou nášho TV programu. **Čumil** je české slovo a jeho slovenské ekvivalenty sú **zízač**, **nazízač**, ktoré sú utvorené od slovies **zízať**, **nazízať**, **obkukávať**. Ich význam je obyčajne nedovolené, potajomky alebo aj zvedavo hľadiť, a keďže máme slovenské slovo, prečo by sme mali dávať prednosť cudziemu. Takže – **zízač**, **nazízač**, **obkukávač** i **obsmrďač**.*

Nikdy by som sa neprihováral za prijatie **čumila** do rodiny poctivých slovenských slov, lebo je (na rozdiel od slovesa **čumieť**) utvorené spôsobom, aký slovenčina nepozná. Napriek tomu sa obávam, že ho z nej, pri všetkej neorganičnosti, pre váhu zotrvačnosti už nik nevygumuje. Ide skôr o to zdôvodnenie. Navrhované slovenské ekvivalenty (ku ktorým by som ešte pridal **vytriešťať oči**) pokrývajú totiž iba časť významu. Druhú časť tvorí **tupo**, **bez záujmu pozerat'**, **civieť**. Práve k tomuto významu sa však dnes vzťahuje prevažná časť **čumilstva**. K nemu sa vzťahuje aj hovorový český novotvar **čumbedna** (nemecky **Glotzkiste**) pre televízor.

* * *

K akceptácii **obecnej** vrstvy jazyka patrí zrejme vedomie jeho stability, odolnosti systému voči neorganickým cudzorodým vplyvom. Prijímanie nesystémových výrazov typu **čumil** o prílišnej stabilizácii slovenského povedomia nesvedčí. Lenže mnohé jazyky vo fáze svojho konštituovania postupovali rovnako neorganicky, berúc si z cudzích kultúr, čo sa integrovať dalo i nedalo, a napriek tomu to úspešne integrovali. Tak ako sa ruština v čase modernizácie Ruska za Petra Veľkého naplno otvárala nemeckým, holandským či francúzskym prvkom a úspešne ich včleňovala do systému, aj keď boli nesystémové.

Zdá sa, že pokiaľ nie je existenčne ohrozený národ, preberanie cudzích prvkov integritu jazyka neohrozuje. Slovenčina bola (spolu s národom) za čias maďarizácie životne ohrozená, keďže sa jej cudzie **oktrojovalo**. Pokiaľ si však z cudzieho vyberá sama, asi ju to životne neohrozuje, i keď výber zväčša prekvapuje a udivuje. Zrejme to potrebuje – alebo má prinajmenšom pocit, že to potrebuje. Z tohto hľadiska mi alergické reakcie najmä na výpožičky z češtiny (systémovo zväčša kongeniálne a ľahko integrovateľné) pripadajú prebate.

Pritom v danej fáze aj pochopiteľné. Ani čeština nebývala vždy taká stabilizovaná a sebavedomá, ako je dnes, a proces jej sebauplatňovania a stabilizácie neleží ani tak dávno v minulosti. Ešte v čase obrodzovania bola voči nemeckému živlu rovnakou popoluškou, rečou slúžok a paholkov, ako slovenčina za čias Apponyiho zákonov voči maďarčine. J. K. Tyl zakladal konverzačnú češtinu a Josef Jungmann (1773-1847) a jeho generácia prekúvali reč všedného dňa na nástroj schopný filozofickej a umeleckej reflexie sveta či vlastnej sebareflexie v 19. storočí. Samozrejme to nemohlo prebehnúť bez aktívnej slovotvorby, z ktorej sa tisíce výrazov ujali a nikomu už nezíde na um, že vznikli ako umelina či doslovný prevod z nemčiny, poľštiny, ruštiny alebo balkánskych slovanských jazykov (dejepis, hvezdáreň, látka, nerast, ozvena). Po

storočí výbrusu tu zrazu stojí jeden z bohato diferencovaných slovanských jazykov.

Isteže, aj tento vývin sprevádzali excesy purizmu, ale bez toho to zrejme nejde.

* * *

Slovenčina začínala so svojou obrodou síce len o trochu neskoršie, no jej vývin brzdil tvrdší maďarizačný útlak, takže skutočný rozvoj mohol fakticky nastať až po roku 1918. A ani po ňom mu téza politického československého národa neprospievala, takže obranársky purizmus mal oveľa širšie dôvody existencie, než mal pri konštituovaní češtiny za obrodeneckého hnutia. Na rozdiel od češtiny nezápasil totiž o terén proti celkom odlišne stavanej nemčine, ale proti jazyku konštitučne kongeniálnemu, ktorý symbióze a osmóze prakticky nekladie prekážky.

Obranársky slovenský purizmus je teda historicky pochopiteľný a aj oprávnený. Vo svojej rýdzej podobe dnes v slovenskej jazykovede už nehrá úlohu. Otázka je len, či jeho zvyšky plnia dnes tú ochrannú funkciu, ktorej potreba ho zrodila. Práve v tom sa zrejme názory rozchádzajú, a to je aj predmetom tejto polemiky. Podľa mňa je slovenčina dnes dostatočne rozvinutý a aj dosť stabilizovaný jazyk, takže na slobodný rozvoj nepotrebuje konzervatívne alergické reakcie, skôr impulzy na rozvoj urbánnych zložiek svojho slovného i skladobného pokladu. Mám dojem, že spoločnosť si to uvedomuje – a uplatňuje – oveľa dynamickejšie než jej jazykoví strážcovia. Z toho potom vývin, keď psy štekajú, a karavána si ide ďalej po svojom.

To nás vracia k téze citovanej v prvej časti: *Takéto slová by sa nemali používať vo verejných rečových prejavoch*. Natíska sa otázka, čo vlastne je a čo nie je verejný rečový prejav. Predovšetkým – je ním beletria a popularizácia?

* * *

Spisovateľ Dušan Dušek patrí už k strednej generácii a na rozdiel od tej mladej neholduje excesom ani vulgarizmom, hoci vie byť veľmi presný v citlivom opise aj chúlостivých situácií. Z jeho prózy *Zima na ruky*, ktorej pôvabná slovenská časť sa odohráva do značnej miery medzi piešťanskými chalanmi, som si povypisoval niekoľko zvrátov a spojení, aké určite nepatria do verejného prejavu, aj keď zaručene patria do modernej beletrie.

Struhne mu facku. Lážo-plážo, ty pako. Známký, ktoré mu Matej potiahol – alebo šlohol, alebo čmajzol. Mašinkver. To bola šľaha.

Takto, alebo ešte hovorovejšie, vyzerá jazykovo prevažná časť dnešnej slovenskej mestskej prózy. Ale ani titulky v tlači (vôbec nie iba bulvárnej) sa bez tohto farbistého expresívneho slovníka nezaobídu. Chcú predsa ťahať. Príklady: *Zlodeji vybielili galériu* (Sme, 12/02. 2008). *Za prebodnutie štetcom nepôjde do basy* (Pravda, 13/02. 2008). To všetko je predsa verejný prejav. Ak však je, kde potom leží hranica medzi verejným a nie verejným, kam také čosi nepatrí? Obávam sa, že by sme sa tu ťažko dohodli. Hovorovosť sa aj u nás derie zo všetkých škár, a podľa mňa je tu plne na mieste.

Sú tu ďalšie príznačné postrehy od susedov. Český verejný prejav spravidla aplikuje nielen dávku bonmotov, aby si poslucháča získal, ale aj značné vrstvy obcej češtiny, aby hovoriaceho prezentoval v polohe „som predsa jeden z vás“. (Nie je to síce pravda, ale dobre sa to počúva.) Rakúsky verejný prejav, no neraz aj novinárska, dramatická či literárna spisba, infiltruje zasa spisovnú nemčinu celkom bežne intarziami „rakúštiny“, alebo leží aj celý v nej. O angličtine či američtine ani nehovoriac. Stačí pripomenúť neformálnosť, s akou sa v anglosaskom svete familiarizujú vo verejnej sfére krstné mená – **Bill Clinton**, **Bob Kennedy**, **Tony Blair**, **Jack London**... Vieme si predstaviť, že by sa v rozhlase či televízii hovorilo o **Robovi** Ficovi? Populárny je dosť, a predsa by sa nám tu jazyk zháčil.

Slovom, u nás, a to nielen v požiadavkách škôldozorcov, ale zavše aj v reálnej praxi zviaza Slovákov pred mikrofónom či pred kamerou krk neviditeľný stojatý golier. Reálna podoba jeho slovenčiny býva síce neraz komická a kancelárska, ale aj to je iba rub snahy o spisovnosť, resp. opak toho, ako nám zobák narástol.

Napokon – celý čas tu propagujem uvoľnenosť, hovorovosť, horlím za potenciálnu „obecnú slovenčinu“. Ale má toto moje horlenie formu, za akú horlím? Aj ono je zajatcom toho, proti čomu horlím. Takí **halt** sme, a jazykové poradne, kútiky a okienka nás iba utvrdzujú, aby sme takí ostali. Prax sa o to však veľmi nestará – a akokoľvek sa tu do nej sústavne **navážam**, v tomto jej **drukujem**.

4/2008

Doslovizmy, doslovizmy

Madame Annette sa usmiala **zaujímavými** ústami (Daniil Charms: *Všetko naopak* v preklade Jána Štrassera). Ruské východisko, **interesnyj**, pochádza z cudzieho základu, a keď z neho zamierime späť k nášmu **interesantný**, pocítíme ľahulinký rozdiel. **Interesantná** žena nie je iba zaujímavá, súznie tu aj **príťažlivá**. Nepríťažlivá, bezvýrazná žena nemôže byť interesantná, hoci zaujímavá zato byť môže. Slovom, v interesantnosti cítiť erotický podtón, ktorý zaujímavosti chýba – a práve tu vytvára doslovný preklad deficit. Ako to preložiť, aby deficit nevznikal, je samozrejme iná vec. Možno na to treba ísť veľkoryso, od lesa, odkloniť sa od litery...

Podobne keď čítame, že *čerstvá absolventka... nemá jasnú predstavu o budúcej kariére* (Film.sk, č. 4 2/2008, s. 12), čosi nás zarazí. Vnútorňý nesúlad pramení z toho, že v románskych jazykoch má **kariéra** síce aj príznakový význam ako u nás – úspešný (alebo dravý, bezohľadný) postup na životnej dráhe, ktorý naplno vystúpi z odvodeniny **karierizmus** – ale aj význam bezpríznakový v zmysle **životnej dráhy** bez ohľadu na úspešnosť. Vzhľadom na životnú fázu mohlo v citovanom spojení ísť iba o tento druhý význam. Čosi z bezpríznakového, axiologicky neutrálneho zmyslu sa u nás v súvislosti s kariérou zachovalo iba v

diplomatickom slovníku, keď sa hovorí o **kariérnom** diplomatovi (teda profesionálovi, nie politickom nominantovi).

* * *

Ak v týchto prípadoch ide o jemné odtienky, v tých ďalších o hrubé neporozumenie. Pre **nízko letiace lietadlo** z *Návratu* Bernhardta Schlinka v preklade Ladislava Šimona nie je charakteristické, že letí nízko, ale že **hlbkovo útočí**. Teda že sa spustí z výšky, vykoná pri zemi svoje dielo a znova sa vznesie. (Pre tieto vzdušné dravce sa za vojny ujala prezývka **kotlári**, lebo ich obľúbeným cieľom bývali rušne.)

Podobne keď Michal Bartko vo *Falšovateľoch* peňazí Andrého Gida hovorí o **decentralizačnej** sile, kontext ho okrikuje, že ide o silu **odstredivú**, keďže cudzoslovnú decentralizáciu pozná slovenčina iba v administratíve, kým vo fyzike platí domáci výraz.

Keď minister Lavrov tvrdil, že v súvislosti s Gruzínskom treba prijať **riešenia** (Slovensko, spravodajstvo, 6/6. 2006), ide o jasný rusizmus, lebo v slovenčine sa prijímajú **rozhodnutia** alebo **uznesenia**. Pritom ruské **rešenie** znamená aj slovenské **riešenie**, ibaže toto riešenie je **proces**, nie jednorazový **akt**, o aký v diplomatickej reči ide. Takže problémy sa síce dajú riešiť a zavše aj vyriešiť (ba dokonca **poriešiť**), ale to trvá, kým **prijat' riešenie** (teda rozhodnutie či uznesenie) predstavuje jednu rozhodujúcu chvíľu v takomto procese.

Poľské doslovizmy sú u nás na dennom poriadku, či už opakovane spomínané alebo čerstvé. V publicistike zväčša pochádzajú z dielne Zuzany Kohútkovej, stálej spravodajkyne vo Varšave, ktorá sa v poľštine už tak zabývala, že prestáva rozlišovať. Tak sme sa opäť dozvedeli, že *dlhé roky zastávali kľúčové stanoviská v štáte agenti* (Slovensko, 1/4. 2007), hoci **stanovisko** je abstraktum, kým tí agenti zastávali veľmi konkrétne **posty** (viac Romboid č. 10/2004). Dozvedeli sme sa však aj novinku, že *to je ďalší... dôvod... deštrukcie poľských... tajných služieb*, hoci ono to nie je **dôvod**, ale **dôkaz** (poľsky **dowód**). (*Výmena koňa počas cvalu*, Mosty č. 4/2007).

A najnovšie sme sa v Prehľade zahraničnej tlače dopočuli aj o prioritě poľskej **vonkajšej** politiky... (Slovensko, 9/1. 2008). Je to vec konvencie, ako si čo nazveme, napokon, keby sa namiesto **zahraničnej politiky** zaužíval aj u nás názov **vonkajšia politika**, bolo by všetko v poriadku (majú ho predsa Nemci, majú ho Angličania, a opak, vnútornú politiku, máme aj my). Lenže u nás vnútornú politiku aj príslušné Ministerstvo vnútra síce máme, no **Ministerstvo vonkajška** nemáme. A keď je raz tak, **načim** to rešpektovať.

Umelecká literatúra tu však tiež nezaostáva (viac Romboid č. 4/2006). *Moja námaha vyšla na márnosť*, tvrdí jedna z postáv Mróžkovho *Šachu* v slovenskom preklade. Tvrdí to preto, lebo po poľsky sa to povie **na marne**, po slovensky samozrejme **nazmar**.

Rozkošné je, keď prekladateľ vynájde novučičky novú reáliu. Tak sme sa z Prehľadu zahraničnej tlače (8/1. 2008) na okraj volieb v Gruzínsku dozvedeli pikantériu, že volební pozorovatelia *sedeli v reštaurácii a pili čierne víno*.

Okolo vína sa v slovenčine vinú bohaté girlandy citovo podfarbených variantov (vínko, vínečko, vínčisko), že by nám ich aj bohatšie jazyky mohli závidieť, ale **čierne víno** je neznáma fajta. Poznáme biele aj červené, ale **čierne**?

Keď si uvedený výrok vezmeme pod lupu, objavíme na ňom aj ďalšiu chybu krásy, a to vid. Čo by na tom už bolo, keby si pozorovatelia zaskočili do reštaurácie na pohár vínka. Lenže oni si ta zrejme nezaskočili – oni tam, namiesto aby sa venovali svojmu poslaniu, zrejme **vysedávali a popíjali!** Vid tak úplne mení váhu výpovede.

Ustálené zvraty, väzby a ich deformácie

Ukrajinský spisovateľ Jurij Doľd-Mychajlyk napísal kedysi populárny frontový román *Sám vojak v poli...* Je to doslovný prevod príslovia *Odin v pole ne voin*, ktoré Veľký rusko-slovenský slovník prekladá ako *jeden vojak nevyhrá bitku* (výstižnejší by asi bol aktualizovaný slovosled *jeden vojak bitku nevyhrá*, prípadne voľný a zovšeobecnený variant *sám v boji nezavážiš*). Sovietsky autor však vo vypätom bojovom entuziazme s tým výrazom rezignácie polemizuje názvom *Odin v pole voin*, čiže *v boji zavážiš, aj keď si sám*. A nech sa už na literárnu hodnotu toho agitačného plagátu v krikľavom dobrodružnom podaní dívame akokoľvek, titul mal rozhodne razanciu, švih a vnútorný náboj. Nič z toho sa do mechanického, doslovistického prevodu Ruženy Jamrichovej nedostalo. Naopak, vyznieva melancholicky, nie polemicky, lebo niet s čím polemizovať.

Zaujímavé efekty vzniknú pri preklade anglických prídavných mien, pre našinca tvarovo nerozoznatelných od tých podstatných. Pred rokmi slávil v našich kinách úspechy svojský austrálsky dobrodružný film *Krokodíl Dundee*. Protagonistom však nebol krokodíl, lež krokodílobijca, a Austrálčania to z názvu vedeli jednoznačne odčítať – nejde o podstatné meno, ale o prídavné, teda **krokodílový**. Názvy filmov, kníh a pod. sa, prirodzene, nemusia verne prekladať, zavše sa pre nové prostredie volia nové, tu však nešlo o takúto voľbu, lež o mechanický preklad na základe gramatickej dezinterpretácie.

Konzumizmus v slovníku

Jazyk nezrádza iba hovoriaceho, ale aj dobu. Tá naša akoby si chcela vyberať zo širokej ponuky života iba hrozienka, a či skôr to, čo za ne pokladá. Zbystrite uši na moderátorské floskuly v rozhlasoch a televíziách (vôbec nie iba súkromných), a zistíte, že napr. Beethovenova x-tá symfónia pod taktovkou nejakej veličiny je úplná **lahôdka**. Galerista vyhlási, že nerobí výstavu iba pre bežné publikum, ale aj pre **fajnšmekrov**. V rozhlasovom Zrkadlení z 9/2. 2008 ste sa mohli dopočuť, že náročné filmy sú **menu rozhl'adeného gurmána**.

Umenie a kulinárstvo si samozrejme nemusia byť cudzie, o tom by vedel rozprávať Verdi, keby žil, ťažko si však predstaviť, že by nejaký Eduard Hanslick bol jeho opery vo svojich analýzach označil za **lahôdky**, nech by ho akokoľvek boli zaujali. Až éra McDonaldiv a hypermarketov, orientovaných na

masovú spotrebu, zaraďuje aj umenie medzi spotrebný tovar, zmazávajúc rozdiel medzi jedinečnosťou výtvoru a predvarenosťou výrobku zábavného priemyslu. Existencia širokého spoločného pásma to rozhranie nespochybňuje, a konzumistický slovník v reflexii umenia odhaľuje pisateľov ako deti svojej doby.

Piaty pád – vokatív

Čeština, tá sa má. Vokatív je pre ňu plnohodnotný gramatický tvar, oslovenia **doktore, kapitáne, admirále** jej v prekladoch z angloameričtiny či románskych jazykov, kde sa naša rakúsko-uhorská či nemecká zdvorilostná formuľka pán-pani pri označení profesií alebo sociálneho postavenia nepoužíva, dokonale slúžia. Naproti tomu naše **doktor, kapitán, admirál** vyznieva ako oslovenie ťarbavo a ťažkopádne, k čomu sa pridáva škrobenosť, ktorej v origináli niet. Pritom je sama konvencia zachovávaní pôvodnej formuly spochybiteľná, cudzie oslovenie sa predsa dá dokonale nahradiť domácim **pán doktor** atď., ťarbavosť je preč a oslovenie vplynulo do nášho spôsobu vyjadrovania. Napriek tomu sa v prekladoch zväčša uprednostňuje formuľka originálu, ako keby náhrada domácou konvenciou text pripravovala o kus atmosféry, neprimerane ho prenášala k nám – inak si ten úkaz neviem vysvetliť. Leda ak pohodlnosťou či ľahostajnosťou.

Na druhej strane sa rezíduá vokatívu v slovenčine zachovali – Alfonz Zauner ich vo svojej pravopisnej príručke aj explicitne vymenúva: **človeče, chlapče, Hospodine, kmotre, švagre, otče, bratku, synku, priateľu, pane, majstre**. Zjavne cítiť, že majú nádych familiárnosti či archaizmu. Hovorová slovenčina pozná aj ďalšie, najmä vo sfére nadávok, my sa však pristavme pri tom poslednom, **majstre**. Netýka sa totiž každého majstra – inštalatér či zámočník sa musí uspokojiť s oslovením **pán majster**, kým **majstre** je vyhradené umelcom a najrôznejším guru. Pričleňuje sa tým k rodine statusových označení typu **žena-spisovateľka**, kým **žena-upratovačka** sa v jazyku vyskytuje o to menej, o čo väčšmi sa vyskytuje v živote (viac v Romboide č. 8/2005).

Nie je ekvivalent ako ekvivalent

Daniel Hevier si v *Tajnom živote slov* zauvažoval o ekvivalente ekvivalentu. Skúsme aj my – postavme si vedľa seba štvoricu **nepriateľ, enemy, vrag, Feind**. Znamenajú to isté, nemajú však rovnakú špecifickú váhu. Slovenský a anglický variant sú utvorené analogicky, cez zápor (aj keď v tom anglickom sa musíme uchýliť až k jeho latinským koreňom, ak sa toho chceme dopátrať). **Nepriateľ**, teda **nie priateľ**. Význam sa skonvencionalizoval, no keď si spojenie aktualizujeme, musíme uznať – **nie priateľ** by ex definitione ešte nemusel byť **nepriateľom**. Naproti tomu ruské **vrag** nepriateľstvom priam sála, **vrag** je viac ako **nie priateľ**, a o nemeckom **Feind** platí to isté. Nie sú to záporové náprotivky, antonymá etymologicky navzájom späté, ale originály od seba nezávislé. Dve samostatné skutočnosti.

Slovenčina je jazyk huncútsky... a nelogický

Suché čísla toho nahovoria až-až, mokré zaryto mlčia. **Suchý praktik** vždy vie, ako na to, mokrého treba prebaliť. **Suchý humor** je spätý s Anglickom. Kde má domov ten **mokrý**, neviem, aj keď základom humoru je vo východiskovej latinčine **šťava** čiže **vlhkosť**, čo sa prenieslo aj do angličtiny. **Mokrý** je po anglicky **slopanica** a **mokroje delo** (mokrú záležitosť) pre ruské podsvetie **vražda**. Pravda, nie každá, iba nožom. Vrah (alebo šéf) býva spravidla **neľútostný**, kým **ľútostný** nebýva nik, a kto by ním už stojí čo stojí chcel byť, musí sa uspokojiť s **ľútostivosťou**. Aj **prefikancov** behá po svete až-až, hoci **prefikať** sa nikoho nedá. Ešte tak **prefiknúť** (**prefucknúť?**), ale to sme už inde. Možno som tu **imbecilný**, ale **becilný** určite nie.

Zato by som rád bol **duchaplný**, nie **duchaprázdny**. Oboje sa dá, hoci to druhé je aktualizácia ad hoc. Keď **zdúchnete** (aj to vzdialene súvisí s **duchom**), prejavíte tým **duchaprítomnosť**, no **duchom neprítomný** neznamená opak. Život môže byť **strastiplný**, ale **strastiprázdny** už ani s aktualizáciou. Aspoň nie jazykovo. Možno sa cez to chýbajúce antonymum prejavuje utajená múdrosť jazyka, ktorý vie o nirvánach svojej? Naproti tomu či budete žiť v **svároch** či **nesvároch**, vyjde to najedno. Nevyjde však najedno, či bojujete proti **nešvárom** alebo **švárom**, lebo **šváry** nejestvujú. Či však **nesváry** alebo **nešváry**, všimli ste si, že málokedy chodia po svete v jednotnom čísle? Ako keby jeden nesvár alebo nešvár nestačil. Ale aj v tom je asi múdrosť jazyka. Možno je **nesmierna** alebo aj **nezmerná** (oboje znamená zhruba to isté, aj keď každé vyrastá z iného koreňa), ale **smerná** ani **zmerná** byť nemôže, lebo to prvé **smeruje** inam, a to druhé už celkom nikam.

Keď si úrad chce dodať autority, nepovie keď, ale **keďže**. A tak v každej cele na bratislavskom **krajzáku** (či v **justičáku**) visel za vojny väzenský poriadok, do ktorého bola vlepená výstraha: **Keďže** túto knižku poškodíte, budete potrestaný. **Keďže** som ju však nepoškodil, potrestaný som nebol. Aspoň disciplinárne nie.

5/2008

Keď preklad vrastie do domácej literatúry

Raz darmo, preklad je tvar, ktorý apriórne ráta so stratami, ako hutne zhrnuje taliansky bonmot – **traduttore, tradittore**. Všetko sa do novej jazykovej verzie preniesť nedá. Nielenže sú štruktúry oboch jazykov nato príliš rozdielne, ale aj vlastný jazykový materiál sa všemožne prekrýva a križi, namiesto aby sa kryl. Ešte aj preklad z češtiny do slovenčiny – vzhľadom na štruktúrne zhody tradične „najľahšia“ úloha – nevyhnutne trpí nesúlalom národnej mentality a spôsobu dikcie, čo sa následne premieta do jazyka v písanej podobe. Preto čitateľ musí byť vďačný už za to, keď z prekladu netrčí originál a keď sa v ňom nepotkýname o prešľapy. Že však čítame preklad, teda čosi, čo sa aktom

prekladu síce stáva súčasťou domácej literatúry, ale bolo do nej presadené odinakiaľ, tohto pocitu sa dá zbaviť len vzácné. Aj to skôr vtedy, keď nás strhne autorská sila textu, nie jeho nový jazykový šat.

A predsa aj tu človek zavše zažije sviatok, keď má pocit neprekladu, ale originálu. Taký sviatok som zažil pri rozhlasovej podobe poviedok Guy de Maupassanta zo zbierky *Silnejšie ako smrť* v preklade Antona Vantucha a v podaní Alfréda Swana (Rádio Devín, 10-14/3. 2008, nahrávka z r. 2006)).

Hemží sa zvratmi typu: *Ale deťom predsa len žirilo... Čože tam porábate?... Zbohom ostávajúte... Heno ide...I* Textom dominuje susedský tón. Často sa oniká, poletujú oslovenia ako **sváko, zaťko...**

Protivníci takeého transferu by tento prístup mohli zhodiť protichodným bednárovským bonmotom o lordovi, ktorý si položí **cylinder** na **podišiar**. Bednárov bonmot však zjavne smeruje proti **vnútrotextovým** absurdným spojeniam, postaveným na protikladnosti nesúmerateľných jazykových vrstiev v tom istom texte. Takže za úvahu stoja skôr podmienky, kedy môže takýto prenos produktívne vzniknúť. Podľa všetkého je základom zhoda životných reálií. Maupassantove poviedky *Silnejšie ako smrť* sa napospol odohrávajú na vidieku či v malomeste, výnimočne na predmestí. To je topos podrobne zmapovaný našou literárnou klasikou aj čo do reálií, aj čo do jazyka, i keď v rozličných štylistických polohách od grotesky cez satiru až po realistickú kresbu. Životný štýl a mentalita týchto prostredí sa vo vtedajšom Francúzsku a súdobom Uhorsku zrejme až tak nelíšili, a práve to vytvorilo podmienky na organický jazykový prenos takeého typu, aký nám svojím prekladom poskytol Anton Vantuch, keď vytvoril autentický slovenský náprotivok, rovnajúci sa zážitkovo originálu.

Moderné časy vystriedali dlhodobú stabilitu sociálnych vzťahov a s nimi spojených mentalít dynamikou rýchlych zmien a vývinovou diferenciáciou v rozličných častiach sveta, takže dnes nielen ľudstvo ako celok, ale aj sama Európa žijú v rozličných historických časoch, z čoho plynú odlišné mentalitné parametre. Preklad dnešného francúzskeho románu do dnešnej slovenčiny by sa teda na niekdajšie pocitové zhody nemohol spoliehať, Vantuchov prístup by nemohol priniesť taký autentický výsledok. Cudzie, neznáme reálie aj mentalita by nás stále upozorňovali, že sa pohybujeme vo svete prekladu.

Lenže to je iba pol pravdy. Druhá polovica hovorí, že prípadné zhody prekladateľ jednoducho zhodí zo stola, či už z neznalosti, povrchnosti alebo ľahostajnosti. Niekedy sa obidva prístupy dokonca stretnú. Roku 2003 vyšla u nás kniha čínskeho emigranta Dai Sijieho *Balzac a malá čínska krajčírôčka*, kde autor vykresľuje podoby a absurdity kultúrnej revolúcie na čínskom vidieku. Ten mentalitou aj jazykom dosť pripomína mentalitu aj výrazivo Slovenska päťdesiatych rokov, a hladký preklad Beáty Panákovej šťavnato a plnokrvne zakoreňuje text do dobovej vidieckej slovenčiny, ako ju diktuje prostredie originálu. Tým pripomína Vantuchove postupy.

Literárne dielo však nekorení iba v jazykových, ale i v sociálnych parametroch prostredí, a Sijie, okrem iného, tematizuje aj čínske združstevňovacie praktiky, ktoré majú v niekdajšom tábore tzv. ľudových demokracií, svoje náprotivky, jazykový arzenál, floskuly: **kontingenty, kulakov, malých a stredných roľníkov, vyvlastňovanie** atď. Tento arzenál, ktorým naša literatúra päťdesiatych rokov oplýva, akoby pre prekladateľku nejestvoval, a tak napr. namiesto expresívnych **kontingentov** či ich eufemizmu v podobe **povinných dodávok** nájdeme citovo neutrálne **kvóty**, z ktorých vôbec nerazí hrôzou združstevňovacieho kladiva a so súdobou slovenskou literatúrou nemajú styčný bod. Podobne ako ho nemohli mať so súdobou francúzštinou, v ktorej je román napísaný, lebo Francúzsko ničím podobným neprešlo. Tak sa slovenská verzia odtŕha od domáceho kontextu a napriek inak priliehavému jazykovému šatu stráca vôňu a chuť doby.

Vôňu a chuť doby nájdeme aj v sýtom, plastickom preklade próz Vasilija Šukšina *Slnko, starec a dievča* z pera Marty Lesnej, ktorý evokuje svet drobných ľudí sovietskeho reálsocu v pohľade zdola. Na priebežné anachronizmy, ktoré by narúšali atmosféru, tu nenadabíme, nato je zhoda našich ľudovodemokratických reálií so sovietskymi príliš v povedomí. Zato na tradičnejších ruských reáliách sa aj tento preklad zavše pošmykne. Tak v poviedke *Griňka Malugin* je protagonistom dedinský chalan, ktorý si pri spontánnej záchranej akcii zlomí nohu. V nemocnici navštívi hrdinu dňa novinárka, aby o ňom čosi napísala, vo svojej neskúsenosti mu však kladie otázky ako z kádrového formulára. Griňka, ktorý sa pokúša hrať viťúza, si ju doberá a odpovie tiež formulárovo: *Slobodný, ešte nesúdený*. Lenže **ešte nesúdený** nezodpovedá našej formulárovej schéme. U nás sa táto rubrika vyplňa ako **bezühonný, beztretný, netrestaný**. Tým sa vtip pasáže vyparí. Oproti prekladu čínskeho románu tu však nejde o priebežný prehrešok, ale jednotlivé pošmyknutie.

Na rozdiel od Otakara Kořínka, ktorý výraznú európsku reáliu z čias nacizmu a druhej svetovej vojny, **židobolševizmus**, priam nabitý antisemitizmom a xenofóbiou, nahradil v preklade románu Kurta Vonneguta ml. *Matka noc židokomunizmom*, s ktorým sa Slovak nikdy nestretol a ktorý ostáva ničnehovoriacim umelým konštruktom.

Takéto ťažkopádne konštrukty plodí spravidla samoznečisťovanie stavebníkovým princípom angloameričtiny, v duchu ktorej sa naše **ihrisko** mení na **hraciu plochu** (playground), **boháč** na **bohatého človeka**, z **vodnatých** oblastí sú zrazu oblasti **bohaté na vodu** a z **rybnatých** vôd sa stane **more bohaté na ryby** (pozri Romboid č. 8/2005). Rovnakou cestou v podaní Zuzany Belkovej *Robinson obýval na zvieratá bohatý ostrov*, namiesto aby obýval ostrov **zverinatý**, čo síce v slovníku nenájdeme, ale utvorené je presne v duchu systémovej slovotvorby a bolo už aj takto použité (Devín, *Literárny zápisník*, 13/2. 2008).

Inokedy sa mechanický prenos stane nechceným eufemizmom. Tak Steinbeckovo *Ovocie hnevu* Zuzana Belková charakterizuje ako *otrasnú ságu o rodine, ktorá za hospodárskej **depresie** stratila domov* (*Literárny zápisník*, 27/2. 2008). Depresiou sa v angloameričtine označuje nielen naša depresia, ale aj hospodárska **kríza**, no naopak to neplatí, iba ak v dnešnom slovgličtinovom úze. Je to zjavné zmäkčovanie, zľahčovanie katastrofy, ktorú aj v USA za jej trvania označovali ako **krízu**, kým ju neoliberalní eufemizátori netransformovali na **depresiu**.

Slovgličtina sa premieta aj do takého jednoduchého zvratu ako vyjadrenie približnosti. O chlapcoch, *ktorí vedeli v **štrnástich alebo pätnástich rokoch dojsť... ako dospeli...***, hovorí William Faulkner v próze *Augustové svetlo*, preklad Ján Vilikovský. Stačí si ta dosadiť **štrnástich-pätnástich**, aby vystúpila ťažkopádnosť mechanického prenosu, s ktorým sa v prekladoch z angloameričtiny stretáme dennodenne. Najbizarnejšie je, keď sa obe číslovky od seba vzdialia. *Bolo tam desať alebo pätnásť ľudí* pre Angloameričana neznamená, že ich tam bolo desať alebo pätnásť (a nič medzi tým), ale, naopak, že ich tam bolo čosi medzi či okolo. Slovenčina má pre tú nepresnosť presný nástroj – *desať-pätnásť*. Anglická forma má na mysli to isté – ibaže jej mechanický prenos do slovenčiny už neznamená to isté.

Podobný mechanický prenos nájdeme vo výroku o vojenskej **kampani** (Slovensko, správy, 24/6. 2007), kde doslovizmus čoraz častejšie imputuje slovenčine čosi, čo sa v nej označuje inak. **Kampaň** bývala odjakživa repná, predvolebná, propagačná, reklamná a pod., slovom, šlo vždy o koncentrovanú a časovo obmedzenú **akciu**, občiansku, výrobnú či politickú. Pod vplyvom angličtiny sa však **kampaň** začala rozširovať aj na rozsiahlejšie **vojenské** akcie, kde u nás vždy bolo zaužívané trochu knižné **ťaženie**. Pod vplyvom angloamerickej kampane, ktorá zahŕňa i vojenskú oblasť, sa kampaň šíri do tejto oblasti aj u nás. Pre zaujímavosť hodno spomenúť, že reálsocialistické ptydepe zas rozšírilo **ťaženie** aj do rozbojovaného civilného života, kde sa viedlo ťaženie napr. proti ideovým úchylkám...

Toho istého pôvodu je aj naše sústavné a večné **vstúpiť** (anglicky enter), z ktorého si utiahol ešte dávno pred slovgličtinovou záplavou Alexander Matuška, keď podotkol, že u nás postavy zásadne musia **vstúpiť**, nestačí im **vojst'**. Najmä v historických románoch sa to hemží floskulami typu *Vstúpte, vicomte*, kde je to vzhľadom na obradnosť vyjadrovania zrejme na mieste. Vstupuje sa však skoro sústavne aj v súčasnej literatúre, pôvodnej či prekladovej, lebo keby si niekto iba tak vošiel, asi si to nik ani nevšimne.

Slovenčina je jazyk výmyselný, huncútsky... a nelogický

Že sa obloha zatiahne a zamračí, rozprší sa alebo sa dokonca zadaždí, s tým sa stretol už každý. Naproti tomu sa obloha nikdy **neodtiahne**, **nepretiahne** a ani **neodmračí**, **neodprší sa** a ani sa **neoddaždí**, a keď sa zase zatiahne, **nepridaždí sa**.

V každej triede sa nájde naničhodník, ale **naniečohodník** nikdy, hoci taký by prišiel na **zavolanie**, kým naničhodník ani na **predvolanie**, a to nezveličujem, ale ani **nez maličujem**. Nápady si ukladáte do zásuvky, aby ste si ich nezašantročili (nezapatrošili), lebo **odšantročiť** či **odpatrošiť** sa vám ich už nepodariť, darmo budete hľadať bár aj v **predsuvke**. Máte pri tom úplnú voľnosť, kým nevoľnosť k vám iba sem-tam zavíta a po nevoľníctvo sa musíte vypraviť až do Tretieho sveta, kde je reálnych nevoľníkov stále až-až, kým naši nevoľníci sú formálne úplní **voľníci**. Keď ťažkopádne upadnete do rozpakov, hľadte z nich čo najskôr **ľahkopádne vypadnúť** a umúdriť sa, hoci **uhlúpiť sa** je fakticky ľahšie, aj keď sa to jazykovo ešte nikomu nepodarilo. Ľahko si aj niekoho **uzlíte** (nie od slova **uzol**), kým udobriť si ho je už fuška. Podobne ako je ľahko rozptýliť sa (alebo dať sa rozptýliť či dať niekoho rozptýliť), kým **sptýliť sa** je vylúčené, rozptyľovanie je jednosmerný a zavše aj konečný proces. No kým k tomu dôjde, všelikto vám urobí zo života peklo, nik sa však nikdy nevyhráza, že vám zo života urobí nebo. Keď už to peklo máte, spravidla sa dáte rozviesť – keď sa však potom dáte zasa zviať, tak už pozor, aby zo **zvodu** nebol ďalší rozvod. To rozhodne nie je predsudok, hoci aspoň jazykovo by byť mohol. Pri dobrej vôli by mohol byť aj odsudok, posudok či prísudok, v žiadnom prípade však **zásudok**. **Za súdok** už áno. Zdá sa však, že plná slama sa minula, prázdnu mlátiť nehodno a nechcem ani byť **ohl'aduprázdny**, takže sa patrí to jazykové **zlodružstvo** bez obžinkov uzavrieť.

1/2006

Paradox – vedomie bohatstva a pružnosti slovenčiny najväčšmi aktivizuje, keď ich prekladateľ vo vleku cudzieho jazyka nechá bokom, a namiesto toho skopíruje predlohu. Takto sa Jane Cvikovej natisol do prekladu **požierač Židov** (Kafka, č. 14/2004, str. 44), zjavne inšpirovaný nemeckým Judenfresser, v nemčine organicky odvodeným od Menschenfresser (ľudožrút).

Už tento reťazec ukazuje, že logickejší by tu bol **židožrút**, keby náš ľudový antisemitizmus nebol dávno splodil expresívnejšieho **židobijcu** (čo v slovenčine nestojí osamotene, spomeňme len rozprávkových **drakobijcov** či nerozprávkových **mafiobijcov**).

Pritom ten **požierač** v zmysle zarytého prenasledovateľa nie je slovenčine cudzí – použili ho takto Hečko, Mináč aj mnohí ďalší, a to nie v prekladoch. Ibaže každý národ vyjadruje cez jazyk aj svoje fóbie, a tak výrazy typu **židobijca**, **židák** (a k tomu **čechún**, **nemčúr**, **neger** a pod.) tvoria špecifikum nepoužiteľné v kontextoch, kde fóbia nie je emočne, a následne aj jazykovo, zakotvená. Potom ostane už iba univerzálne použiteľné **sprostý (blbý)**....., kam sa dá dosadiť ktokoľvek.

Jozef Repko v rozhlasovom pásme o Trianonskej zmluve a ceste k nej (*Prezreté ovocie spupnosti*, Rádio Slovensko, 29/11.2005) pripomína Apponyiho povest' **požierača Nemaďarov**. Niežeby tu nefungovali fóbie – bolo a je ich až-až.

Uhorsko z konca 19. a začiatku 20. storočia nimi prekypovalo, ako ukazujú v našom priestore agresívne **butatóty** či **Tót nem ember** (a proti nim obranné nálepky typu **mad'arón, hazafik**). Obdobné expresíva vládli aj na ostatných uhorských národných rozhraniach, nemohli však jazykovo žiť inak než v národne špecifickej podobe. Občiansky sfarbená xenofóbia je asi *contradictio in se*, a tak pre **požierača Nemaďarov** (teda všetkých národných hnutí bez rozdielu) asi ťažko hľadať príslušné spoločné expresívum či nadávku.

Ak pre **požierača Nemaďarov** autor pásma sotva mohol siahnuť po čomsi špecificky zakotvenejšom, jeho tvrdenie, že členovia mierovej delegácie priniesli do Trianonu na rokovanie "vyše 4000 strán tzv. **memoárov**... spolu s množstvom protestných not...", vyrastá z **hlbokého nedorozumnění**. Kto by sa na takej konferencii zapodieval memoármi (teda písomne či inak zaznamenanými osobnými pamäťami), a odkiaľ by ich delegácia aj toľko vypriadla? Tu však nešlo o **memoáre**, takzvané či netakzvané, ale o dokumenty, označované v diplomatickom styku ako **aide-mémoire**, teda zápisy či záznamy, písomné zhrnutia toho, čo bolo prerokované alebo už sformulované. Aby dodatočne nik nemohol namietat', že to bolo inak.

Takže **aide-mémoire** leží kdesi v susedstve **memoranda**, kým do **memoárov** má ďaleko. Mohlo by pripomenúť aj **debilníček** – ibaže ten je určený nato, aby sme nezabudli my, kým **aide-mémoire** je poistka, aby nezabudli či nezačali prekrúcať iní.

* * *

To nás však vracia do čias, keď diplomatickou linguou frankou bola francúzština, a tie sú dávno preč. Dnes slovenčinu ťaží slovgleičtina, a za to **môžeme platiť** ešte veľmi dlho. Rozhodne dlhšie než desať rokov, na ktoré odhadol louisiansky farmár následky hurikánu Katrina (BBC, 12/9.2005). To nie je náhodné pošmyknutie – podľa BBC zo 14/3.2005 aj Čína za protitchajvanský zákon **bude platiť**.

Ten kalk vyrastá z čohosi, čo používa i naša frazeológia, ibaže v inej podobe – aj našinec sa vie zastrájať: **to mi draho zaplatíš**, ak nepoužije bežnejšie **to ťa vyjde draho**. Nik však nepovie, že **za to budeš platiť**, ale že **na to doplatíš**. Nepovie, ak nie je práve pohrúžený do angličtiny...

Takýchto pohrúžených však stále pribúda. Napr. prezident Bush sa podľa washingtonskej spravodajkyne Rádia Slovensko (27/12.2005) pre podozrenie z cenzurovania médií stretol s dvoma americkými **hlavnými editormi**. Editor je pre naše ucho vydavateľ, v novšej verzii aj vydavateľský pracovník či redaktor edície –no angloamerický **hlavný editor** vôbec nie je **editor**, ale **šéfredaktor**. Zatiaľ. Ako sa však nepošmyknúť, keď naše časopisy namiesto úvodníka čoraz častejšie prinášajú **editorialy**?

Zavše stoja príspevky z angloamerického prostredia v tieni slovgleičtiny takmer ako celok. Inteligentný článok Eriky Strapkovej, študentky žurnalistiky, venovaný černošskej aktivistke (*Žena, ktorá zmenila svet* – Mosty, č. 24/2005), sa začína takto:

"Tak postavíte sa?" dožadoval sa vodič autobusu. "Ak nie, budem vás musieť nechať zatknúť." "Tak to urobte," odvetila... krajčírka.

Keď sa niekto po slovensky domáha, aby jemu či niekomu inému ktosi uvoľnil miesto, má na výber viac možností, ale sotvaktorá povedie smerom k **postaviť sa**, hoci sa nedá povedať, že by to bolo samo osebe nenáležité. Nie je tu však zaužívané. Najmä keď vás nevyzýva vstať spolucestujúci, teda niekto v rovnakom občianskom postavení, ale úradná osoba, čo nám hneď pripomenie formulku-príkaz: **Obžalovaný, vstaňte!**

"Obžalovaná" černoška však belochovi, ktorý pristúpil, sedadlo neuvoľní, je to súčasť jej občianskeho protestu, a tak ju vodič bude **musieť nechať zatknúť** (asi **let arrest**). Angličtina (ale aj čeština) prenecháva **nechávaníu** väčší priestor než slovenčina, kde vystupuje zreteľná diferenciácia – keď u nás niekoho **necháme zatknúť**, znamená to iba, že sme proti tomu nič nepodnikli. Ak však na zatknutie sami dáme **podnet**, potom príslušnú osobu zatknúť **dáme**, nie iba **necháme**. Pod tlakom češtiny – nie slovglečtiny – sa však táto významová diferenciácia čoraz väčšmi stiera.

Najklasickejší príklad slovglecizmu však ponúka tretí doslovizmus: **Tak to urobte** (najskôr **then do so**). Slová aktivistky znamenajú, že prijíma hodenú rukavicu, znie z nich vzdor a výzva. Ako by asi reagovala, keby myslela po slovensky? Zrejme **tak ma dajte** (so zamlčaným **zatknúť**), alebo niečo v tom duchu. Variantov by sa našlo viac, doslovizmus je však najhorší z nich. Žiaľ, aj najfrekvencovanejší, a zďaleka nie iba v tomto texte.

Ale je to už raz tak, že **držiteľka rána** so slovglečtinou vstáva, so slovglečtinou líha, a ostatné generácie sa ostošesť usilujú držať krok.

* * *

Nielen slovglečtina nám však múti vodu. Júliusovi Rybákovi sa do prekladu *Denníkov* Michaila Prišvina (Devín, 12/05. 2005) vkradol doslovizmus **oslovujú ho ty**, čo našinca hneď zarazí – v slovenčine si predsa **tykáme (potykáme)**, prípadne **vykáme**, a ani Prišvina nemohlo okolie takto kožene **oslovovať ty**. Teda – v ruštine mohlo, ale v slovenčine?

Žartovnejšia je správa ruskej spravodajkyne (Slovensko, 18/12.2005), že neofašisti "prešli po Moskve so symbolom **napomínajúcim** nacistický symbol". Po slovensky ten symbol istotne nik **nenapomínal**, ani vice versa, on iba čosi zámerne **pripomínal**...

Zaujímavé sú posuny spôsobené úkladmi nemeckej predpony **miss-**, ktorá nemá nič spoločné ani so slečnami, ani s kráľovkami krásy, ale obracia zmysel slov do protismeru. Robí z nich pejoratívum, ktoré sa však spravidla nedá bez ujmy na zdraví rozložiť na prvočinitele. Takže ak kancelár Schröder podľa rádiožurnálu (Slovensko, 18/06.2005) uvažoval o cestách, ako "zmeniť **zlý pomer** členov v Bezpečnostnej rade OSN" (**Missverhältnis**), autor príspevku nás zavádza na scestie. Nejde totiž o **zlý pomer** (čo by znamenalo napäté vzťahy, ktorých je tam samozrejme dosť, alebo čosi z tohoto súdka), ale o **nepomer** v rozložení síl.

To je posun veľmi zreteľný a svedčí o jazykovej nekompetencii či aspoň nepozornosti. Posuny však bývajú aj subtílnejšie a až mikroskop odhalí za nimi zradu. Tak v eseji Richarda Friedenthala: *Goethe a Napoleon* si Goethe výmenu politických stráží v denníku skomentoval, aspoň podľa prekladu: **Staré divadlo s novým personálom** (Devín, 19/07.2005). Najprv zarazí **nový personál**. Personál divadla, teda ten drobný, prevádzkový, politické zemetrasenia predsa nezasahujú. Potom človeku svitne – nejde o divadlo ako inštitúciu, ale ako predstavenie, "kus", inscenáciu, čiže ani o výmenu **personálu**, lež o nové **obsadenie**, výmenu protagonistov. Goethe si tu iba potvrdzuje starú pravdu, že po každom zvrate či prevrate sa znovu dostane na program to isté divadlo hry o moc (dráma, komédia, tragikomédia, fraška, slovom "kus"), ibaže v novom obsadení.

My si k tomu môžeme dodať, že sprvu sa do nového súboru, dokonca na čelo, dostanú aj tváre, ktoré to svoje **nie sme ako oni** myslia vážne. Práve preto sa tam však udržia iba chvíľu – potom si **preobsadenie** vezmú na starosť profíci, tí, čo **sú ako oni**, ba vlastne **sú to oni**, ibaže prevtelení a preleštení, s novým slovníkom a novým imidžom. Prípadne s bonusom generácie, ktorá bola "vtedy" ešte primladá.

To nás však z trasovísk jazykových úkladov presúva ku konštantám úkladov politiky, a to je iná parketa.

* * *

Prechodný koniec. Pokračovanie začiatkom r. 2009.

Register menný

A	Strana		Strana
Abrahamová, Darina	70	Bondyová, Ruth	103
Akutagawa, Riúnosuke	78	Boreman, Gustav	113
Allah	19, 48	Borušovičová, Eva	117
Allen, Woody	2	Branko, Pavel	87, 116
Antonyč, Bohdan Ihor	22	Brat, Roman	30
Apponyi, Albert Gy.	152, 162	Brecht, Bertolt	96-97, 118
Arganov, Sergej	33	Bruno, Giordano	36, 141
Artaud, Antoine	55	Bujda, Jurij	125
Atwoodová, Margaret	85	Bush, George W.	23, 33, 42, 51, 102, 128, 137, 163
		Buzássy, Ján	117
B		C	
Babušek, Jozef	117	Calvino, Italo	108, 148
Bacon, Francis	114	Carrère, Emmanuel	51
Baková, Oľga	102	Clinton, Bill	42
Ballek, Ladislav	47	Copland, Douglas	120
Bančej, Maroš M.	142-143	Cviková, Jana	78, 137, 162
Bánki, Zsuzsa	104	Czwitkovics, Tomáš	93
Bardotová, Brigitte	52	Č	
Baricco, Alessandro	134	Čapek, Karel	71, 116
Barroso, José	54, 145-146	Čechov, Anton P.	55, 113, 128, 138-139
Bartko, Michal	155	Čiripová, Dáša	95
Bartovic, Gustav	140	Čomaj, Ján	76, 81, 86
Baudelaire, Charles	67	D	
Beauvoirová, Simone de	81	Dabrowski, Dariusz	50
Beckett, Samuel	95, 104	Dangarerobga, Tsitsi	97
Bednár, Alfonz	159	Darwin, Charles	88
Beethoven, Ludwig van	156	Dmytryk, Edward	41
Belková, Zuzana	120, 124, 139, 160-161	Dobrovoda, Ľubo	132
Bendová, Helena	74	Doctorow, Edgar L.	131
Beranová, Hana	39, 69	Dočolomanský, Michal	67
Bernáth, Viliam	141	Doľd-Mychajlyk, Jurij	156
Berne, Eric	44	Donato, Pietro di	42
Bernhard, Thomas	94	Dostojevskij, F. M.	8, 128-129
Bernières, Louis de	43, 87	Dovlatov, Sergej	15
Bíziková, Margita	76		
Blattný, Ivan	77		
Bodnárová, Jana	24		
Boh (pánboh)	78, 105		

Drábeková, Jana	48	Gašparovič, Ivan	128
Draškóczy, Ladislav	38	Gates, Robert	102
Dudková, Jana	61	Gavaldová, Anna	29
Duhanová, Oľga	10	Gavalier, Peter	95
Duchková, Sylvia	126	Gbúr, Ján	114
Durasová, Marguerite	39, 55	Gejšberg, Marián	117
Đurinová-Pavul'aková, Nataša	74	Gide, André	155
Dušek, Dušan	153	Ginsberg, Allen	117, 147
Dvořáková, Daniela	47	Glocko, Peter ml.	85
E		Godard, Jean-Luc	74
Eco, Umberto	79, 134	Goebbels, Josef	148
Eisner, Pavel	59	Goethe, Johann W.	165
Ejzenštejn, Sergej M.	137	Golding, William	100
Erenburg, Il'ja	74	Gomulka, Władysław	46
Erlend, Loe	124	Gorkij, Maxim	24, 110
Etiemble, René	10	Graaff, Gert de	80
Ezop	139	Gráf, Milan	23
F		Grečner, Eduard	99
Faulkner, William	161	Gregor, Peter	135
Fedorovič, Vlado	74	Greguš, Milan	138
Ferenčík, Ján	118	Gorbačov, Michail S.	129
Ferenčuhová, Mária	120	Gregor XV.	148
Ferenčuhová, Slavomíra	135	Groch, Erik J.	81
Ferenčuhová, Uršul'a	6	Groll, Mojmír	115
Fico, Robert	51, 119, 142	Gruberová, Edita	61
Filan, Boris	84	Grupač, Marián	67, 147
Fitzgerald, Francis S.	78, 100	H	
Fombelle, Timothée de	121	Haderer, Gerhard	42
Földvári, Kornel	117	Handzo, Juraj	95
Freud, Sigmund	148	Hanslick, Eduard	156
Friedenthal, Richard	165	Hašek, Jaroslav	135
G		Hatala, Marián	42
Galilei, Galileo	34, 35	Havel, Václav	36, 103
Gallo, Rudolf	100	Havetta, Elo	78
Galsworthy, John	44	Havran, Michal	51
Gándhí, Mahátma	36	Hečko, Blahoslav	93
Garbo, Greta	61	Hečko, František	162
Gasienica	50	Hemingway, Ernest	15
Gasset, Ortega y	54	Hevier, Daniel	83, 157
		Hilská, Vlasta	78
		Hitchcock, Alfred	110
		Hitler, Adolf	14, 113, 135

Hlaváčová, Anna A.	73	Jaroš, Jan	75
Hochel, Igor	98, 104, 115	Jégé, Ladislav N.	74
Holčík, Štefan	142	Jesenská, Zora	67
Hollá-Terenová, Danica	139	Jesenský, Janko	79
Hollý, Ján	87, 91	Ješ, Jiří	144
Horáková, Milada	141	Jevtušenko, Jevgenij	15, 138
Hornby, Nick	23	Ježiš Nazaretský	36, 141
Horníček, Miroslav	6, 52	Jílek, František	122
Horváth, Karol D.	98, 104	Johanides, Ján	9
Hospodárová, Miroslava	121	Johns, Elton	60
Hoza, Robert	112	Joyce, James	86
Hroboň, Samo	67	Jungmann, Josef	152
Hronský, Jozef Cíger-	35	Juráňová, Jana	39, 108, 148
Hudec, Dušan	40	Jurovská, Marcela	55
Hus, Jan	34, 36, 141	Just, Vladimír	3, 26, 48, 130, 149
Husák, Gustáv	9, 36, 81		
Husárová, Zuzana	145	K	
Hussein, Saddám	9	Kačala, Ján	30
Huxley, Aldous	69	Kafka, Franz	129, 139, 149
Ch		Kahanová, Mercy	145
Chajjám, Omar	89	Kákoš, Martin	55
Chalupka, Samo	44, 64	Kapitáňová, Daniela	78, 100, 117
Chapuis, Philippe	51	Karadžordžević, Aleksandar	50
Charms, Daniil	28, 29, 154	Karvaš, Peter	20
Cháron	59	Kasanický, Denisa	61
Chevallier, Gabriel	93	Katz, Daniel	106
Chmel, Karol	86, 104	Kennedy, John F.	51
Chrobáková-Repar, Stanislava	86	Kerekes, Peter	47
Chytilová, Věra	106	Kerry, John	33
I		Khabensky, Konstantin	64
Irving, John	145	Khruschtschov, Nikita S.	50
J		Kinčeková, Dagmar	104
Jackanin, Ivan	22	Kingsley, Martin	60
Jachymová, Ivana	24, 27, 149	Kipling, Rudyard	57
Jamrichová, Ružena	156	Kishon, Efraim	45, 98, 124
Janík, Pavol	14	Klačka, Jozef	101
Janíková, Oľga	93	Kobza, MUDr.	141
Janovic, Tomáš	2	Kočanová, Mária	97
Jaremková, Mariana	80, 99	Koestler, Arthur	51, 57
		Kohútková, Zuzana	64, 155
		Kollár, Jozef	115
		Koprda, Jaroslav	142

Kopták, Miloš	24	Marenčin, Albert	149
Kořínek, Otakar	12, 87-92, 134, 160	Marivaux, Pierre de	70
Koželová, Soňa	76, 82	Markovič, Milan	124
Kráková, Dorota	26	Maróthy-Šoltésová, Elena	74
Kratochvíl, Jiří	108	Marplová, slečna	59
Kraus, Karl	64	Marušiak, Jozef	72, 125
Krämer, Walter	131	Masár, Ivan	7, 60
Křižka, Teodor	15	Masaryk, Tomáš G.	36
Krnová, Viera	113	Matuška, Alexander	79
Krusanov, Pavel	27	Maupassant, Guy de	159
Kryl, Karel	108	McEwan, Ian	81
Krylov, Ivan A.	44	Mečiar, Vladimír	130
Kubica, Marián	142	Medvedev, Jaurès	112
Kubišová, Heda	104	Menshov, Vladimir	64
Kubrick, Stanley	42	Mickman, Ale	113
Kuczok, Wojciech	109	Migaš, Juraj	146
Kudlička, Emil	14	Mihál, Ján	24, 67, 109
Kulík, Juraj	9, 22	Michalovič, Peter	49
Kupková, Ivana	15, 28, 138	Mikloš, Ivan	142
L		Millás, Juan	30
Lacinová, Ľuba	143	Miller, Henry	108
Lafontaine, Jean	44	Mináriková, Mariana	109
Lasica, Milan	6, 70, 109	Mitana, Dušan	8, 10
Lavrik, Silvester	115	Moore, Michael	134
Lavrov, Sergej	155	Morales, Evo	121
Legátová, Květa	27	Moravetz, Levente	71
Lesná, Marta	160	Mrózek, Sławomir	155
Levinson, Barry	70	Muratovová, Kira	61
Levý, Jiří	87, 90-91	Munro-Saki, Hector H.	85
Litvinenko, Aleksandr	102, 109	Murín, Gustáv	23, 115
London, Jack	87-92	Mussolini, Benito	141
Ľubimov, Jurij P.	39	N	
Lukyanenko, Sergej	64	Neumann, Stanislav K.	36
Lysenko, Trofim D.	112	Nothombová, Amélie	120
M		O	
Macbeth	123	Obrátil, Karel J.	110
Makhmalbaf, Mohsen	51	Opaterný, Branislav	93
Maliti-Fraňová, Eva	117, 137	Orten, Jiří	77
Mandelštam, Osip	39	Orwell, George	32, 81, 133
		Ostrovskij, Alexandr N.	31, 33

Ouředník, Patrik	109	Reidová, Gayla	139
		Reiselová, Eva	8
P		Repa, Marián	145
Palko, Vladimír	36	Repášová-Hanáková	145
Pamuk, Orhan	134	Repášová, Martina	110
Panáková, Beáta	11, 12, 159	Repko, Jozef	124, 162
Páral, Vladimír	46	Richter, Karel	51
Párnický, Stanislav	69	Rothschild, Nathan	138
Passia, Radoslav	72	Rúfus, Milan	120
Pastirčák, Oleg	2, 76	Ruppeldtová, Alexandra	120
Pauliak, Ervín	21	Rusko, Pavol	25
Peter Veľký	152	Rusko, Vlado	72
Petrík, Boris	77	RuttKayová, Ivica	77
Pilát, Pontský	37, 113, 141	Rybák, Július	164
Pinter, Harold	47	Rybanský, Michal	24
Piovarčiová, Eva	133		
Pirandello, Luigi	3, 80	S	
Piško, Rast'o	30	Sabolová-Brinčič, Dagmar	134
Pius XI.	141	Sadurovová, Nina	137
Plzák, Miroslav	102, 150	Sahraa	51
Pokojná, Margita	98	Sarkozy, Nicolas	149, 151
Polgar, Alfred	2	Saroyan, William	85
Pollock, Jackson	121	Satinský, Július	6, 22, 70, 109
Pol Pot	146	Scribner, Charles	78, 100
Poroshina, Maria	64	Seidl, Ulrich	42, 43
Porubjaková, Zuzana	104	Schiller, Friedrich	123
Poteyenko, Yuri	64	Schlink, Bernhardt	155
Prášil, barón	71	Schnitzler, Arthur	65
Prišvin, Michail M.	164	Schoolland, Ken	93
Procházková, Petra	98	Schröder, Gerhard	164
Puškáš, Jozef	118	Schutz, Peter	36
Putin, Vladimir	56, 142	Sijie, Dai	11, 159
Puzo, Mario	102	Slánský, Rudolf	141
		Sloboda, Rudolf	77
R		Slota, Ján	130
Raček, Daniel	80	Smiková, Katarína	79
Radičkov, Jordan	98, 104, 115	Snopek, Martin	76
Rankov, Pavol	111	Sókrates	141
Rat, Maurice	10	Solan, Peter	33
Rausová, Anna	12	Solženicyn, Alexandr I.	9
Rázusová-Martáková, Mária	129	Spencer, Herbert	89
Reagan, Ronald	42	Stalin, Iosif V.	112
		Stasiuk, Andrzej	72

Steinbeck, John	161	U	
Straat, Zander	113	Uher, Štefan	99
Strapková, Erika	163	Uhlárová, Gabriela	29
Sturges, John	42	Ulická, Ľudmila	133
Swan, Alfréd	159	Updike, John	121
Swift, Jonathan	93		
Szmajdziński, Jerzy	23	V	
Š		Vaculík, Ludvík	116
Šalamov, Varlam	73	Vajanský, Svetozár H.	74
Šaron, Ariel	101	Vantuch, Anton	159
Ščepka, Miloš	78	Vargasová, Fred	134
Šebanová, Dáša	76	Velikić, Dragan	86, 104
Šimečka Milan st.	133	Verdi, Giuseppe	156
Šimečková, Eva	133	Verne, Jules	51
Šimon, Ladislav	155	Verzhbitzky, Victor	64
Šišková, Anna	76	Veteranyi, Aglaja	78
Šišmišová, Paulína	54	Viewegh, Michal	26
Šklovskij, Viktor B.	22	Vichta, Tibor	33
Škovierová, Barbora	43	Vilikovský, Ján	161
Šlachta, Štefan	95, 100	Vilikovský, Pavel	92, 119-121
Štefanková, Mária	134	Vinci, Leonardo da	80, 114
Štepita, Ján	137	Vizár, Damian	27
Štrasser, Ján	29, 154	Vojteková, Miriam	38
Šuang Zhua	51	Vonnegut jr., Kurt	12, 160
Šukšin, Vasilij	160	W	
Švejk, dobrý vojak	108, 116, 135	Weber, Max	77
Švihran, Ladislav	78, 100, 113	Weidler, Ernest	46
T		Weiss, Pavol	76
Tadlánková, Táňa	113	Welzl, Eskymo	9
Tále, Samko	78	Wenders, Wim	95
Timko, Štefan	113	Werich, Jan	24, 29, 74, 96
Tolstoy, Lev N.	50	Z	
Travolta, John	86	Zahradník, Osvald	58-59
Trefný, Ľubo	126	Zauner, Alfonz	95, 157
Trevor, William	119	Zelizňák, Jozef	124
Trofimov, Sergei	64	Zola, Emil	121
Turan, Andy (Andrijan)	142, 94		
Tyl, Josef K.	152	Ž	
Tytykalová, Slávka	47	Žilinčanová, Viera	51
Tyunina, Galina	64	Žitňanská, Lucia	8

Register vecný a názvový

	Strana		Strana
A		antisemitizmus	12, 14, 54, 160
<i>A sekat' dobrotu!</i>	34	<i>Antoine pracuje</i>	51
accountant	39	antonymia	71, 122, 131-132, 145, 149, 157-158
adekvátny	103	aquapark – aqualand	129
adjutant	47	architektúra	87
administrácia – administratíva	143	árijský – ariánsky – árijec	112
adopcia	77	<i>Armagedon na Grbe</i>	77
adresovať – osloviť	145	Armén	143
Afganistán	98	art – umenie	121
Afroameričan	32	atentát (-nik)	33, 63, 81
afterpárty	60	<i>Atentát, ktorý sa nekonal</i>	125
agrárnik – farmár, lazník, roľník, poľnohospodár	10	atraktívny – lukratívny	30, 31
aha – hľa	29	<i>Augustové svetlo</i>	161
<i>Akcia v severnom Atlantiku</i>		autenticita	27, 29, 51, 58, 91, 94, 140
41		autobusenka	136
ako – jak	67	autorita – úradné miesto	134-135, 158
ako – než	80	aziat – Ázijec	77
<i>Ako sa ľudia hrajú</i>	44	B	
aktualizácia	151, 157-158	baba	106, 116
alergia	152-153	<i>Babeliáda</i>	137
alter ego	36	<i>Bad Boys</i>	40
Američan	33, 35, 36, 142	bad guy	36, 79-80
<i>Analýza štruktúry hyperfikcie</i>	145	bádať – vyšetrovať, zisťovať	73
angažovanosť	87	baloniak – pršiplášť, šuštiak	127
anglicizmus	10, 37, 53, 101, 151	<i>Balzac a malá čínska</i>	
<i>Anglické autička</i>	115	<i>krajčírôčka</i>	11, 12, 159
angloameričtina	13-14, 18-19, 21, 25, 30, 33-38, 40, 42, 44-50, 53-62, 64, 68, 86, 130, 134-5, 157, 160-161	banalita	62
ani neprijde – nepríde	30	bandita	35
<i>Animálna príťažlivosť</i>	41	barbar	77
anticorro – nerez	71, 126	basa (väzenie)	153
antiformalizmus	13	bastard(-izácia)	59, 109, 118
		<i>Baudolino</i>	79, 134

bažina	117
BBC	10, 11, 13, 18, 24, 29, 33, 46, 53, 54, 63, 65, 163
benefitovať	146
bestseller	26
betálne	127
<i>Bez krvi</i>	134
bezdomovec	122
bezhlavý – hlavý	145
bezva	125
biblia	8, 103
biely muž	11, 57
<i>Biely Tesák</i>	87-92
bilingválny	38
billing	39
blato – špina	28
blbý – sprostý	162
Bloody Mary	114
bodyguard	28
<i>Boh múch a muchy bohov</i>	100
boháč	57, 160
bojovník	35
Bojovník	14, 26, 112, 125, 141-144
bombový	114
<i>Bony a klid</i>	72
<i>Borat</i>	113
Bosna-Hercegovina	145
<i>Bosorkine slzičky</i>	137
botník – topánovník	126
<i>Bowling for Columbine</i>	40
brainstorming	98
brat (náš brat) – našinec	138
Bratislavské noviny	31, 32, 95, 140, 142, 144
<i>Bratislavský hrad...</i>	142
bridieť sa	130
bulvár	60
bunky – mozog	97
butatót	163

C	
cap – streliť capa	99
cár – kráľ	112, 128, 138
cavyky	117
celebrita	86, 96
<i>Cellular</i>	40
<i>Celoplášťovka</i>	42
Cena Jána Hollého	87, 91
cenzúra (známka)	54
cesta ako (way)	114
<i>Cez hranice</i>	47
Cigán – Róm	32, 77
cirkev – kostol	86
citlivý, citlivosť	25
civieť	152
cmar – podmaslie	66
commonplace – všeobecné miesto	60
<i>Cool & Crazy</i>	40
cool dráma	107
cunami	39

Č	
čau – čaute, čauko	70, 127
Čech – čechún	77, 103, 106, 162
čechgličtina	78
čechizmus	115-117
<i>Čerň na palete</i>	115
černoch – občan tmavej pleti	32, 77
česko-slovenský	15, 30, 31
čiarka	16, 94-95
čidlo	118
čierne víno	155-156
Čína	106, 163
čiperný	117
číslo	46
čítať (recitovať, deklamovať)	39
čmajznúť – potiahnuť, šlohnúť	153

čo môžem pre vás urobiť?	19	dobrý	133
čo nevidieť	117	<i>Dobře utajené housle</i>	52
<i>Čo prezradia archívy?</i>	141	dobytok (nadávka)	134
čo si slepý? (hluchý?)	32	Dominofórum	51
čudo	62	<i>Don Juan</i>	76
čumbedna	152	Don Quixote	25
čumil	152	donkichotstvo	126
čvarga	96	dopo	125, 127
D		<i>Doppler</i>	124
dabing	69-70, 78, 93	doslovizmus	86-87, 92, 128-130, 134, 145, 147, 154-156, 161, 164
Daewoo	48	dospelák	127
<i>Daj nám tento deň</i>	41	dostať	130
<i>Daredevil</i>	40	dovi	125, 127
darex – perex	72	dovolenka	129
debilníček	163	dovybaviť	136
decentralizačný – odstredivý	155	dôvod – dowód, dôkaz	155
definitívne	37-38	<i>Dráma za maskou</i>	79-80, 82, 99, 110
defyziologizácia	107	<i>Druhé pohlavie</i>	81
dekadentný – úpadkový,		<i>DSS-ky pustili do gatí</i>	142-143
pokleslý	139	dvakrát	117
dekulakizácia	12	dychčať – zadýchaný	149-150
delikátne – rafinovane,		dynamika	55, 58, 62-3, 68, 72, 104, 110
subtílne	145	džínsy – texasky	139
<i>Denníky</i>	164	džob – flek, miesto, post,	
depresia – kríza	161	postavenie, pozícia,	
depuritanizácia	106	zamestnanie	30-31, 56
desaťminútovka	133	E	
detabuizácia	108	editor – šéfredaktor	163
detail – súčiastka	137	ekvivalent	70, 114, 117, 129, 133, 150, 152, 157
detonovať	63	<i>Eleanor Rigby</i>	120
developing	38	elita	24, 44, 48-52, 96
diktátor	147	emancipka	22
dívajúc sa z okna, krava ho		eminencia	128
kopla	85, 95	Endlösung	32
divožienka	139		
do (Hontu, Vrútok...)	67		
do toho ťa nič (nie je)	27		
<i>Dobré ráno, Vietnam</i>	70		

<i>Energia omylu</i>	22	FIDESZ	102
epiteton	145	figaro	47
erárny	62	film – kino, kinematografia	137
<i>Eseje o umení</i>	54	Film.sk	93, 95, 154
esperanto	30, 37	firemná značka	18
establišment	35, 108	firhang	37, 48
Etiópia	104	fiškál, fiškus	99, 106
etymológia	111, 157	flek – džob, miesto, post, postavenie, pozícia, zamestnanie	30-31, 56
eufemizmus	31, 32, 81, 97, 107-108, 130, 148, 161	floskula	3, 26, 48, 102-103, 127-128, 130, 143, 145, 156, 161
euroatlantický	83, 151	foolproof	71
europocentrizmus	50, 83	formalizácia	19
evanjelik	36	Fórum	18, 126
excelencia	128	fosílne palivá – uhľovodíky	121
<i>Exit Wounds</i>	41	frankizmus	133
exkluzívny	44	frankofónia	34
expertíza	53	fráza	19, 62
expresívum	107, 117-118, 151, 153, 163	frazeológia	19, 163
extenzia	111	frenúť si	139
F		feťák	150
face-lifting	38	<i>Frišta</i>	98
<i>Fajky</i>	74	frontman	60
fajnšmeker	156	fuck, fucking	106-109
fakt, skutočnosť	9	führer – líder – vodca	147
<i>Falšovatelía peňazí</i>	155	<i>Full Metal Jacket</i>	42
familiarizácia	154	<i>Fúzy nadpráporčíka Piatera</i>	98, 104
farmár, lazník, roľník, poľnohospodár, agrárnik	10	G	
farská republika	103	Gallimard	10
fasa	67	Gargantua – Pantagruel	108
fašizmus	133, 148	genocída	143
fatva	36	get	130
feeling	60	<i>Give Us this Day</i>	41
<i>Felix a Fany</i>	115	globalizácia	26, 30, 32, 37, 38, 48-52, 55, 63, 69, 82, 97
feminizmus	81	<i>Glorreichen Sieben, Die</i>	42
festival – sviatok	146		
feudalizmus	113		

<i>Goethe a Napoleon</i>	165
good guy	33, 36, 79
gravitácia	133
<i>Gravitácia</i>	117
<i>Griňka Malugin</i>	160
Gruzínsko	155
Guantanámo	34
guerillero	35
Guinnessova kniha rekordov	93
guľa	127

H

habadej	7
<i>Háčeks & čárkas</i>	49
hádavý	145
hanba	20, 44
handliar – kšeftár	14
hantýrka	118
harcér – skaut	72
<i>Harold & Kumar Go to White Castle</i>	40
hazafík	163
hazard	39
hebrejčina	103
<i>Hello, Dolly</i>	67
<i>Herec</i>	108
highlight	82
hipo(hypo-)terapia	144
<i>Hitlerov hrdlořez</i>	113
hľa – aha	29
<i>Hľadaj moju tvár</i>	121
<i>Hľadáš Susan. Zn.: Zúfalo</i>	137
<i>Hlas krvi</i>	76
hlavaj	142
<i>Hlavou proti múru</i>	46
hluchý	32
hmoždinka	117
<i>Hnedý pochod</i>	112
<i>Hnoj – hnoj</i>	109

<i>Hollywood Ending</i>	40
holúbok	74
homonymia	67, 71, 112, 125, 130, 133, 138
<i>Honba za pokladom templárov</i>	40
Hospodárske noviny	142
hot-dog	11, 40
hovoriť – říkat	9, 114-115
hovorovosť	125, 127, 151, 153
<i>Hrádza proti Pacifiku</i>	39
<i>Hranica, ktorá spája</i>	72
hřba – hrůza, kopa, kopec,	
záľaha	117, 129, 151
hrbáč	32
hrdina (kladný, záporný)	79
hrdlový	28
hrůza – hřba, kopa, kopec,	
záľaha	117, 129, 151
hrýzť zem – zahryznúť do zeme	28
hypochondria	144
hypo(hipo-)terapia	144

Ch

China Daily	115, 146
chlap	98
chorobovzdorný	71
<i>Chrám i tvrz</i>	59
chrapún	71
chromozóm	143
chyba, chybovosť	103
chytrý – inteligentný	6-7

I

ihrisko - hracia plocha	57, 160
in	82, 151
iná káva	94, 115, 139
inkvizícia	148
inštitucionalizácia	72, 133
intarzia	117, 154

inteligencia – rozviedka	125	kecal	117
inteligentný – chytrý	6-7	keď inak nedáte	6, 7
interpretácia	103	<i>Keď sa ekonómia stane</i>	
intertextualita	87-92	<i>zábavou</i>	93
Irák	9, 25, 29, 34, 35, 36, 102	keďže	158
Irán	102, 137, 142, 144	keep smiling	63
írečitosť	108	kino – film, kinematografia	137
islám	35, 41, 53, 56	Kino/Ikon	49, 51, 61, 135
Izrael	14, 35, 56-57, 101-103, 119	kišasonka	37, 48
J		Kivis romanus sum	51
ja že (si to ty)	27, 95	<i>Kjótsky protokol</i>	33
Jad Vašem	103	klaďas	79
jadro	143	KLDR	148
jak – ako	67	<i>Klim Samgin</i>	24, 110
<i>Jak propašovať do rádia</i>		klip – klipovitost'	70
<i>slovenštinu?</i>	116	klišé	61, 102
jakživ	65	kľud	117
Japonsko	106	<i>Knoflíkáři</i>	106
jedálničiek – menu	126	Kocúrkovo	20, 37, 83
jeden (nikdy nevie)	76	kočka	116-117
jedlo	47	kolaborovať – spolupracovať	33-35, 37
Ježiš – Mesiáš	103	<i>Kolymské poviedky</i>	73
Jukos	28	komercializácia	93
K		komisnosť	24, 62, 154
kacír	36, 141	komunikácia	19, 82, 108, 110, 112, 127, 131
Kakánia	45	kondáš	43
kako imate?	69-70	kongres – zjazd	147
kalambúr	106	konotácia	31-37, 41-47, 76-80, 96, 105, 112, 144-145, 148
kalk	58-59, 64, 67, 77, 87, 119, 128, 130, 143, 163	konsenzus	106
kampaň	161	kontingent – kvóta	12, 160
kancelárčina	13, 24, 47, 48, 134, 154	kontinuovať, kontinuum	60-61
kapitálotvorná vrstva	97	konvencia, konvencionalizácia	106, 140, 150, 157
kariéra – životná dráha	154-155	<i>Konvoj do Murmanska</i>	41
Karkulka	117	konzumizmus	70, 156-157
kasat' sa	76	kopa – hřba, hrůza, kopec, zálaha	117, 129, 151

kopačky – vyhadzov, padák	75,	lážo-plážo	153
	77, 127, 150	<i>Len aby z toho niečo nebolo</i>	15
kopec – hřba, hromada, kopa,		lepiť	8
záľaha	117, 129, 151	lepší ľudia	43, 96, 131
<i>Kordón</i>	61	letieť	150
korektúra	15	level	38
kostol – cirkev	86	líder – führer – vodca	147
kotlár	155	lidi	26
kovboj	43	<i>Liebe deine Nächste</i>	40
Kozachka	19	<i>Light my fire</i>	111
krabica – škatuľa	115, 117	lingua franca	37, 38, 40, 59,
kraťasy	125		69, 83, 115-116, 163
<i>Krátky slovník slovenského</i>		linonár – pravítko	66
<i>jazyka</i>	16, 21, 66, 95, 115,	loď – statek – statok	28, 30
	124, 147	<i>Lovec policajtov</i>	41
kraviar	43	Lúčnica	39
Kremel'	33-37	ľud, ľudový	8, 21, 25-26, 31-34,
krinolína	151		37, 45, 48, 52, 55, 59, 72, 96-98,
krkolomnosť	143		108, 110-111, 114-118, 120, 130
<i>Kristus v betóne</i>	42	lukratívny – atraktívny	30-31, 33
krivda	129	luterán	36
<i>Krokodíl Dundee</i>	156		
<i>Kroky, skoky, roky... a</i>		M	
<i>posledný zhasne!</i>	81	maďarizácia	152-153
kšeftár – handliar	14	maďarón	163
<i>Kto bol plukovník... Černek</i>	142	<i>Magnificent Seven, The</i>	42
kulak	12, 160	macho	22, 123
kumštýr	117	maj(-te) krásny deň	120
kumulácia (významov)	111	maj sa – majte sa	70, 120
kupec – obchodník, podnikateľ	138	<i>Maják</i>	121
kupodivu	76	majster – majstre	157
kurín-šopa	14	majster básnik – master, matrix	147
<i>Kurvahošigutntag</i>	107	makat'	150
kutil – kutilstvo	67, 75, 116	makarónčina	60, 62, 151
		mal ponúknuť (prevziať)	
L		úplatok...	32
law and order	36	malkáč – veľkáč	132
lazník, farmár, roľník,		malomesto	79
poľnohospodár, agrárnik	10		

<i>Malone umiera</i>	104	mizanscéna – réžia	74-75
malý, malé (dievčatko, mestočko, rúčka)	79, 104	mladý pán	58
manuál	147	mladý muž – mladík, mládenec	58
<i>Márquezovský parazit</i>	43	<i>Mobil</i>	40
masa	97, 157	<i>Moc bezmocných</i>	36
maskultúra	139	modeling	38
mašinkver	153	moderný – súčasný	138
matrix – matrica, matka, matica	147	modelovať	8
<i>Master and Commander</i>	40	<i>Moje meno je červená</i>	134
mašľa (hodiť si mašľu)	106	monstreproces	46
matka – teta	85, 96, 103, 116, 142-143, 147	<i>Monsieur Ibrahim et les fleurs du Coran</i>	40
<i>Matka noc</i>	12	montáž – strih	74-75
<i>Matrix Reloaded</i>	40	<i>More, ktoré myslí</i>	80
maxi	127	<i>Morský vlk</i>	87-92
McDonald	156	Moskvich	18-19
mecenáš	22	Mosty	4, 7, 15, 61, 93, 102, 115, 143, 155, 163
<i>Medzi mužom a ženou</i>	113	mozgový trust	98
memoáre – aide-mémoire	163	mozog – bunky	97
memorandum	163	<i>Môj učiteľ Ibrahim</i>	40
menšina	60, 66	mrazuvzdorný	71
menu – jedálniček	126	mrdať – mrdnúť	77
Mesiáš – Ježiš	103	mstiť sa	68
Met	70	multikulturalita	63, 83
<i>Metafyzika trubic</i>	120	musieť	130
metonymia	144	muž	86, 98, 105
mier	101	<i>Muži</i>	55
miesto – džob, flek, post, pozícia, zamestnanie	30-31, 56	mužská – pánska (návšteva)	139
<i>Milionár</i>	113	<i>Mýliť sa je bezpečnejšie</i>	36
<i>Miluj blízneho svojho</i>	40	mystifikácia	106
<i>Miluj ma! Prosím...</i>	40	N	
mimovládka	150	na (Hačavu, Oravu, na predajni...)	67, 99-100, 126
mini	127	<i>Na počátku bylo slovo</i>	103
Ministerstvo lásky	32	<i>Na mandžuských sopkách</i>	125
miss... (nemecká predpona)	164	Na stráž!	20
<i>Mit Verlust ist zu rechnen</i>	42		
míting – meeting	20, 39		

nabažiť sa	124	nickname – prezývka	82
nadávať, nadávka	32, 59, 77	<i>Nieko ako ty</i>	41
	105-109, 134, 157	<i>Niet návratu</i>	137
nadobarit'	24	<i>Night Watch</i>	64
námatkový	118	no a? – no a čo?	77
námestník	47	<i>Nočná hliadka</i>	64
<i>Nankingský incident</i>	106	<i>Nochnoi dozor</i>	64
napomínať – pripomínať	164	nomenklatúra	45
národný – štátny	146	normalizácia	44, 81
<i>National Treasure</i>	40	novoreč – newspeak	26,31-33, 120
<i>Návrat</i>	155	<i>Nuda na východe, nuda o východe</i>	61
navrch (mať navrch)	118		
nazmar – na márnosť	155		
<i>Neboli o nič menej</i>			
<i>sadistickí</i>	143	O	
nedať si za rámček	124	o tom	26, 130
nedopatrenie	134	občan tmavej pleti –	
neger	162	černoch, Róm	32, 77
<i>Nejestvujúci rytier</i>	108, 148	obdržať	118
<i>Nekonečný príbeh</i>	61	obecná čeština	49-150, 152, 154
nemakačenko	150	obida	129
Nemčúr	162	<i>Obratník raka</i>	108
nemeckí kresťania	14	obsadenie (v divadle)	165
nenávisť, nenávidieť	12, 54, 133	oceľový – železný	12
neofašizmus	164	oddávať – sobášiť	47, 118
neokapitalizmus	31-32	oddych	129
neoliberalizmus	82, 97, 140, 161	odmietat' – popierať,	
nepočujúci	32	vyvracať	102-103
nepriateľ	77, 157	odpoveď – reakcia	146
nerez – anticorro	70-71, 126	odtušiť	118
nervy – drzosť	139	off-time	82
nesúdený – netrestaný	160	ohňovzdorný	71
nevedieť, čo (robiť) s rukami	29	ochorieť – omdlieť	121
<i>Nevhodné príbehy</i>	85	okupácia, okupant	8, 35,
nevidiaci	32		58, 106, 108
nevoľník	161	<i>Olovená vesta</i>	42
New York Times	147	omdlieť – ochorieť	121
newspeak, novoreč	26,31-33, 120	opaľovať	127
<i>Nezabudnúť je zodpovednosť</i>	112	opatruj(-te) sa	69, 78
než – ako	80, 111-112	open air	60

opozitum – náprotivok	131-132	päťkilometrový	144
os (ríša) zla	33	<i>Penelopiáda</i>	85
osada – stanica	138	pepka, porážka, šľak	31
oslabovanie (posilňovanie)		perestrojka – prestavba	129
koruny	68	perex – darex	72
osloviť – adresovať	145	<i>Petersonova fajka</i>	74
osmóza	76, 115-116, 153	<i>Ponížení a urazení</i>	128
osoba rómskeho pôvodu	32	Petit press	87, 92
ostrov – wyspa	28, 30	pidgin	57-58
<i>Osudy dobrého vojaka Švejka</i>	135	pídiť sa	118
<i>Osvienčim – Štyridsať rokov</i>		<i>Pik a Nik</i>	76
od procesu o...	26	píplmeter	82
oudžeb	56, 130	plavčík – spasiteľ	29
oukej	65	<i>Plavec</i>	104
ouřada	34	plebs	96
<i>Ovocie hnevu</i>	161	plemeno	113
P		plnivé pero	67
padák – kopačky, vyhadzov	75,	Plus 7 dní	145
	77, 127, 150	pnutie	70, 75, 116
pako	153	<i>Po hlavě do prdele</i>	107
Palestína	19, 56, 101	pobočník	47
palimpsest	87	podbitý tank	21, 112
pán	22, 41-49, 58-59, 89,	podbízivý	118
	96-98, 127-128, 157	<i>Podfu(c)k</i>	107
<i>Pán mých</i>	100	<i>Podivuhodné dobrodružství</i>	
panna, panienka – slečna	6, 28, 130	<i>Jonatána Gullibla</i>	93
panské	96	podmaslie – cmar	66
<i>Pár otázok pre slovenčinu</i>	136	<i>Podoba věcí</i>	41
parchant	118	podprivilegovaný	97
park – veterný, priemyslový	147	podradená veta	142
Park kultúry a oddychu	129	podstatnomenománia	61-63
<i>Parlez-vous franglais?</i>	10, 116	poetizácia	105
párok	117	<i>Pofajčíme, uvidíme</i>	40
partizán	35-36	<i>Pohl'ad do zrkadla</i>	124
paseka	76, 118	pohl'adný	118
patriarchalizmus	97-98, 113,	pohřešovat	6
	132, 148, 151	pointa – point	134
paža	66	pokleslý – úpadkový,	
		dekadentný	139
		poklička	118

pokračovať	62-63, 119	<i>Praktická príručka</i>	
poľahčujúca okolnosť	24	<i>slovenského pravopisu</i>	95
<i>Polica posledných vydýchnutí</i>	78	pravda – dať za pravdu	134
political correctness	31, 57, 77, 83	Pravda	95, 117-118, 153
<i>Politik</i>	22	pravé orechové	94
poľnohospodár, farmár, lazník,		pravítko – linonár	66
roľník, agrárnik	10	právo – zákon	130
poľština	6, 28, 30	predávať – prodávat –	
pomocník	46-47	predávat	8, 118
<i>Pomocník</i>	47	predník	60
ponižene prosím	128	predpona	104
popierať – odmietat',		predseda - prezident	44-45
vyvracať	102-103	prekážať – na prekážku	23
poprask	117	<i>Prekliati láskou</i>	67
popredný – pozadný	149	<i>Prekrásny nový svet</i>	69
populizmus	107	prekvapenie – prekvapujúci –	
porážka, pepka, šľak	31	prekvapko	23, 127
<i>Poručík</i>	65	preplniť	118, 135-136
posilňovanie (oslabovanie)		prepúšťanie, znižovanie stavov	32
koruny	68	presskit	134
poskladať – vyskladať	151	prestavba – perestrojka	129
poskok	47	prevedenie	76, 117
poslovenčovanie	16, 39, 74, 90, 93	prezident – predseda	44-45
post – džob, flek, miesto,		prezierať	118
pozícia, postavenie,		prezieravosť – prozíravosť	26
zamestnanie	30-31, 56-57, 155	<i>Prezreté ovocie spupnosti</i>	162
postava	79	<i>Priateľky</i>	76
postaviť k stene	32	približnosť (desať alebo pätnásť)	161
potiahnuť –čmajznúť, šlohnúť	153	Primaciálny palác	94
potierať	118	primas	94
poučenie – príučka	81	primáš	94
považovať si	118	Primate's House	94
pozícia – džob, flek, miesto,		primátor	94
post, postavenie,		prime-time	82
zamestnanie	30-31, 56-57, 155	primusiet'	130
pozmeňovací – pozmeňujúci	135	<i>Princíp neistoty</i>	145
požierač (Židov a pod.)	162	príslovka	104
<i>Pozvanie</i>	58-59	prísne – stroho	28
Práci česť!	20	prísť divné	118
pracovisko	74		

pristať	27	ready-mades	118
prišelec	123	reality show	82
príučka – poučenie	81	reakcia – odpoveď	146
<i>Príznaky neurózy</i>	97-98, 100	reálny socializmus, reálsoc	72, 97, 127-128, 133, 141, 160-161
profitovať	146	<i>Redaktor – priateľ i nepriateľ</i>	78, 100
prokurátor	26, 28, 47, 57	redundancia	58, 103-105
proletár	96	rehabilitácia	141
promo, promovat'	82	reklama	148
propaganda	12, 35, 148	rekreácia	129
propagovať	57, 64, 67, 86, 145, 154	relikt – relikvia	93, 144
prosbopis	128	relikvia – relikt	93, 144
protestant	36, 77	resuscitačka	150-151
<i>Protestantská etika a duch kapitalizmu</i>	77	rešpekt	72
prova	88	review (kritika)	54
prozíravosť – prezieravosť	27	Revue svetovej literatúry	97
pršiplášť – baloniak, šuštiak	127	rezidencia, rezidenčný	53
prudéria	70, 148	rezort	8, 24
<i>Pruská nevesta</i>	125	réžia – mizanscéna	74-75
<i>Psychopolis</i>	81	riešenie – rozhodnutie, uznesenie	155
ptydepe	97, 161	ríša (os) zla	33
pub	11, 40	Robinzon	160
pud (váhová jednotka)	73, 125	robiť (to do)	85
puritánstvo	108	robiť tak	84-85, 120, 164
purizmus	67, 69, 126, 153	robot	71, 116
puťka	118	rod	61, 98
putna	118	<i>Rodičovstvo vo veku genetických technológií</i>	143
pyšné (poprsie)	74	<i>Rodinná slávnosť</i>	71
R		rohlík	118
rád (mať)	85	roľník, farmár, lazník, poľnohospodár, agrárnik	10
rada (rad) – šor	66	Róm – Cigán	32, 77, 112
<i>Rádio Severný Surinam</i>	113	Romboid	4, 42, 47, 48, 58, 70, 77-78, 82, 86, 94, 125, 130, 136, 142, 145, 150, 155, 157
<i>Raj hned' teraz!</i>	101	rováš	26, 144
Rakúsko-Uhorsko	34	rovnaký – ten istý	111
Ramallah	19, 48		
rasizmus	77, 83, 113-114		
rasovský	118		
rating	38		

rozanalyzovať	136	show-trial	46
rozbierať – rozoberať,		<i>Sicko</i>	134
vyliekať	6, 28, 130	<i>Silnejšie ako smrť</i>	159
<i>Rozhovory utečencov</i>	96	single	151
rozkoš	22	Siska	70
<i>Rozkoše opakovania</i>	145	skatológia	110, 141
rozkuľáčovanie	12	skaut – harcer	72
rozmarň	47	skloňovanie	99
rozostrovanie (významov)	110-112	skóre – rováš, účet	26, 144
rozpršať sa	58	skratkovitosť	128
rozšafný	124-125	skulinka	76
rumunská žena (muž)	58-59	skúška – test	145-146
rybnatý	160	skutočnosť, fakt	9
<i>Rytier a jeho kráľ</i>	47	slang	114, 126-127, 137, 150-151
Ř		<i>Slávna trojka</i>	42
říkat – hovoriť	9, 114-115	slečna – panna, panienka	6, 28, 130
S		slepec, slepá baba	32, 106
sáčok	118	<i>Slnko, starec a dievča</i>	160
<i>Sága rodu Forsytovcov</i>	44	Slobodná Európa	8, 9, 11, 12, 13, 18
<i>Sám vojak v poli</i>	156	Slovak Telecom	38-39
samovražda	77	slovanstvo	8, 13, 18, 22-23, 27, 29,
sansculotte	96	46, 54-57, 63, 73, 98, 100, 104,	
satisfakcia – uspokojenie,		113, 116, 144, 152-153	
ukojenie, zadosťučinenie,		Slovart	12, 87
vyrovnanie, splatenie	139	slovčeština	75, 149-150
Saúdská Arábia	53	<i>Slovenčina je jazyk...</i>	131, 136,
<i>Sedem statočných</i>	42	145, 148, 157, 161	
sémantika	32, 33, 110, 112, 140	<i>Slovenčina, na slovíčko!</i>	60, 62,
senzácia	53	68, 70-71, 75, 82, 99, 126	
seriózne – vážne	137	Slovenský štát	35, 112
servus – servuste	70	sloveso (aktívne, dynamizácia)	
session	39	55, 58, 62-63, 68, 72, 84, 102,	
<i>Severná stena</i>	86, 104	104, 110	
<i>Sexuálna rekonštrukcia</i>	41	sloveso – útek od	13, 23,
sexuálne aktivity, výchova	14, 106	48, 55, 61-3	
sexy – sexi	140	slovgličtina	10, 18, 38, 54, 56, 60,
<i>Shape of Things, The</i>	41	63-5, 75, 78, 82, 85-86, 97-98,	
		101, 105, 113-114, 119-121,	
		131, 137, 143, 145, 161, 163-164	

<i>Slovník floskulí</i>	3, 26, 48, 130, 149	statek – statok, loď	28, 30
slovný smog	149	statika	55
slovosled	30, 100, 141	status	22, 40, 43-5, 52, 56, 58, 73, 96, 157
slovpoľština	64	steerage	88
<i>Sluha</i>	47	stezka	118
SLUK	39	stlmiť	46
Sme	136-137, 153	strádať – šetriť	118
smotánka	96	<i>Strach</i>	98, 104, 115
<i>Smrteľný zásah</i>	41	<i>Stratégie a rozmary</i>	70
snedý	118	stretko	127
SNP	35	strik	118
<i>So stratami sa počíta</i>	42-43	stroho – prísne	28
sobášiť – oddávať	47, 118	struhnúť facku	153
<i>Someone like You</i>	41	strýko – ujo	139
Sonderbehandlung	32	<i>Strýko Reg</i>	139
sopka – vršok	125	stupňovanie	18
spadol si z jahody?	32	subštandard	69, 150
spasiť – zachrániť	29	súčasný – moderný	138
spasiteľ – plavčík	29	súčiastka – detail	137
spiklenec	118	súkolie	118
Spolok slovenských spisovateľov	14	super	67, 127
spolupracovať – kolaborovať	33-37	support	38
spraviť sa	118	<i>Svadobná cesta</i>	120
správnej (správny) chlap	150	svedčať	27
<i>Správy z Írska</i>	119-120	sviatok – festival	146
sprostý – bezškrupulózný, blbý, vulgárny, hlúpy	71, 75, 162	<i>Svinský pes</i>	106
	116, 118, 125	symbióza	76, 116, 153
spústa	66, 70, 17	sympatia – súcit, pochopenie, účasť	143
sranda	107-108, 117	synonymia	81, 105, 107, 137, 145
stanica – osada	138		
stanowisko – stanovisko, postavenie, post	30-31, 56, 155	Š	
stará štruktúra	35, 145	<i>Šach</i>	155
stará žena – starena	58	šarija	35-36
staroba	77	šéfredaktor – editor	163
starý – mladý	145	šejdrom	118
Starý zákon	14	<i>Šesť postáv hľadá autora</i>	80
		šibnutý	76

šilené	67	teror (-izmus)	34, 63
šiling	147	<i>Teroristi sveta</i>	76, 81, 86
šínúť si to	139	<i>Tesári</i>	73
<i>Škandinávske poviedky</i>	41	test – skúška	145-146
škatuľa – krabica	115, 117	<i>Teta Poľa</i>	73
šľaha	153	texasky – džínsy	139
šľak	31	<i>Texty a rozhovory</i>	74
šlapať	67, 70, 75, 116	Tchajwan	163
šlohnúť – čmajznúť, potiahnuť	153	tiahnuť	116-117
šmejd	118	tik	105
<i>Šmírbuch jazyka českého</i>	109	timing	39
šmrnc	6, 67, 76, 94	tínejdžer	67
šor – rad, rada	66	<i>1984</i>	133
špicový	114	tklivý	117
špina – blato, zem	28	tlačénica	24
štandard	98	tliachať	118
štátny – národný	146	topánovník – botník	126
štátny nadvládny	26, 118	Topolčany	40
ŠtB	34	Tót nem ember	163
štorcovať sa	77	totalita	20, 31, 124, 133, 148
4 x 4	41	toto nie je to, čo...	29
<i>Štyridsať rokov od procesu</i>		Toyota	18
o Osvienčime	26	transfer	92
šuštiak – baloniak, pršiplášť	127	transkripcia	48-51, 63-4
		transpozícia	91
T		tranzistorák – walkman	127
tabu	36, 108	treba, trebalo, treba	7
<i>Tajný život slov</i>	157	tréning	20
taľafatka	137	<i>Trhová psychológia</i>	98
tam – ta	111	<i>Tri roky</i>	138
tektonika	87	Trianon	162-163
telenovela	55, 82	trumpeta (dať si do...)	118
Teleplus	19, 30, 51, 93, 100, 114	<i>Tunisko, krajina kontrastov</i>	57
telka	127	Turecko	143
<i>Tento muž a táto žena</i>	29	Turkménsko	113
teplomriavky – zimomriavky	149	tvrdohlavec –	
tepna – žila	28	mäkkohlavec	142, 149
teraz – now	101	Twist	13, 63
<i>Terezin sobáš</i>	119	Týdeník rozhlas	116

U		
úbohý diabol	98-99	
údajne – vraj, vraví sa	32, 114, 134	
uhliarska viera	36	
uhl'ovodíky – fosílné palivá	121	
<i>Uhryznutie anjela</i>	27	
ukážkový (monstre-)proces	46	
úkon – výkon	111	
úlet	151	
umenie – art	121	
unisexreč	57	
unit	39	
univerbizácia	126-127	
upaľovať	118	
upierať	103	
úpadkový – pokleslý, dekadentný	139	
uprchlý	117	
úradné miesto – autorita	134-135	
úradničiť	134	
<i>Úradníčkova smrť</i>	128	
urážka	129	
urbanizácia	125, 131, 149, 153	
urobiť tak, urobiť to, učiniť	11, 30, 84-85	
USA	36, 84, 102, 130, 146	
ustálený zvrät	97	
ustáť	149	
<i>Uteč rýchlo a d'aleko</i>	134	
útrpné právo	148	
utrum	118	
úzus	100	
V		
<i>V houštině</i>	78	
<i>V kocke</i>	61	
vadiť	66, 117, 140	
vajíčko	143	
<i>Valčík na rozlúčku</i>	71	
var (dostať sa do varu)	39	
vata (slovná)	104-105	
vážne – seriózne	137	
včítane	118	
vedychtivosť – zvedavosť	80	
veľkomožný	128	
<i>Veľký slovník sprostých slov</i>	110	
veľký (great)	86	
venčiť – vončiť	65-6, 116	
<i>Veselý pohreb</i>	133	
veškery	117	
vetrať	65	
<i>Viac šťastia než rozumu</i>	103	
vice...	47, 73	
vidieť až do ľadvín	23	
<i>Viedenský titulovalčík</i>	45	
viest' si dobre (zle)	23	
Vichy	33	
<i>Vizionárov sen</i>	117	
Viva	144	
vlaštovka	76	
vodca – führer – líder	147	
vodotesný	71	
<i>Vojna príbehov</i>	83	
vokatív	157	
voľ nebyť	64	
<i>Volanie divočiny</i>	87-92	
volať sa	114	
voľnočasové aktivity	129	
vončiť – venčiť	65-6, 75, 116	
vonkajšia (zahraničná) politika	155	
vraj – údajne, vraví sa	32, 114, 134	
vraví sa – údajne, vraj	32, 114, 134	
vrchný	118	
vrchovec – vrcholec	111	
vsadiť sa – stavať sa	118	
vstávať a líhať	124	
vstúpiť – vojsť	161	
všeobecné miesto – commonplace	60-61	

<i>Všetky moje lásky</i>	23	vznik (človeka)	14-15
<i>Vtáky bez křídel</i>	87, 91	W	
<i>Vtipná čeština</i>	122	walkman – tranzistorák	127
vulgarizmus	70, 77, 106, 116, 151, 153	<i>Wicker Park</i>	40
vyberať (voliť)	64	wyspa – ostrov	28, 30
vybieliť (vykradnúť)	153	X	
výčin	46	xenofóbia	114, 160, 163
vydaj	47	Y	
vydodať	136	Yamaha	18
vydohodnúť	136	yuppie	39
vyexpedovať	136	Z	
vyhadzov – vyhodenie,		zabrániť – zamedziť	124
kopačky, padák	75, 77, 127, 150	začať (plakať, pršať...)	55
vylomenina	46	zahasť – zhasnúť	81
vymačkať	118	záhodno	118
<i>Výmena koňa počas cvalu</i>	155	zahryznúť do zeme, hrýzť zem	28
<i>Výnosné miesto</i>	31, 33	zachrániť – spasiť	29
vypáliť rybník	122	<i>Zajatec</i>	27
vyriaďovať si	26	zaklínacie slovo (zaklínadlo)	104
vyskladať – poskladať	151	<i>Zákon (právo) a poriadok</i>	130
výsosť	128	zákonodarstvo	130
výstroj (tá, ten?)	66	záľaha – hľba, hrúza, kopa,	
vysvečko	127	kopec	117, 129, 151
vysvetľovať si – vadiť sa	138	zamedziť – zabrániť	124
vyťahovať von	104	zámeno	10, 101
výtečník	118	zamestnanie – džob, flek,	
vytmaviť	127	miesto, post, postavenie,	
vytopiť (vykúriť)	7	pozícia	30-31, 56
vyvádzať	118	<i>Zánik slovenčiny na dosah</i>	118
vyvlastňovanie	12, 160	zaostalý	32
vyvracať – odmietiť,		zapeklitý	116
popierať	102-103	zapísať si za uši	124
vyzistiť	136	<i>Záporožie</i>	19
vyzliekať – rozbierať,		<i>Zásnuby</i>	10
rozoberať	6, 28	zástupca	47
vyzrieť (vyzráť)	23, 118		
vzduchotesný	71		
vzhliadnuť (zhliadnuť)	62		
vzmužiť sa	98		

zatĺkať	102	zvedavosť – vedychtivosť	80
zaujímavý – interesantný	31, 154	zver – zviera	134
<i>Zbytočný</i>	15	<i>Zvonodrozdovo</i>	93
zdeliť	76	zvrhlé umenie	140
zdochnúť (niečo)	110		
zhasnúť – zahasť	81	Ž	
zhoda	65	železný – oceľový	12, 13
zhýralý	47	žena – ženská	22, 134
<i>Zima na ruky</i>	153	žena-spisovateľka	57-59, 105
Zimbabwe	97	žena-upratovačka	58
zjazd – kongres	147	<i>Žena, ktorá zmenila svet</i>	163
zlořád	31	<i>Ženské</i>	113
zlý chlapík – bad guy	79	židák	77, 106, 162
zmetok	117	židobijca	162
zmúdriť	54	židobolševizmus –	
zmyselný (ne-)	140	židokomunizmus	12, 160
znižovanie stavov, prepúšťanie	32	židovstvo	14, 103, 133
zodpovedať	96	židožrút	162
zrada	33-35	žila – tepna	28
zraniť sa	63	<i>Život je čudo</i>	62
<i>Zrkadlenie</i>	70, 86-87, 92	životnosť – doba života	145
zrúdný	118	Žltý kontinent???	83
ZSSR	18, 133	Župné noviny	100-101
zúfalo – zúfať si	53, 137		

Obsah

	Strana
Cena Romboidu + Pod'akovanie	2
Úvodom	4
Mosty číslo	
4/2003 Úklady bratského jazyka	6
5/2003 Poplašné správy	7
6/2003 Predávame, čo nemáme	8
8/2003 Nepriznané vrany	9
11/2003 Hovoríte po slovglycky?	10
14/2003 Bez chutí a vôní	11
23/2003 Slovgličtina a slovná zásoba	13
14/2006 Keď zvrat prelejeme do kadluba inej reči	14
24/2006 Ako všelijako vznikajú ľudia	14
13/2007 Čo nadvára korektúra	15
Romboid číslo	
4/2004 Budeme viac imúnnejší?	18
5/2004 Čo môžem pre vás urobiť?	19
6/2004 Úklady bývajú viacstupňové	22
7/2004 Zavše sa tlak angličtiny prejaví tak drasticky	24
8/2004 Kam až môže siahať imunita	26
9/2004 Úskalnia pre spríbuznené jazyky	28
10/2004 Prax vždy predbehne teóriu	30
1/2005 Spolupráca – kolaborácia	33
2/2005 Angličtina – lingua franca	37
3/2005 Úklady filmových názvov	39
4/2005 Sociálny status slov	43
5/2005 Úklady poľštiny, češtiny, ruštiny – a iných ...ín	46
6/2005 Transkripcia – elitársky či demokraticky?	48
7/2005 BBC nielen ako terč	52
8/2005 Agresia pozície	56
9/2005 Makarónčina	60
10/2005 Zaleť mi tento balíček do...	63
2/2006 Chod' vyvončiť psa	65
3/2006 Jazyková identita	69

4/2006	Úklady poľštiny, ruštiny, francúzštiny	72
5/2006	Slovčeština	75
6/2006	Ecce Eco	79
7/2006	Žltý kontinent???	83
8/2006	Úklady jazyka intertextuálne (Jack London po slovensky)	87
9/2006	O nemožných veciach myslieť, sám seba šialiti	93
10/2006	Ustálený zvrät, väzba či spojenie sa prekladať nedá	97
1/2007	Odmietat', popierať, vyvracať?	102
3/2007	Nevezmeš meno božie nadarmo!	105
4/2007	Dynamizácia slovesa a mágia slovotvorby verzus sémantické rozostrovanie	110
5/2007	Hovorím, hovoríš, hovorí sa, hovoria mu...	114
6/2007	Pokračujme v pokračovaní	119
7/2007	Toto si zapíšme za uši	124
8/2007	Prekladové konzervy	128
9/2007	Desaťminútovka štylistiky	133
10/2007	Taľafatky. Taľafatky?	137
1/2008	Rehabilitácia	141
2/2008	Delikátne prieniky slovgličtiny	145
3/2008	Z česko-slovenského rozhrania	149
4/2008	Doslovizmy, doslovizmy	154
5/2008	Keď preklad vrastie do domácej literatúry	158
1/2006	Paradox – vedomie bohatstva a pružnosti slovenčiny	162
	Register menný	167
	Register vecný a názvový	173

